

DE BATAAFSCHE
:-: REPUBLIEK :-:

DOOR

DR. H. T. COLENBRANDER

□ Nederlandsche □
Historische Bibliotheek
onder leiding van
Prof. Dr. H. Brugmans

Voor dit werk zijn prachtbanden
verkrijgbaar met daarbij passend
schutblad tegen den prijs van 75 cent.

Digitized by the Internet Archive
in 2014

<https://archive.org/details/debataafscherepu00cole>

Nederlandsche Historische Bibliotheek

ONDER LEIDING VAN

PROF. DR. H. BRUGMANS.

—

I DE BATAAFSCHE REPUBLIEK,

DOOR

DR. H. T. COLENBRANDER.

II PRINSES WILHELMINA,

GEMALIN VAN PRINS WILLEM V,

DOOR

JOHANNA W. A. NABER.

DE BATAAFSCHE REPUBLIEK

DOOR

DR. H. T. COLENBRANDER.

NEDERLANDSCHE HISTORISCHE
BIBLIOTHEEK

UITGEGEVEN ONDER LEIDING

VAN

PROF. DR. H. BRUGMANS.

I.

DE BATAAFSCHE REPUBLIEK

DOOR

DR. H. T. COLENBRANDER.

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR MEULENHOF & Co.
□ IN HET JAAR 1908. □

M. Pieter Paulus,
Eerste President van de VERGADERING der Provisionele
Representanten van het Volk van Holland.

Zwartekunstprent door Ch. H. Hodges.

DE BATAAFSCHE REPUBLIEK

DOOR

DR. H. T. COLENBRANDER.

GEILLUSTREERD ONDER TOEZICHT VAN

E. W. MOES,

DIRECTEUR VAN 'S RIJKS PRENTENKABINET.

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR MEULENHOFF & Co.
□ IN HET JAAR 1908. □

GEDRUKT TE AMSTERDAM BIJ IPENBUUR & VAN SELDAM.

INHOUD.

Voorbericht.	
De Bataafsche Republiek	Pag. 1
I. De Omwenteling	„ 3
II. De Nationale Vergadeing	„ 73
III. Het Uitvoerend Bewind	„ 175
IV. Het Staatsbewind	„ 238

VOORBERICHT.

Op verzoek van de uitgevers open ik gaarne de „Nederlandsche Historische Bibliotheek” met de eerste eener reeks populaire monografiën, evenwijdig gedacht aan mijne, voor een ander publiek bestemde, „Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840.”

Een volgend deel zal het bewind van Schimmelpenninck en de regeering van Lodewijk Napoleon bevatten. De reden dezer bijeenvoeging is gegeven aan het slot van het tegenwoordig deel.

H. T. COLENBRANDER.

DE BATAAFSCHE REPUBLIEK

De geschiedenis der Bataafsche omwenteling heeft niets van het grootsche, dat die der Fransche onderscheidt; echter moet zij door het Nederlandsche volk worden gekend, omdat het onze omwenteling is: de inleiding en voorwaarde van ons hedendaagsch volksbestaan.

Een groote Europeesche beweging was noodig om de oude Republiek der Vereenigde Nederlanden, die wij zelf niet hadden weten te hervormen, op te ruimen. Dit is met geweld, en door vreemde handen, geschied. Wij hebben toen, voor jaren lang, het stuur over onze eigen lotgevallen verloren, hebben in knechtschap geleefd, zijn eindelijk deel van Frankrijk geworden zelfs naar de letter. Die boei heeft 1813 geslaakt, zonder dat daarom de indrukken verdwenen. Op een oogenblik, dat alles in Europa om „restauratie” riep, hebben wij het wezenlijke der nieuwe instellingen behouden. Dit zou niet zijn geschied, indien zij niet voorzien hadden in een werkelijke behoefte. Wij hebben het nieuwe van vreemden ontvangen, ja; maar tevens waren wij er rijp voor. Zoo heeft, niettegenstaande het herstel der nationale onafhankelijkheid, de Fransche revolutie in onze geschiedenis een zoo diepe insnijding gemaakt als misschien nergens elders buiten Frankrijk. De nieuwe positie van ons vorstenhuis zelve is ondenkbaar zonder haar, en van de in ons land bestaande partijen is er, niettegenstaande bedrieglijke uithangborden, feitelijk geen enkele die tegen het eindresultaat der jaren van revolutie en onderwerping reageert. Niemand wil 1813 ongedaan maken, en 1813 is de niet voorziene, niet bedoelde, maar voor den historicus daarom niet minder ontwijfelbare uitkomst van revolutie en onderwerping geweest. Zonder 1795 geen nieuwe Nederlandsche geschiedenis; zonder de gewelddadige omverwerping van het oude geen nieuw Nederlandsch volksbestaan.

EERSTE HOOFDSTUK

DE OMWENTELING

Het wonder is niet, dat de oude Nederlandsche staat in 1795 gevallen is, maar dat hij toen nog bestond.

De Republiek der Vereenigde Nederlanden was een organisatie uit noodweer geweest, dateerende uit den opstand tegen Spanje. Dat zij niet blijven kon, had reeds Oldenbarnevelt voorspeld in de jaren vóór het Twaalfjarig Bestand. Zij had haar leven verlengd door tempering van haar federalistisch principe, maar de ontwikkeling, die van de Oranje's de souvereinen van het land had kunnen maken, was tweemaal door een sterfgeval gestuit, en in de achttiende eeuw deelde het vorstenhuis in het algemeen verval der natie. Willem IV verstond de opdracht niet die het volk hem in 1748 meende te geven, en Willem V heeft van de drijfveeren van zijn tijd nooit enig begrip gehad.

Tijdens zijn stadhouderschap kwam feitelijk de oude Republiek tot ontbinding. Men riep om „grondwettig herstel”, maar feitelijk bedoelde men er de verovering der regeermacht door de gegoede en onderwezen middenklasse mee, die de kern uitmaakte der vrijkorpsen en vaderlandsche societeiten. Men lette slechts op de ontwikkeling der gebeurtenissen in die steden waar het democratische patriotisme voor een oogenblik zijn doel bereikt, als te Utrecht. Het werkelijke verschil met vroeger is, dat de burgerklasse er de regeeringszetels inneemt. In de groote Nederlandsche steden stond hetzelfde voor de deur, en de zekerheid hiervan heeft de patriciërs hun vrede met den prins doen sluiten. Een zeer verwarde toestand treedt dan in: de aristocratisch-orangistische coalitie durft niet toe te slaan, de democraten van hun zijde wagen evenmin

een algemeenen aanval. Het buitenland brengt de beslissing; verandering in de buitenlandsche verhoudingen kan die dus doen herzien.

Hierop rekenen de talrijke uitgewekenen, die in België en Frankrijk veiligheid hebben gezocht tegen de vervolgingen der herstelde regenten-justitie. Dit geschiedde op het eind van 1787, en dus anderhalf jaar voor het begin der Fransche omwenteling zelve. Kort nadat die is uitgebroken, vergaderen te Brussel de aanzienlijksten onder hen, om af te spreken wat zij doen zullen indien de omstandigheden tot een oorlog tusschen Frankrijk en de Republiek der Vereenigde Nederlanden leiden. In alle steden waar de Franschen binnendringen zal een commissaris van Zijne Allerchristelijkste Majesteit de regeering afzetten en door patriotten vervangen. In plaats van de Statenvergaderingen treden provisioneele provinciale comité's op; in plaats van de Staten-Generaal een algemeen nationaal comité, dat zijn voorname werk zal maken van de bijeenroeping eener Nederlandsche Constituante, en een plan daartoe zal doen uitwerken door eene commissie *ad hoc*. Deze hoofddenkbeelden, die in 1795 nagenoeg juist zoo tot uitvoering zijn gekomen, hebben dus van October 1789 af, datum van het hier bedoelde project,¹⁾ vastgestaan. In de openingsvergadering van het algemeen nationaal comité zal de Fransche commissaris „aantoonen de verpligting van deze Natie aan Vrankrijk, dat door 't temporair conquesteren van deze Landen niets anders beoogt dan om aan deze gewesten door deszelfs veelvermogende intercessie een Constitutie te bezorgen, die, door eene behoorlijke volksinvloed geregeld en door eene waare Republicainsche vrijheid bestuurd, op zodanige onwankelbare gronden kan gevestigd worden, dat deeze Staat, door 's Heemels Hooge Bijstand bestuurd en gezeegend, niet alleen 't hoofd zal kunnen opsteeken onder de gedugtste Mogendheden van Europa, maar ook, door eendragtige medewerking ten algemeenen nutte met ter zijde stelling van alle eigenbelang een der gelukkigste Landen der Wereld geworden zijnde, aan derzelve Ingezetenene eene ongestoorde rust en overvloed van allerlij welvaart zal kunnen bezorgen.”

Dit grenzeloos idealisme was de toon van den dag in Frankrijk, thans

---

¹⁾ *Gedenkstukken der Algemeene Geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, I, 11. — Ik vestig er de aandacht op, dat de bewijsstukken voor mijne voorstelling van de geschiedenis der Bataafsche Republiek voor een groot deel te vinden zijn in deze door mij bewerkte uitgave der Commissie voor 's Rijks Geschiedkundige Publicatiën, waarvan thans drie deelen loopende tot 1801, verschenen zijn, en een vierde ter perse is.

leermeesteres der wereld in eigen oogen en in die van bewonderende buitenlanders gelijkelyk. De „Bataven” (de naam is van deze jaren) liepen de deur der Fransche politieke vergaderingen en politieke clubs plat, om het kleine volk in de bescherming van het groote aan te bevelen. Zij bedienden zich daarbij van de leugenachtige voorstelling, dat zij in 1787 juist hetzelfde hadden gewild als de Franschen nu verwezenlykten. Zelfbedrog! het ideaal der één- en ondeelbaarheid was aan de beweging van 1787 volstrekt vreemd geweest. En was het zelfs zelfbedrog, — niet kortweg bedrog? Het doet vreemd aan, een der voornaamste leden van de Bataafsche deputatie, die in de vergadering der Jacobijnen deze bewering had voorgedragen, aan den woordvoerder dier deputatie in een vertrouwelyken brief te zien schrijven: „Wij hebben nimmer in de zinnen gehad om zulke opofferingen te doen gelijk hier gedaan zijn.”¹⁾ En een Fransch journalist, die het grootste gedeelte van zijn leven te Leiden had doorgebracht aan de bekende courant der Luzac's, schrijft uit Parijs aan zijn voormaligen Hollandschen patroon: „Il n'y a point de pays dans le monde, où il règne tant de sortes d'égoïsme que dans votre République: égoïsme de ville, égoïsme de province, égoïsme d'état ou de profession, égoïsme personnel . . .” En zulk eene natie zou in staat zijn om, in een opwelling van grootmoedigheid, het Fransche voorbeeld te volgen?²⁾ Bood het verleden van die „Bataafsche” petitionarissen dan eenigen waarborg voor hunne revolutionnaire gezindheid? Iemand als Marat merkte wel op dat zij er niet uitzagen als sansculotten; en waren zij niet de vrienden en beschermelingen geweest van het koninklyk gouvernement, dat men zooeven omvergeworpen had?³⁾ Even weinig „Bataafsch”-gezind als Marat was Robespierre. „Pourquoi les patriotes bataves,” voegde hij hun afgevaardigden in de vergadering der Jacobijnenclub van 21 December 1792 toe, „qui ont chez eux de l'argent et des moyens, ne font-ils pas leur révolution eux-mêmes? ou pourquoi n'offrent-ils pas cent millions à la nation française pour l'effectuer?”⁴⁾ Een vraag die Robespierre overleven zou, en die een Siéyès later met niet minder nadruk wist te stellen.

---

¹⁾ Huber aan van Beyma, 12 Juni 1792 (*Gedenkstukken* I, p. XXXV).

²⁾ Dumont-Pigalle aan Etienne Luzac, 18 Mei 1790 (*Gedenkstukken* I, 19).

³⁾ Artikelen van Marat van 4—6 Juni 1790 en 6 Maart 1793, overgedrukt in *Gedenkstukken* I, 105, 167.

⁴⁾ *Gedenkstukken* I, 81.

De Bataven, zich voor hun zegevierenden terugkeer van Fransche hulp

Robert Jasper Baron van der Capellen.

Prent van R. Vinkeles naar een teekening van A. Claterbos.

afhankelijk voelend, hadden geen keus dan, in Frankrijk, gouvernementeel te zijn en te blijven ook tegen eigen natuur in. Zij bestormden eerst Montmorin, vervolgens Lafayette, later Robespierre en eindelijk de regering van Thermidor. Evenwel waren het niet altijd dezelfde personen die naar voren traden. Aanvankelijk hadden mannen van stand en aanzien de leiding, vervolgens meer politieke avonturiers en menschen uit de burgerklasse, terwijl ten slotte de organisatie der uitgewekenen ten tijde van het Schrikbewind geheel vernietigd werd, en de voorbereiding der revolutie in handen kwam van een club

jeugdige Amsterdammers. Een woord over elk dezer perioden.

De welgestelden onder de uitgewekenen hadden zich aanvankelijk niet

verder dan Brussel begeven, waar het Oostenrijksche gouvernement, toen ter tijd zeer weinig Stadhoudersgezind, hen met open armen ontving. De eerste in rang was de Geldersche edelman Robert Jasper van der Capellen van de Marsch, persoonlijk vijand van den Stadhouder, en die in den laatsten tijd der patriotische woelingen min of meer de aanvoerder van de uiterste linkerfractie der hervormingspartij was geweest, aanvankelijk in de landprovinciën alleen, maar gaandeweg ook daarbuiten. Dan waren er de bankiers en gewezen leden der Amsterdamsche vroedschap, Balthazar Elias Abbema en Jan Bernd Bicker, die eveneens in de jaren vóór '87 een belangrijke rol hadden gespeeld en te beschouwen zijn als de vertegenwoordigers van de meest geavanceerden uit den Hollandschen regentenstand. Zij drieën vormen het bestuur van een soort oppersten raadder

Patriotische Sociëteit te St. Omer, 1787.

Fragment van een anonyme prent.

uitgewekenen, die verder uit een tamelijk aantal van hunne standgenooten, als Boetzelaer-Langerak, van Pallandt van Zuythem, Geelvinck, van der Hoop Gijsbrechtszoon, van Hogendorp van Hofwegen, Paulus Gevers, Pottet Turcq, bestond. Door Capellen en Abbema met name stonden zij in betrekking met de Fransche regeering. Deze verleende onderstand aan de meer behoeftigen, welke tezamen gebracht werden tot eene kolonie te St. Omer en Grevelingen. Het grootste aantal personen, dat te St. Omer (waar

verreweg de meesten waren) onderstand genoten heeft, is 1354 geweest (in den zomer van 1788); gedeeltelijk waren dit op zichzelf staande personen, gedeeltelijk hoofden van gezinnen. Kleinere niet ondersteunde kolonies vond men te Duinkerken, Brussel, Antwerpen en Lier; aanvankelijk ook te Bentheim, Leer, Lingen en Bremen, maar deze laatste schijnen spoedig te zijn verlopen; denkelijk zijn de leden daarvan voor het grootste deel geruimen tijd vóór '95 in het land teruggekeerd, gelijk, in mindere mate, ook uit andere kolonies wel plaats had. Over het geheel is het onmogelijk dat uitwijking ooit het overgeleverde getal van 40.000 bereikt hebbe, en de *blijvende* emigratie is zelfs maar op een getal van omtrent 5000 personen te stellen.¹⁾ Toch nog genoeg, om het land in gedurige onrust te houden: die paar duizend hadden tal van stille partijgenooten binnen de grenzen, en bovendien den ruggesteun van een machtige buitenlandsche regeering, die wellicht de eerste gelegenheid de beste aangrijpen zou om de diplomatieke nederlaag van 1787 te wreken. Van de Spiegel heeft dan ook moeite gedaan om door een in waarheid ruime amnestie, en het in onbruik stellen van het gedwongen oranjedragen, de uitgewekenen terug te lokken, maar is er niet in mogen slagen deze maatregelen aan den Prins en aan het gros der oranjepartij smakelijk te maken²⁾. Of zij gebaat zouden hebben, is de vraag. Dezelfde van de Spiegel werkte er toe mede dat alom de eed gevorderd werd op de in '87 herstelde constitutie, die de uitgewekenen, bij het in Frankrijk ontstoken licht, thans als „het zevenhoofdig monster” leerden beschouwen. Immers vóór het zeer van '87 nog maar eenigermate was geheeld, brak in Frankrijk de omwenteling uit; een wereldgebeurtenis van zoo ontzaglijke meeslepende kracht, dat de oude Nederlandsche formules geen waarde meer hielden. Voortaan werd de Republiek bedreigd niet door de uitgewekenen als zoodanig, maar door de uitgewekenen als leerlingen der Fransche Revolutie.

Hoeveel school deze in weinige maanden al had gemaakt, toont het eenige bladzijden vroeger door ons aangehaalde plan van October 1789, dat van de aanzienlijke leiders, wier namen wij noemden, afkomstig was. België was toen in opstand gekomen tegen den Keizer, en een Fransche inmenging in de Belgische zaken, waaruit zich een Fransche inmenging in

1) Zie voor de bewijsvoering *Gedenkstukken* I. p. XXXI.

2) *Gedenkstukken* I, 130 vv.

de Nederlandsche zaken zou kunnen ontwikkelen, scheen een oogenblik te verwachten. Spoedig echter vervloog deze hoop: het denkbeeld van een buitenlandschen oorlog was in den aanvang bij de bewegingspartij in Frankrijk zelve ver van populair; het zou een middel kunnen zijn in de hand eener aan de revolutie heimelijk vijandige regeering, om de aandacht van het Fransche

volk van de binnenlandsche staatkunde af te trekken. Zoo hadden 1790 en 1791 wat de verhouding tot het buitenland betreft vreedzaam verloop; binnenslands zegevierde de partij der omwenteling en legde den koning de constitutie van 1791 op, die nu, door den aartsplannenmaker Valckenaer, voor Nederland werd nageteekend.

Had men in 1789, in overeenstemming met den

toenmaligen staat der Fransche leerschool, voor Nederland nog slechts eene Constituante verlangd zonder in bijzonderheden te willen treden omtrent hetgeen de nieuwe constitutie inhouden zou, thans bootste men de inmiddels gereedgekomen Fransche staatsinrichting in alles na, en sloeg dus voor, Willem V tot constitutioneel koning van een Nederlandschen eenheidsstaat te verheffen. Geen provinciale souvereiniteit meer, geen persoonlijke of stedelijke voorrechten, geen staatskerk; één wetgevende

Jan Valckenaer.

Physionotrace door Quenedey.

vergadering, één uitvoerende macht (koning en ministers), één burgerlijke en lijfstraffelijke wetgeving, één nationale opvoeding, één nationaal belastingstelsel en nationale kas; vernietiging van ridderschappen, kapittelen, gilden en broederschappen, verdeling van het land in vijf of zes departementen van onderling gelijke bevolking¹⁾. Dit plan werd in September 1791 door Valckenaer bij Capellen, Abbema en Bicker ter sprake gebracht en vervolgens aan de partijgenooten te Amsterdam in overweging gegeven.

Het hoofdbestuur der uitgewekenen zetelde toen niet meer te Brussel. In den loop der Brabantsche revolutie was er scheuring ontstaan tusschen de twee zeer uiteenlopende bestanddeelen der partij die tegen Jozef II in verzet was gekomen: de Nootianen en de Vonckisten, waarvan de eersten niets dan verstokte conservatieven waren die den Keizer afvielen omdat hij de voorrechten van provinciën en corporatiën aantastte, de tweeden daarentegen de idealen der Fransche omwenteling tot de hunne maakten, en in den Keizer den alleenheerscher, niet den man van nieuwe denkbeelden, bestreden. De Nootianen zochten en vonden tot op zekere hoogte steun bij de regeering der Nederlandsche Republiek, die de overwinning der Fransche beginselen vlak aan haar deur niet wenschen kon. Zij brachten in April 1790 de Vonckisten ten onder en dreven toen ook de Hollandsche emigranten uit, die vóór den opstand de gunst der Oostenrijksche regeering hadden gezocht, en thans uit den aard der zaak meer tot de Fransche dan tot de nationaal-conservatieve richting in België overhielden. Enkele Hollanders bleven nog wel in het land achter, maar het gros der aanzienlijken week naar Parijs, van waar uit voortaan de samenleving der uitgewekenen bestuurd werd.

Met Holland stond deze Parijsche directie hoofdzakelijk door Jacob van Staphorst in betrekking, een der firmanten van een bekend Amsterdamsch bankiershuis, die zich in '87 gecompromitteerd had als Amsterdamsch burgergeconstitueerde, en dus na de restauratie was uitgeweken, terwijl zijn broeder, de volmaakt gelijk met hem denkende Nicolaas van Staphorst, te Amsterdam was gebleven. De gebroeders van Staphorst waren, met den jeugdigen advocaat Rutger Jan Schimmelpenninck, de leiders der patriotsche organisatie uit de kringen der hoogere burgerij geweest: de Vaderlandsche Sociëteit, die op het eind van '86 den Prins de be-

---

¹⁾ *Gedenkstukken* I, 27.

kende drie voorwaarden gesteld had: de vroedschap bij iedere vacature te doen aanvullen door een vast getal uit en door de burgers gekozen kiezers; bevoegdheid aan deze kiezers toegekend, om de regeering over de bezwaren der burgers te onderhouden; keuze van den magistraat uit een dubbeltal, den Stadhouder jaarlijks door deze zelfde kiezers aan te bieden. Dit waren toenmaals de eischen der uiterste linkerzijde geweest; hoe gematigd schenen zij thans! De Vaderlandsche Societeit had zich bij de omwenteling in September '87 evenals alle genootschappen van verwanten aard moeten ontbinden, maar was onmiddellijk herleefd als een kunst- en letterlievend gezelschap, dat den in de geschiedenis van het Amsterdamsch patriotisme vermaard geworden naam van *Doctrina* voerde ¹⁾. Het was deze club, die in het najaar van 1791 het plan van Valckenaer in studie kreeg. Bepaaldelijk was haar advies gevraagd op het punt eener verheffing van Willem V: zou de partij in Nederland die kunnen gedoogen? Het antwoord was ontkennend: het huis van Oranje was te zeer bevlekt in de oogen der patriotten, om er een hooger titel aan op te dragen, zelfs al kwam de zaak uit op een vermindering van Oranje's werkelijke macht. De noodzakelijkheid eener algeheele omverwerping van den ouden Nederlandschen staat werd overigens ingezien: „Onze ontwerpen van '86 en '87 deugen niet. Die berusten alle op de onderstelling, dat de grond van ons staatsgebouw moet behouden worden, en alleen in de gedeeltens veranderingen en verbeteringen gemaakt. Thans schijnt het ons toe, dat het geheele gebouw tot de fundamenten toe moet worden afgebroken” ²⁾.

Met de door de Amsterdammers uitgedrukte zienswijze omtrent de verheffing van Oranje vereenigden zich Capellen en Bicker. Valckenaer heeft zijn stelling, dat Oranje, koning van een constitutioneelen staat, voor de patriotten onschadelijk zou zijn, nog in eenige brieven naar Amsterdam verdedigd. Het werd een zuiver academisch debat: van eenige bereidwilligheid bij Willem V, om zich de positie van een Lodewijk XVI te laten opdringen, is nimmer sprake geweest. Trouwens evenmin van eenige algemeene tegemoetkoming van de andere zijde. Toen Valckenaer's plan onder de uitgewekenen van minderen rang be-

---

¹⁾ Van Lennep, *Feestrede ter viering van het vijf- en zeventigjarig bestaan van Doctrina* (Amsterdam 1864).

²⁾ Nicolaas van Staphorst aan Jacob van Staphorst, 2 Oct. 1791 (*Gedenkstukken* I, 22).

kend werd, verscheen er aanstonds een vinnige brochure tegen. De geheele zaak, opgekomen naar aanleiding van het bezweren der constitutie van 1791 door Lodewijk XVI, viel trouwens plat tegen den grond, toen het moderne Fransche koningschap, dat als model voor het Nederlandsche had zullen dienen, geen jaar levens bleek te hebben. De 10de Augustus 1792 maakte aan al deze speculatiën een einde.

Intusschen was de houding der Revolutie ten opzichte van Europa, van onverschillig, vijandig geworden. In Frankrijk zelf geen macht meer tegenover zich ziende, wilde zij de superioriteit van haar beginsel thans ook op volkenrechtelijk gebied doen erkennen, en kwam daarbij met de historische rechten van andere mogendheden in een onvermijdelijke botsing. De zomer van 1792 was met oorlogstoebereidselen gevuld, die in de eerste plaats België golden. De Girondijnsche politiek verlangde een kring van afhankelijke republieken om Frankrijk heen, en Dumouriez, de minister van buitenlandsche zaken in hun kabinet, wilde van een dier republieken, de Belgisch-Bataafsche, zijn persoonlijke schepping maken, ter vermeerdering van zijn invloed in de aangelegenheden van Frankrijk zelf.

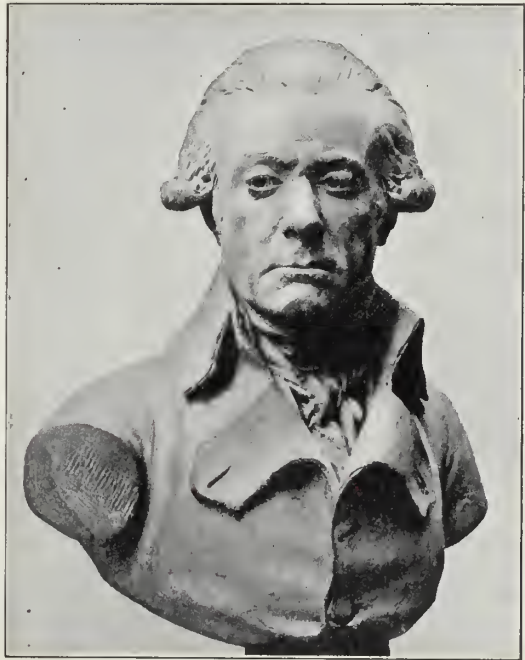
Het denkbeeld eener meer of minder nauwe hereeniging der zeventien gewesten was in de laatste jaren van meer dan ééne zijde geopperd. De Nootianen hadden de regeering in den Haag met een Belgisch bondgenootschap, het huis van Oranje met de stadhouderlijke waardigheid in eene Belgische republiek gevleid, het een en ander om zich den steun van het Noorden, en van de bondgenooten van het Noorden, te verzekeren tegen den Keizer. De Vonckisten van hun kant hadden voordeel gezien in een nauw verbond met de Hollandsche uitgewekenen, ten einde, na gemeenschappelijk succes, een groote democratische republiek te vestigen, die Zuid en Noord omvatten zou, en waarin, door den bijval van talrijke elementen uit het Noorden, hun eigen partij veel sterker zou kunnen staan dan in een Belgische republiek het geval kon zijn. De regeering van het Noorden had de aanbiedingen der Nootianen indertijd zeer koel ontvangen. Van de Spiegel achtte het bestaan van een souverainen staat België minder in het belang der Republiek, dan de voortdoring van den ouden toestand, mits voldoende waarborgen verkregen werden dat de vreemde sovereign, die België bezat, het zou beschouwen en bewaren als een bolwerk voor de zeemogendheden. Zoodra hem, na den dood van

Jozef II, de waarborgen die Oostenrijk bood voldoende voorkwamen, heeft hij alle betrekking tot de Belgische opstandelingen afgebroken, en er van harte toe medegewerkt dat het land onder de gehoorzaamheid aan den Keizer terugkeerde. Hij zag zeer goed in dat een zelfstandig België spoedig de vrije Scheldevaart en volledige commercieele onafhankelijkheid zou hebben geëischt: zaken

waartegen Hollands eng-hartighandelsegoismezich met werktuigelijke zekerheid schrap zette, zoodra zij boven den horizon der actueele politiek kwamen. Dit, bij uitstek Amsterdamsche, gezichtspunt werd evenzeer door het koopmanselement onder de patriotsche partij, dus ook door een groot deel der uitgewekenen, ingenomen, zoodat de voorstellen der Vonckisten evenmin ingang hadden gevonden. Nu evenwel, na de oorlogsverklaring van Frankrijk aan Oostenrijk, kwam de zaak wel wat anders te liggen. Het klaarblijkelijk belang der patriotten bracht mede, de verovering van België door de Franschen zooveel doen-

lijk te verhaasten: op het eind van dien weg lag een onvermijdelijk conflict met de zeemogendheden. De omstandigheden drongen dus den Hollandschen uitgewekenen het wapenbroederschap der Belgische democraten op. In overleg met Dumouriez werden nu tegelijk een Brabantsch-Luiksche en een Bataafsche legioen opgericht; Dumouriez noemde Belgen en Hollanders zustersnatiën en kondigde voor de toekomst hun nauwe

Charles François Dumouriez.

Borstbeeld in gebakken aarde, door J. A. Houdon,
in het Musée David d'Angers te Angers.

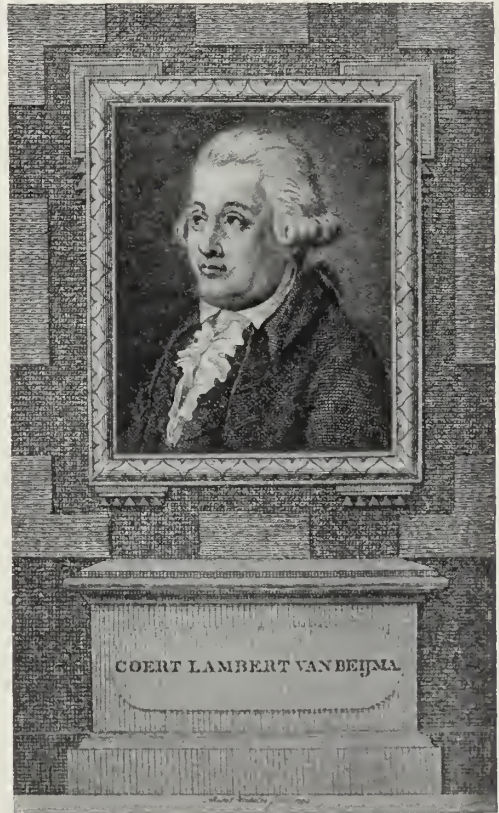
vereniging aan. Een groot deel der uitgewekenen, bij wie politieke hartstocht boven Amsterdamsche handelsoverlevering ging, werden door dit vooruitzicht ook niet afgeschrikt; hun eigen denkbeeld was het oorspronkelijk niet, maar zij namen het in de gegeven omstandigheden zonder tegenstribbelen over. Zoo zien wij, in het najaar van 1792, de vereniging van Holland en België ook op een aantal Hollandsche programma's verschijnen.

Onderwijl berustte de leiding der uitgewekenen volstrekt niet langer uitsluitend bij het patricisch getinte oud-Brusselsche comité. In 1791 voor het eerst zien wij naast Capellen, Abbema, Bicker c.s. een andere groep in werking. In het begin van dat jaar was het wenschelijk geoordeeld, stappen te doen bij de Nationale Vergadering, opdat deze de som van 830.000 livres 's jaars, vóór de revolutie door de koninklijke regeering tot ondersteuning van de Nederlandsche uitgewekenen aangewezen, ook verder tot het volle bedrag zou blijven uitkeeren. Er werd hiertoe onder de uitgewekenen een acte van qualificatie geteekend, die een tiental personen machtigde in dezen voor de gezamenlijke belanghebbers op te treden. De tien waren: Capellen, C. J. van Nijvenheim (oud-lid der ridderschap van het Nijmeegsche kwartier), Bicker, Abbema, van der Hoop, de Witt, (oud-vroedschap van Amsterdam), van Hoorn (oud-secretaris van Amsterdam), Jacob van Staphorst, Boetzelaer en Valckenaer. Het bekende aristocratisch gezelschap, waarin alleen van Staphorst en de soupele Valckenaer het burgerlijk element vertegenwoordigden. Daarnaast wierp zich toen een ander comité op, om voor dezelfde zaak propaganda te maken bij de Jacobijnenclub; het bestond uit Beyma, Huber, de Kock, van Hoey en de Wacker van Zon. Bezien wij ook dit personeel wat nader.

Coert Lambertus van Beyma was een der meest bekende patriotten van vóór '87. Lid eener aristocratische Friesche familie, was hij, evenals velen zijner standgenooten in dat gewest, zeer tegen Willem V ingenomen geweest, tegen wien de Beyma's, tengevolge eener ondervonden teleurstelling bij een grietmansbenoeming, nog een persoonlijke veete hadden bovendien. Hij was een der werkzaamste leden geweest van het geheime anti-prinsgezinde comité uit de plattelandskwartieren, dat gedurende den Engelschen oorlog de zaken der provincie had bestuurd: aan hem was toen in het bijzonder de taak opgedragen, de burgerijen der door creaturen van den Prins geregeerde steden in beweging te zetten onder het gebruik

van democratische leuzen. Voor de gevolgen van hun eigen daad verschrikt, hadden later de aristocraten hun vrede met den Prins gemaakt, maar Beyma bleef apart en werd het luidruchtig en bewierookt hoofd eener Friesche volkspartij. Toen het er in '87 op aan kwam deze te organiseeren en ten strijde te voeren, bleken zijn bekwaamheden zeer gering, en alles was geëindigd in een overhaaste, groteske vlucht. Beyma was een der vele politieke personen van dien tijd die geen indruk maakten buiten hun stad of gewest; reeds vóór de catastrophe van '87 had men in Holland de schouders opgehaald over zijn „woeste directie”, en het hoofdbestuur der uitgewekenen zag hem niet voor vol aan, en stelde hem niet op de plaats die zijn maatschappelijke rang hem overigens zou hebben aangewezen. Financieel geheel berooid, nam hij een post van de Fransche regeering aan als betaalmeester bij de Hollandsche kolonie te St. Omer, waaruit hij spoedig wegens wanbeheer werd ontslagen. Hij weet dit aan kwade diensten van zijn secretaris Valckenaer. Deze had reeds in de jaren dat

Beyma de democratische partij in Friesland bestuurde, min of meer als zijn souffleur gefungeerd (hij was toen professor te Franeker), en een groote minachting opgevat voor diens talenten, terwijl hij hoogen dunk had van zijn eigene. De twist tusschen Beyma en Valckenaer plantte

Coert Lambert van Beyma

Prent van R. Vinkeles.

zich door de heele kolonie voort, die in twee partijen verdeeld raakte, welke elkaar met hatelijke lasterschriften bestookten. Valckenaer verliet het wespennest, kwam naar Parijs, en was *homme de bonne compagnie* genoeg om zich in den kring van Abbema, Capellen enz. met gemak te bewegen. Zij namen hem, tot niet geringe ergernis van Beyma, als een der hunnen op. Beyma, verzamelde nu eenige anderen om zich en trad als hoofd op van het rivaliseerend comité, waarvan wij de leden genoemd hebben. Johannes Lambertus Huber, lid eener bekende Friesche professoren- en juristenfamilie, was oud-regent van Dokkum en een der medestanders van Beyma uit de dagen van den strijd tegen den invloed van den Stadhouder in het stedenkwartier. Johannes Conradus de Kock was een der vurigste en radicaalste omwentelingsgezinden die onder de Nederlandsche uitgewekenen voorkwamen. Gewezen advocaat in het kleine, misschien mede door zijn toedoen ultra-patriotsche Heusden, had hij zich een naam gemaakt op de nationale vergaderingen van vrijcorpsen, en was in '86 pensionaris geworden van het door de patriotten gerevolutioneerde Wijk bij Duurstede. Hij woonde thans te Passy, was deelhebber in een klein Hollandsch bankierskantoor te Parijs, en hield omgang met ultra-revolutionairen als Anacharsis Cloots. Van Hoey was een gewezen Haagsch dokter (zijn vijanden beweerden, een dokter zonder patiënten), vóór '87 bekend als redenaar in de patriotsche sociëteit aldaar. De Wacker van Zon was een gelukzoeker met eenig letterkundig talent; hij had vóór '87 in een brochure de opheffing van den adel bepleit, is vooral bekend gebleven als auteur van humoristische romans (onder den schuilnaam Bruno Daalberg), en is, zijn debuut ten spijt, geëindigd met secretaris van den Hoogen Raad van Adel te worden onder Willem I. — Een ietwat bont gezelschap, maar voor het verkeer met de lieden die in Frankrijk den toon begonnen aan te geven, beter geschikt dan het officieele kransje, dat dan ook zijn exclusivisme weldra aan de tijdomstandigheden opofferde: de beide rivaliseerende comité's van Mei '91 werden in Januari '92 ontbonden en door eene directie van zes personen vervangen: Abbema, de Witt, Boetzelaer, Huber, van Hoey en de Kock.

De invloedrijkste van deze allen was toen nog Abbema, die te Parijs een zeer bijzondere positie innam. Het handelshuis van Marselis, dat hij te Amsterdam gedirigeerd had, was het meest Franschgezinde der groote Hollandsche kantoren geweest, en had te Parijs zeer uitgebreide

relatiën. Abbema nam er aanstonds het bedrijf van een uit den vroegeren tijd bevriend bankierskantoor over, stak er zijn groot persoonlijk vermogen in, en was in de zakenwereld der Fransche hoofdstad een man van beteekenis geworden. Hij verstrekte ook kapitaal aan mede-uitgewekenen, die in Frankrijk de een of andere onderneming wilden beproeven. Zoo werd met zijn hulp te Duinkerken een kantoor opgericht, dat zich den invoer van geweren ten doel stelde, waarnaar in Frankrijk na de oorlogsverklaring aan Oostenrijk groote vraag was. Firmanten waren twee jonge Geldersche patriotten: Daendels en Gelderman. — Herman Willem Daendels, in 1783 te Harderwijk in de rechten gepromoveerd, was de ziel geweest van de patriotsche beweging in zijn vaderstadje Hattem, dat zooveel van zich had doen spreken door zijn verzet tegen de bevelen der orangistische Staten van Gelderland; later had hij als majoor eener Geldersche brigade deelgenomen aan de verdediging van Amsterdam. Gelderman was een gewezen gemeensman, uit het eveneens zeer patriotsche Harderwijk. Hun kantoor leverde onder meer de geweren voor de Brabantsch-Luiksche en Bataafsche legioenen.

Het schijnt Daendels te zijn geweest die de oprichting van een Bataafsch legioen het eerst ter sprake gebracht heeft; in Mei '92 kwam hij er voor naar Parijs en begaf zich met Abbema naar Dumouriez, die onmiddellijk bereid was tot medewerking. De vijanden van Dumouriez, in de Wetgevende Vergadering hielden na diens aftreden als minister de zaak eenigen tijd op, maar gaven 25 Juli hun toestemming op voorwaarde dat de naam veranderd zou worden in „légion franche étrangère”. Het legioen zou 2800 man sterk zijn en onder administratie staan van

Balthazar Elias Abbema.

Prent van J. Wijsman.

het hooger genoemde comité van zessen. Het decreet der Wetgevende Vergadering van 25 Juli werd 1 Augustus door den koning bekrachtigd, maar de aanstelling der officieren volgde eerst 12 October, daar ten gevolge van de binnenlandsche gebeurtenissen, en van den Pruisisch-Oostenrijkschen inval, de onderneming tegen België, waarbij het legioen zou worden gebruikt, tijdelijk geheel op den achtergrond raakte. Eerst na Valmy konden de vroegere plannen weer worden opgevat. Het officierskorps was werkelijk Bataafsch; de meeste namen zijn in de latere militaire geschiedenis van Nederland zeer bekend geworden: zoo die van de Winter, Chassé, van Boecop en Bruce. Daendels zelf diende er bij als luitenant-kolonel, commandant van een der vier bataillons infanterie; Gelderman was commissaris-generaal van de vivres. Maar wat de soldaten betreft, schijnt het getal authentieke Hollanders de driehonderd niet of weinig te hebben overschreden. Het legioen werd verder aangevuld met in Frankrijk afgedankte Zwitsers, en later met Brabanders en Luikenaars.

Naast het Bataafsche legioen behoorde een Bataafsch comité revolutionnair te staan, om de omwenteling in de Republiek te organiseeren. Het werd den 22sten October 1792 opgericht te Parijs. De Kock nam de leiding; voorts bestond het comité uit Hendrik Schilge, patriot uit Wijk bij Duurstede, vóór '87 een der hoofdleiders van den vrijcorpsenbond in de provincie Utrecht; J. F. R. van Hooff, een ijverig Noordbrabantsch patriot, vóór '87 burgemeester van Eindhoven, en P. A. Dumont-Pigalle, de hooger genoemde journalist van Fransche geboorte, maar zich nog steeds als Bataaf beschouwende, die te Parijs achter zou blijven voor het verkeer met de Fransche regeering. Nog zouden, uit het legioen, de oprichters Daendels en Gelderman stem in het comité hebben. Men bemerkt dat het aristocratisch element geheel was voorbijgegaan. De Kock had zijn medeleden uit het comité van zessen niet in de zaak gekend. Men had den 10^{den} Augustus achter den rug en het Fransche onderwijs klonk voortaan Jacobijnsch: wantrouwen tegen lieden van stand was aan de orde van den dag, en men wilde dat de Bataafsche revolutie geen half werk zou zijn. De oprichtingsacte spreekt zich omtrent de aan Nederland te geven constitutie uit in den zin van de meest volstreckte volksheerschappij en unitarisme, en in denzelfden zin was het manifest gesteld, dat in de Republiek zou worden verspreid. Den 29sten November, toen Dumouriez meester van België was, vertrokken de Kock,

Schilge en van Hooff naar de grenzen. Terzelfder tijd forceerden de Franschen de Schelde, en drong Dumouriez in *dépêche* op *dépêche* op machtiging tot een onverwijlden inval in Holland aan.

Intusschen begreep men te Parijs, dat het aantasten der Republiek een oorlog met Engeland beteekende, en een groot deel der Conventieleden wilde zulk een oorlog niet. Engeland en de Republiek hadden zorgvuldig vermeden Frankrijk aanstoot te geven; men hoopte de revolutie te kunnen localiseeren, die dan zichzelf verteren zou. Het optreden van Pruisen en Oostenrijk was Pitt en van de Spiegel weinig naar den zin geweest: het lokte de *carmagnolen* slechts naar België en den linker Rijnsoever, en werkte uit dat de zaak der revolutie vereenzelvigd werd met die van het Fransche vaderland. De houding der Republiek was zelfs zoo vredelievend, dat zij tegen de schending van haar rechten op de Schelde niets metterdaad ondernam. Zij was niet tot verdediging gereed en wilde tot elken prijs tijd winnen. De verdeeldheid tusschen de partijen in de Conventie redde haar thans, begin December, uit een dreigend gevaar. De meerderheid wilde, zoowel uit een rest van billijkheid als ter wille van het nog neutrale gedeelte van Europa, het leven van den koning sparen, Pruisen van de coalitie aftrekken, Oostenrijk tot vrede dwingen, en met Engeland eene dading treffen op dezen voet, dat België, al of niet met Nederland vereenigd, een met Frankrijk geallieerde republiek uitmaken zou, en Engeland zich schadeloos stellen in de met het moederland gedurig meer overhoop liggende Amerikaanse koloniën van Spanje. Men wilde wel beloven de Republiek niet onmiddellijk te zullen aantasten, maar eischte dat Engeland zijn garantie, in 1788 op de stadhouderlijke constitutie verleend, zou intrekken en de Bataven vrij laten hun eigen regeeringsvorm te kiezen. Met de Fransche legers in België en aan den Rijn, en Engeland afgeleid naar elders, zou de val van het stadhouderschap dan niet twijfelachtig zijn. Op deze wijze zou Frankrijk het gewenscht doel: de verwijdering der Oostenrijksche macht van zijne grenzen, en de vervanging der Engelschgezinde regeering in den Haag door een Franschgezinde, bereiken zonder den oorlog te perpetueeren.

Nu was het duidelijk dat Engeland, door op zulke voorstellen in te gaan, zich ondergeschikt maken zou aan de belangen van een ander land. Aan den anderen kant echter wilde Engeland de breuk, indien eenigszins mogelijk, verhinderen, en wees dus het denkbeeld eener er-

kenning van de republikeinsche regeering in Frankrijk niet volstrekt af, maar het stelde als voorwaarde de vrijheid der koninklijke familie, eerbiediging der Nederlandsche onzijdigheid en van de alliantie van dit land met Engeland, en bepaling van het toekomstig lot van België door een congres van Europeesche mogendheden. Engeland stelde zich in betrekking tot Dumouriez, wiens eigenbelang men aan de zegepraal der gematigde partij in Frankrijk hoopte te kunnen verbinden.

Onmiddellijk na de verovering van België was Dumouriez met de Jacobijnen in hevige onmin geraakt. Hun commissarissen hielden er als in een wingewest huis, dreven er het volk tot wanhoop en verhinderden de organisatie eener zelfstandige Belgische gemeenschap, waarop de generaal voor zijne persoonlijke oogmerken had gerekend. Uit wantrouwen tegen hem hield de Jacobijnsche minister van oorlog, Pache, in December 1792 den aanval op Holland tegen, waarop Dumouriez toen nog uit alle macht aandrong. De Jacobijnen wilden voor het oogenblik geen nieuwe buitenlandsche verwickelingen, maar alle krachten verzamelen tot den aanval op de gematigde partij in Frankrijk zelf. Het leven van Lodewijk XVI werd de inzet van den strijd; de Bergpartij bleef meester, en Engeland, thans aan verzoening wanhopende, en voor de gevolgen der Jacobijnsche propaganda in het eigen land beducht, wees den laatsten agent der Fransche Republiek de deur. Den 1sten Februari 1793 verklaarde deze den oorlog aan den koning van Engeland en aan den stadhouder van Nederland. Dumouriez had nu geen keus meer dan òf tot de vijanden der omwenteling over te loopen, òf den oorlog te voeren als werktuig der Jacobijnen. Nog koos hij voor het oogenblik het laatste, maar zonder de illusiën van twee maanden geleden. Toen zoude men de Republiek weerloos hebben gevonden; thans had zij zich eenigermate in staat van tegenweer kunnen stellen, en stond bovendien Engeland gereed, haar aanstonds bij te springen. Ook was de actie der vrienden van de Fransche revolutie in Nederland zelf door het verscherpte toezicht der regeering thans aanmerkelijk bemoeilijkt, hun energie door het maanden lang wachten verlamd, hun sympathie voor Frankrijk door de zegepraal van het terrorisme, en het gezicht op de uitplundering van België, niet toegenomen. Het was vooral Dumouriez op wien de patriotten in Nederland hadden gebouwd, en Dumouriez was thans een verloren man.

Het Bataafsche Comité Revolutionnair had intusschen weinig anders

te doen gevonden, dan op spoed aan te dringen, eerst in het Fransche hoofdkwartier, en vervolgens, bij monde van de Kock, die daartoe overkwam, bij de regeering te Parijs. In het begin van Januari '93 diende hij een plan tot overrompeling van Zeeland in, dat, van de onderstelling der weerloosheid van dit gewest uitgaande, drie weken later, toen de omstandigheden veranderd waren, geen dienst meer heeft gedaan. Onderwijl trad een zekere Ducange als woordvoerder der Bataven in de Jacobijnenclub op (21 December), maar vond er een koel onthaal. Deze Ducange, een Franschman van geboorte, was vóór '87 huisonderwijzer te Amsterdam geweest en vervolgens journalist; in beide betrekkingen had hij zich schuldig gemaakt aan allerhande schelmerijen. Begin '92 was hij weder naar de Republiek gegaan als spion van Dumouriez. Hij had zich te Leiden opgehouden en er betrekkingen aangeknoopt met de patriotten van de plaats, als Etienne Luzac, Romswinkel, en den secretaris der academische vierschaar, den jongen Hahn. Ook Valckenaer hield zich in den zomer en den herfst van het jaar '92 in de Republiek, en wel meest te Leiden, op. Elders in de Republiek bestonden eveneens propagandaclubs onder Fransche leiding. In Amsterdam was het de Fransche koopman Bottereau die de patriotten met Dumouriez in betrekking bracht; onder zijne vrienden noemt hij o.a. den gewezen Haarlemschen regent Lestevenon, Nicolaas van Staphorst en den koopman Lespinasse. In den Haag leidde de Fransche gezant, de kort vóór den 10^{den} Augustus aangekomen de Maulde Hosdan, zelf de beweging, en had een geheelen staf van opruiers tot zijn dienst. Na den val van het koningschap was de Maulde in den Haag gebleven, hoewel de Republiek, die haar gezant uit Parijs teruggeroepen had, hem niet langer in officieele hoedanigheid erkende. Van de Spiegel had voor deze lankmoedigheid een bijzondere reden: de Maulde bleek voor geld toegankelijk, en leende zich weldra in het geheim tot pogingen bij Dumouriez in het belang van den vrede. Onderwijl hield hij zijn betrekkingen tot de patriotten aan, die door een zijner ondergeschikten geregeld aan van de Spiegel verraden werden; het is deze omstandigheid, die ons van de vermelde bijzonderheden omtrent de voorbereiding eener omwenteling in Nederland kennis doet dragen ¹⁾. Ver gevorderd was die voorbereiding niet, althans niet in zooverre, dat men gereed

---

¹⁾ Zie de stukken uit van de Spiegel's archief, gepubliceerd in *Gedenkstukken* I, derde hoofdstuk.

zou hebben gestaan de Franschen door een opstand tegemoet te komen: van een organisatie in massa, met geldmiddelen, wapenvoorraad en rolverdeeling, blijkt niets. Wel blijkt van een wijd verspreide revolutionnaire gezindheid, die volgzame nabootsing der Fransche omwenteling toezegde wanneer eenmaal de Franschen het zware werk zouden hebben gedaan, en als overwinnaars in het hart van Holland stonden. Zooveel is zeker, dat de personen zelf die in 1795 de zaken in Holland geleid hebben, Pieter Paulus, Lestevenon, Hahn, Hugo Gevers ¹⁾, van Leyden, reeds thans in onderling verkeer stonden, en in het midden der samenzwering ²⁾.

Toen de reikhalzend verwachte inval in December '92 niet plaats had, reisden Ducange en korten tijd daarna Valckenaer naar Parijs om voor de Bataafsche zaak op te komen. Aanvankelijk zonder gevolg: men had alleen oor voor het proces van Lodewijk XVI. Maar na diens dood veranderde de houding der Bergpartij te hunnen aanzien geheel en al. Dezelfde Robespierre, die in December in de Jacobijnenclub de Bataven met schampere vragen naar den staat hunner voorbereiding in het nauw had gedreven, sprak er thans schande van, dat de (niet tot zijn partij behorende) minister van buitenlandsche zaken, Lebrun, een memorie der Bataven, waarbij de inval in Holland als onverwijld noodig voorgesteld en betaling der Fransche hulp in geld en levensmiddelen beloofd was, een maand lang onbeantwoord had gelaten. Den 6den Februari 1793 gaf eindelijk het Fransche volk, vertegenwoordigd in zijne Conventie, aan het „Bataafsche” den lang afgesmeekten broederkus. „Les Bataves régénérés”, had Ducange aan het hoofd van een twintigtal uitgewekenen verklaard, „se montreront dignes de marcher sous la bannière des droits de l'homme”. Doch dit beroep op ideale gevoelens nam in zijn oratie, waarvan elk woord van te voren in vergaderingen, waarvan wij het verslag bezitten, met zorg was vastgesteld, eerst de tweede plaats in. Een andere verzekering ging vooraf, die zeker niet minder welgevallig voorkwam: „Nos flottes, notre numéraire, nos magasins, nos matelots, voilà de quoi assurer par la suite vos succès . . . . .”

Nederland heeft zich later over de Fransche hebzucht zeer beklaagd, maar het had zelf zijn bezit aan 's meesters voeten geworpen.

¹⁾ Zoon van den op blz. 6 genoemden Paulus Gevers.

²⁾ Dit blijkt, behalve uit de berichten der Fransche agenten, ook uit de lijsten van afgezonden brieven, die onder Valckenaer's papieren worden gevonden.

Het teekent den tijd, dat men thans een Ducange vooropzette, een gewetenloos sujet met een meer dan dubbelzinnig verleden, maar die den weg wist in Jacobijnsch Parijs. Een Boetzelaer, een Capellen, een Abbema, duldden zijn voorzitterschap. Of het hun van harte zal zijn gegaan? Hun meegaandheid ten spijt, moesten zij van Marat toch hooren, dat niemand die hen zag, hen voor sansculotten houden kon ¹⁾. Hun uiterlijk hadden zij niet in de macht; hun leer evenwel, voor zoover die gekend kan worden uit voor het publiek bestemde stukken, was onberispelijk Jacobijnsch. Juist thans gaven Abbema en Capellen eene ontwerp-grondwet voor den nieuwen Nederlandschen staat in druk, die de uiterste wenschen der democratische fractie van na '95 zou hebben bevredigd ²⁾. Maar dit was studeerkamerwerk; de leiding der dagelijks voorvallende zaken berustte niet meer bij hen, maar bij Ducange en Valckenaer, die in de maanden Februari en Maart '93 als een soort tweemanschap ageeren. Valckenaer is de man voor de bespreking in het

De Bataafsche Gedeputeerden te Parijs.

Prent van C. Josi naar een teekening van C. v. Cuylenburg.

¹⁾ Artikel van 6 Maart 1793 (*Gedenkstukken* I, 105).

²⁾ *Gedenkstukken* I, 106.

kabinet, Ducange treedt op voor het publiek. Tezamen gaven zij een blad uit, *Le Batave*, dat de belangen der te bevrijden zustersatie te Parijs zou voorstaan. Een der eerste nummers houdt de waarschuwing in, vooral geen gedwongen koers van assignaten aan Holland op te leggen. Over deze zelfde zaak hield Valekenaer in deze dagen conferentiën met den invloedrijken Jacobijnschen staatsman, Cambon.

Den 19^{den} November 1791 had de Conventie bij decreet aan de wereld verklaard, dat het Fransche volk zijn hulp beloofde aan alle volken die hun „vrijheid” zouden willen heroveren. Hierop vertrouwende, bereidden bij voorbeeld de Belgen na de verschijning van Dumouriez, en onder diens patronaat, de oprichting voor van een zelfstandigen staat; doch daarbij kwam dadelijk aan het licht dat de overgrootste meerderheid van het Belgische volk de revolutie niet verstond gelijk de Franschen het deden, en commissarissen der Conventie maakten alles ongedaan wat de Belgen hadden opgezet, vervingen de voorloopige regeering door hun eigen creaturen, en verklaarden de rijke geestelijke goederen voor nationalen, dat wilde in de practijk zeggen Jacobijnschen, eigendom. Het Girondijnsche beginsel van 19 November kreeg een Jacobijnsche uitvoering, die bekrachtigd werd bij het door Cambon geredigeerde decreet van 15 December 1792 op den revolutionnairen oorlog. Was den 19^{den} November den Franschen generaals enkel aanbevolen, hun „bescherming” te verleenen aan de volken die hun „vrijheid” zochten te herkrijgen, thans werden zij gelast alom waar zij doordrongen allereerst de gevestigde autoriteiten voor vervallen te verklaren, de ingezetenen die den eed wilden afleggen aan de vrijheid en gelijkheid in grondvergaderingen bijeen te roepen ter verkiezing van voorloopige plaatselijke besturen, en de publieke eigendommen, geestelijke goederen en bezittingen der „aristocraten” in beslag te nemen. Vervolgens zou de Conventie tot de aldus bevrijde bevolking commissarissen zenden, om met haar te „fraterniseeren”, dat wilde zeggen, haar te regeeren tot nader order. Als vergoeding wordt aan het slot van het decreet gezegd, dat het Fransche volk de verplichting op zich neemt de wapenen niet te zullen nederleggen, eer de souvereiniteit en de onafhankelijkheid van het volk, op welks gebied de Fransche troepen zich bevinden, zullen zijn bevestigd en erkend, maar een werkelijke zelfregeering wordt in den tusschentijd aan de bewelddigden niet toegestaan: alles bepaalt zich tot voorloopige plaatselijke besturen onder toezicht van Fransche

commissarissen. De Fransche assignaten zullen koers hebben en de aan-
geslagen goederen zullen tot onderpand strekken.

Dit decreet was vooral met het oog op België genomen; de toepas-
sing op Holland vorderde eenige wijziging, waarvan de Conventie het
ontwerp in opdracht gaf aan Cambon. Bij hem meldde zich 15 Februari
een Bataafsche deputatie aan, voor welke Valckenaer het woord deed.
Zijn doel was, schrapping der artikelen te verkrijgen, die het casseeren
der gevestigde autoriteiten, en de vervanging door nieuwe, in de handen
legden van de Fransche generaals. Valckenaer beoogde, het bestaande
Comité Revolutionnair met eenige door de Fransche regeering te agre-
eeren personen te doen aanvullen, en het de leiding der omwenteling
te bezorgen op dezen voet, dat niet de generaals, maar de hen verge-
zellende leden van het Comité de souvereiniteit der Bataafsche natie
zouden afkondigen en de grondvergaderingen bijeenroepen, welke dan,
naar reden der bevolking, leden in het Comité zouden bijkiezen. Zoodra
het Comité op deze wijze tot veertig leden gestegen was, zou het optreden
als provisioneele regeering der Bataafsche Republiek, alle ambtenaren
casseeren en nieuwe aanstellen, en eene Nationale Conventie bijeenroe-
pen. Wij zien hier dat Valckenaer een ander plan voorstaat, dan in 1789
door de toenmalige leiders der uitgewekenen was vastgesteld. Zij hadden
zich een aantal plaatselijke en provinciale omwentelingen gedacht, die
tot uitkomst zouden hebben de creatie van patriotsche vroedschappen,
patriotsche provinciale vergaderingen, patriotsche Staten-Generaal. Het
einddoel was ook toen de bijeenroeping eener Nationale Conventie,
maar onderwijl zouden de oude kaders blijven bestaan; het provincialisme
zou zich als 't ware eerst nog mogen verjongen eer men het den
doodsteek gaf. Valckenaer daarentegen stelt zich voor, de één- en on-
deelbaarheid tot een feit te maken eer zij zal worden gedecreteerd. Ook
in 1795 is dit zijn denkbeeld geweest, zonder dat hij het heeft mogen
uitvoeren.

Cambon antwoordde met een volstrekte weigering: hij wilde van de
medewerking, laat staan leiding, van een Bataafsche comité niet hooren.
Iets beter was het onthaal bij Lebrun, die den 24sten Februari het
Comité Revolutionnair uitdrukkelijk erkende en eenige hem door Valc-
kenaer opgegeven personen tot deelneming uitnoodigde. „De Fransche
Republiek”, heet het in dit rondschrjven, „vraagt U tot loon harer
opofferingen slechts de vestiging eener vrije constitutie. Het heilig

recht der onafhankelijkheid zal in Holland worden geëerbiedigd." Maar een circulaire van een Fransch minister had geen gezag hoegenaamd tegen een decreet der Conventie, en de Conventie beschikte anders. Den 2^{den} Maart stelde zij, geheel overkomstig Cambon's voorstel, de wijziging van het decreet van 15 December voor Holland vast. In één opzicht was het een verscherping: aan geen comité, uit inboorlingen bestaande die nog niet door het Bataafsche volk zelve gemachtigd waren, zouden de Fransche generaals eenig gedeelte van de revolutionaire macht mogen overdragen. Alle besluiten en proclamatiën, welke reeds van zulk een comité mochten zijn uitgegaan, werden verklaard te zijn nul en van geener waarde. De overige wijzigingen waren hoofdzakelijk een gevolg van de omstandigheid, dat de Republiek geen rijke geestelijke goederen bezat om de revolutie te betalen. Derhalve zouden, in afwijking van wat 15 December voor België was voorgeschreven, de bestaande belastingen in stand blijven, met uitzondering van die op het brood en het bier („ten einde de Bataafsche sansculotten de middelen te verschaffen om de carmagnole rondom den vrijheidsboom te dansen"); zou men, wegens gebrek aan onderpand, afzien van het invoeren der assignaten, maar de middelen tot onderhoud der Fransche troepen vinden in den rijkdom der particulieren en in het Bataafsche crediet. De gestichten van weldadigheid, de waterschappen, inrichtingen ten nutte van handel en scheepvaart, en de stedelijke banken, zouden van de algemeene vernietiging der bestaande lichamen blijven uitgezonderd. „Als de Hollandsche kapitalisten hun waar belang begrijpen," heet het in de toelichting, „is de invoering van ons revolutionnaire geld onnoodig." Men wilde het Bataafsche crediet sparen om het te beter te kunnen gebruiken; indien de „patriottische offeranden" die men van de rijken verwachtte onvoldoende bleken, zou de voorloopige administratie leeningen uitschrijven onder garantie der Fransche Republiek. „Daar gijlieden geen nationale vaste goederen hebt", zou Cambon tot de Bataven hebben gezegd, „komt het bij u er op aan, de geldbuidels het onderste boven te keeren.¹⁾"

Nog in een ander opzicht dan dat der assignaten vertoonde het

---

¹⁾ *Gedenkstukken* I, 104. — Op het verband tusschen deze bronnenuitgave en het tegenwoordig werkje thans voldoende de aandacht gevestigd hebbende, laat ik voortaan de verwijzingen in den regel weg.

decreet van 2 Maart zekere zelfbeperking. Verbeurd verklaard werden de goederen, toebehoorende aan den Stadhouder, „zijn vrienden, aanhangers en vrijwillige slaven”. Geen melding werd gemaakt van de bezittingen

De Overgave van Breda.

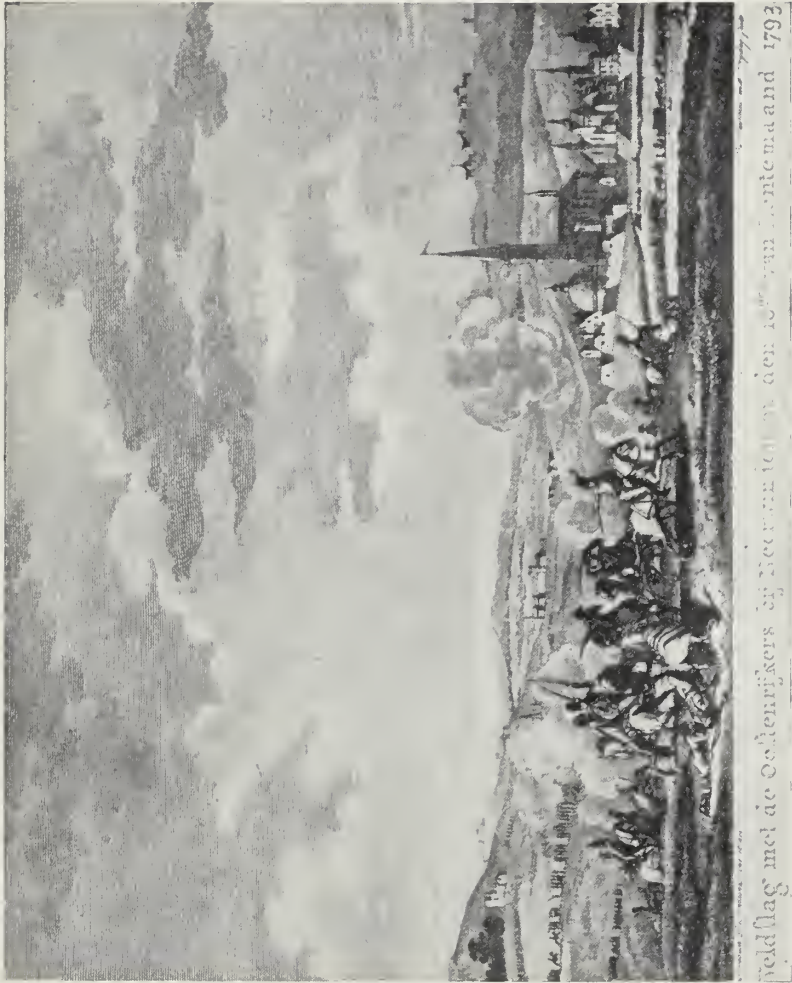
Prent van J. Bemme naar een teekening van Dirk Langendijk.

der regenten *als zoodanig*, hetgeen Marat een heftig artikel in de pen gaf, waarin hij zeide dat de Hollandsche aristocraten honderd keer erger volksvijanden waren dan de Stadhouder. Misschien onder den indruk van dit artikel werd den 7^{den} Maart in de Conventie de bij de beraadslaging van 2 Maart voorgestelde bepaling verworpen, dat de Ba-

taven die bij de omwenteling van 1787 verliezen geleden hadden, door de Fransche generaals volledig schadeloos zouden worden gesteld. Op het artikel zelf, dat de leden van bestuurscollegiën als zoodanig tegen verbeurdverklaring hunner goederen waarborgde, is men niet teruggekomen. Het ging dan ook kwalijk aan, de gezamenlijke leden der tallooze regeerende lichamen in de Republiek te onteigenen. De regenten van steden als Amsterdam en Rotterdam vormden inderdaad eene afzonderlijke klasse, ook nog die van Dordrecht of Gouda, maar naderde men daar niet reeds de grens? In de groote meerderheid der localiteiten ware de maatregel zelfs voor Jacobijnen wel onuitvoerbaar gebleken. De rekbare formule van „vrienden en aanhangers” gaf trouwens gelegenheid genoeg, om gevaarlijke tegenstanders te treffen.

Op papier zat thans de Bataafsche revolutie in elkander; het kwam nu op de uitvoering aan. Deze was, toen de Conventie den 7^{den} Maart haar decreet publiceerde, reeds begonnen, maar niet op den daarbij voorgeschreven voet. Dumouriez had het Bataafsche Comité Revolutionair, thans te Antwerpen vereenigd, en met eenige nieuwe leden versterkt, tot medewerking aan de revolutie toegelaten, en in zijn proclamatie aan de Bataven hoog opgegeven van het nut dat de werkzaamheid van deze hunne landgenooten in de eerste oogenblikken voor hen zou kunnen hebben. In een brief aan zijn onderbevelhebber Miranda van 18 Februari, waarin hij hem de komst van twee leden van het Comité (Gelderman en van Goudoever) aankondigt, ontwikkelt hij een programma dat geheel met dat van Valckenaer overeenkomt: hij kent aan de beide burgers de macht toe „bevelen te geven in naam van het soevereine volk, voorloopig gerepresenteerd door het Bataafsche Comité, tot de bijeenkomst eener Nationale Conventie”. Hij gaat zoover van, in lijnrechten strijd met het decreet van 15 December, te schrijven: „Nous n'avons à agir que militairement dans cette révolution”. Bij Miranda hebben de leden van het Comité niets anders kunnen uitrichten, dan een aanmaning tot overgave binnen Maastricht te werpen: den 2^{den} Maart werd, op de nadering van een Oostenrijksch leger, het beleg dezer vesting opgebroken en trok Miranda zich in België terug. Maar de voornaamste leden, van Hooff, Schilge en de Kock, die met Dumouriez Staats-Brabant inrukten, hebben althans gelegenheid gehad aan de gedroomde omwenteling een begin van uitvoering te geven. Zij plantten, na de overgave van Breda, een

Veldslag met de Oostenrijkers bij Neerwinden op den 16ten van Juntenaand 1793

Slag bij Neerwinden.

Prent van K. Vinkeles en D. Vrijdag naar een teekening van Swebach-Desfontaines.

vrijheidsboom op de markt; riepen, bij publicatie van 1 Maart, de grondvergaderingen bijeen ter verkiezing eener municipaliteit, verzegelden alle eigendommen van den Prins van Oranje; richtten er een Jacobijnenclub in van honderdvijftig leden. Verder droeg Dumouriez hun op, in de omstreken twee bataillons voetvolk en een escadron ruitery te werven. Zij waren ook hiermede begonnen en hadden een paar honderd man bijeen, toen het decreet der Conventie een einde maakte aan hunne werkzaamheid. Of het hun ongelegen kwam? Tegelijk met het decreet begonnen de Fransche nederlagen; op van Hooff na gingen allen naar Antwerpen terug.

Te Breda gaf thans de maatregel der Conventie aanleiding tot een schromelijke verwarring. Het decreet kende bij uitsluiting de revolutionaire macht toe aan de Fransche civiele commissarissen en generaals. Een commissaris was er niet, en de generaals hadden de handen vol aan het voeren van den oorlog, en voor bestuurszaken geen tijd. Het gevolg was, dat de minste Fransche soldaat zich gerechtigd achtte de „revolutionnaire macht” ten bate van zijn eigen zak uit te oefenen, en dat van Hooff ten eenen male buiten staat geraakte, de orde te Breda te handhaven. En terwijl Dumouriez in zijn marsch werd gestuit door de groote rivieren die Holland beschermen, vielen de Oostenrijkers in België en dwongen hem zoo tot den terugkeer. Den 18^{den} Maart werd hij geslagen bij Neerwinden; den 4^{den} April liep hij tot den vijand over; den 5^{den} capituleerde Breda. De Republiek was, voor het oogenblik, behouden, en, zoo de Bataafsche revolutie heeft plaats gehad, is het niet in het jaar van het Schrikbewind geweest.

De Bataafsche organisatie van 1792, door Dumouriez bevorderd en beschermd, heeft diens val niet overleefd. Het legioen werd bij het Fransche leger ingesmolten; het Comité liep te niet. Bij den thans almachtigen Robespierre stonden de Bataven in geen goed blaadje; het behoorde tot zijn regeeringssysteem, alle vreemdelingen als zoodanig in discredit te brengen, en als gewezen vrienden van den landverrader hadden met name onze landgenooten tot Thermidor een moeilijken tijd. Die bovendien nog door rijkdom of naam in het gezicht liepen, achtten het spoedig raadzaam, Frankrijk te verlaten. Zoo week in den zomer van '93 Bicker naar Zwitserland, Abbema naar Hamburg; geen van beiden zijn meer naar Parijs teruggekeerd. Valckenaer kroop weg

op een dorpje; Capellen van de Marsch, die nog tot 1814 in leven bleef, verdwijnt in dit jaar geheel en al uit de Bataafsche geschiedenis.¹⁾ Van Hooff, die bij den inval van Dumouriez zijn geheele vermogen had ingeboet aan voorschotten ten behoeve van het Fransche leger, bezuurde zijn aanvraag om restitutie met de gevangenis, en ontkwam te nauwernood aan de guillotine. Erger verging het de Kock, die niettegenstaande de decreten, welke het verblijf te Parijs aan geboren

Anonyme spotprent naar aanleiding van Dumouriez' val.

vreemdelingen ontzegden, kalm in zijn woning bleef, vertrouwende op zijn vriendschap met Cloots. Hij nam na Valckenaer's vertrek het blad *Le Batave* over, dat nu voortaan *Le Batave ou le Sansculotte*, eindelijk alleen *Le Sansculotte* heette, en het lijfblad werd van Cloots en de zijnen. De Kock werd het slachtoffer eener razzia van Robespierre onder de bankiers en speculanten van vreemde nationaliteit, en is 24 Maart 1794 ge Guillotineerd als geldschieder der Hébertisten. Wat Ducange

¹⁾ Hij leefde na 1795 in volkomen afzondering te Wageningen en later te Haarlem.

betreft, deze verliet natuurlijk het zinkende schip der Bataven te juister tijd, nam zijn afscheid van Valckenaer's blad met een oplichterij, en vond een bestaan als speurhond van het comité de sûreté générale, als hoedanig hij nog Hollanders in het verderf gebracht heeft bovendien. De geringe Bataafsche actie die nog overbleef ging van Boulogne uit, waar Schilge eenige weinige getrouwen tot een „comité batave” vereenigd had, en van St. Omer, waar een „club des sansculottes hollandais” was opgericht door een aantal uitgewekenen van verdacht allooi. Deze lichamen roerden zich in September 1793, toen, na een lange reeks van tegenspoeden, de Franschen eindelijk weder militaire voordeelen hadden behaald. Schilge riep zijn medeleden van '92 op, om zich te vervoegen bij den overwinnaar van Hondshoote, generaal Houchard; maar Dumont-Pigalle en van Hooff gaven ten antwoord, dat de tijden van Dumouriez voorbij waren; dat nu alle initiatief van de regeering te Parijs uit moest gaan, en zij besloten waren, af te wachten wat deze hun voorstellen zou. Van de pogingen van Schilge vernemende, vond de sansculottenclub te St. Omer niets beters te doen, dan hem bij den minister van buitenlandsche zaken, Deforgues, aan te klagen als een aristocraat. De kolonie te St. Omer namelijk, waar lediglopende koffiehuisrevolutionairen den toon aangaven, was in '92 zeer verbolgen geweest over het optreden van een comité révolutionnaire waarin zij niet was vertegenwoordigd. Zoo eindigde nu alles in een ellendig kraakeel, waarvan de Fransche machthebbers het zelfs beneden zich rekenden, notitie te nemen. Den 9^{den} Maart '94 verstoutten zich eindelijk van Hooff, Schilge en Kock, het Comité de Salut Public aan hun bestaan te herinneren, en verzochten naar het Noorderleger te worden gezonden in hun oude functie. Het bekwam hun wonder slecht: een week daarna werd de Kock gearresteerd en kort daarop van Hooff. Deze laatste kwam na Thermidor wel vrij, maar het comité van '92 heeft zich nimmer van den slag hersteld. Slechts twee van het oude personeel hadden zich intact weten te houden: Valckenaer in zijn schuilplaats, en Daendels in de gelederen. Hij onderscheidde zich en werd in April '94 bevorderd tot brigade-generaal.

Bleef dus van de organisatie der omwentelingsgezinde Hollanders in den vreemde niets overeind, in het land zelf slaagde zij in ditzelfde jaar 1794 op een uitgebreide schaal. Het zou blijken, dat de Bataafsche

revolutie de uitgewekenen niet meer noodig had. Een jong geslacht trad op, dat de denkbeelden van '87 niet meer behoefde af te leeren, omdat het die nimmer had aangehangen. De patriottentijd was voor hen een gebeurtenis uit het verleden; zelf hadden zij direct uit 1789 geput, dat de wereld vervulde toen zij daarin begonnen rond te kijken. Het is het geslacht van Wiselius, van Gogel, van Goldberg, van Maurits Cornelis van Hall.

Wij noemen daar vier jonge Amsterdammers, getrouwe bezoekers der Doctrina-avonden. Zij kwamen er bijeen onder de hoede van ouderen als Schimmelpenninck en Nicolaas van Staphorst, maar eigenlijk waren zij het toch die toon gaven aan het geheel. Wiselius heeft in 1828 zijn Doctrina-lezingen van dezen tijd laten drukken onder den verzameltitel *Staatkundige Verlichting der Nederlanderen*. Daarin worden dingen gezegd die vóór '89 in geen patriotsch brein ten onzent waren opgekomen. De omwenteling is voltrokken in de hoofden, eer zij zal behoeven over te gaan in de daad; de jonge man heeft zich losgescheurd van het nationaal verleden. Hij spot met de Witt en Oldebarnevelt, „de heiligen van onzen staatkundigen almanak”; smaalt op de leus van *grondwettige herstelling*, „als hadde er wezenlijk iets grondwettigs bij ons bestaan”; bejammert „het niet bevestigen van het grafelijk bewind in Willem I”; beschuldigt de regenten van 1780, „die door hunne geheime handelingen ons een verderfelijken oorlog met Engeland op den hals hebben gehaald, waarbij hunne voornaamste raddraaiers zich aan hoogverraad hebben schuldig gemaakt; en het was de vrees voor regtmatige vervolgingen deswegens, welke hen bescherming deed zoeken bij het anders zoo diep verachte volk . . . .”

Toen, sedert September 1793, langzaam maar gestadig, de Fransche legers weer veld wonnen, begon men zich in dezen kring op de mogelijkheid te bezinnen, de theorie in daden om te zetten. Wij zijn over den voortgang dezer beweging zeer wel onderricht, uit de papieren van sommigen der leiders, en ook uit de rapporten van een geheim agent dien de Fransche regeering hier onderhield: Caillard. Deze kende ons land, en in het bijzonder de patriottenpartij, door en door; hij was vóór '87 als secretaris van legatie de eigenlijke directeur van den gezant Véric geweest, en had na diens vertrek de zaken van Frankrijk in den Haag waargenomen tot het najaar van 1791 toe. De minister Deforgues zond hem in November '93 met een valsch paspoort naar Amsterdam, om

van daar uit Pruisen en Engeland te bespionneeren, en tegelijk over den staat van het Hollandsche patriotisme te berichten.

Caillard kwam den 1sten December '93 te Amsterdam en verstopte er zich in een arbeiderslogies. Binnen kort stond hij in geregelde be-trekking met Schimmelpenninck, Staphorst en Lestevenon. De beide eerstgenoem-

N. van Staphorst.

Anonyme prent.

den overhandigden hem in Februari '94 een korte memorie, waarin zij aan de regeering der Fransche Republiek de volgende vragen stelden: indien de patriotten in Nederland opstonden, zou Frankrijk dan hun onafhankelijkheid erkennen? Zou het hen behandelen als een vrije natie? Was het bereid, met hen overeen te komen omtrent de beste wijze, om hunne revolutie te ondersteunen en te organiseeren? Deforgues antwoordde, dat men Nederland zeker niet zou inlijven, wanneer het volk in opstand kwam; men zou het dan integendeel als bondgenoot behandelen, en was bereid, nadere voorstellen der patriotsche partij aan te hooren. Kortens tijd na het ontvangen van dit antwoord, en nog eer er aan de zaak eenig verder

gevolg gegeven was, vluchtte Caillard uit Amsterdam naar Overveen, daar hij het in de groote stad, waar zoovelen hem kenden, niet langer veilig rekende, en in Juni vertrok hij zelfs naar Hamburg, maar bleef met zijn Hollandsche bekenden in relatie. Zoo ontving hij daar in Augustus het bezoek van Lestevenon, en omstreeks het einde dier maand dat van

Jacobus Blauw, een man die op zeer jongen leeftijd als advocaat eenig fortuin in Indië gemaakt had, en in de rumoerige tijden kort vóór '87 door de patriotten in de vroedschap zijner vaderstad Gouda was gebracht, waaruit hij bij de oranjerevolutie was verwijderd; sedert woonde hij als particulier te Leiden, en genoot onder zijn medepatriotten een grooten roep van bekwaamheid.

Blauw kwam als afgezant eener organisatie die zich middelerwijl, buiten Caillard om, in de Republiek had gevormd. Caillard namelijk, de man die vóór en in '87 de patriotsche partij steeds de hulp van Frankrijk had toegezegd, welke hulp op het beslissende oogenblik niet was verleend, werd door zeer velen mistrouwd; ook doordat men kennis had van pogingen, die hij bij Pruisen aanwendde om deze mogelijkheid tot een afzonderlijken vrede met Frankrijk te bewegen; en een van de voorwaarden, waarop Pruisen staan zou, kon licht de handhaving van het stadhoudelijk huis zijn. Het wantrouwen ging zoover, dat een ijverig patriot uit Dordrecht, de jonge Hugo Gevers, den Franschen agent in een hoogdravenden brief aan Robespierre denuncieerde ¹⁾. Ook anderen hadden aan Robespierre geschreven, om te vernemen wat hij met Nederland voorhad, maar het antwoord was altijd ontwijkend geweest: „als wij eenmaal België hebben, zullen wij zien wat wij doen.” ²⁾ Weinig beter uitslag had een eerste poging gehad, door Nederlandsche patriotten gewaagd om zich persoonlijk met de Fransche krijgsmacht in verbinding te stellen.

In Januari 1794 had Daendels, die zich bij het Noorderleger bevond, een brief geschreven aan zijn vriend Willem van Irhoven van Dam, uit den patriottentijd als pamfletschrijver bekend en thans te Amsterdam als advocaat gevestigd. Van Dam werd in dien brief uitgenoodigd, „de handen aan het werk te slaan”; de Franschen zouden met veertig duizend man te hulp komen. Hij riep eenige jonge patriotten van een beslist karakter bijeen: den arts Krayenhoff, den lector in de wiskunde Aenae, den assuradeur Goldberg, den koopman Gogel. Allen waren van meening dat een opstand volstrekt onmogelijk was als niet eerst de Franschen dichterbij kwamen. De meest ondernemende, Gogel, nam op zich dit in het hoofdkwartier van het Noorderleger in persoon aan te

---

¹⁾ *Gedenkstukken* I, 339.

²⁾ *Gedenkstukken* I, 352.

gaan dringen, en hij volbracht de reis zonder ongeluk. Uit het stuk dat hij, in Februari, den volksrepresentanten bij het leger aanbod, leeren wij een ander soort patriotisme kennen dan het bedachtzame van Schimmelpenninck. Is deze er eerst en bovenal op uit, van Frankrijk zekerheid te verwerven dat het de Bataafsche onafhankelijkheid eerbiedigen zal, Gogel acht het groote gevaar juist hierin gelegen, dat de Franschen met die onafhankelijkheid te veel ernst zullen maken. De groote meerderheid van het Bataafsche volk, zegt hij, is in staatkundig opzicht volkomen onrijp. Hetzelfde schrijft van Dam aan Daendels. „Wanneer wij na eene invasie aan ons zelve overgelaten worden, zal er nooit iets goeds verricht worden. De Fransche wapenen moeten tegelijk met de overwinning ook het plan der revolutie medebrengen en invoeren”. Slechts zou het noodig zijn, dat Frankrijk te kennen gaf in Nederland anders te willen huishouden dan in 1792 in België: het moest zich laten betalen in handelsgoederen en schuldbekentenissen, niet in vaste eigendommen en gereed geld. Een afzonderlijke memorie, waarschijnlijk uit de pen van Goldberg gevloeid, waarschuwt ten sterkste tegen de invoering van assignaten, maar stelt in uitzicht dat de „bevrijde” staat gedurende een jaar een Fransch leger van 50.000 man zal willen onderhouden. — Een bepaalde toezegging verkreeg Gogel niet; men stelde er echter prijs op, door tusschenkomst van Daendels met de patriotten te Amsterdam in verkeer te blijven, en maande hen aan, ijverig voort te gaan met het versterken hunner organisatie. Na Gogel's terugkeer (eind Februari) zijn inderdaad nog eenige brieven aan Daendels gericht, die door bemiddeling van vrienden te Gent in België aan hun adres kwamen; maar spoedig raakte, door arrestatie van een dezer helpers en vlucht van de anderen, dit kanaal verstopt en hield alle onmiddellijke verstandhouding met het Fransche hoofdkwartier op.

Intusschen zat de club van Krayenhoff, van Dam en Gogel niet stil, maar begon een briefwisseling met gelijkgezinden in onderscheiden steden der Republiek, die tot het aannemen van een algemeen organisatieplan leidde. Men vereenigde de vertrouwde Jacobijnen, in elke plaats slechts een matig getal, tot een comité revolutionnair, dat zich in alle stilte van geld en wapenen moest trachten te voorzien; verder bracht men de patriotten uit de volksklasse in „leesgezelschappen” bijeen, om ze te kunnen gebruiken als de tijd van handelen zou zijn aangebroken. De reglementen van die gezelschappen zagen er doodonschuldig

uit, maar men was zeer precies op de toelating. Tweemaal 's weeks was er leesavond; de kosten werden grootendeels door de lieden die achter het scherm zaten gedragen, en soms werd zelfs de vertering tot het bedrag van een dubbeltje per avond er bij geschonken. De vergaderingen werden gehouden in volksbuurten in daartoe afgehuurde kroegen. Eind Mei bestonden er in Amsterdam vier en dertig van zulke gezelschappen met meer dan 2000 leden; in Utrecht twaalf met 300 leden „waarvan er honderd geweren aan haar huis hebben”; een opgave van anderhalve maand later noemt voor Amsterdam een getal van 3 à 5000 leden, voor Utrecht 7 à 800, voor Leiden en Haarlem ieder 3 à 400¹⁾; verder waren er te Dordrecht, Gouda, Rotterdam, den Haag, Alkmaar, Hoorn, Amersfoort, Zwol en Groningen; in ieder van die steden bestond ook een geheim comité. Van de werkzaamheden dezer kleinere comité's geven de aantekeningen van Gogel en een rapport van Blauw een denkbeeld: men kocht en verborg geweren, drukte een menigte van opruiende blaadjes, maakte op papier alles gereed voor de naderende gelegenheid, lijsten van provisioneele besturen, proclamatiën en resolutiën. Te Utrecht verbood de regeering de leesgezelschappen maar hield er de hand niet aan; in Holland weigerde men den Procureur-Generaal een plakaat tegen deze bijeenkomsten, en verwees hem voor de vervolging der „naamlooze pasquillen” naar de bestaande wetgeving, die honderdmaal onvoldoende gebleken was zoo dikwijls de plaatselijke autoriteiten niet medewerkten, en dit durfden zij niet of achtten het ondoenlijk bij de algemeenheid van het euvel. Het eenige wat tot tegenweer geschiedde, was een versterking van het garnizoen van Amsterdam.

Door straffeloosheid driest geworden, waagden de geheime comité's een nationale bijeenkomst, die gehouden werd in den nacht van 31 Juli op 1 Augustus in het logement „Het Wapen van Amsterdam” in den Haarlemmerhout. Er was alle aanleiding tot nader overleg: Robespierre was gevallen en de Franschen, die onder Jourdan een roemrijke overwinning bij Fleurus hadden behaald, stonden te Brussel. Het eindigen van het Schrikbewind werkte bemoedigend op de Hollandsche geesten, en tegelijk werd nu de Fransche inval van een verwijderde tot een

---

¹⁾ Veel bijzonderheden zijn bekend omtrent de organisatie te Haarlem. Daar rees het getal leden nog tot 600; ruim 50 personen werden afgewezen als niet voldoende vertrouwd. Ook de patriotsche vrouwen uit de volksklasse werden georganiseerd in een club van 24 leden. De geheime directie van alles bestond uit zes personen, waaronder Lestevenon.

dadelijke mogelijkheid. Maar met groot afgrijzen had men de harde wet gelezen, door het Comité de Salut Public zoeven aan het opnieuw veroverde België opgelegd: oorlogsschatting ten bedrage van tweemaal de opbrengst van alle tot dusver geheven belastingen, zoo gewone als buitengewone; requisitie van alle gereed geld in de openbare kassen, van nagenoeg den geheelen oogst, van de beste paarden en het beste vee, van alle ijzer, wapenen, olie, zeep, kleedingstoffen en een groot aantal artikelen meer. Men besloot dan, niets te wagen zonder zekerheid van de komst der Franschen, dezen te bezoeken en tot allen spoed aan te manen, maar tegelijk een verklaring te verlangen dat de Republiek niet als overwonnen land zou worden behandeld. Met deze boodschap gingen van Dam en Gogel den 4^{den} Augustus op reis en kwamen den 14^{den}, na een grooten omweg over Kleef, Aken en Leuven, te Brussel, waar zij ontvangen werden door den representant Richard; vervolgens hadden zij te Brugge een onderhoud met een ander Conventielid, Lacombe St. Michel. Deze zond Daendels naar Parijs om de Bataafsche wenschen aan het Comité de Salut Public voor te leggen.

Daendels was intusschen niet de eerste Bataaf, die zich na Robespierre's val bij de Fransche regeering aanmeldde. Aanstonds was Valckenaer uit zijn schuilhoek te voorschijn gekomen, en had aangeraden, bij proclamatie de eerbiediging van bezit, persoonlijke vrijheid en godsdienstige overtuiging af te kondigen, doch de erkenning der Bataafsche onafhankelijkheid te doen afhangen van de houding der Bataven zelve. „Zoo gijzelven de handen aan 't werk slaat”, schrijft hij den 13^{den} Augustus naar Amsterdam, „bij u en elders het garnizoen ontwapent, de regenten den hals breekt en de banier der vrijheid op de wallen plant, dan erkent de Fransche Republiek de Bataven als een haar waardige bondgenoot; maar zoo gij met de handen gekruist de dadelijke komst der republikeinsche legers afwacht en derzelve pogingen niet krachtadig begunstigt, dan zal men het land, bij stukken en brokken veroverd, als *pays conquis* moeten behandelen”. Ongeveer met hetzelfde antwoord kwam Daendels uit Parijs terug. Pichegru had order, het Engelsch-Nederlandsche leger, dat naar de Republiek terugweek, in Staats-Brabant op te zoeken en het slag te leveren; overwon hij, dan zou hij een corps van 25.000 man zenden om de rivieren te forceeren, op voorwaarde dat tegelijkertijd de revolutie uitbrak te Utrecht en te Amsterdam. Bracht men daar dan van te voren alles bijeen wat voor

het onderhoud van een Fransch leger noodig was, dan zou hij den marsch durven ondernemen zonder trein, en daardoor eenige dagen op den vijand vóór hebben. Daendels zelf maakte zich sterk, dat, onmiddellijk na het bericht van het welslagen der revolutie te Amsterdam, de Fransche volksrepresentanten het daar gevestigde comité revolutionnair voor de wettige regeering des lands zouden erkennen.

Met deze boodschap keerden van Dam en Gogel den 6^{den} September, ditmaal over Tilburg en den Bosch, naar Amsterdam terug, waar nu de voorbereidselen met meer ijver werden hervat. De leesgezelschappen vergaderden voortaan iederen avond; zes drukpersen werkten nacht en dag; men corrumpeerde een gedeelte van het Amsterdamsche garnizoen, en richtte een inlichtingendienst in tusschen Amsterdam en de rivieren. Pichegru had den 15^{den} September genoemd als de datum waarop de zaak in Brabant beslist moest zijn, en de marsch over de rivieren, en tegelijk de binnenlandsche omwenteling, zouden moeten beginnen. Maar het Engelsch-Nederlandsche leger had geen grooten slag gewaagd: het had, onmiddellijk na de eerste schermutselingen, de legerplaatsen bij Boxtel en Raamsdonk verlaten en zich achter de breede stroomen teruggetrokken, die het nu niet meer mogelijk was te passeeren bij verrassing. De Franschen kwamen dus niet verder dan Crèvecoeur, en te Amsterdam roerde men geen lid.

Voor de derde maal werd nu Gogel naar het hoofdkwartier gezonden, waar hij den 6den October aankwam. Men gaf er hem eerst te verstaan, dat de Amsterdamsche revolutie thans 15 October zou kunnen uitbreken, daar men vóór dien datum een algemeenen aanval op de rivieren zou wagen. Inderdaad bezetten de Franschen in den nacht van 7 op 8 October het gewichtig punt St. Andries, maar verlieten het den 11^{den} weder; de moeilijkheden bleken grooter dan men verwacht had, en in plaats van regelrecht in de richting op Utrecht en Amsterdam, besloot men rechtsaf naar Nijmegen voort te dringen, in de hoop van den hertog van York naar Hannover te drijven, en dan Amsterdam te bereiken langs den weg van Arnhem en Amersfoort. Allereerst lag dus nu het beleg van Nijmegen aan de beurt. Den 18^{den} October werd dit besluit Gogel medegedeeld, met bevel, om onmiddellijk uit het leger te vertrekken. Daendels hoopte nu, zelf de Bataafsche revolutie te kunnen organiseeren van Nijmegen uit, en begon vast maatregelen te nemen in de Meierij, waar hij elke gemeente aansloeg

voor een bepaalde som ten behoeve der „nationale zaak”, en den veertigsten man onder de wapenen riep, hetzij vrijwillig of bij loting. Maar de Fransche autoriteiten verstonden niet dat in het veroverd gebied eenig gezag dan het hunne zou gelden, en hielden Daendels zelfs eenigen tijd gevangen.

Te Amsterdam was men middelerwijl door het lange wachten zenuwachtig geworden en had het hoofd verloren. Begin October, kort na Gogel's derde vertrek naar het leger, verspreidde zich het (ongegrond) gerucht dat de Engelschen zouden terugtrekken op Amsterdam. Bij het geslagen Engelsche leger was alle discipline verloren, en men vreesde dus eene plundering en bloedige wraak op de patriotten. Van Dam, die de zittende regenten voor nog vreesachtiger hield dan zij werkelijk waren, besloot thans tot een patriotsche machtsontplooing, om de stadsregenten te dwingen zich tegen elke inlegering van vreemd volk te verzetten. Hij liet dus de leesgezelschappen een request teekenen, waarbij bedreigd werd dat men een besluit tot militaire defensie der stad, en de nadering van vreemd garnizoen, zou aanzien „als het teeken om eene burger-revolutie te beginnen, voor welker gevolgen UEd. Groot Achtbaren alleen responsabel zullen zijn”. Den 14^{den} October werd dit stuk, van 3600 handteekeningen voorzien, bij Burgemeesteren ingeleverd. De regeering, die van het request alles wist, had den vorigen dag een publicatie gearresteerd waarbij verboden werd, „zich te mêleren in het doen van adressen, bij dewelke men zich zoude willen immisceren in de administratie van de publieke zaaken”; zij kondigde dit verbod nog even vóór de aanbieding van het request af, en maakte tegelijk ondershands alom bekend dat er van een plan tot inlegering van Engelschen niets aan was. De commissie van aanbieding, bestaande uit eenige obscure personen, afgevaardigden der leesgezelschappen, vergezeld van de heeren Visscher, oud-pensionaris van Amsterdam, Nicolaas van Staphorst en Goldberg („welke”, heet het later in de verhooren, „medegingen opdat er decent zou worden gesproken tot Burgemeesteren”), leverde niettemin haar stuk in, en werd tegen den 17^{den} bescheiden, om antwoord te halen. Dit antwoord bestond in een korte weigering, om het stuk in overweging te nemen; tegelijk werden de verborgen wapenen ontdekt, en vervolgingen tegen de aanleggers van het request ingesteld. Visscher werd gearresteerd, van Staphorst en Goldberg vluchtten, Gogel eveneens (naar Bremen), van Dam en Krayenhoff

naar het Fransche leger. Geen revolutie van binnen zou de bevrijders te hulp komen, en het gold thans, de Fransche regeering over te halen, de voorwaarde, die zij in den zomer voor haar medewerking gesteld had: dat de Bataven zelf den opstand beginnen zouden, te laten vallen. De Bataafsche revolutie zou niet de bondgenoot, zij kon alleen het kind van Fransche overwinningen zijn.

Maar aan deze stond ook niet veel meer in den weg. Was een vleugje van energie voldoende geweest om de rust te Amsterdam te herstellen, tegen de Franschen vermocht de oude regeering niets, en zij was zich hiervan zoo goed bewust dat zij ging informeeren naar de voorwaarden van een vrede, want dezen beschouwde zij als haar eenig behoud. In den nacht van 7 op 8 November ontruimden de Engelschen Nijmegen en trokken in wanorde naar de Betuwe af; den 13^{den} vertrok namens de regeering der Republiek de commissaris-generaal van de vivres, Ocker Repelaer, naar den Bosch om te kennen te geven dat men bereid was te handelen op den grondslag van erkenning der Fransche Republiek, teruggave van veroveringen, en niet-bemoeiing met elkanders constitutie. De representant Lacombe zond deze mededeeling door naar Parijs, en de Franschen staakten voorloopig den verderen aanval. Den 14^{den} December werd als antwoord bekend gemaakt, dat de Republiek een onderhandelaar naar Parijs kon zenden en dat onderwijl het Fransche leger bij zijn defensieve houding zou volharden. De Republiek benoemde Gerard Brantsen, vóór '87 gezant bij het Fransche hof, en Repelaer. Hun instructie schreef hun voor, als preliminair te stellen de drie punten, reeds door Repelaer aan Lacombe opgegeven; kon de finale vrede niet aanstonds daarop worden verkregen, dan zouden zij moeten trachten op grondslag dier eigen preliminair althans een bestand te sluiten, „waardoor de Republiek weder gesteld wordt in den staat van neutraliteit ten opzichte der belligerereende mogendheden, waarin dezelve vóór den oorlog geweest is”. Zoo werd besloten den 16^{den} December, maar tegen dit besluit kwam de Engelsche gezant in zoo heftig verzet, dat den 22sten eene wijziging werd aangebracht: wanneer de Franschen de preliminair wel aannamen maar niet onmiddellijk door een vredesverdrag bekrachtigen wilden, zouden de gezanten de Staten-Generaal om nieuwen last moeten vragen. Het was de oude quaestie, die zoo dikwijls in de geschiedenis der Republiek zich had voorgedaan: Engeland verkoos niet dat, terwijl het zelf met

Frankrijk in oorlog bleef, de Republiek als leverancier van zijn tegenstander zou optreden. Zoo konden de gezanten eerst 23 December vertrekken, maar te Rotterdam werd Brantsen zoodanig ziek, dat de reis, met het oog op het zeer gure weer en den toestand der rivieren, eerst den 27sten kon worden voortgezet. Toen zij evenwel tegenover den Moerdijk kwamen bespeurden zij, dat dien eigen dag de Franschen den aanval hadden hervat. Zij zonden dus eerst iemand op kondschap, of zij wel door zouden worden gelaten. Den 29sten kwam een Fransch officier hen afhalen; den 31sten vertrokken zij uit den Bosch naar Parijs.

In werkelijkheid had het Comité de Salut Public nooit machtiging tot een wapenstilstand gegeven. Toen de secretaris van den Bosschen magistraat, Caspar van Breugel, die als boodschapper tusschen de representanten der Fransche natie en de regeering in den Haag dienst deed, den 14^{den} December aan den Erfprins van Oranje schreef, *que l'armée française se tiendra seulement sur la défensive*, en hij den 15^{den} mondeling dezelfde boodschap bij van de Spiegel aflegde, had hij letterlijk de woorden van den volksrepresentant Bellegarde herhaald (Lacombe was op dat oogenblik te Antwerpen). In den Haag had men die woorden opgevat als een aanhaling uit het antwoord van het Comité de Salut Public, wat zij geenszins waren. Bellegarde had eenvoudig te kennen willen geven, dat naar hij meende alles zoo blijven zou als het de laatste weken bijna onafgebroken was geweest: feitelijke wapenstilstand zonder formeele overeenkomst. Toen Bellegarde uit een brief van van Breugel de vergissing bemerkte, zond hij een koerier naar Parijs, die den 26sten terug was met bericht, dat men er nimmer over gedacht had een wapenstilstand toe te staan vóór onderhandeling met de gemachtigden der Republiek, laat staan vóór hun aankomst. Tegelijk ontving Pichegru last, onmiddellijk tot een algemeenen aanval over te gaan, tegen Grave, den Bommelerwaard en Breda tegelijk; een bevel, waaraan den volgenden dag werd voldaan, met het gevolg dat Grave den 28sten capituleerde, de Franschen over den bevroren rivier op drie plaatsen den Bommelerwaard introkken, en meer vooruitgeschoven posities innamen in de Langstraat en in de richting van Zevenbergen. Het geheim van de geschiedenis was de op 16 December ingetreden felle vorst, die thans zeer gemakkelijk maakte, wat kort te voren nog een waagstuk had geschenen. De talrijke Fransche krijgsmacht, die zoo lang in Staats-Brabant was blijven liggen, had dit land volkomen opgeteerd, en was, bij den

zeer onvoldoenden toevoer van benodigdheden uit de magazijnen in Frankrijk, op den rand van gebrek. Zoodra dus een uitbreiding van het leger over nieuwe streken mogelijk werd, moest zij ook onmiddellijk worden volvoerd. Deze economische noodzakelijkheid alleen zou de Franschen reeds verder de Republiek in gedreven hebben, al

De Franschen trekken over de Waal.

Prent van C. Brouwer naar een teekening van D. Langendijk.

ware er geen politiek in het spel geweest. Dezelfde vorst toch, die de rivieren met ijs bevroerde en den weg baande naar de rijke provinciën benoorden Maas en Waal, verhinderde nagenoeg allen toevoer te land, en volstrekt allen toevoer te water uit hoogerop gelegen magazijnen. Aan de middelen van den Bommelerwaard had men maar voor korte dagen genoeg, en men maakte zich dus gereed tot een aanval

op Gorkum, waar een groot aantal schepen met levensmiddelen in het ijs lagen.

Van zijn kant gaf generaal Wallmoden, die den hertog van York in het opperbevel over het in ontbinding verkeerende Engelsch-Hannoveraansche leger in de Betuwe was opgevolgd, den 31sten December aan den Prins van Oranje kennis, dat hij weldra de Waal zou moeten verlaten, en zich achter de Lek terugtrekken. In antwoord sloeg de Prins voor, te Utrecht een conferentie te houden waarin de bevelhebbers der Engelsche, Nederlandsche en Oostenrijksche troepen (een Oostenrijksch corps onder Alvinzi stond nog achter 's Heerenberg) zich omtrent de maatregelen, tot het behoud van de Waal te nemen, zouden hebben te verstaan. Doch toen dit antwoord inkwam had Wallmoden de Waal reeds opgegeven en zich geretireerd achter de Linge, en drie dagen later ging hij tot achter de Lek. Prins Frederik van Oranje, de flank van het Nederlandsche leger (dat aan de Merwede stond) aldus ontbloot ziende, gaf bevel dat nu ook zijn troepen zich zouden terugtrekken, op Schoonhoven. Den 6^{den} Januari kwamen deze jobstijdingen in den Haag. Willem V sprak van vluchten en capituleeren, maar de Erfprins en van de Spiegel zetten hem neer en bewerkten een tegenbevel aan Prins Frederik, zoodat in den nacht van 6 op 7 Januari de Nederlandsche troepen de oude posities weer innamen, en Gorkum en het eiland van Dordrecht bezet bleven.

Even mismoedig als de Prins waren op dezen 6^{den} Januari de Staten-Generaal, die Wallmoden een resolutie toestuurden, dat zij, zoo hij niet tot staan was te brengen, „na zouden gaan, hoedanige verdere mesures in dezen zouden behooren te worden genomen”. Dit beteekende dat zij capituleeren zouden, lichtte de Erfprins op den volgenden dag ter conferentie te Utrecht mondeling toe. Wallmoden verklaarde zich bereid, den vijand nog éénmaal te doen verkennen en „als hij niet te sterk was” hem aan te vallen, maar of hij bij nederlaag naar Holland of naar Hannover zou wijken, zeide hij niet te kunnen beslissen, daar het hem onbekend was of het Engelsche leger in Holland voldoende waarborg zou vinden voor eigen onderhoud en veiligheid, en in de voornaamste steden en havens zou worden toegelaten. Hij gaf er dezen draai aan op advies van den Engelschen gezant, die de conferentie bijwoonde: de Hollanders zullen toch capituleeren, redeneerde deze, en ons leger nog opofferen bovendien.

De verkenning had plaats, en een algemeene aanval op de Fransche liniën werd beraamd tegen den 10^{den} Januari. Pichegru droeg er evenwel kennis van en viel zelf aan. De Oostenrijkers, die in de Over-Betuwe waren opgedaagd, werden teruggeworpen over het Pannerdsche kanaal, de Engelschen over den Rijn en de Lek. Wallmoden handelde nu evenals na den algemeenen aanval op 27 December, die de Franschen in het bezit stelde van het geheel der beide Maasoovers. Had hij toen stand gehouden niet achter de eerstvolgende rivier, de Waal, maar achter Rijn en Lek, na den algemeenen aanval van 10 Januari, die de Franschen meester liet van den geheelen loop der Waal, week hij tot achter den IJsel. Getrouw aan dit programma, heeft hij oók den IJsel ontruimd, toen de Franschen over den Rijn waren. Zonder twee rivieren tusschen zich en den vijand rekende hij het behoud van zijn uitgezickt leger niet verzekerd; zoodra er dus maar één rivier voor de Franschen te passeeren bleef om hem op het lijf te vallen, heeft hij het land verlaten.

Het duurde eenigen tijd eer de Franschen tot het inzicht kwamen, dat de gevechten van den 10^{den} Januari alles hadden beslist en zij de Republiek maar voor het nemen hadden. „Als de Hollandsche patriotten nu eindelijk eens uit den hoek willen komen”, schrijven de representanten den 11^{den} uit Bommel, „zouden wij gerust tot midden in het land durven gaan”. Twee dagen later lag de weg naar Amsterdam feitelijk reeds open. Onmiddellijk na Wallmoden's aftocht besloten de Staten van Utrecht, te capituleeren; alleen gaven zij van dit voornemen nog kennis aan de Staten-Generaal, die hierop Pichegru om een wapenstilstand verzochten (13 Januari), maar ten antwoord kregen dat een wapenstilstand alleen kon worden toegestaan door de regeering te Parijs. Den 15^{den} gaf de provincie Utrecht aan haar voornemen gevolg; de troepen van den Staat die nog op Utrechtsch gebied aanwezig waren trokken naar Holland af, en den 16^{den} waren de Franschen in de stad; verschillende corpsen trokken onmiddellijk door in de richting van Nieuwersluis en Woerden.

Holland lag zonder defensie. Men zat er opgescheept met een tien-duizend man die niet tegen de Franschen mochten vechten: de op die voorwaarde vrijgelaten bezettingen van den Bosch, Maastricht en Venlo. De tot de verdediging nog beschikbare troepen waren een uitgeput en radeloos hoopje, tegengewerkt nog door de bevolking bovendien. Toen

Prins Frederik den 16^{den} een naar Schoonhoven teruggetrokken afdeeling beval de vorige positie te Vreeswijk weder in te nemen, bleken de eigen artilleriepaarden door overmatigen dienst onbruikbaar, en was van de bevolking geen enkel paard te verkrijgen. Tengevolge van herhaalde verplaatsingen en contra-orders was de verwarring zoo algemeen, dat niemand meer wist waar hij eigenlijk behoorde. In hetzelfde Schoonhoven bevonden zich op den 14^{den} Januari 25 officieren en 356 minderen, tot niet minder dan acht verschillende legerafdeelingen behorende; den 15^{den} kwamen daar militairen, tot nog zes andere corpsen behorende, bij, zonder dat hun nadere bestemming was aangeduid. En zoo was het overal. Te Gorkum wierpen de soldaten de geweren weg, en op de vraag van generaal van Oyen, wat reden zij hadden voor een zoo schandelijk gedrag, was het antwoord: „wij zijn af, wij kunnen niet meer, en in zooveel dagen geen warm eten in die koude gehad”. De vorst, die in het begin van Januari gedurende een paar dagen had afgelaten, was weder ingevallen met buitengemeene strengheid. De inundatiën, voor zoover gesteld, waren van geen nut; men reed met de zwaarste stukken over het ijs. Een oproeping aan de landzaten vond geen gehoor, men geloofde niet aan de mogelijkheid van behoud, en vreesde de wraak van den vijand.

In den avond van den 17^{den} Januari besloten de Staten van Holland, den Stadhouder af te vragen, of hem nog middelen van verdediging bekend waren. Het antwoord was: „ja, in gevalle van dooiweder, en als de stedelijke burgerijen en ingezetenen optrokken als van ouds”; niet bij vorst en met de vijf à zes duizend nog beschikbare soldaten. De Prins zelf was sedert den middag van dien dag tot de vlucht besloten. Den 6^{den}, toen hij het eerst daarvan gesproken had, was hem door van de Spiegel geraden, in het uiterste geval met de regeeringscollegiën en de troepen en schepen die men verzamelen kon, naar Zeeland te wijken; dit programma was thans, door de moedeloosheid der regeeringspersonen zoowel als door de felle vorst, onuitvoerbaar. Die uit den Haag weg wilde kon het alleen nog per pinkje doen, en dan nog niet zonder gevaar: van zeven-en-twintig pinken met vluchtelingen ten minste die den 16^{den} zee kozen, waren er zeven of acht teruggekomen, welke het in zee niet hadden kunnen houden wegens het drijfijz. Toen van de Spiegel in den namiddag van den 17^{den} van 's Prinszen voornemen vernam, bezwoer hij hem, bij eer en plicht, niet heen te gaan; „het vertrek van

Uwe Hoogheid is het signaal van een algemeene confusie". De Prins antwoordde dat hij dan alleen de Prinsessen, zijne gemalin en schoondochter, met zijn kleinzoon zou laten vertrekken, maar verlangde dat, zoo de Staten in verdrag kwamen, hij en zijn zoons daarin begrepen zouden zijn en vrijen aftocht zouden hebben. De Staten echter, alleen nog op zelfbehoud bedacht, wenschten zijn aanwezigheid niet, en maakten in den voorslag van capitulatie, waarmede zij den 18^{den} in den ochtend de heeren Boetzelaer-Kijfhoek en Calkoen naar Pichegru afvaardigden, wel melding van het behoud van hun eigen gouvernement en van veiligheid voor regenten en ingezetenen, maar vermeden, afzonderlijk te noemen het „eminente hoofd van Staat", tegen wien de oorlog door de Franschen alleen heette te worden gevoerd. Hierop nam de Prins schriftelijk afscheid van Staten-Generaal en Staten van Holland, mondeling van zijn hof en andere belangstellenden, en reed te twee uren na den middag naar Scheveningen (de Prinsessen hadden zich 's ochtens om acht uur reeds te sloop begeven). Om vier uur kwamen de eerste berichten van Brantsen en Repelaer uit Parijs; een lid der Staten-Generaal, van Heeckeren van Enghuizen, bracht ze den Prins nog na. Het Comité de Salut Public had de drie artikelen van het Nederlandsche voorstel verworpen, en geen tegenvoorstel willen doen. Het stelde bovendien zijn bereidwilligheid, om een nieuw voorstel van de Staten-Generaal in overweging te nemen, afhankelijk van de voorafgaande bewilliging in een aanvallend en verdedigend verbond met Frankrijk, en in den afstand, gedurende den oorlog, van alle steden en forten bezuiden de Waal en de Schelde. De tegenwerping der gezanten, dat de Republiek zoodoende enkel van vijand zou veranderen, en hare koloniën aan Engeland prijsgeven, had niet gebaat, en men had te verstaan gegeven dat, indien onderwijl misschien de Fransche troepen over de Waal mochten zijn gekomen, „veel harder" conditiën zouden worden opgelegd.

De verwijdering van het huis van Oranje was dus niet met zooveel woorden geëischt. In verband hiermede bracht van Heeckeren namens van de Spiegel den Prins het mondeling verzoek over, nog te wachten tot de terugkomst van Boetzelaer en Calkoen. De Prins stelde zijn antwoord afhankelijk van de meening van deskundigen over de vraag, of het mogelijk was hetzij voor anker te blijven, hetzij een der havens van de Republiek te bereiken. De zeeofficieren Vaillaint en van Heiden, en de stuurman van de pink, verklaarden eenstemmig dat het niet doen-

lijk was een der havens van de Republiek binnen te loopen: de wind was Oost en alle zeegaten vol ijs en ontoegankelijk voor een zwakke visscherspink; van de Eems, Wezer en Elve gold hetzelfde. Voor anker te blijven leverde geen oogenblikkelijk gevaar op, maar zou gevaarlijk

Vertrek van Prins Willem de 5de van Scheveningen. 1795.

Vertrek van Prins Willem V van Scheveningen.

Prent van J. Jelgerhuis Rz.

worden zoodra de wind naar het Westen liep. De Prins zond deze antwoorden aan van de Spiegel met de opmerking, „dat het niet van hem te vergen was in zee te dobberen in afwachting van den uitslag der commissie aan den Franschen generaal”; dat hij dus naar Engeland ging in de hoop van zich daar te kunnen inschepen op een Nederlandsch oorlogsschip (waarvan er te Plymouth lagen), en bij veranderde

gelegenheid een der provinciën van de Republiek te kunnen bereiken.

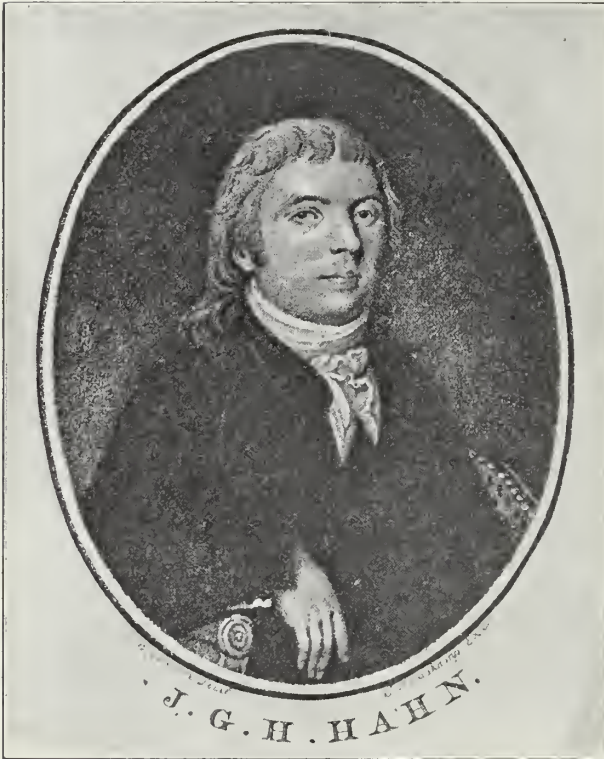
's Nachts om twaalf uur ging de pink zeil. Boetzelaer en Calkoen werden eerst den 19^{den} bij Pichegru toegelaten, die hen naar de representanten des Franschen volks verwees, welke verklaarden „dat zij voornemens waren 's anderen daags een ampele publicatie aan het volk van dit land te doen, en in geen onderhandelingen met gedeputeerden van de Staten konden treden". Dit antwoord machtigde de Bataven tot de omwenteling. Zij werd dien eigen dag voltrokken te Amsterdam.

Van den slag, het Bataafsche patriotisme in October in de hoofdstad toegebracht, had het zich sinds lang hersteld.

Er was, op de gevangenzetting van Visscher en de paar ongelukkige timmermansknechts en kantoorklerken, die zich niet als Gogel, Krayenhoff en de andere hoofdbeleiders met de vlucht hadden gered, niets wezenlijks ter vernietiging der patriotsche organisatie gevolgd. In de eerste plaats bleef die intact overal buiten Amsterdam, maar zelfs daar bleef het comité revolutionnair in wezen, en vergaderden zelfs de leesgezelschappen voort, alleen maar, ter voldoening aan een inmiddels geëmaneerd plakaat, met open deuren. De bedoeling der regeering was geweest, zich voor het oogenblik rust te verschaffen, zich in staat te stellen te blijven afwachten (als tot dusver), hoe de oorlog loopen zou. In December waren dan ook de comité's weer in volle actie. Men had echter ingezien dat bij de generaals of representanten nimmer uitsluitel te krijgen was; dat over het lot der Republiek beslist werd niet in het Fransche hoofdkwartier, maar te Parijs. Dus wilde men een Bataafsche vertegenwoordiging bij het Comité de Salut Public tot stand brengen, en het was de Leidsche club, als plaatsvervangster der onthoofde Amsterdamsche, die hierbij vooring.

De Leidsche club werd gedirigeerd door personen van invloed in het Bataafsche Nederland: in de eerste plaats Hahn en Blauw. Beiden waren lieden van kundigheden en groote werkers; Hahn daarbij een vlot spreker, Blauw een vlug steller. De nationale vergadering van Augustus in den Haarlemmerhout was gepresideerd door Hahn, en Blauw had zich veel moeite gegeven om de talrijke oproerkraaiers te doen berusten in het besluit, niets te beginnen eer men zeker was van de komst der Franschen. Terwijl Gogel en van Dam naar Brussel gingen, vertrok hij zelf naar Hamburg en onderrichte er Caillard van al hetgeen

tot dusver door de patriotten verricht was. Het schijnt er hem, evenals in Februari Schimmelpenninck, vooral om te doen te zijn geweest, te ontdekken wat de Franschen met Nederland voor hadden: het in te lijven of het zelfstandig te laten. Begeerde men van Fransche zijde

Jacob George Hieronymus Hahn.

Prent door J. Wijsman.

een algeheele vereeniging, opperde hij, dan werd het tijd de hoofden der patriotten in het vertrouwen te nemen, opdat zij de bevolkingervoorzichtig op konden voorbereiden. Deze vraag van Blauw is den 18^{den} September door den minister Deforgues doorgezonden aan het Comité de Salut Public. Een direct antwoord is er niet op gegeven, maar den 28sten October deelt het Comité aan de representanten bij het Noorderleger mede, dat het te rade is geworden, van Nederland een verbonden mogendheid te maken, „althans van Nederland benoorden

den Rijn”. In eene proclamatie, den 31sten October door de representanten Bellegarde, Portiez en Briez tot het Bataafsche volk gericht, wordt dan ook toegezegd, dat „de legers der Republiek zich enkel met u zullen vereenigen om de handhaving uwer rechten en van uwe onafhankelijkheid te verzekeren”; van het voorbehoud omtrent de generaliteitslanden wordt daarbij

niet gerept. Intusschen moest al wie het hoofd nog eenigermate koel had, beseffen dat het tijd werd voor een erkende vertegenwoordiging der Bataafsche belangen bij het Fransche opperbestuur. Na de vlucht der voornaamste Amsterdammers nam derhalve de Leidsche club het initiatief tot een „algemeene vergadering”, welke van Dam en Blauw opdroeg, „zich te begeben” (zoovals Blauw het uitdrukt) „in het centrum van deugd en volksgeluk, zoo het waarlijk nog in Frankrijk huisvest”, en er eene conventie te sluiten, waarvan de basis behoorde te zijn de erkenning van 's lands onafhankelijkheid en de integriteit van zijn grondgebied. Na te Rotterdam den raad ingewonnen te hebben van Pieter Paulus, die zich zoover wij weten niet onmiddellijk met de patriotsche organisatie ingelaten had, maar niettemin als de eerste persoon uit de partij werd beschouwd, begaven van Dam en Blauw zich naar den Bosch, waar zij veertien dagen opgehouden werden door Bellegarde, die hen naar hun credentiaal vroeg (dat zij niet vertoonen konden), en niet te bewegen was paspoort te geven dan „na eenige geschenken”. Den 22sten December konden zij eindelijk vertrekken; als secretaris namen zij een verloopende Franschen taalmeester uit Amsterdam, Raoul, mede. Den 30sten waren zij te Parijs, en werden des anderen daags door Valckenaer binnengeleid bij het Comité de Salut Public. Zij waren nog niet in het minst gevorderd, toen tot hun grooten schrik Brantsen en Repelaer te Parijs aankwamen en door het Comité werden ontvangen. Op hoogen toon eischten zij, in een gesprek met Carnot, de arrestatie dezer „Oranje-ambassadeurs”, maar kregen ten antwoord, dat de Oranje-ambassadeurs met hetzelfde recht *hun* arrestatie zouden kunnen vragen. Zij begingen hierop de onvoorzichtigheid van zich, buiten weten van hun wegwijzer Valckenaer, in betrekking te stellen met een lid van het op het Comité de Salut Public na-ijverige Comité de Sûreté Générale, die, *moyennant quelques sacrifices*, bereid zou zijn Brantsen en Repelaer in de Nationale Conventie te „denuncieeren”. De poging mislukte hun geheel en kwam hun op eenige uren hechtenis te staan, waaruit zij niet bevrijd werden dan „na een penibel, langdurig en zeer vernederend verhoor”. — „Dat leek er wel na”, schrijft Blauw, „om van mogendheid tot mogendheid te onderhandelen, zoovals onze committenten zich hadden voorgesteld!” Het verwijt dat zij alom te hooren kregen, was dat zij afgevaardigden waren van lieden, die voor hun vrijheid nog niets ter wereld hadden uitgericht.

Het eenige lichtpunt was, dat de Oranje-ambassadeurs, al werden zij beleefd behandeld, ook niet vorderden. Den 13^{den} Januari werden Blauw en van Dam eindelijk bescheiden bij het Comité, dat hun te kennen gaf dat zij „afgezonden waren door menschen, die geene politieke consistentie hadden”; dat men hunne nota’s dus niet schriftelijk beantwoorden kon, maar geen bezwaar maakte hun mondeling te verklaren, „dat men de bezittingen en eigendommen der patriotten zou respecteeren, en geen atteinte doen aan de vrijheid en onafhankelijkheid van het Nederlandsche volk, zoodra hetzelfde zig tot een magt geconstitueerd had”. Maar wanneer het Nederlandsche volk dit zou kunnen doen, hadden de Franschen zelf in handen, en het was niet in hun belang het toe te laten, eer Nederland zou hebben voldaan aan alle voorwaarden, die men het zou willen stellen.

Dit ondervond Valckenaer, die nogmaals op zijn geliefkoosd denkbeeld terugkwam, dat de leiding der omwenteling in handen van een klein comité van Bataven zou worden gelegd. Op zijn aanraden stelden Blauw en van Dam voor, dat de representanten des Franschen volks uit naam van het Comité de Salut Public de personen van Pieter Paulus, Hahn, Lestevenon, Nicolaas van Staphorst en Visscher (thans populair wegens zijn gevangenschap ter zake van het Amsterdamsch request) met het hoog revolutionnair gezag in Nederland zouden bekleeden; deze voorloopige regeering, die zich nieuwe leden zou mogen toevoegen, zou aansprakelijk zijn voor het onderhoud der Fransche troepen en voor de onmiddellijke uitrusting eener vloot, de bezittingen van den Stadhouder en diens aanhangers onder haar beheer nemen, alle bestaande autoriteiten casseeren, en de verkiezing eener Nationale Conventie regelen. Het doel was, naar Blauw ons meedeelt, tweeledig: „het oude Gothische staatsgebouw in één’s omver te werpen”, en „alle verkwisting gespillage en dieverijen van de Fransche representanten en generaals zooveel mogelijk tegen te gaan”. Er is zelfs niet op geantwoord; op het oogenblik dat Valckenaer zijn plan aanhangig maakte (26 Januari), was de Bataafsche revolutie reeds begonnen, maar niet zooals hij ze had gewenscht.

Toen het Fransche leger zich naar Utrecht in beweging zette, verzocht en verkreeg Daendels verlof, met zijn brigade allen vooruit te gaan. Den 17^{den} Januari verzond hij uit Leerdam in honderde exemplaren

een proclamatie: „De representanten van het Fransche volk eischen van de Hollandsche natie dat zij zich zelve vrij-make: zij willen haar niet onderwerpen als overwinnaars, zij willen haar niet nood-zaken de assigna-ten aan te nemen, maar zich met haar allieeren als met een vrij volk”. Den 18^{den} was hij te Maarsen, met Krayenhoff, dien hij bereid vond, zich binnen Amsterdam te wagen om er zooals het in zijn geloofs-brieven aan den commandant Gollowkin en den president-burgemeester Straalman uitgedrukt werd, „de revolutie te bewerken zonder bloedstorten, en met verzekering van onschendbaarheid zoo van personen als van bijzondere eigendommen”. Nog lag het fort Nieuwersluis in den weg, maar op de

Het begin der REVOLUTIE te Amsterdam.

Het Comité Revolutionair verkondigt van de trappen van de Waag op den Dam de overgave van het bewind door Burgemeesters.

Prent van R. Vinkeles.

eerste sommatie van Daendels trok de commandant naar Naarden af en gaf zelfs aan Krayenhoff een trompetter naar Amsterdam mede. Hier was alles, op het vernemen dat de Franschen te Utrecht waren, reeds in de grootste opschudding geraakt. Den 17^{den} in den avond was Daendels' manifest er ontvangen, en men had aanvankelijk besloten morgen aan den dag de revolutie te bewerkstelligen, maar was hierop teruggekomen uit vrees dat wellicht de Franschen voor Nieuwersluis nog zouden worden opgehouden. Dus ging er den 18^{den} met het openen van de poort een bode naar Utrecht, om dadelijke hulp der Franschen af te smeeken. Tegen den middag echter werd het bekend, dat Krayenhoff voor de stad was, om namens den Franschen generaal een boodschap bij de regeering en bij den commandant af te leggen. Thans kwam dan de patriotsche burgerij in beweging, en vaardigde een zestal personen, met Schimmelpenninck aan het hoofd, naar den president-burgemeester af; zij verklaarden voor de rust te durven instaan, indien bezetting en schutterij bevel kregen „geen stoornis toe brengen”. De oude Straalman hoorde hen aan „met aandoening” en „vol bereidwilligheid”; hij zou zijn ambtgenooten raadplegen en bescheidde de burgers terug tegen half negen. Ondertusschen had Krayenhoff den commandant Golowkin overreed tot een bevel, dat de soldaten de burgers niet tegengaan, „veel min molesteeren” zouden; de troep was trouwens geheel gedemoraliseerd door de voorbeelden van lafhartigheid van boven af, en door de voorspiegeling van dubbele soldij zoo zij zich rustig hielden. Golowkin liet Krayenhoff zijn post van commandant geheel over; met de klok van middernacht zou hij ophouden zich als zoodanig te gedragen. Bij burgermeesteren had Krayenhoff nu vrij spel, en toen de burgerdeputatie des avonds te half negen binnentrad, was de geheele revolutie op het ordelijkst in elkander gezet. Den volgenden dag zou de regeering, daartoe op een overeengekomen wijze gesommeerd, het gezag in handen van het Comité Revolutionnair nederleggen.

De uitvoering geschiedde geheel volgens programma, onder „bescherming” van Daendels en een detachement Fransche huzaren, in den nacht aangekomen. Den 19^{den} Januari, 's morgens te tien uren, stapte het Comité de Raadzaal binnen, kondigde zich aan als te vertegenwoordigen de gezamenlijke burgerij, verklaarde dat het Bataafsche volk de uitoefening zijner aangeboren rechten hernam, dat dus de regenten wedergekeerd waren tot den kring van ambtelooze burgers,

en veiligheid voor hunne personen en bezittingen zouden genieten. De Raad stond op en ging heen. Toen las het Comité voor de op den Dam verzamelde menigte de namen van een-en-twintig burgers af, die werden voorgesteld als „provisioneele vertegenwoordigers van het volk van

De eerste vrijheidsboom te Amsterdam, 19 Jan 1795.

Prent van L. van Beek, naar een tekening van D. Kerkhoff.

Amsterdam". Na door de „volksstem" te zijn geacclameerd, namen de nieuwe bestuurders oogenblikkelijk de verlaten raadzaal in. De omwenteling was voltrokken, schrijft Rogge, „met eene stilte en bedaardheid, dat in verscheiden oorden der stad de ingezetenen van het gebeurde niets te weten kregen, dan nadat alles was afgelopen."

De een-en-twintig waren van onderscheiden stand. Één uit het patri-

ciaat: de in '87 gepromoveerde regent Adrianus Pompeus van Leyden. Drie of vier uit de kleine burgerij: een winkeliertje (Salomon Bos), een horlogemakertje, een klein kassiertje. Drie advocaten: Schimmelpenninck, van Castrop, van Dam (de laatste bij afwezigheid benoemd). De rest kooplieden: hoofden van welbekende zaken als Titsingh, van Eys, Teyssset, Luden, van Aken; ook kleinere als Pieterse, de Wilde, ten Kate. Voorts de bankier Nicolaas van Staphorst, en de assuradeur Goldberg. Zij kozen tot hun voorzitter Schimmelpenninck, die de functie met een allerbedaardest speechje aanvaardde, niet ongelijk aan die waarmede nog heden ten dage de burgemeester eener groote gemeente nieuwgekozen raadsleden installeert. Er is niets van revolutionnaire klinkklank in. Volgde een heele reeks besluiten, blijkbaar van te voren gereed gemaakt: herstel van schutterij en krijgsraad in den staat van '87; ontslag van den eed, door de burgerij op de vorige constitutie gedaan, verbod van het dragen van oranje, vervanging van den hoofd-officier door een „procureur der gemeente” (M. C. van Hall), van de schepenbank door een Comité van Justitie, van andere stedelijke administratiën door weer andere comité's. Ten slotte werd een deputatie naar Utrecht afgevaardigd, om de representanten des Franschen volks kennis te geven van de voltrokken omwenteling.

Ongeveer zooals te Amsterdam, was het intusschen te Leiden gegaan. Den 17^{den} groote verwarring: vluchtende militairen uit Woerden trekken den ganschen dag door de stad. Den 18^{den} overleg tusschen de patriotten en de regeering, hiermede eindigende, dat de regeering er in berust den volgenden dag te worden weggezonden, mits ongedeed blijvende in personen en goederen. Den 19^{den} vergadering der burgerij in de Marekerk, en verkiezing van provisioneele representanten, waaronder Hahn en Blauw (de laatste bij afwezigheid), voorts o. a. de rector Louw van Santen, de remonstrantsche predikant Boudewijn van Rees, bekende burgers als Hartevelt en Bucaille, ook katholieken als van Bommel en de lakenkooper van Langen; daartusschen één patriciër: de jonge Frederik van Leyden, uit een in '87 gepromoveerd geslacht. Optocht naar het stadhuis, aftrekken van de regeering in de volmaaktste orde. Voorts dezelfde reeks besluiten als te Amsterdam, en, ten leste, een deputatie naar de Fransche volksrepresentanten te Utrecht.

Op denzelfden 19^{den} Januari gebeurde het te Haarlem onder leiding van Lestevenon. De voorzittende burgemeester leende zich tot een

schriftelijk bevel aan den militairen commandant, van zich tegen den wil der burgerij niet te verzetten. Zoodra dit verkregen was, werd bij briefjes aan de regeeringsleden hun ontslag aangezegd. Dit alles was in den vroegen morgen geschied; te twee uur vergaderde de burgerij in de Grootte Kerk, en onderging voorlezing van een compleet stedelijk reglement, in opdracht van het plaatselijke comité revolutionnair reeds voor maanden door den in '87 afgezetten pensionaris, Pieter Leonard van de Kasteele, gereed gemaakt. Een comité van zevenen nam het bestuur in handen, tot over twee dagen de invoering van het reglement, met de verkiezing eener municipaliteit door stemgerechtigden, beginnen kon. — Den 20sten had men het te Schiedam, den 21sten te Rotterdam en te Dordrecht, den 22sten te Gouda; binnen eenige dagen overal. Nergens beproefde de regeering zich te verzetten, nergens werden ongeregeldheden gepleegd; alom liep het af met een dansje om den op de markt geplante vrijheidsboom, en het inhalen der inmiddels genaderde Franschen. Ook dezen ondervonden nergens meer tegenstand; den 20sten hadden de Staten-Generaal alle bevelhebbers van land- en zeemacht gelast, hun posten bij de eerste opeischung over te geven. Zoo deden Willemstad, Breda, Gorkum en Bergen-op-Zoom, zoo deed ook de in het Nieuwediep vastgevroren vloot, opgeëischt door een troep ruiters die kwamen aanrennen over het ijs. Eene gebeurtenis die op Fransche volksverbeelding indruk gemaakt heeft, en nog steeds als een der ongemeenste wapenfeiten uit de rijke militaire geschiedenis van Frankrijk wordt opgehaald en in prent gebracht, hoewel er geen schot bij is gelost. Den 20sten was Pichegru te Amsterdam, den 22sten Moreau in den Haag; andere afdeelingen namen bezit van het land over den IJssel, waaruit zich de Engelschen al vluchtende en plunderende terugtrokken. Den 21sten proclameerden de Fransche representanten van uit Amsterdam de erkenning der Bataafsche onafhankelijkheid en van de nieuwbakken besturen; den 24sten betrokken zij in den Haag het stadhoudelijk kwartier, en begonnen groote requisitiën te doen ten behoeve van het Fransche leger.

Na de steden ieder voor zich, moesten nu ook Holland en de Generalitet worden verpatriotscht. Den 21sten riep het Amsterdamsche comité revolutionnair de steden, waar de omwenteling was afgelopen, naar Amsterdam bijeen. Op deze vergadering, den 24sten gehouden, waren afgevaardigden van reeds veertien steden bijeen, die het besluit namen, zich den 26sten in den Haag te constitueeren tot vergadering der Provisioneele

Representanten van het Volk van Holland, gelijk geschiedde, onder „be-

Charles Pichegru.

Prent van R. Vinkeles.

scherming" der Fransche representanten, van wier goedkeuring men zich te voren had vergewist. Onmiddellijk volgde de afkondiging van een ganschen stapel gereedliggende decreten: benoeming van een president (Pieter Paulus); stemming bij hoofden; vernietiging van de oude Staten, van de Ridderschap, van het Stadhouderschap, van den post van Raadspensionaris; ontslag uit den eed op de vorige constitutie, vervanging van Gecommitteerde Raden en Rekenkamer door comité's; verder een aantal maatregelen ter Generaliteit voor te stellen, als het waarschuwen der koloniën en het terugroepen van Brantsen en Repelaer. Den 30sten Januari verschenen de eerste afgevaardigden van plattelandsdistricten;

den 31sten geschiedde de afkondiging der „Rechten van den Mensch"; in den aanhef werd de bijeenroeping eener Nationale Ver-

gadering in uitzicht gesteld tot het bepalen van een regeeringsvorm.

Intusschen had zich het comité revolutionnair te Amsterdam in een nationaal comité van omwenteling herschapen, dat zich ten doel stelde de overige provinciën gelijken tred te doen houden met Holland. Men drukte formulieren voor het bedanken der oude regenten en het aanstellen van provisioneele besturen; men zond agenten uit om de zaak te bespoedigen, maar de beste agenten waren de nu alom opdagende ranplanplans. De vervanging der oude Statenvergaderingen door Provisioneele Representanten had plaats: in Utrecht den 28sten Januari, in Overijsel den 5^{den}, in Gelderland den 6^{den}, in Drente den 10^{den}, in Stad en Lande den 16^{den}, in Friesland den 19^{den}, in Zeeland den 23sten Februari. Alom werden de Hollandsche resolutiën nageschreven voor zooveel betreft de vernietiging van het Stadhouderschap, van de Ridderschappen, en de toelating van afgevaardigden van het platteland (in Utrecht verdwenen bovendien de geëligeerden; in Gelderland het politieke gezag van het Hof). Midden Februari was dus de meerderheid der Staten-Generaal patriotsch, en in Maart de geheele vergadering. Den 16^{den} Februari begon hier de regen van patriotsche besluiten: verklaring der Rechten van den Mensch, vernietiging van het Stadhouderschap, ontslag uit den eed op de vorige constitutie. Den 27sten Februari volgde de vervanging der vijf admiraliteiten door eene Comité tot de Zaken van de Marine, den 4^{den} Maart die van den Raad van State door een Comité tot Algemeene Zaken van het Bondgenootschap te Lande, dat o.a. tot taak kreeg een plan te ontwerpen tot de bijeenroeping eener Nationale Conventie.

En hier maakte nu de Bataafsche revolutie halt. Alles was nog „provisioneel”, maar er was ten minste een organisatie die het eerste noodige verrichten kon: de Fransche rekening betalen voor de verleende hulp.

De proclamatie van 21 Januari, waarbij de Fransche representanten de erkenning der Bataafsche onafhankelijkheid hadden uitgesproken, wekte geen gering ongenoegen te Parijs. Het Comité de Salut Public stelde zich geen inlijving voor, maar evenmin een gratis erkenning. Onmiddellijk zond het twee Conventieleden van groote bekwaamheid in financieele zaken, Cochon en Ramel, naar Holland om er den toestand op te nemen en er zelfstandig over te rapporteeren. Zij kwamen den 7^{den} Februari in den Haag. Den 9^{den} werd daar de capitulatie

bekend, die generaal Michaud van uit Breskens aan de provincie Zeeland had toegestaan, een gewest, waaraan de Fransche regeering, om de haven van Vlissingen, bijzonder veel gelegen was. Zeeland was de eenige provincie die niet kon worden afgeloopen zonder meer, ook niet bij deze strenge vorst, en de regenten hadden hiervan gebruik gemaakt om` zich met de Franschen te verstaan nog eer zij door poorterlijke ontsteltenissen van het kussen waren gestooten. Zij eischten handhaving van den bestaanden regeeringsvorm, en geen Fransche troepen in de provincie. Michaud stond den eersten eisch toe „als beantwoord door de proclamatie der representanten van den 21sten Januari”; het aantal in de provincie toe te laten Franschen bepaalde hij tot 6 à 700 man. Den 5^{den} gaven de Staten van Zeeland toe, den 6^{den} verscheen de Fransche bezetting, den 7den legde de nog in de provincie aanwezige Nederlandsche krijgsmacht in handen van den uit den Haag overgekomen Moreau den eed af, van niet meer tegen de Fransche Republiek te zullen dienen. De regenten bleven onderwijl maar steeds in functie, thans door een Fransch garnizoen beschermd. De proclamatie van 21 Januari verkondigde, dat de Franschen zich niet met de verandering van het bestuur inlieten, daar deze enkel toekwam aan het Bataafsche volk, uitoefenende zijne soevereine rechten. Te Amsterdam had dit geklonken als een erkenning der reeds ingestelde revolutionnaire regeering; thans in Zeeland klonk het anders, en de regenten maakten er gebruik van, om hunne afzetting *en bloc* te verhinderen en het met de patriotten op een accoord te gooien. Men nam wel de revolutionnaire titulatuur aan, maar onderscheiden regenten bleven zitten als „provisioneeelen”. Hoewel nu de representanten in den Haag de capitulatie verdedigden als het eenige middel dat voorhanden was geweest om Zeeland zonder verwijl te bezetten, was men te Parijs zeer ontevreden dat alweer de ongelukkige proclamatie van 21 Januari voor den dag kwam. In de Conventie werd er schande van gesproken, en de regeering tot een verklaring van het Fransche beleid inzake Nederland genoodzaakt, die gegeven werd den 20sten Februari bij monde van Carnot. Hij verdedigde alles: de proclamatie omdat men zich van de dankbaarheid der Bataven meer beloofde dan van dwang; de capitulatie omdat anders Zeeland open was blijven liggen voor den vijand. De maatregelen, in de toekomst te treffen, hingen nog af van de inlichtingen van Cochon en Ramel, en van een derden specialen zending, Richard, dien men

op het vernemen der Zeeuwsche capitulatie de anderen nagezonden had. „*Au surplus, citoyens, c'est lors du traité général, ou du parti définitif qui sera pris à l'égard des sept Provinces-Unies, qu'on rétablira relativement à chacune d'elles les vrais rapports qu'elle devra conserver avec nous, et les résultats seront toujours ce qu'ils doivent être*”.

„Relativement à chacune d'elles”; men onderstelde dus dat niet alle provinciën op denzelfden voet behoeften te worden behandeld. De zaak was, dat men de Rijn grens wenschte en Zeeland bovendien. Zóó wordt Carnot's rapport toegelicht in een brief van denzelfden 20sten Februari, aan de representanten in den Haag. „Gij zult zorg dragen”, heet het daarin, „den Haag door Fransche troepen te omringen ten tijde dat de Staten-Generaal over het definitief tractaat zullen hebben te beslissen”. Als toekomstige grens staat het Comité de loop van Waal en Maas voor, tot aan zee; de vestingen van het land zullen door Franschen bezet moeten blijven, een deel der oorlogsmarine aan Frankrijk worden afgestaan, en een belangrijke som worden uitgekeerd ter vergoeding van verleden zoowel als toekomstige oorlogsuitgaven, want door Fransche hulp alleen zal Nederland op den duur tegen de aanslagen der coalitie kunnen beveiligd blijven. Bepaaldelijk op het punt der financieele regeling wordt het advies der representanten ingewacht.

Kort na het afzenden van dezen brief kwam Ramel's rapport reeds in; Cochon kwam over en bracht het zijne uit in persoon. In de hoofdzak stemmen beide rapporten zeer wel overeen: de eenige zaak, die in Nederland voor Frankrijk werkelijke waarde heeft, is het handelscrediet. Doodt men dit door harde maatregelen, dan zal het land slechts een lastpost worden. Met dwang zal trouwens zeer weinig worden bereikt: de rijkdom van het land, in schuldvorderingen en handelsgoederen bestaande, kan licht elders in veiligheid gebracht worden en is dit reeds voor een deel: de magazijnen te Hamburg en elders zitten vol met eigendom van Hollandsche kooplieden, in 1794 reeds, na de verovering van België, daarheen overgebracht. Ramel zou het land een Fransch leger van 40.000 man willen doen onderhouden, en het een kleine som, 5 à 10 millioen gulden, willen doen betalen in gereed geld. Meer kan het op het oogenblik niet opbrengen: de Staat is er arm en berooid, in den letterlijken zin zonder een penning, bedolven onder schulden. Alleen de particulieren zijn rijk, maar hun geld is niet, als in België en Frankrijk zelf, als rente van territoriale bezittingen te beschouwen, rente die in

geval van nood kan worden opgestreken zonder dat het kapitaal schade lijdt: het is goeddeels zelf kapitaal, en de Hollanders te spolieeren (indien dat mogelijk is, 't geen om de boven aangegeven reden betwist wordt) zou zijn, de kip te slachten die gouden eieren legt. Over het plan tot inlijving van het land bezuiden de rivieren laat Ramel zich niet uit; zijn rapport is van den 20sten Februari, en dus opgemaakt vóór het Comité zijne voornemens te dien aanzien aan de representanten had medegedeeld. Cochon, wiens rapport, te Parijs zelf gesteld, van den 3^{den} Maart is, raadt het ten sterkste af. De Hollanders zullen zich al te vernederd gevoelen, redeneert hij, en er den brui van geven ons met hun crediet en het ministerie van hun handel ter wille te zijn; zij hebben het in de macht hun rijkdommen naar elders te verplaatsen en ons nog op den koop toe te belasten met de kosten van onderhoud van hun dan van alle beteekenis beroofde land. De maatregelen die hij voorslaat zijn: afstand van Maastricht en Venlo; slechting der Generaliteitsvestingen; gedurende den oorlog Fransch garnizoen te Gorkum en wellicht op andere plaatsen; 40 à 45 millioen gulden als contributie, te betalen in korte termijnen; 50 millioen gulden in den vorm van voorschot tegen lage rente.

Tot deze (vergelijkenderwijs) milde denkbelden liet het Comité zich evenwel niet overhalen. De leden uitmakende de diplomatieke sectie, Merlin, Reubell en Siéyès, stelden in het begin van Maart, vóór de eerste conferentie met de gezanten der nieuwe Staten-Generaal, onder elkander vast, dat men een contributie van 100 millioen gulden zou eischen in gereed geld, te betalen binnen drie maanden, een voorschot tot gelijk bedrag tegen drie percent, en afstand van het land bezuiden de Waal, benevens van Staats-Vlaanderen, Walcheren en Zuid-Beveland.

De Staten-Generaal hadden 20 Februari tot hunne gezanten te Parijs benoemd de personen van Blauw (van Dam was reeds naar Amsterdam teruggekeerd) en Caspar Meyer, gewezen Nederlandsch consul te Bordeaux en op dit oogenblik lid der provinciale vergadering van Holland. Eerder in de maand had men geen benoeming durven doen, daar de Staten-Generaal toen nog geen patriotsche meerderheid hadden, en men het geheim der onderhandelingen met Frankrijk niet aan „Oranje-regenten” wilde overleveren. De instructie is dan ook eerst vastgesteld den 2^{den} Maart, toen er geen Oranje-regenten meer over waren. Blauw en Meyer zullen aanbieden een tractaat van alliantie en commercie met Frankrijk

te sluiten, mits de Republiek gevrijwaard worde tegen verdere overstrooming door Fransche assignaten.¹⁾ Men is bereid, vrije vaart en handel op de Nederlandsche koloniën in Oost en West toe te staan. Men verlangt de onverwijfde beschikking over 's lands arsenalen en magazijnen, thans aangeslagen door de Franschen, maar die noodig zijn om zoo dra het water open wordt de scheepvaart op de Oostzee te kunnen hervatten onder bescherming van Bataafsche convooi. Men wenscht ontslagen te zijn van het Fransche leger, daar de armee van den Staat spoedig zal kunnen zijn gereorganiseerd. Moeten er gedurende den oorlog Fransche troepen blijven, dan tenminste in de frontiersteden die op het herbergen van garnizoenen zijn ingericht: in Holland heeft men

Caspar Meyer.

Schilderij van J. L. David. (Coll. Baron Jeanin te Parijs).

¹⁾ Daar de Fransche militairen geen ander geld bij zich hadden, had men zich genoopt gezien bij publicatie van 2 Febr. de winkeliers en herbergiers te verplichten hun te leveren voor assignaten tot een bedrag van hoogstens 10 livres ieder keer, aan te nemen à 9 stuivers de livre, welke wekelijks bij de municipaliteit tegen baar geld mochten worden ingewisseld. Op eenigerlei andere wijze assignaten in omloop te brengen werd verboden. ..zullende de overtreders worden aangezien als verraders van hun vaderland, en na exigentie van zaken, zelfs met den dood, worden gestraft". Onmiddellijk protesteerden de Fransche representanten, waarop men 10 Febr. de strafbepaling had moeten intrekken en het aannemen van assignaten geheel vrij laten.

er geen accommodatie voor, en ruineert de soldaat dus boer en burger. De Republiek kan niets missen van haar inkomsten en moet daarom noodzakelijk de Generaliteitslanden terughebben; zij wenscht, om in een gunstige maritieme positie tegenover Engeland te zijn geplaatst, en zich met de verdediging der kust benoorden het nauw van Calais te kunnen belasten, Oostende, Nieuwpoort en Antwerpen er bij, en, om een houdbaarder militaire grens tegen Duitschland te hebben, ook Kleefland, zoodat de grens zou kunnen loopen van bezuiden Nieuwpoort naar de Schelde, vervolgens Antwerpen, Maastricht, Venlo, Wezel en Emmerik aan de Republiek latende. De Republiek zal aan den oorlog kunnen deelnemen met een eskader van tien lineschepen en twaalf à veertien fregatten, en met een leger van 32.000 man, welke macht zij bij voorkeur, ter zee en te lande, zou willen aanwenden tot het verzekeren der communicatie met Hamburg en de Oostzee. Tot het verkrijgen van dit tractaat zullen de gezanten zoo noodig mogen aanbieden een som in geld, waarvan het bedrag in de instructie niet bepaald wordt.

De instructie sprak van geen erkenning eener Bataafsche Republiek; zij nam deze als vanzelfsprekend aan na de proclamatie van 21 Januari. Zij onderstelde, in haar eerste artikel, een plechtig gehoor bij de Nationale Conventie, waarin de gezanten kennis zouden geven van de regeneratie van het Bataafsche Volk. Te Parijs kwam dit wel anders uit. Nauwelijks was Meyer den 9^{den} Maart daar aangekomen, en had hij met Blauw de eerste inleidende stappen gedaan, of zij kregen ten antwoord dat er van geen verschijning in de Conventie, van geen behandeling op den voet van ambassadeurs eener erkende mogendheid zelfs, sprake kon zijn eer aan alle verlangens van het Comité ten opzichte van grensscheiding en indemniteit zou zijn voldaan. Zij begrepen, dat de gansche instructie hiermede scheurpapier werd, en durfden met de punten, daarin gemeld, niet eenmaal voor den dag komen, met uitzondering van dat betreffende de beschikking over 's lands magazijnen ten behoeve van te verleen convooi, een punt dat hun ter onmiddellijke afdoening was opgedragen en geen deel behoefde uit te maken van het tractaat. Het antwoord hierop bleef geheel in het aangenomen systeem: noch over de schepen van oorlog, noch over de magazijnen en arsenalen mocht de beschikking worden gegeven aan de Staten-Generaal als zoodanig, maar als aan particulieren, onder behoorlijke opschrijving van het hun geleverde of geleende, ter latere verrekening. „Of wij ons

ten slotte zullen gedragen als veroveraar of als bondgenoot", schreef Siéyès aan de representanten in den Haag, „wenschen wij nog geheel in het midden te houden”.

Er zat niets anders op, dan de harde eischen naar den Haag te melden, waar zij, bij resolutie der Staten-Generaal van 25 Maart, met een volstrekte weigering werden beantwoord. „De intentie van Hun Hoog Mogende zou niet dan door openbaar geweld veranderen”. Tevens liet men doorschemeren, dat de natie, te zeer vernederd en teleurgesteld, zou kunnen ophouden, met gelijke bereidwilligheid als tot dusver aan de enorme requisitiën ten behoeve der Fransche krijgsmacht te voldoen, en dat de provisioneele regeering geen macht had haar te dwingen. Alle machtsmiddelen waren in handen van de Franschen zelven, die dus, zoo zij verkozen, een schrikbewind mochten invoeren.

Men had zich niet met dit antwoord gehaast, omdat men van den tijd nog eenig redres hoopte. De zaak liep namelijk, gelijk men in den Haag zeer wel wist, tegen den zin der Fransche representanten, die herhaalde malen, toen zij nog niet over de rivieren waren zelfs op uitdrukkelijken last der regeering te Parijs, aan de Bataven deerkening hunner onafhankelijkheid hadden toegezegd, en nu door diezelfde regeering tot leugenaars werden gemaakt. Paulus sprak van zijn ontslag te nemen, klaagden zij; de gerequireerde kleedingstukken, levensmiddelen en fourage kwamen na de ongunstige berichten uit Parijs merkbaar langzamer in; op demping van een algemeenen opstand was men niet voorbereid. Alleen Richard, de laatst aangekomene, die voor geen proclamatie verantwoordelijk was, en een instructie had, opgesteld in het oogenblik van ontvredenheid over de Zeeuwsche capitulatie, sloeg een anderen toon aan en sprak van volhouden tot het uiterste. Hij zag met zeer veel juistheid in dat Nederland nooit de natuurlijke bondgenoot van Frankrijk kon zijn, en dat Frankrijk dus niet in zijn belang handelde met Nederland sterk te maken, of zelfs maar het te erkennen, vóór men van de gunstige gelegenheid ten volle gebruik had gemaakt. „Het land zal u nooit behooren dan door de vrees”, schreef hij; „wat men ook zegge, Engeland, niet wij, zijn hier de aangewezen bondgenoot. *Cette puissance, indépendamment des immenses capitaux qu'elle et ses alliés doivent aux Hollandais, peut leur offrir dès à présent des avantages considérables; notre alliance au contraire ne leur présente que des charges onéreuses d'ici à plusieurs années. Ce n'est pas une raison pour les mal-*

traiter, mais c'est un motif puissant pour prendre avec eux ses sûretés".

Toen het Haagsche antwoord zoo lang uitbleef, hadden Blauw en Meyer,

sterk geprest om toch toe te geven, van hun zijde een

ontwerp-tractaat aangeboden, waarbij voor de erkenning der Bataafsche Republiek en de handhaving van haar grondgebied „zooals het vóór de oorlogsverklaring aan den Stadhouder had bestaan”, eene som werd toegezegd waarvan zij het bedrag openlieten, gelijk zij kwalijk anders konden voor zij iets gehoord hadden uit den Haag. Dit ontwerp-tractaat werd even ver verworpen te Parijs, als het Fransche in Holland, en toen nu de volstreckte weigering der Staten-Generaal bekend werd gemaakt, was goede raad duur, zowel voor Siéyès

J. BLAUW.

*Ministre Plénipotentiaire des Provinces-Unies
auprès de la République Française*

Jacob Blauw.

Prent van A. Tardieu naar de schilderij van J. L. David.

en de zijnen als voor Blauw en Meyer. Van Fransche zijde kon men thans besluiten tot geweld, maar hiertoe waren de drie leden van het

Comité alleen niet bij machte, en nieuwe krijgsoperatiën benoorden de rivieren zouden een zeer slechten indruk maken bij Pruisen, met welke macht men thans op het punt stond vrede te sluiten, op den grondslag der onzijdigverklaring van Duitschland benoorden de Main, en van militaire bezetting van den linker Rijnsoever door de Franschen, voorbode eener inlijving van deze streek bij den algemeenen vrede. Noch het Comité, noch de Conventie zou dit groote voordeel in de waagschaal willen stellen voor een meer of minder in de spoliatie der Bataven. Men gebruikte dus geen geweld, maar dreigde, alles wat in de Republiek van waarde was naar Frankrijk te zullen sleepen, het land tot de Waal, met inbegrip van Zeeland, bij decreet te zullen inlijven, en de rest open te laten liggen voor een Pruisische occupatie, een vooruitzicht dat aan de Hollandsche patriotten, bij welke de herinnering aan '87 nog zoo levendig was, een heilzamen schrik moest inboezemen. Voorts dreigde men Willem V een dedommagement te zullen bezorgen in Hannover, en werd bevel gegeven de reorganisatie van het Nederlandsche leger, waaraan de Staten-Generaal met ijver begonnen waren, te stuiten tot de teekening van het tractaat. Wat de voorwaarden evenwel betreft week men een stap terug. Men zou genoeg nemen met een militaire bezetting van het land bezuiden de Waal tot den algemeenen vrede, en met dadelijken afstand van Maastricht, Venlo, Breda, Bergen op Zoom, Staats-Vlaanderen, Walcheren en Zuid-Beveland. De eisch van 200 millioen werd verzacht tot vergoeding van oorlogskosten, welke zou kunnen worden afgekocht voor een nader overeen te komen som, waarvan echter 20 millioen op staanden voet zouden zijn te kwijten. Blauw bood zich aan, dit „ultimatum” in den Haag te gaan bepleiten, en nam een dreigbrief mede, waarin een termijn van tien dagen werd gesteld voor de aanneming (5 April).

De dreigementen, door Siéyès bij deze gelegenheid gebruikt, kunnen den nakomeling slechts doen glimlachen. Het lag op dit oogenblik volstrekt buiten Frankrijks macht, Willem V in Hannover te plaatsen, en het pas bezette Amsterdam over te laten aan de Pruisen, niemand die er aan dacht in heel Frankrijk. Maar bij de Hollandsche patriotten, die zich diep in hun hart minderheid voelden in het eigen land, deden deze vertelsels opgeld. Blauw was er geheel van ontdaan, en sprak in den Haag van niets anders dan toegeven. Hij stelde een rondschrijven aan de provinciën op, dat, op bevel van Paulus, door schrapping van de meest ergerlijke passages, van een wanhoopskreet die het was, ver-

anderd moest worden in een waarschuwing, die het alleen behoorde te zijn. Geschrapd werd de vreesaanjaging voor Oranje en de Pruisen, waarvan Blauw zich schaamteloos bediende; vervangen de aandrang om tot de *voorgedragen*, door aandrang om tot *eenige* conclusie te komen.

De antwoorden der provinciën waren niet zonder accent. Zeeland protesteerde ten nadrukkelijkste tegen den afstand van „de beste zeehaven en dok van Nederland, de wieg en bakermat der wakkerste zeehelden”; Hollands representanten verklaarden „zich niet te willen leenen om de natie vruchteloos uit te putten, maar veel liever het bestuur te willen overlaten aan diegenen, tegen welker meerder sterkte zij noch zich, noch hunne medeburgen kunnen beschermen, dan de naam, veel min de daad, voor hunne rekening te willen hebben, dat zij de hand geleend hadden aan de uitmergeling en verdeeling van een Volk hetwelk deszelfs belangen hun had aanbevolen, ten einde zij als Representanten over hetzelfde zouden kunnen blijven heerschen”. Het eindbesluit, van 18 April, gaf te kennen dat Hun Hoog Mogende „liever de wet van een overwinnaar zullen ontvangen, dan toe te stemmen in zooanige artikelen, waarbij menschen tot een commerciëlen eigendom van menschen worden gesteld”. De woorden zijn van de beste, die uit de gansche Bataafsche geschiedenis naklinken: honderdmaal zuiverder dan alle revolutiegebralen en Conventieredenen. En de daad, hoewel aanmerkelijk kleiner dan de woorden, mag toch gezien worden: men verwierp het „ultimatum”, en bood aan afstand van Maastricht, Venlo en Staats-Vlaanderen, welk laatste gebied bij den algemeenen vrede echter alleen aan Frankrijk zou mogen blijven tegen teruggave van Venlo, en tegen afstand van Roermond en van al het land benoorden een lijn, van die plaats tot Keizersweerd aan den Rijn getrokken. De aan Frankrijk uit te keeren indemniteit bepaalde men op ten hoogste 60 millioen gulden.

Toen Blauw met dit antwoord te Parijs kwam, waarschuwde Siéyès, dat hij geen ander bescheid zou aannemen dan een ja of een neen. Maar het Comité de Salut Public luisterde niet alleen naar Siéyès, en wenschte een einde aan de zaak. Het Bataafsche tegenvoorstel aan te nemen streed met de Fransche waardigheid; de eigen eischen op te leggen bleek ondoenlijk dan door openbaar geweld, dat men in ieder geval vermijden wilde. Men zocht dus een uitweg en vond er op, Siéyès en Reubell zelf naar den Haag te zenden, onder voorgeven dat met de gezanten te Parijs geen land was te bezeilen. Zij zouden zich mogen

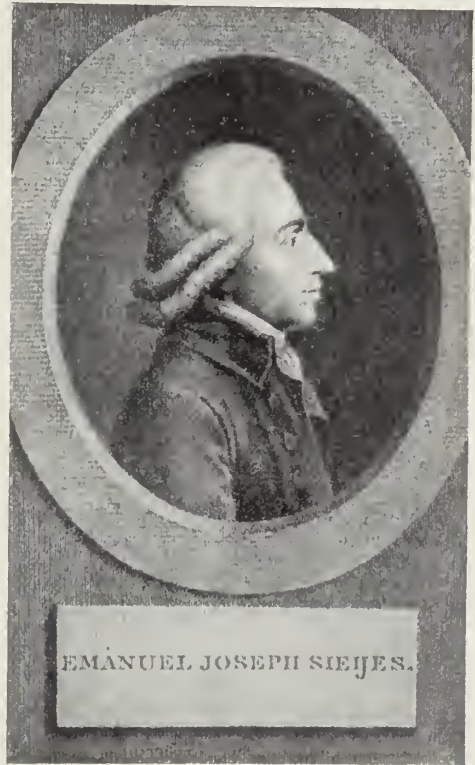

vergenoegen met Maastricht, Venlo, Bergen op Zoom, Staats-Vlaanderen, het medegebruik der Vlissingische haven, en recht van bezetting aldaar ook na den vrede. Zij mochten deze artikelen nog iets verzachten, niet verzwaren; maar aan die betreffende Vlissingen mocht niet worden geraakt, en de indemniteit moest in ieder geval verhoogd worden tot 100 millioen. Als dwangmiddel mocht de bedreiging worden aangewend, dat, indien de Bataven weigerden te teekenen, de representanten de 100 millioen zouden heffen bij militaire executie. Voor men dit evenwel ten uitvoer legde moest nogmaals het goedvinden van het Comité worden gevraagd.

Siéyès en Reubell waren den 8ten Mei in den Haag. De conferenties begonnen den 11^{den}, en duurden vijf dagen, den laatsten dag achttien uur aan één stuk. Paulus heeft met groote hoofdigheid gevochten, Bergen op Zoom behouden, een equivalent voor Staats-Vlaanderen bij den algemeenen vrede, en de dadelijke cessie der onroerende goederen van het huis van Oranje bedongen, maar aan Vlissingen en aan de 100 millioen was geen verwrikken. Het eenige wat hij verkereg, was een niet

onbelangrijke verschuiving der termijnen van betaling, en de bevoegdheid, een aanzienlijk deel te voldoen in wisselbrieven, terwijl de tot dusver gedane requisitiën tot een bedrag van 10 millioen in de rekening zouden worden begrepen (in werkelijkheid hadden zij veel meer bedragen).

Met dit al: hoe drukkend waren de bepalingen waarover geen strijd

Em. Joseph Siéyès.

Prent van L. A. Claessens.

was gevoerd! Aanvallend en verdedigend verbond tot het einde van den tegenwoordigen oorlog, en tegen Engeland *altijd*, wanneer een der Republieken met dat rijk in oorlog mocht geraken. Onderhoud in en ten koste van de Bataafsche Republiek, van 25.000 man Fransche troepen, die ook na den vrede geheel of gedeeltelijk in het land zouden blijven „zoolang de Bataafsche Republiek het verlangen mocht”. — Een reglement, bij het tractaat gevoegd, regelde het gemeenschappelijk gebruik der haven van Vlissingen; een ander vergelijk zou nog te treffen zijn nopens den dienst en de betaling der 25.000 man. Het kwam tot stand den 29sten Juli 1795. Tot dien datum hadden de kosten van het verblijf der Franschen in ons land, na aftrek der 10 millioen die ons te goed gedaan werden op de rekening der honderd, bedragen de som van ten naastenbij 40 millioen gulden. Voor tien en een half millioen daarvan, aan de ingezetenen in hard geld door haar uitbetaald, bleef de regeering in het bezit van waardelooze Fransche assignaten, en de rijkst geladen schepen der Nederlandsche koopvaardijvloot, ver over de honderd, bevonden zich in verzekerde bewaring — in Engeland.

En was het noodig, na de kloeke woorden van April, zóó plat op den buik te vallen als ten slotte is geschied?

Est-ce donc seulement une douce illusion des âmes libres? Non, c'est la réalité: nous voyons ici les défenseurs des droits de l'homme cimenter sous l'auspice de la Liberté une alliance à laquelle les Français ont applaudi et que les Bataves bénissent . . . Heureux présage d'une félicité non connue, lorsque chaque génération des Français et des Bataves fraternisant de nouveau, présentera à l'Europe étonnée le tableau frappant mais enchanteur du siècle d'or jusqu'alors fabuleux”.

Aldus de extraordinaris ambassadeur Carel Hendrik van Grasveld in de Conventie te Parijs, op den 5^{den} Juni 1795, bij de overbrenging der ratificatie van het tractaat van den Haag. Een week later werd hij gearopvoerd op de planken van het Vaudeville.

Feest van de Alliantie met Frankrijk gevierd te Amsterdam.

Prent van R. Vinkeles en D. Vrijdag naar een teekening van J. Kuyper.

TWEEDE HOOFDSTUK

DE NATIONALE VERGADERING

De regeling met Frankrijk had de beste krachten gedurende twee, drie maanden van de binnenlandsche zaken afgetrokken. Intusschen had de revolutie stilgestaan, maar niet straffeloos. Tot den 4ten Maart zit er gang in de gebeurtenissen; na Juni slepen zij.

En echter, het gewichtigste moest nog komen. De verandering van zaken, in de maand Januari ingezet, had, naar de eigen erkenning der bedrijvers, een provisioneel karakter gedragen. De voornaamste ter plaatse aanwezige patriotten van elke stad en van elk dorp namen, onder den titel van provisioneele representanten, de raadhuizen in, die niemand hun betwistte. De oude regeering liet zich onteigenen zelfs zonder woorden van verzet. Wat zouden woorden vermocht hebben tegen het zegevierende leger der Franschen! Want zij waren het die den ganschen toestand beheerschten. De oude regenten voelden dat thans het woord aan de revolutie was; of deze zich handhaven zou was een andere zaak, maar voor het oogenblik was men liefst op een voeglijke wijs van alle verantwoordelijkheid ontslagen. Het was geen benijdenswaardig bezit, dat zij zoo willig in de handen van hun tegenstanders van gisteren legden. Eerst moest de hongerige buitenlandsche helper voldaan, daarna de nog hongriger revolutie zelve, wier machten men niet straffeloos over Nederland zou hebben ingeroepen! De provisioneelen zouden spoedig gemaand worden hunne macht, die in de oogen der revolutie geen anderen rechtstitel hebben kon dan hare provisiona-liteit zelve, aan het souvereine Bataafsche volk af te staan. Wat dan volgen moest? Het rijk der rede, meenden de geloovigen; een hopelooze

verwarring waaruit het oude zich weer herstellen zou, de ongelooovigen; een toekomst vol gevaren, die veel kwade en ook eenige goede kansen gaf, de weinige klare hoofden. Wat noodig was om een nieuwe orde te scheppen, was in de eerste plaats een krachtige en bewuste wil van de natie zelve. Maar bestond die wil inderdaad? Wat meer is, bestond er een Bataafsche natie?

Gansch anders was zij, zoo zij bestond, althans geschapen dan de Fransche van 1789. Dáár werd, in den optocht der leden van de Generale Staten door de straten van Versailles, voor de gezamenlijke aanschouwers in waarheid het vaderland zichtbaar. En ook na de afscheiding van adel en hooge geestelijkheid kon de overgrootste meerderheid van het Fransche volk in de Nationale Vergadering als in haar vertegenwoordiging gelooven. De bevoorrechte standen waren standen geweest, geen partijen; het souvereine volk kon standen absorbeeren, maar konden ook partijen als de prinsgezinden en patriotten er in ondergaan? Partijen die elkander hevig hadden bestreden; gisteren nog, en die van ongeveer gelijke krachten waren gebleken? Of de prinsgezinden in '87 gewonnen zouden hebben zonder de Pruisen, staat te bezien; dat de patriotten in '95 er nimmer gekomen zouden zijn zonder de Franschen, is zeker. Al had nu de ingevoerde revolutie een nog zoo wijde strekking, en al was zij vatbaar voor een nog zoo algemeene toepassing, het kon niet vergegd worden dat de verslagen partij vergat dat het de tegenstander was die haar bracht, en dat die tegenstander haar opdringen kon enkel na en door het geweld van vreemde wapenen. Zoo moest, voor een zeer aanzienlijk deel der Nederlandsche natie, de omwenteling noodzakelijk van den aanvang af de trekken dragen van iets dat men onderging, niet van iets dat men maakte.

Maar er was erger. Was de partij zelve, die krachtens de omstandigheden de eenige was die ons in 1795 het nieuwe brengen kon, was de patriotsche partij tot draagster der revolutionnaire toekomst geschikt? Kwalijk inderdaad. Er bestond zeker een kern van lieden, in wie het revolutionnaire gevoel sterk en levendig, en in wie het tegelijkertijd volkomen eerlijk was. Het waren de jongeren uit den hoogereren middenstand, die niet aan '87 medegedaan hadden: het geslacht van Hahn, Hugo Gevers, Wiselius, Gogel. Nagenoeg al wat er ten slotte van de revolutie terecht gekomen is, is aan het geloof en de kracht van deze groep te danken. Ook hadden personen als zij ongetwijfeld een groot publiek,

dat zich in den eerste plaats Bataaf voelde en met het verleden had afgerekend. Maar in 1795 gaven niet zij alleen den toon: de eerste plaats en vielen dikwijls aan lieden van '87 te beurt, vooral in de kleinere provinciën, en voor het begrip van de meesten dezer lieden was '95 geen begin, maar een herstel. De geremoveerden van '87 vormden thans een rechter vleugel der patriotsche partij; de overige uitgewekenen waren veelal of zeer aanzienlijke en vermogende personen, of *enfants perdus* hunner partij geweest: personeel uit de vliegende legertjes en dergelijken; de hoogere middenstand was onder hen maar zwak vertegenwoordigd. Die uitgeweken kleine luiden keerden thans met reusachtige aanspraken terug, welke in een schreeuwende wanverhouding stonden tot hunne verdiensten. Zij achtten zich de „Bataven” bij uitmendheid, geroepen en gerechtigd om het vaderland te redden en zich zelve daarbij niet te vergeten. Zij hadden niet voor niets in Frankrijk school gelegen: als gedresseerde revolutionnairn kwamen zij terug, in staat een agitatie te beginnen en kunstig te onderhouden met al de daartoe vereischte middelen van redevoeringen, moties en manifestaties. Ook zij vonden hun publiek in Nederland, in een breedten zoom van den verarmden, ontevreden kleinen burgerstand.

Heerschte in de kleinere provinciën over het geheel een sterk provinciale geest, die het overwicht van plaatselijke beroemdheden zeer bevorderde, in Holland en Utrecht, met hun talrijken en krachtigen middenstand en hun talrijke kleine burgerij, waren zoowel het genoemde centrum als de uiterste linkerzijde der patriotten naar getal en gehalte beter dan elders vertegenwoordigd. Uit Holland en Utrecht is de aandrang tot een Nationale Vergadering geboren en gevoeld. Van het oogenblik af dat niet slechts Holland, naar ook de andere provinciën als soevereine gewesten zouden ondergaan, kon er in de een- en onderdeelbaarheid voor Holland's ingezetenen ook niets afschrikkends gelegen zijn. Intellectueel en materieel stond Holland sterk genoeg, om de trekkracht te kunnen zijn die aan het geheel de eigen beweging mededeelde; het wegvallen der bijzondere soevereiniteiten versterkte haar invloed, en de gemeenmaking van schulden ontlastte haar burgers. Een krachtige provinciaal-Hollandsche organisatie was nog noodig, om de revolutie werkelijk algemeen te maken en door eigen inspanning de omstandigheden te scheppen onder welke Holland alleen bereid was zichzelf te executeeren. Zoo hebben Holland's beste hoofden het in 1795 begrepen

en uitgevoerd. De revolutionnaire beweging was hier sterk genoeg, om ook het gros der mannen van '87 mede te sleepen: Pieter Paulus vooraan, Lestevenon, van de Kasteele, en de meeste anderen. In de vergadering der Provisioneele Representanten van Holland zien wij hen met de nieuwe menschen als Hahn, Wiselius, den jongen advocaat Spoor, hand in hand gaan; als versche kracht, niet wat zijn stand maar wel wat zijn verleden betreft (want hij was nog nimmer in een ambt geweest), voegt zich hierbij de bekwame van Leyden. In Friesland doet zich het verschijnsel voor, dat dezelfde hoogere middenstand die elders in de kleinere gewesten minderheid is en er meer of min de Hollandsche denkbeelden aanhangt, tegelijk een zeer groot overwicht verkrijgt in de provincie zelf, en een even krachtige oppositie tegen de een- en ondeelbaarheid voert als een de Sitter te Groningen of een van Marle in Overijsel. Van de Friesche aanzienlijken deed nagenoeg niemand aan de omwenteling mede; de Joha's, Westra's, Jelgersma's die in hun plaats traden waren in maatschappelijke positie de gelijken van de meerderheid der vergadering van Holland, maar tegelijk haar bitterste tegenstanders. Het provincialisme was hier volks-, volstrekt niet enkel regentenzaak. Vandaar dat de Hollandsche vergadering hier het bondgenootschap aannam van de uiterste linkerzijde der patriotten, die zij in het eigen gewest met energie ten onder hield. In mindere mate was ditzelfde in Zeeland het geval. De capitulatie, zagen wij, had mogelijk gemaakt dat een goed deel zittende regenten in hun posten bleven, onder verandering van hun titel in dien van provisioneel representant. Aan enkele mannen van '87, als Lambrechten en van Sonsbeeck, aan eenige patriotten uit de burgerij, als Appellius en van der Palm, waren daarevens plaatsen ingeruimd. Een allerzonderlingst samengesteld personeel, maar waarin het behoudende element een beslist overwicht had. Intimidatie door aanwakkering der Jacobijnsche clubs was ook hier het eenige, wat Holland overschoot.

Van overwegend belang voor het slagen van Pieter Paulus' denkbeeld nu — want hem heeft de te volgen politiek het helderst voor den geest gestaan — van alles beheerschend gewicht voor de toekomst der revoluie was het, hoe Frankrijk zich te haren opzichte zou gedragen. Frankrijk zou het in de macht hebben gehad, het land in snel tempo te revolutionneeren, onmiddellijk eene Nationale Conventie bijeen te roepen, en eene constitutie te dicteeren die op zijn eigene geleek. Het zou

daarbij den steun hebben gehad van het grootste getal terugkeerende uitgewekenen en hunne gelijkgestemden, en de gematigde elementen zouden zuchtend zijn gevolgd zonder zich te durven verzetten. Valckenaer had te Parijs deze politiek aangeraden, maar de Fransche regeering gaf hem geen gehoor. De Fransche staatkunde was reeds een zuivere „Realpolitik” geworden, die op tastbare en niet op ideëele voldoening uit was, en zij leefde sedert Robespierre's val in een heilige vrees voor Jacobijnen en Jacobijnsche clubs. „Wij zullen uit dit land”, schreven Roberjot en Alquier den 28sten Januari uit den Haag, „meer halen als vrienden dan als despoten”. En de Fransche veldheer bleek de gematigdheid zelve; hij schrikte de Bataven eerder van het revolutiemaken af, dan dat hij er hem toe aanzette. Zoo was het oogenblik, waarop een staats hervorming bij overrompeling had hunnen slagen, voorbij eer iemand om zulk een coup gedacht had. Het rijk was aan de provisioneelen. Wat er aan revolutionnaire volksenergie voor den dag kwam, verliep zich in partieele beweginkjes tegen de vrijheid van personen en goederen der afgetreden regenten. Een aandrang, die met kracht en beslistheid door de provisioneelen werd afgewezen, al dadelijk te Amsterdam, bij een door Schimmelpenninck gestelde proclamatie van 15 Februari. „Het systema van schrik, hetwelk thans geheel uit de Fransche Republiek verbannen is, kan op ons plekje gronds geen oogenblik geduld worden, zonder ons voor altoos te bederven. Ons staatsgestel, onze plaatselijke gelegenheid, onze betrekkingen van koophandel, dat alles is veel te teeder om herhaalde tooneelen van geweld te kunnen verduren . . . . Het is tegenwoordig geen kabaal, die zegepraalt, maar het is de natie zelve, die overwint”.

Het plan tot het bijeenroepen eener Nationale Vergadering, met het ontwerpen waarvan den 4^{den} Maart, op aandrang van Holland, het toen opgerichte Comité te Lande belast was, kwam 29 Mei in, en werd door de provinciën overgenomen. Het stelde voor, dat de provinciale vergaderingen tot de invoering der constitutie zouden voortduren, en dat de Conventie in hoofdzaak alleen constituerend zoude zijn. Hier scheidde zich Pieter Paulus van het tot dusver naar het uiterlijk ongesplitst gebleven patriotisme der provisioneelen af. Met Hahn, van de Kasteelen, Wiselius en Spoor dreef hij bij Holland door, dat bij de opening der Vergadering de provinciale vergaderingen zich in administratieve besturen zouden oplossen, en de Staten-Generaal onmiddellijk zouden ophouden

te bestaan. Een juist inzicht deed hen over de theoretische bezwaren van hun medelid, den Amsterdamschen hoogleeraar van Swinden heen-stappen, die uit ver gedreven studeerkamer-democratie dit dendbeeld verwierp, omdat daarmede de rechten der soevereine „Hollandsche” natie geschonden werden, welke eerst bij volksstemming moest te kennen geven dat zij de oplossing harer particuliere vergadering gedoogde. Tot welke gevolgen een dergelijk voorgaan van Holland bij de Zeeuwsche, Friesche en andere „natiën” moest leiden, was te voorzien; aanstonds was het merkwaardig, dat al wat in Holland zelf federalistisch of aristocratisch dacht, zich eenstemmig bij van Swinden voegde. Met groote heftigheid werd zijn gevoelen door de meerderheid der Hollandsche vergadering bestreden, en Paulus’ advies op 28 Juli als besluit der provincie ter Generaliteit ingebracht.

De andere provinciën overwogen de zaak met de traditioneele langzaamheid; de „Burger Representanten” bleken in al de kunstgrepen van overnemen, aantekening doen, goedkeuring reserveeren evenzoo volleerd, als vroeger de „Edel Mogende Heeren”. Het werd Augustus, het werd September, en er was geen besluit gevallen tot bijeenroeping der Nationale Vergadering. Dit prikkelde de revolutionnaire elementen uit de zeven provinciën tot een gezamenlijke actie, en een talrijke „centrale vergadering” van afgevaardigden der Jacobijnsche clubs kwam in den Haag bijeen om de Staten-Generaal te dwingen. In het oog loopend aange-moedigd door Holland, dat bij monde van zijn voorzitter Bosveld aan de clubisten „de rechte hand en trouw” beloofde, dienden zij 8 September bij de Staten-Generaal een soort ultimatum in, dat de hooge vergadering plechtig besloot niet te lezen. Intusschen werd 10 September besloten, onaangezien het ontbreken der adviezen van sommige provinciën, de zaak der Conventie commissoriaal te maken aan een besogne uit de Generaliteitsvergadering zelve. Dit besogne stelde 30 September voor, tot de bijeenroeping der Nationale Vergadering in beginsel te besluiten, waaamede zich onmiddellijk Holland, Gelderland, Utrecht en Overijsel vereenigden. Zeeland, Friesland en Stad en Lande werden verzocht zich vóór den 15^{den} October te verklaren, een termijn die nader tot 25 November verlengd werd, bij gelegenheid der discussiën over het 14 October door het voormelde Generaliteitsbesogne uitgebracht eindrapport, waarmede zich opnieuw de vier genoemde provinciën vereenigden, en dat een compromis inhield tusschen het Generaliteitsplan van 29 Mei en

het Hollandsche van 28 Juli. De titulatuur van „Provisioneele Represen-
tanten van het volk van Holland” (Gelderland, Friesland), en de ver-
gadering der Staten-Generaal, zouden verdwijnen, maar Holland gaf toe,
dat de constitutie ontworpen zou worden door een commissie van 21
Conventieleden, waarvan er niet meer dan zes uit Holland, daarentegen
twee uit elk der overige gewesten zouden moeten worden genomen (uit
Drente één), en dat, na aanneming door de Conventie, de nieuwe con-
stitutie in elk der gewesten afzonderlijk door het volk zou moeten
worden onderzocht, en goed- of afgekeurd.

Tot dusver had de Fransche regeering zich met de zaak niet inge-
laten, maar bij het scherper tegenover elkander treden der meeningen
werd het noodzakelijk, dat zij partij koos. Aanvankelijk had zij geen
ander gezichtspunt gehad, dan dat de executie van het voor haar voor-
deelige Haagsch verdrag door Jacobijnsche troebelen slechts kon worden
bemoelijkjt, en had dan ook met bijzondere energie de Bataven op het
nadeel van politieke clubs gewezen. De verleiding was groot, de eischen
der revolutie achter te stellen bij die der rust. Men was van nature
geneigd, het tegendeel te verkiezen van hetgeen waarvoor de clubs zich
verklaarden. Toen dan ook de tijd kwam om den eersten blijvenden
gezant naar den Haag te zenden (Augustus), durfde men de bevordering
der een- en ondeelbaarheid niet recht in zijn instructie te schrijven;
misschien was het wenschelijk de gansche verandering van den regeerings-
vorm uit te stellen tot na den vrede; in ieder geval moesten er geen
Jacobijnen in de Conventie. De burger Noël zou over het moeilijk punt
van den regeeringsvorm nadere aanschrijving ontvangen.

Tot het verleenen van deze vreesachtige instructie had de onrust
medegewerkt, die men op dit oogenblik gevoelde voor de voornemens
van Pruisen. Van orangistische zijde werd een wapening in het Han-
noversche beproefd, die zeer weinig te beteekenen had zoo Pruisen ze
niet ondersteunde, waaraan deze mogendheid geen oogenblik gedacht heeft.
Maar toen Noël vertrok gevoelde men zich te Parijs ten aanzien van dit
punt nog niet gerust genoeg, om niet tot elken prijs bewegingen in de
Bataafsche Republiek te willen voorkomen. Weldra echter ademde men
vrijer, en viel althans deze grond tot het angstig voorbehoud weg. Ook
was de sphinx-houding die men zijn gezant had voorgeschreven, bij de
spanning der partijen in den Haag natuurlijk niet lang vol te houden.
Na een korten tijd van aarzeling begreep Noël, dat de natuurlijke ont-

wikkeling der revolutie een Nationale Conventie vorderde, en dat Frankrijk wel zou doen bijtijds in de richting van den stroom mede te gaan, ten einde dien te kunnen leiden. Het is waar, schrijft hij, wat ik op straat heb hooren zeggen: de Republiek kan niet bestaan zonder een Conventie, of een Stadhouder.

Intusschen bleven de drie provinciën weigerachtig, en zonder geweld waren zij niet te dwingen. Rekende men bij de vier nog Brabant en Drente, die krachtens vroeger in het jaar genomen besluiten met ingang van den 1sten Januari 1796 stem als provincie zouden erlangen, dan stond de meerderheid zes tegen drie. Den 25sten November verkoos Holland niet langer te wachten, maar liet bij meerderheid besluiten dat de Conventie op 1 Februari 1796 zou worden geopend. Bij weigering van den president de Sitter, gaf de president van de vorige week, Jordens uit Overijssel, den hamerslag. De drie provinciën werden „bezonden”, maar vruchteloos. Den 30sten December werd de resolutie van 25 November door dezelfde meerderheid gehandhaafd, met verschuiving van de opening der Conventie van 1 tot 18 Februari. Wederom was het een president der vorige week, Pijpers voor Utrecht, die het advies der meerderheid tot conclusie bracht, waartoe het voorzittende Friesland weigerde de hand te leenen. Dien eigen avond kreeg Noël bezoek van een volksdeputatie uit de drie opponeerende provinciën, met verzoek te worden gemachtigd tot een revolutionnaire beweging. Het werd hoog tijd dat Frankrijk tot een besluit kwam, waarop Noël dan ook een veertien dagen geleden reeds met den meesten ernst had aangedrongen. De beslissing liet zich niet wachten: den 2^{den} Januari 1796 werd aan de meerderheid der Staten-Generaal door het Fransche Directoire verlof verleend, de opening der Conventie onverwijld door te zetten, welke, eenmaal bijeen, „niet te vergeefs een beroep zou doen op de hulp van den Franschen bondgenoot”.

Het middel waarvan men zich thans bediende, was zeer eenvoudig. Feitelijk werd het gezag der provisioneelen geschraagd door de aanwezigheid der Fransche troepen zelve, die, volgens een in Juli gesloten overeenkomst, door de „gevestigde autoriteiten” konden worden gerequireerd tot handhaving der rust. Na overleg tusschen Noël, den Franschen opperbevelhebber Moreau en de leiders in Holland, werd nu onder een voorwendsel de provincie Friesland van troepen ontbloot, waarop de Jacobijnen er revolutie maakten, de provisioneelen verjoegen en er lieden van hun slag voor in de plaats stelden (26 Januari). Het eerste wat de

nieuwe regeering deed was, in het bijeenkomen der Nationale Vergadering gaaf toe te stemmen. Maar nauwelijks had dit zijn beslag, of de verdreven partij keerde onder bescherming der Fransche en Bataafsche troepen terug en onttroonde de Jacobijnen (11 Februari). Zij dacht een oogenblik zich in het bewind te kunnen handhaven zoo zij, de toetreding tot de Conventie niet herriep; maar het bleek dat haar terugkeer buiten de bedoeling had gelegen van Noël en Moreau; de troepen ontruimden opnieuw de provincie, en 23 Februari werd het Jacobijnsche bestuur, thans voorgoed, hersteld. De gebeurtenis van 11 Februari was het spontane gevolg geweest der schromelijke buitensporigheden waaraan de Jacobijnsche factie, door lieden van allergeeringste zedelijke waarde aangevoerd, zich had overgegeven, en die een algemeene ontstemming onder de fatsoenlijke lieden in het Noorden veroorzaakt hadden, ook bij Dumonceau, die te Groningen gebod, en aan wiens hulp het succes der provisioneelen op 11 Februari meest is toe te schrijven. De autoriteit van den Franschen bondgenoot mocht echter niet wijken voor die van een Bataafsch generaal, en zoo was het lot der gematigden van te voren bezegeld, en bleef Friesland een provincie met volslagen Jacobijnsch bestuur, dat regeerde tegen den zin van de overgrootste meerderheid der bevolking.

Het onmiddellijke doel der Friesche omwenteling werd geheel bereikt: ook Zeeland en Groningen legden het hoofd in den schoot, de eerstgenoemde provincie na een krachtige Jacobijnsche manifestatie. Over het geheel waren de Jacobijnen in de laatste maanden voor het bijeenkomen der Conventie zeer roerig, ook in Holland zelf, waar de regeering zich voor de moeilijke taak gesteld zag, de lieden in bedwang te houden, wier gelijken zij in Friesland en Zeeland aanhitste. Ongeregeldheden in de groote steden hadden plaats, te Amsterdam vooral, waar de Jacobijnsche factie de vervolging der oud-regenten eischte. Dit rumoer verscherpte de tegenstelling tusschen de municipaliteit van Amsterdam en de meerderheid van Holland, welke het eerst openbaar was geworden bij gelegenheid van van Swinden's oppositie tegen Pieter Paulus en van de Kastele. In de in Juni 1795 nieuw samengestelde municipaliteit hadden zeer gematigde elementen de overhand (o.a. was Bicker er in gekozen) ¹⁾

---

¹⁾ Zooveen teruggekeerd uit Zwitserland, waarheen hij indertijd voor Robespierre's woeden tegen de vreemdelingen was gevluht. Zijn daden waren thans heel wat conservatiever dan zijn woorden in 1792; in Amsterdam terug, voelde hij zich ondanks alles weer patriociër. Zijn patriotisme was, evenals bij de meeste andere uitgewekenen van zijn stand, vooral anti-prinsgezindheid geweest.

en naarmate de dag van de opening der Conventie naderde, en daarmede de vervanging der vergadering van Holland door een eenvoudig ingericht intermediair administratief bestuur, scheen het Amsterdam gedurig meer te berouwen dat zij van haar hoogen rang in den staat afstand had gedaan, in die mate zelfs dat de tegenstanders der revolutie hun laatste hoop vestigden op de onverzoenlijkheid van . . . Amsterdam, Friesland en Zeeland. Een ijdele hoop; maar toch had de ontstemming der gematigde meerderheid in de stad grooten invloed op de keuzen voor de Nationale Vergadering, die er volstrekt anti-jacobijnsch uitvielen. Het geschreeuw tegen de oud-regenten trachtte Pieter Paulus intusschen te stillen door het reorganiseeren eener bestaande commissie van onderzoek naar hunne verrichtingen vóór 1795, welke tot dusver niets wezenlijks had verricht dan daggelden trekken. Zonder in een systeem van kwalijk door fraaie wetstermen te bemantelen roof te vervallen, was op de oud-regenten ook bezwaarlijk iets te verhalen. Men heeft geene horreurs ontdekt, welke moeite men zich aanvankelijk ook gaf, ze te vinden. Niet gelukkiger was Valckenaer in zijn onderzoek tegen den in Februari in hechtenis genomen van de Spiegel. „Ik moet bekennen”, zeide hij eindelijk aan een vriend, „dat de gansche zaak te vergelijken is bij eene mand spinaadje; als men de groote hoop kookt, krijgt men een klein schoteltje vol”.

De geschiedenis van den 18ten Januari 1795 tot de opening der Nationale Vergadering op 1 Maart 1796 — want de gebeurtenissen hadden noodig gemaakt de plechtigheid tot op dezen datum te verschuiven — is als het ware de mikrokosmos der gansche Bataafsche omwenteling. Het politiek weinig ontwikkelde volk komt moeilijk tot een krasse hervormingsdaad, al begeert een groot deel de hervorming wel. Aan de eene pool der patriotsche partij wordt starre behoudzucht openbaar, vooral op het punt der provinciale souvereiniteit; aan de andere zijde radicalisme met een sterken bijmaak van ambtsbejag. De oranjepartij gedraagt zich volkomen lijdelijk, en is in haar sympathieën verdeeld: het overschot der oranje-democraten gevoelt iets voor den linker-, de oud-regenten wenschen de overwinning van den rechtervleugel der patriotten. De staatkundige verhoudingen worden spoedig vrij ingewikkeld, en de hoofdvraag kan niet tot oplossing worden gebracht dan door geweld, hetgeen de afhankelijkheid vergroot van den Franschen meester, die in de positie is het geweld toe te laten of te verbieden. Met de

constitutie is het later evenzoo gegaan als thans met de Conventie; alleen had alles toen wat grooter proportiën en wat schriller kleur. Een tafereel met veel schaduwen, en waarin de lichtpunten meer in het ontbreken van zekere ondeugden, dan in de aanwezigheid van groote actieve deugden bestaan. Over het geheel handhaaft zich ook in de omweteling het ordelievend karakter van het volk; het bezit en de persoonlijke waarde van de lieden der onderliggende partij worden vrij algemeen ontzien. Eengrootemaatschappelijke revolutie is de gebeurtenis van 1795 bij ons niet geweest. Er had, vooral in den vervolge, een algemeene verarming plaats, geen groote inwendige rijkdomsverplaatsing.

Pieter Paulus.

Prent van R. Vinkeles naar een teekening van G. J. van den Berg.

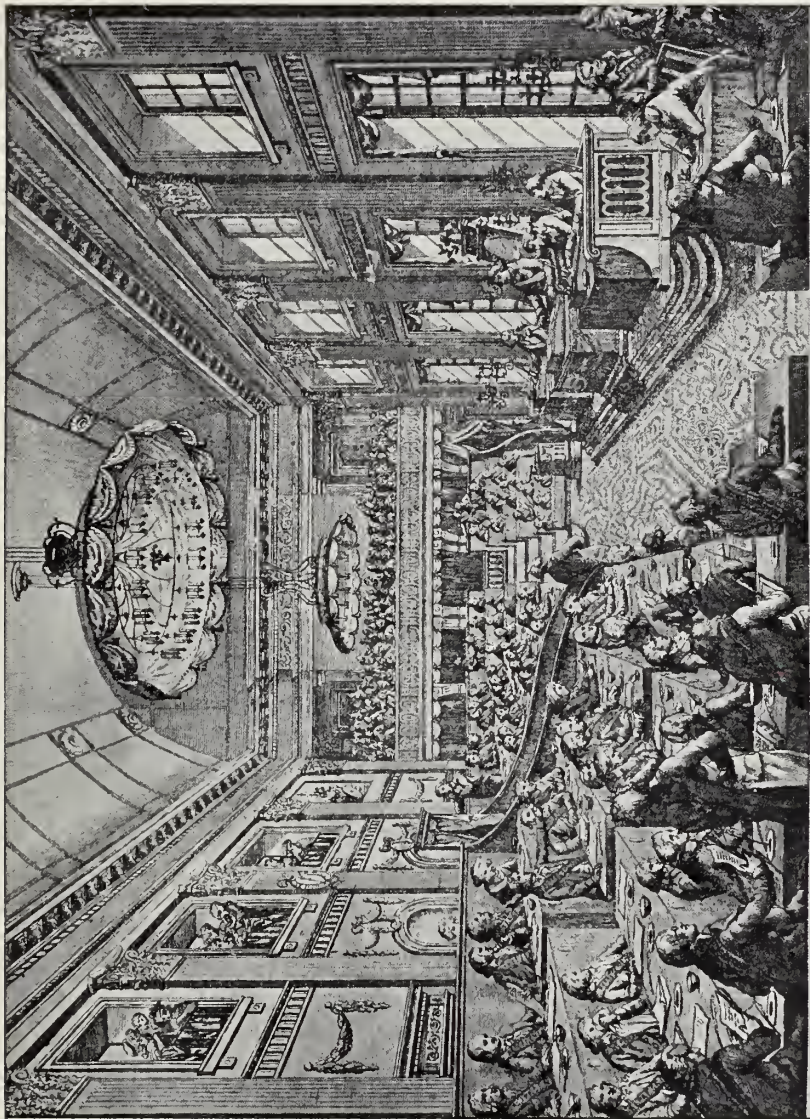
De Nationale Vergadering, die op 1

Maart 1796 in den Haag bijeenkwam, had het ongeluk haar invloedrijkste lid en aangewezen eersten president bijna onmiddellijk te verliezen: den 17^{den} Maart overleed Pieter Paulus. Of men veel in hem verloor? Ik

ben geneigd te gelooven van wel. De persoon van Paulus zou, kenden wij hem alleen uit de geschiedenis van vóór '87, bezwaarlijk aan iemand sympathiek zijn. Zijn zuurzoet boekje over het *Nut van het Stadhouder-schap*, zijn diefstal uit de handschriften van van Slingelandt in de *Verklaring der Unie van Utrecht*, zijn niet geschikt om voor hem in te nemen. Als fiscaal der Admiraliteit van de Maze liet hij den hoogmoed van den snel opgeklommen burgerman zóóver uit de mouw komen, dat de spraakmakende gemeente de P^P rond het admiraliteitswapen (pugno pro patria), niet anders dan als het naanteeken van Prins Pieter Paulus uitlegde. Dat hij overigens in die betrekking van veel activiteit en bekwaamheid blijk gaf, ontkenden ook zijn tegenstanders niet. Als vierde man onmiddellijk naast het beruchte driemanschap uit de jaren vóór '87, staat hij medeplichtig aan al hun hatelijk bedrijf; toch ontbreken de aanwijzingen niet dat hij reeds toen aanmerkelijk verder zag dan een van Berckel of Zeeberg, en inzonderheid moet erkend dat hij de staatkunde der provincie Holland in het jaar 1795 met grooten tact en vasthoudendheid geleid heeft, niet schromend krachtig op de omstandigheden in te grijpen wanneer het noodig was, maar ook nooit krachtiger dan noodig was, zoodat hij geen al te gevaarlijke reactie opwekte. Hij heeft de eenheid eerlijk gewild, en met vaste hand uitgevoerd wat er te doen viel om in de omstandigheden, waarin Januari '95 het land gebracht had, tot een serieuze Nationale Conventie te geraken. Dat hij, die reeds een zoo lang verleden achter zich had, zoo uitstekend het van dat verleden afwijkend karakter van het jaar 1795 begrepen, en zich in die nieuwe wereld met zooveel zekerheid bewogen heeft, pleit stellig voor de beteekenis van den man. Zijn groot persoonlijk gezag was op zichzelf reeds een politieke waarde die te loor ging, en in wier gemis geen der anderen aanstonds voorzien kon. Men hoopte dat hij een plan van constitutie zou hebben achtergelaten, doch dit bleek niet het geval.

Het duurt eenigen tijd, eer zich na Paulus' heengaan de groepen te zamen gevoegd hebben, wier onderlinge strijd aan de geschiedenis der eerste Nationale Vergadering haar inhoud geeft. Nu Nederland voor het eerst naar den enkelen maatstaf der bevolking vertegenwoordigd daar bijeenzat, zagen de leden elkander in den beginne nog wat vreemd aan. De traditioneele onderverdeelingen waren verbroken, en de felle strijd van eenige maanden geleden, binnen een ander kader gevoerd, had dus ook weinig onmiddellijke nawerking meer. Wat beteekende het,

Afbeelding der Nationale Vergadering, in den Haag.

De Nationale Vergadering van 1796.

Prent van R. Vinkeles en D. Vrijdag naar een teekening van J. Bulthuis.

dat op een ledental van 124 er vijf uit de provincie Zeeland voorkwamen? Het geheele ledental uit de drie weerbarstige provinciën bedroeg te zamen 24, en deze 24 vertegenwoordigden volstrekt niet allen den geest die de recalcitrante provinciale vergaderingen had beziel. Van een bijeenhokken van provinciegenooten vindt men dan ook weinig sporen, tenzij in dezen zin dat de gezamenlijke afgevaardigden uit de kleinere provinciën weinig lust gevoelden, de schulden te amalgameeren, wat voor hen gelijk stond met mede de schouders onder Hollands zware lasten te zetten, en dat de meesten hunner er op gesteld waren een goede dosis provinciale zelfstandigheid uit den brand te redden, en niet in alles geregeerd te worden van uit den Haag. Doch deze quaestiën kwamen voorloopig niet aan de orde, tenzij in de commissie van 21 leden, die volgens het reglement waarop de Vergadering bijeengekomen was, onmiddellijk met het ontwerpen eener constitutie was belast. Eer zij met haar rapport verscheen, was de werkzaamheid der Vergadering uitsluitend van besturenden aard, en de zaken welke zij in die functie te beslissen kreeg, waren er eerder toe aangelegd haar in het algemeen in moderaten en revolutionnairen, dan in het bijzonder in federalisten en unitarissen te verdeelen. Deze laatste partijnamen komen dan ook eerst algemeen in gebruik, nadat de Vergadering met de behandeling van het ontwerp van constitutie een aanvang heeft gemaakt.

Doch beschouwen wij, eer van de werkzaamheden der Nationale Vergadering te verhalen, haar personeel wat nader. Ieder lid was bij volstreekte meerderheid van stemmen benoemd door een in vergadering vereenigd getal van 30 kiezers, die weer ieder op de beurt bij volstreekte meerderheid gekozen waren in eene grondvergadering, waar de gezamenlijke patriotsche Nederlanders ¹⁾ van boven de twintig, bedeeden uitgesloten, recht hadden te verschijnen. Op iedere 500 inwoners kwam een grondvergadering ²⁾, op iedere 15.000 een afgevaardigde. Een

¹⁾ De Oranjeklanten werden uitgesloten door den eisch eener verklaring, van voor onwettig te houden alle erfelijke ambten en waardigheden.

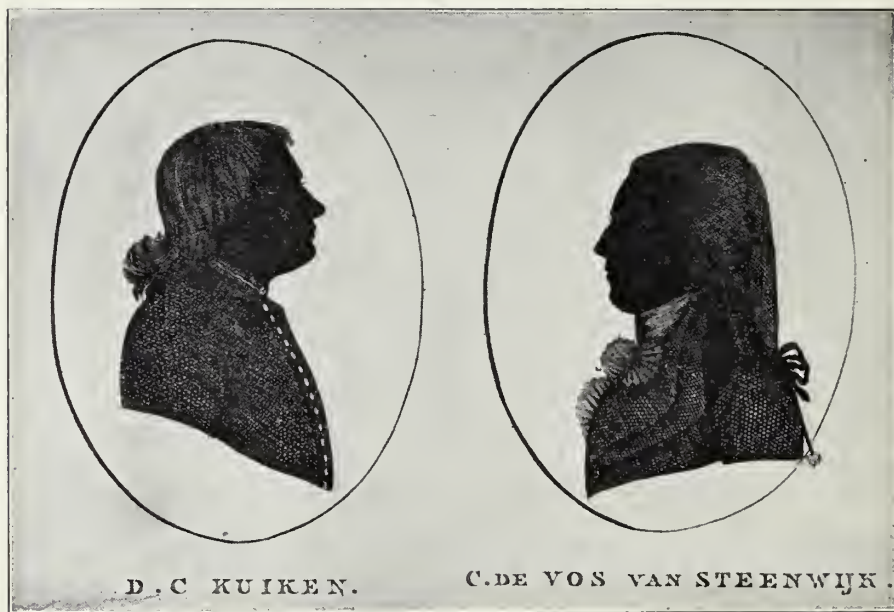
²⁾ Waar men dus, bij voltallige opkomst, en zonder op bedeeden en Oranjeklanten te rekenen, een kleine 100 stemmen zou kunnen verwachten. Ziehier nu werkelijke gemiddelden, zooals zij bij de stemming over de eerste constitutie, in Augustus 1797, voorgekomen zijn: te Poeldijk (zuiver katholiek dorp) 99; te Wateringen (dorp met veel katholieken) 90; te Rijswijk 50; te Amsterdam (veel bedeeden, maar weinig Oranjeklanten) 38; *over de geheele Republiek* 36; in den Haag (veel Oranjeklanten) 27, te Scheveningen 11; te Katwijk-aan-Zee 5. (Naar de proces-verbalen der stemming op het Rijksarchief). Over de eerste constitutie

breede grondslag dus, die verscheidenheid in de representatie beoogde en ook bereikte. De Oranjepartij ontbrak natuurlijk in alle schakeeringen, maar overigens had Nederland sinds de vergadering waarin Karel V afscheid nam vermoedelijk geen bonter samengestelde vertegenwoordiging bijeen gezien. In die oude tijden had een vergadering der Nederlandsche Staten-Generaal prelaten van onderscheiden stand en slag, een wijdluftigen hoogen adel en driekwart boersche landjonkers, rijke patriciërs en simpele eigenerfden in één zelfde zaal vereenigd. De opstand had al dadelijk een groote vereenvoudiging gebracht, die was toegenomen naarmate het burgerlijk element de overhand nam in beschaving, en zich tot een gesloten patriciaat kristalliseerde dat het verzwakte adellijk bestanddeel, in Holland en Zeeland geheel, en in mindere mate ook daarbuiten, feitelijk opzoo. Volgde nog de groote nivelleering der achttiende eeuw, die de gezamenlijke afgevaardigden van genoegzame positie om met de vertegenwoordiging hunner provincie in den Haag te worden belast, tot lieden van gelijken draai en zwaai maakte. Men behoeft er de silhouetten op de uitslagbladen van Rogge's *Geschiedenis der Staatsregeling* maar op aan te zien, om te gevoelen dat het met de afgevaardigden ter Nationale Vergadering geheel anders was. Naast het fijne profiel van een Carel de Vos van Steenwijk, de rustieke tronie van den Frieschen kleiboer Kuiken. De geboorte-aristocratie, zoowel adellijke als patricische, was zwak vertegenwoordigd: de eerste alleen door een vijftal patriotsche edelen uit de oostelijke provinciën (waarbij twee katholieken: Hugenpoth en van Lamsweerde); de groote Hollandsche families alleen door Bicker, van Lennep, van Hoorn, van der Hoop, van Wickevoort Crommelin, Teding van Berkhout. De minder aanzienlijke

---

stemden 136.716 personen; over de tweede, in 1798, 165.510, doch trekt men hier de militairen af, die over de eerste constitutie niet medegestemd hadden, dan wordt het getal 137.357; beide keeren 36 per grondvergadering, niettegenstaande er door de agenten van het Uitvoerend Bewind op groote schaal op de lijsten van stemgerechtigden geschrapt was, waarover nader. De verklaring moet hierin gelegen zijn, dat de partij van Vreede, in '98 regeering zijnde, in haar tallooze betaalde agenten over een meer geperfectionneerd apparaat beschikte om de lieden naar de vergadering te drijven, dan in '97, toen zij nog maar oppositie was. Ook stond tegenover het schrappen van gematigden ongetwijfeld het toelaten van personen die in '97 geweerd waren als bedeeden. Algemeen waren de klachten over het schrappen op ongehoorde schaal te Amsterdam. Dit komt ook in het aantal uitgebrachte stemmen uit: in '98 was het gemiddelde in die stad maar $24\frac{1}{2}$ per grondvergadering, en men beleefde er bij die gelegenheid zelfs grondvergaderingen van maar 8 stemmen.

regentengeslachten uit kleinere steden en provinciën waren iets talrijker vertegenwoordigd. In het geheel tel ik op de 124 er 34 die tijdens de oude Republiek in hogere of lagere regeeringsposten waren geweest (allen op twee na vóór '87); onder de overblijvenden zijn er hoogleeraren (de Rhoer, Valckenaer, van Hamelsveld); een tamelijk getal meesters in de rechten, waaronder bekende advocaten (als Schimmelpenninck,

Anonieme silhouetten.

Luyken, van Castrop, Hartog, Stoffenberg); geestelijken (als van Lokhorst, Bosveld, Bosch, Sypkens, Hoffman, Bacot, gereformeerden; Floh, van de doopsgezinden; Witbols, Reyns, katholieke priesters); kooplieden (weinig talrijk), industrieelen, landbouwers, kleine nijveren, kleine renteniers. De katholieken waren, ook buiten Brabant, tamelijk talrijk: zoo b. v. de Leidsche lakenhandelaar van Langen, de Rotterdamsche wijnkoopster Middeligh, de Schiedamsche brander Nolet; omgekeerd zat de doopsgezinde Pieter Vreede voor een Brabantsch district. Eerst in de

tweede Nationale Vergadering deed het Joodsche element, in de personen van Bromet en de Lemon, zijn intrede, nadat de eerste Vergadering had uitgemaakt dat de Joden Bataafsche burgers waren. Men kan zeggen dat de hoogere burgerij in de Nationale Vergadering de overhand had, al ontbrak het kleinburgerlijk element in geen deele.

Een scherp geteekende nationale karaktertrek, die aan onze gezamenlijke parlementen sedert dien tijd is eigen geweest, vertoonde al dadelijk de eerste Nationale Vergadering in allerbedenkelijkste mate: breedsprakigheid; weinig neiging om zich onder eenige door talenten aangewezen leiders te scharen, en dezen in hoofdzaak het woord te laten; de echt-Nederlandsche hebbelijkheid eindelijk, om gewichtige beslissingen steeds uit te stellen. Zodoende gold reeds van onze volksvertegenwoordiging in 1796, dat niet slechts herhaald werd hetgeen reeds gezegd, maar bovendien nog gezegd hetgeen reeds herhaald was. Voor de onderlinge proportiën van hoofd- en bijzaken in het staatkundige had toen als thans de gemiddelde Nederlander weinig oog. De lectuur der *Dagverhalen* van ons eerste parlement is dan ook een der meest afmattende, welke men zich kan voorstellen. Om te hooren moet het verschrikkelijk zijn geweest. Een Duitsch reiziger, die in '97 in den Haag geruimen tijd in verkeer met leden der Nationale Vergadering leefde, zegt er van: «Selbst in den Conventsreden findet man den trägen Nationalgeist, der keine Sache beim Zwecke fasst, sondern wie eine Predigt durch Eingang, Eintheilung, Zergliederung und Anwendung durch alle Usus durcharbeitet. Fast der grösste Theil trägt sie in einem völligen Kanzeltone vor. . . .”

Volgens het reglement moest den veertienden dag na de opening de commissie voor de constitutie worden benoemd, op voordracht van de representanten uit bepaalde provinciën. Uit elke provincie moesten twee leden zitting hebben, behalve uit Drente één en uit Holland zes. De kleinere provinciën hadden dus in de commissie een drukkend overwicht, waartegen de overtuigde unitarissen, als van de Kastelee (Holland) en van Manen (Utrecht), niet op konden. De andere partij werd vooral geleid door Vitringa (Gelderland) en van Marle (Overijssel). Het eerste punt, dat in behandeling kwam, was de uitbreiding, die men zich voorstelde aan het begrip een- en ondeelbaarheid te moeten geven. Den 24sten Mei verklaarde Vitringa zich tegen het amalgama der schulden en tegen het invoeren van gemeene lasten op artikelen van

verbruik. Hoewel representeerende het geheele volk van Nederland, achtte hij zich verplicht „om voor het behoud van elk gedeelte de nauwkeurigste zorg te dragen en niet toe te laten het verderf van eenig gedeelte of provincie van dit gemeenebest”. „Waarom”, vroeg hij, „zou juist, in alle opzigten, eene schielijkheid, gelijk aan 't electrieke vuur, het hoofdvereischte in een bestuur zijn?” Nemen wij de burgers gelijk zij zijn, dan zien zij liefst in hun regeerders „hunne vaders, hunne medeburgers en bekende broederen, die in hun midden wonen, en voor hun aangezicht in- en uitgaan”. Het bezwaar der te ver gedreven eenheid is, „dat bij algemeene representanten de liefde voor de ingezetenen te veel verzwakt, omdat zij al het volk even lief moeten hebben”. Zij doodt „bevordering van het particulier belang en van de plaatselijke welvaart”. Conclusie: eenheid in de behartiging der algemeene belangen alleen, waaronder hij uitdrukkelijk noemt de defensie.

Men gevoelt, hier eigenlijk met de negatie der revolutie zelve te doen te hebben. Haar ideaal en rechtvaardiging was, wel degelijk het geheel meer lief te hebben dan het onderdeel. Vitringa's omwenteling bepaalt zich tot moderniseering der Staten-Generaal, vervanging van den Stadhouder door een uitvoerend college, en eenige verruiming der gemeene middelen. Kenmerkend is dan ook, dat men na deze discussiën over de een- en ondeelbaarheid, aanvankelijk zelfs zonder ze door een stemming te besluiten, overging tot.. de defensie. Van Manen zag in, dat men op deze wijze aan het discussieeren zou blijven, daar het hoofdpunt onbeslist was, en men dus ook de ondergeschikte punten niet zou kunnen beslissen. „Men zal,” zeide hij, „een figuur maken als twee bierdragers, die men wel op uithangborden vindt, welke, bij het opnemen van hun last aan den draagboom, zich met den rug naar elkander gekeerd hebben, en dus beiden belet worden voort te gaan”. Inderdaad moest de cardinale fout aan het begin het beruchte „dikke boek” van 1797 tot noodwendig gevolg hebben, waarin geen enkel stuk naar één leidende gedachte voltooid was, maar twee gedachten in een ellenlange reeks van elkander opheffende of beperkende artikelen om den voorrang dongen. Men was en bleef het over de alles beheerschende hoofdpunten hevig oneens, kon dus geen behoorlijken leiddraad voor den arbeid vaststellen, en maakte uit verlegenheid een constitutie waaraan geen einde kwam.

Eer men in dit moeras voorgoed verzonk, deed van Manen een

hopelooze poging om eerlijkheid in de discussiën te brengen. Hij stelde voor dat men allereerst zou beslissen, wat men beoogde: een verbetering der Unie van Utrecht, of een geheel nieuwe constitutie. Was men eenparig van het eerste gevoelen, dan kon men inderdaad met de defensie beginnen. Zoo niet, dan diende men zich te splitsen, en zou de eene helft een plan van Unieverbetering, de andere een nieuwe constitutie ontwerpen, waartusschen dan het volk zou beslissen. Natuurlijk hadden de federalisten de repliek gereed, dat het reglement der Nationale Vergadering deze zaak uitgemaakt had: de taak der commissie was, een nieuwe constitutie te ontwerpen. Men durfde voor zijn feitelijke voorkeur niet uitkomen, en bleef dus omzien naar nieuwe zakken voor den ouden wijn. Een beslissing, dat de nieuwe constitutie tot grondslag zou hebben de een- en ondeelbaarheid, maar niet, hoever deze zich zou uitstrekken, was het eind dezer eerste beraadslagingen (begin Juni). Vervolgens dreef, bij de behandeling der onderscheiden onderdeelen, de meerderheid haar federalistische zienswijze bij stukken en beetjes door: het behoud der bestaande provinciën met wijziging van den naam in dien van departementen; het behoud der provinciale financiën en provinciale schulden; het behoud der quotentabel ter voorziening in de algemeene uitgaven (welke nimmer boven de $13\frac{1}{2}$ millioen per jaar zouden mogen rijzen), en vastlegging dezer tabel voor een tijdperk van twintig jaar; invoering van een generale successiebelasting en van een generalen impost op het klein zegel; verbod van andere algemeene heffingen dan met eenparige bewilliging der departementale besturen; verbod van wijziging der artikelen in de constitutie, op de financiën betrekking hebbende, dan met eenparige bewilliging der departementen, te geven door de meerderheid der stemgerechtigden van elk departement. De wetgevende macht werd opgedragen aan een lichaam in twee kamers, de uitvoerende macht aan een Staatsraad van zeven leden, benoemd door de kiezers in de grondvergaderingen uit een dubbeltal van de kamer der Oudsten. Dit ontwerp werd den 10^{den} November 1796 ter Conventie ingebracht.

Intusschen was, tijdens de vergaderingen der commissie, de geest waarin zij bezig was haren arbeid te voltooien geen geheim gebleven. Ware er anders te wachten geweest van eene commissie, waarin de provinciën naar zoo geheel anderen maatstaf vertegenwoordigd waren dan in de Conventie zelve? Thans wreekte zich, dat de Conventie

bijengekomen was bij wege van compromis, waarbij Holland, tevreden één gewichtige verandering in het door de Generaliteit ontworpen reglement te kunnen doordrijven, op andere punten toegevend had moeten zijn om niet het bijeenkomen der Conventie zelve in de waagschaal te stellen. Op den dag der benoeming van de commissie had dan ook Vreede voorgesteld, dat zij, in afwijking van het reglement, allereerst „gronden” voor de constitutie zou hebben voor te slaan, waarover dan, eer zij verder ging, ’t zij de Vergadering, ’t zij de grondvergaderingen konden beslissen. Een zeer revolutionnair voorstel, dat door Bicker en Schimmelpenninck werd bestreden en met groote meerderheid verworpen. Eenige weken daarna deed Vreede in verbond met Valckenaer en Bosch een nieuwe poging, om door een ingrijpende wijziging de Vergadering van de gehoorzaamheid aan het reglement, waarop zij verkozen was, te ontslaan, en aldus het werk der commissie voor de constitutie van te voren te ondermijnen. Terwijl over dit voorstel nog beraadslaagd werd, brak te Amsterdam een ernstig oproer uit, dat door den Franschen generaal Beurnonville moest worden bedwongen, en dat de revolutionnaire partij in de Vergadering, die er voor aansprakelijk werd gesteld, een tijdlang in sterke mate discrediteerde. Het was bij deze gelegenheid, dat Schimmelpenninck voor het eerst op den voorgrond trad, en blijkens de *dépêches* van Noël geschiedde dit in overleg met den Franschen gezant. Het voorstel van Vreede en Valckenaer werd, onder Schimmelpenninck’s invloed, niet regelrecht verworpen, maar in advies gehouden: onderwijl voerde hij zelf aan, dat het reglement de Vergadering in geenen deele verbood, zich van stonde aan voor het beginsel der een- en ondeelbaarheid uit te spreken. „Er zijn geene wetten welke ons beletten om van de uitvoerlijkheid, van de voortreffelijkheid van zoodanige constitutie meer en meer verzekerd, en omtrent de zwarigheden, welke zich daartegen schijnen op te doen, meer en meer gerustgesteld te worden”. Te dien einde moest door de Vergadering aan de natie worden verklaard, „dat het hare intentie is. om bondige en afdoende betoogen van de voortreffelijkheid van een staatsgestel voor dit land te hebben, op het beginsel van eenheid en ondeelbaarheid gebouwd, met opzettelijke behandeling en ontzenuwing der hoofdzwarigheden, welke zich daartegen het meest schijnen op te doen.” De ingekomen stukken zouden door de Vergadering aan de commissie voor de constitutie worden medegedeeld, en het door haar best gekeurde opstel zou worden bekroond en uitge-

geven, „niet als een gesanctioneerd stuk, veel min als een geadopteerd plan van constitutie, maar als de uitmuntende vrucht van wijsgeerige overdenking, en om bij de leden te kunnen strekken tot meerdere verlevendiging van het onderwerp”. Een voorstel dat natuurlijk als de onnoozelheid zelve moet voorkomen, indien men er niet in zien wil wat

Gewelddadigheden van eenige Artilleristen in de Raadzaal der Municipaliteit te Amsterdam in den nacht tussehen den 16ten en 17^{den} Mei 1796.

Oproer in de Raadzaal te Amsterdam.

Prent van R. Vinkeles en D. Vrijdag naar een teekening van J. Balthuis.

het werkelijk was: een waarschuwing aan de commissie voor de constitutie, om water in haar wijn te doen. De commissie begreep zooveel van den wenk, dat zij juist nu het reeds vermelde besluit nam, waarbij de eenen ondeelbaarheid tot grondslag der constitutie werd aangenomen. Kasteelen, die er reeds van gesproken had uit de commissie weg te loopen, liet zich

nu overhalen te blijven, en Bicker schreef aan het Directoire, dat nu de eenheid geconcludeerd was, er geen enkele reden overbleef de Jacobijnen langer in Friesland aan het roer te laten. Men paaide elkander met woorden; feitelijk was er niets beslist. Wat nu het voorstel van Schimmelpenninck betreft, er werd, nadat het zijn dienst reeds had gedaan, nog in alle deftigheid vier dagen lang over beraadslaagd. De federalisten, wier geestverwanten er hun nut mede hadden gedaan in de commissie, verdedigden het flauwtjes; de revolutionnairn vielen het heftig aan, als volksbedrog. De goede Zubli stelde in allen ernst voor, de uitnoodiging niet slechts te richten tot de wijsgeeren van Nederland, maar tot alle wijsgeeren van Europa, en wilde den eereprijs bepalen op honderd dukaten. Eindelijk nam Schimmelpenninck nogmaals het woord, en verklaarde dat de bedoeling van zijn voorstel geweest was, een vereenigingspunt te zoeken, en de natie gerust te stellen voor zoover de aan de Conventie wettig toekomende macht dit op het oogenblik eenigszins toeliet. Men moest zich met wenschen vergenoegën, zoolang het realiseeren van den wensch buiten het bereik der Vergadering lag. Met een tamelijk onverschillig oog zag hij het te nemen besluit te gemoet, „te meer daar het van publieke notorieteit is (hetgeen op het tijdstip, waarop ik de propositie deed, het geval niet was), dat de commissie tot het ontwerp der consitutie besloten heeft, om eene constitutie op het beginsel van eenheid en ondeelbaarheid te ontwerpen, om welke reden ik dan geen grond zie, waarom men in die verwachting mijne propositie niet gevoeglijk zoude kunnen houden in advijs”. Tot welk luisterrijk besluit dan ook, onder protest van van Hooff en Gevers, de Vergadering overging, om zich daarna weder bezig te houden met alles wat voor de hand kwam, waartoe de constitutie vooralsnog niet behoorde. Natuurlijk echter kon men in een tijd als dezen geen loopende zaken afdoen, zonder dat telkens een beginselkwestie zich stelde, en zoo zag de Vergadering, of zij wilde of niet, zich toch gedurig in discussiën gewikkeld, die op de werkzaamheid der commissie voor de constitutie meer of min vooruitliepen. Met twee dergelijke discussiën werd de zomer van 1796 voornamelijk doorgebracht: over de positie der Hervormde Kerk, en over de rechten der Joden. De eerste leidde tot het uitspreken der scheiding tusschen Kerk en Staat (5 Augustus), de tweede tot de inlijving der Joden bij de Bataafsche natie (2 September).

In het najaar begon de revolutionnaire partij, die zich na het nederwer-

pen van het Amsterdamsche oproer tijdelijk had stil gehouden, weer meer het hoofd op te steken, en meer dan vroeger begon zij bondgenooten te krijgen onder een hooger publiek dan dat der kwartjesclubs en wijkvergaderingen. Het ongeduld werd onder hen, die werkelijk in de revolutie geloofden, algemeen: men ging den tweeden jaardag der „Bataafsche vrijheid” tegemoet, en wat had men wezenlijk verricht? Althans wanneer de commissie voor de constitutie dan eindelijk met haar werk gereed zou zijn, mocht de onzekerheid niet langer voortduren. Aan het reglement was dan voldaan: de Conventie zelve kon ten tooneele verschijnen, kon wijzigen of verwerpen. Maar men gevoelde wel, dat om de hoofdzaak werkelijk te doen beslissen, weder als in Januari 1796 de tusschenkomst van Frankrijk zou noodig zijn. Het was alleen de terughouding van Frankrijk, die het lange dralen had mogelijk gemaakt. Alles diende dus in het werk gesteld, om het Directoire wederom tot bondgenoot te krijgen.

De gezant, die den machtigen staat bij ons vertegenwoordigde, was geen man van de daad: hij was gematigd en gemakzuchtig, redelijk met zichzelf ingenomen, en meer geschikt om woordenboeken samen te stellen met den heer Chapsal, gelijk hem later, dan om in stormachtige tijden het roer van een staat te houden, gelijk hem thans was bevolen. Aan verstand ontbrak het hem minder, dan aan kracht. Hij zag aankomen dat het op de wijze waarop de commissie voor de constitutie haar werk had ingezet, nimmer zou gaan, en dat het Directoire de Bataafsche omwenteling moest redresseeren. Hij gaf van deze meening ook kennis te Parijs, maar niet met die klem, die noodzaakt een punt vooraan op een zwaarbeladen agenda te zetten. Het gevolg was, dat het Directoire de Bataafsche revolutie niet ernstig in studie nam, en op gemeenplaatsen antwoordde met gemeenplaatsen. Men bleef de Bataafsche zaken onder algemeene gezichtspunten bezien, waaronder dit het voornaamste was, dat de rust moest gehandhaafd blijven. De herinnering aan het Schrikbewind was in Frankrijk nog zoo levendig, dat men tot elken prijs een Bataafsche naspel op dit gedeelte der Fransche revolutie voorkomen wilde, ook om de gevreesde terugwerking op de Jacobijnen in Frankrijk zelf. „Het reglement deugt niet,” schrijft de Fransche regeering bij de opening der Nationale Vergadering aan Noël, „maar laat de Bataven dit zelf inzien”. En Noël antwoordt: „In alle kalmte moet de Bataafsche omwenteling een schrede verder

komen. Dit is een langzame, maar de eenig zekere weg. Het geld van Amsterdam, dat wij gebruiken kunnen, wordt op die manier met de revolutie verzoend; de guillotine, die wij niet gebruiken kunnen, blijft uit het land weg”.

Doch de tijd leerde, dat juist het vertragen der omwenteling de rust in gevaar bracht. Eenmaal voor het bijeenkomen der Nationale Conventie verantwoordelijk, moest het Directoire toezicht houden op wat zij verrichtte of naliet. De vestiging van een bestuur, dat met de hulpmiddelen van het land iets uit kon richten, en daarmede het blijvend profijt der alliantie, hingen van deze zorg af. Na de tijding van het kanonniersoproer te Amsterdam dringt dan ook de minister Delacroix met meer aandrang op het decreteeren der een- en ondeelbaarheid aan, dan te voren. Volgde het overleg van Noël met Schimmelpenninck en de schijnvertooning van de maand Juni. Weldra begint Noël in te zien dat deze niets opgeleverd heeft, en richt voor de eerste maal een officieel verzoeken tot de Vergadering, om op spoed aan te dringen (20 Juli). De Vergadering bracht den wensch over aan de commissie voor de constitutie, welke antwoordde, „dat men van den staat der werkzaamheden nog niets anders bepaalds kon zeggen, dan dat men onophoudelijk werkzaam was”. In comité-generaal ontkende zelfs een der leden van de commissie ten stelligste, dat de een- en ondeelbaarheid tot grondslag van het ontwerp was aangenomen. Noël liet van de Kastele bij zich komen en vroeg, wat er van de zaak was. De federalisten, bekende deze, gaven aan het besluit ten gunste der eenheid een uitlegging, die er alle beteekenis aan ontnam. Het wisselend voorzitterschap gaf hun alle gewenschte aanleiding, de conclusiën zooveel mogelijk op te houden. Zooeven was van Marle president geweest; onder zijn voorzitterschap was letterlijk niets gedaan. Twee van de revolutionnaire minderheid, Witbols en Rabinel, hadden zelfs verklaard dergelijke vergaderingen niet meer te willen bijwonen. Hij, van de Kastele, wilde volhouden; het ontzag voor de revolutie, dat het eenheidsbesluit van Juni had ingegeven, zou op den duur ook tot andere concessiën dwingen. Een verdeling der Republiek in departementen, wier grenzen met die der oude gewesten niet samenvielen, scheen hem het middel om het provincialisme den doodsteek te geven. Hij had een ontwerp van dergelijke verdeling in bewerking. Om hem en zijn minderheid te ondersteunen diende nu Noël 8 Augustus

een tweede en dringender verhoog bij de Nationale Vergadering in, altijd nog in den vorm eener betuiging van vertrouwen, maar die toch zijn regeering onherroepelijk aan de partij der omwenteling verbond: „dat dan alle burgers, beziel met het oprecht verlangen de zaak der vrijheid te doen zegepralen, de stelligste verzekering bij dezen ontvangen, dat het Fransche gouvernement hunne pogingen goedkeurt en aanmoedigt. Stelt u in staat, burgers Representanten, eene constitutie in te voeren, welke de ontwikkeling uwer nationale macht bevordert, en de plaats vervangt van eene federatieve regeeringloosheid, die dezelfde macht vernietigt, door ze te verdeelen; een regeeringsvorm, welke de gebrekkeligste en noodlottigste is, die uwe grootste vijanden u zouden kunnen toewenschen.” De commissie voor de constitutie, opnieuw uitgenoodigd om opheldering te geven, liet thans weten, dat men vorderde; men zou de zes maanden welke het reglement toestond, vermoedelijk niet te buiten gaan, en was overtuigd van de noodzakelijkheid, „om aan het gouvernement de noodige veerkracht te bezorgen, om de Bataafsche natie nuttig voor hare bondgenooten, en geducht voor hare vijanden te maken” (17 Augustus). Het bleef een woordentournoi, maar dat althans medewerkte om de verwachting te spannen voor den strijd in de Conventie zelve, en de revolutionaire partij hoop gaf dat een beroep op Frankrijk

J. F. R. van Hooff.

Prent van R. Vinkeles.

niet te vergeefs zou worden gedaan. Nog vóór het ontwerp der commissie was ingekomen, begaven Pieter Vreede en van Hooff zich naar Parijs, om er het terrein te verkennen. Het alternatief was, zeiden zij, òf een volksbeweging, òf een krachtig ingrijpen van Frankrijk. Het antwoord dat zij kregen is niet letterlijk bewaard, maar uit alles blijkt dat een volksbeweging is afgeraden, en zedelijke steun van het Fransche gouvernement is toegezegd. Kortom tijd daarna werd Noël aangeschreven, „door alle middelen die zich met de onafhankelijkheid der Bataafsche Republiek verdroegen, den terugkeer van het federalisme te voorkomen in de instellingen van een staat, dien de patriotten thans de macht hadden, dank zij de bescherming der Fransche wapenen, op een vasten voet te vestigen”. Dit stuk kon onmiddellijk worden toegepast, want de Conventie was aan de behandeling der constitutie begonnen.

Dadelijk bij de aanbieding van het ontwerp, 10 November, had de minderheid der commissie, bij monde van van de Kastele, verklaard er zich geenszins mee te vereenigen. Verwierp de Conventie, dan moesten volgens het reglement bij de 21 leden er nog 10 benoemd worden, welke versterkte commissie dan een nieuw ontwerp had op te maken, dat nevens het eerste aan de grondvergaderingen moest worden voorgelegd om er tusschen te kiezen. De moderaten als Schimmelpenninck durfden dezen weg niet op. Het was niet te verwachten, dat het tweede ontwerp er wezenlijk anders zou uitzien dan het eerste, dat in de commissie aangenomen was met 17 stemmen tegen 4; men zou dus òf de federalisten de zege laten, òf een revolutionnaire beweging uitlokken, en het een noch het ander viel in den smaak van de meerderheid der Conventie. Derhalve werd, onder heftig protest der partij van Vreede, met 66 tegen 52 stemmen besloten, het ontwerp der commissie in deliberatie te nemen (29 November), maar vier dagen later, met 75 tegen 23 stemmen, dat de een- en ondeelbaarheid op het ontwerp zou worden geënt „zoowel met opzicht tot de betrekkingen naar buiten als die naar binnen”, en dat dienvolgens een commissie van zeven leden zou worden benoemd tot het aanbieden van een ontwerp van schuldvermenging (2 December). Wederom een paar dagen later viel het besluit, het gansche werk der commissie aan een algemeene herziening te onderwerpen, opdat het zou beantwoorden aan het decreet van 2 December. Ook hiertoe werd een commissie van zeven leden benoemd. Rapporteur der eerste commissie

VRYPHEID, GELYKHEID, EEN en ONDEELBAARHEID.

BURGERS van NEDERLAND!

Reeds dikwyls zyt gy gewaarschoud, u te wagten voor het Plan van Constitutie, reeds dikwils hebt gy gehuiverd op het denkbeeld dat 't geen u gemeld wierd, waar mogt zyn, dan thans zal eene Politike Donderflag u treffen, Burgers! gyzyt Verraaden! schandelyk Verraaden! het verderf des Vaderlands is bereid, . . . uwe Keetenen worden veel Sterker gesmeed dan ooit te vooren. De navolgende Articulen heeft men zig voorgesteld en zullen uw ongeluk berokkenen ten zy eene weldaadige geest de Conventie beziele of uwe Revolutionaire blixem het werk verplettere.

Twee verschillende Wetgeevende vergaderingen zullen worden daar gestelt in het klyn nabootzende die der Fransche Republicq, dan veel verschillende in de haar toe vertrouwde magt, zullende, de eerste Kamer slegts 2 maal s' Jaars gedurende 8 Weeken by den anderen koomen.

7 Tirannen onder de naam van Staatsraaden, zullen de Verteegenwoordigers des Volks aan banden leggen, alleen de magt hebben hen buitengewoon by een te roepen, en hunne besluiten moeten goedkeuren, om, de Qualiteit van wet te kunnen verkrygen, in een woord het VETO dat den Fransche dwingeland het hoofd gekost heeft, zal hun toegestaan worden,

Zodanig Burgers! zoude men u bedriegen, onder den schyn van Ondeelbaarheid? doch tevens zullen de Provinciën, Steden en Dorpen, hunne plaatselyke Oppermagt, bykans in alles behouden.

Zult gy dit dulden???

was van de Kastele zelf, van de tweede Hahn; de revolutionnaire partij was in de eerste commissie vertegenwoordigd door Vreede, in de tweede door van Hooff, Bosch en van Zonsbeek. Het waren Noël en Schimmelpenninck, die deze wonderen hadden gewrocht; men had een weinig in het oog loopend vertegenwoordiger der middenpartij, den Rotterdamschen advocaat Hartog, vooruitgeschoven om de voorstellen te doen, op welke van te voren de instemming was verkregen van Hahn en Vreede van de linker-, Bicker en de Beveren van de rechterzijde, en die waren ondersteund door een brief van Noël aan den voorzitter der Vergadering, waarin hij dezen van zijn jongst ontvangen last (boven in den tekst door ons medegedeeld) kennis gaf. Van nu aan waren er drie partijen in de Vergadering: de meerderheid der tot dusver (althans in de Conventie) ongesplitst gebleven moderaten had zich van haar federalistisch element afgekeerd, dat, volstrekt aan eigen krachten overgelaten, slechts over een zeer gering aantal stemmen bleek te beschikken. De revolutie was voorkomen, zoo men althans op den grondslag der Decemberbesluiten snel voort durfde bouwen. Hoezeer de federalisten van den

Pieter Leonard van de Kastele.

Prent van C. Brouwer naar een teekening van P. J. Rink.

slag ontdaan waren, blijkt uit hun besluit, het krachtig unitaristisch petitionnement waartoe de patriotten van Amsterdam het teeken hadden gegeven, en dat de besluiten van December ondersteund had, niet met een petitionnement uit de landprovinciën te beantwoorden.

De groote moeilijkheid, waarvoor thans de Conventie kwam te staan, was, de unitaristische gedachte op een federalistisch ontwerp te enten, zonder het aanschijn te schenken aan een *moustrum* van grondwetgeving. Het „dikke boek” toont aan, in hoeverre zij hierin geslaagd is. Den 29sten December bracht Hahn, den 9^{den} Januari Kastele zijn verslag uit. Artikel één had in het ontwerp der commissie geluid: „De Nederlandsche Republiek bestaat in derzelve algemeene belangen, en bijzonder in hare betrekkingen naar buiten, en dus ook als mogendheid beschouwd, niet langer als een geconfedereerde staat van onafhankelijke gewesten, maar als een eenig, oppermachtig volk.” Bij Hahn luidde het: „De Bataafsche Republiek is een- en ondeelbaar; de oppermacht berust in den boezem van alle de Bataafsche burgers te samen genomen.” In het ontwerp der commissie was het kiezerschap — niet te verwarren met het stemrecht — aan bezit of huur van vast goed gebonden; bij Hahn verviel deze bepaling. In het ontwerp zou het Wetgevend Lichaam jaarlijks twee „landdagen” houden ieder van acht weken; Hahn daarentegen schrijft voor dat het lichaam nooit voor langer dan drie maanden op reces mag gaan. Den Staatsraad bepaalt hij op vijf leden, gekozen door de beide kamers in vereenigde zitting. In plaats van de oude provinciën komen elf departementen, elkander zoo na mogelijk in volkrijkheid gelijk. De departementale besturen worden veel eenvoudiger ingericht en verliezen alle gewestelijke oppermacht die het ontwerp der commissie haar nog had gelaten. Alle bezoldiging van de bedienaren van den godsdienst uit 's lands kas houdt op (in het ontwerp der commissie werd zij bestendigd). De bepalingen van het ontwerp, strekkende tot bemoeijking van toekomstige wijziging der constitutie, komen bij Hahn te vervallen. — Het rapport van van de Kastele beval de gemeenmaking der gewestelijke schulden aan. Dit gewichtig punt werd den 20sten Januari met 60 tegen 45 stemmen in den zin der unitarissen beslist. Van deze 60 stemmen waren er 49 uit de drie meest belaste gewesten: Holland, Zeeland en Utrecht. Van de conservatieve minderheid uit Holland stemden enkelen vóór, van de revolutionnaire minderheid uit de landprovinciën stemden enkelen tegen het amalga-

of onthielden zich van stemming. Voor het overige werden van 10 Januari af vier uren daags aan de behandeling der constitutie gewijd, waarbij de orde van het ontwerp der commissie gevolgd, doch bij elk onderdeel tevens de daarop betrekking hebbende wijzigingsvoorstellen van Hahn werden in overweging genomen. Niet op alle punten verkreeg Hahn de meerderheid. Artikel één werd aangenomen in zijn redactie. De bepaling omtrent de gegoedheid der kiezers werd niet geschrapt, maar verzacht. Een poging van Vreede, om de keus der kiezers te beperken tot een door de stemgerechtigden aangewezen gros, of anders de stemgerechtigden te doen kiezen uit een door de kiezers aangewezen gros, mislukte. Eveneens werd Vreede's voorstel verworpen, om het Wetgevend Lichaam ongesplitst te laten. De permanentie van het Wetgevend Lichaam werd aangenomen. Er werd besloten, dat er onder den Staatsraad ministers, geen comités, zouden werkzaam zijn. De nominatie der leden van den Staatsraad bleef na langdurige discussiën aan de kamer der Oudsten voorbehouden. Over de verdeeling in departementen werd eindeloos gediscussieerd; de federalisten trachtten een verdeeling ingang te doen vinden, waarbij de kleinere provinciën behouden bleven, maar Holland in tweeën werd gesneden. De unitarissen verwierpen dit denkbeeld, maar waren het onderling niet eens over de regeling die er voor in de plaats moest komen, terwijl Vreede zich tegen alle verdeeling in departementen verklaarde. Eindelijk verkreeg eene verdeeling in 15 departementen de meerderheid, waarbij Zeeland, Utrecht, Friesland, Overijsel, Groningen en Drente behouden bleven, Gelderland en Brabant elk in twee, Holland in vijf deelen gesplitst werden. Over de bevoegdheden der departementale besturen werd lang en scherp gevochten; de partij van Vreede wilde de macht dezer lichamen tot zoo goed als niets terugbrengen, maar de moderaten handhaafden de bevoegdheid tot het treffen van huishoudelijke regelingen en het heffen van huishoudelijke lasten (60 stemmen tegen 35). Bij het hoofdstuk van den godsdienst scheidde zich Kastele van de overige unitarissen af, en verdedigde de bepaling dat de Staat in de kosten van den eeredienst zou voorzien. Hierover rezen zeer lange discussiën, die herhaaldelijk werden verdaagd en eindelijk tot verwerping der bepaling, met een kleine meerderheid, leidden. Besloten werd, dat de predikanten der Hervormde Kerk tot hun dood toe de thans uitgekende tractementen zouden blijven genieten, en dat de kerkgebouwen

en pastorieën zouden worden beschouwd als eigendommen der gezamenlijke inwoners van iedere plaats, „om daarop te maken zoodanige schikkingen, als met de rechtvaardigheid en billijkheid overeenkomen.” Het stuk der herziening van de constitutie eindelijk werd gedeeltelijk naar de denkbeelden der commissie, gedeeltelijk naar die van Hahn geregeld. Het was 30 Mei geworden, eer de Vergadering zich door de gansche constitutie had heengewerkt, en deze kon worden vastgesteld gelijk zij aan den volke zou worden voorgelegd.

Krachtens het reglement moest de goedkeuring geschieden in de provinciën afzonderlijk. Bij het compromis van 14 October 1795 hadden de kleinere gewesten wel degelijk begrepen, dat de stemmen bij provinciën en niet bij individuen zouden worden geteld. Thans echter kwamen de unitarissen tegen deze opvatting in allerhevigst verzet, en beweerden dat wel de grondvergaderingen moesten worden bijeengeroepen in de provinciën afzonderlijk, maar dat de stemmen bij individuen mochten worden geteld, en dat het dus voldoende was dat een meerderheid van burgers in de negen gewesten gezamenlijk zich voor of tegen de constitutie verklaarde, om deze als aangenomen of verworpen te beschouwen. De federalisten daarentegen beweerden, dat geen provincie gehouden was de constitutie te aanvaarden, waarbinnen deze niet door een meerderheid der stemgerechtigden was goedgekeurd. Zij hadden den gezonden zin der woorden van het reglement op hun hand, en de moderaten haven hun gelijk. Den 11^{den} Maart werd in een weinig talrijke vergadering de vraag, of de stemming gewestelijk dan wel nationaal zou geschieden, met 51 tegen 35 stemmen in den zin der federalisten beslist, en met dezelfde meerderheid bepaald, dat de minderheid der gewesten niet gehouden zou zijn, zich aan de meerderheid te onderwerpen. Tegen deze beslissingen kwamen weldra talrijke adressen in, en op 12 April vaardigde het provinciaal bestuur van Holland een deputatie tot de Vergadering af, met verzoek om intrekking, hetgeen door Overijsel, Stad en Lande, Drente en Bataafsch Brabant werd beantwoord met verzoeken om handhaving. Ook Gelderland zond zulk een verzoek in, waartegen echter weer werd geprotesteerd door het kwartier van Nijmegen; Utrecht en het Jacobijnsch bestuur van Friesland adresseerden zich mede in den Hollandschen zin. Den 22sten Mei werd over deze adressen beraadslaagd; een commissie uit de Vergadering, in wier handen zij waren gesteld, sloeg als uitlegging van het decreet van 11 Maart voor,

dat de *stemming* in de gewesten afzonderlijk zou geschieden, maar de *stemmen* nationaliter en niet provincialiter zouden worden berekend. Een advies, dat feitelijk geen ander was dan het vorige besluit in te trekken; de rapporteur Gevers erkende dan ook „dat de commissie geoordeeld hebbende dat de Vergadering bij haar decreet van 11 Maart op de oppermagt des volks inbreuk had gemaakt, zij om de Vergadering te sauveeren gemeend had, zoodanig een plooi aan het decreet te moeten geven.” Na deze verklaring stelde Hahn voor, dan liever het decreet eenvoudig in te trekken, en over het punt in geschil (de uitlegging van art. 108 van het reglement) het volk te doen beslissen. Hier rees natuurlijk onmiddellijk weder de vraag: welk volk? het onverdeelde, of dat der gewesten? en hoe voor *deze* beslissing de stemmen te tellen en het stuk der onderwerping te regelen? De voorzitter Schimmelpenninck maakte aan de zaak een eind, door voor te stellen „de ingeleverde missives en adressen buiten beschikking te laten, in afwachting van den uitslag der stemming, en voorts de verklaring van art. 108 van het reglement, zooals die gegeven was op 11 Maart, te houden als van geen verbindende kracht,” hetgeen met 56 tegen 48 stemmen werd aangenomen. Men speelde dus op het geval, dat de uitslag, nationaliter of provincialiter berekend, dezelfde zou zijn, en liet alle andere gevallen onvoorzien; m. a. w. men verklaarde zich onmachtig, de revolutie te besluiten.

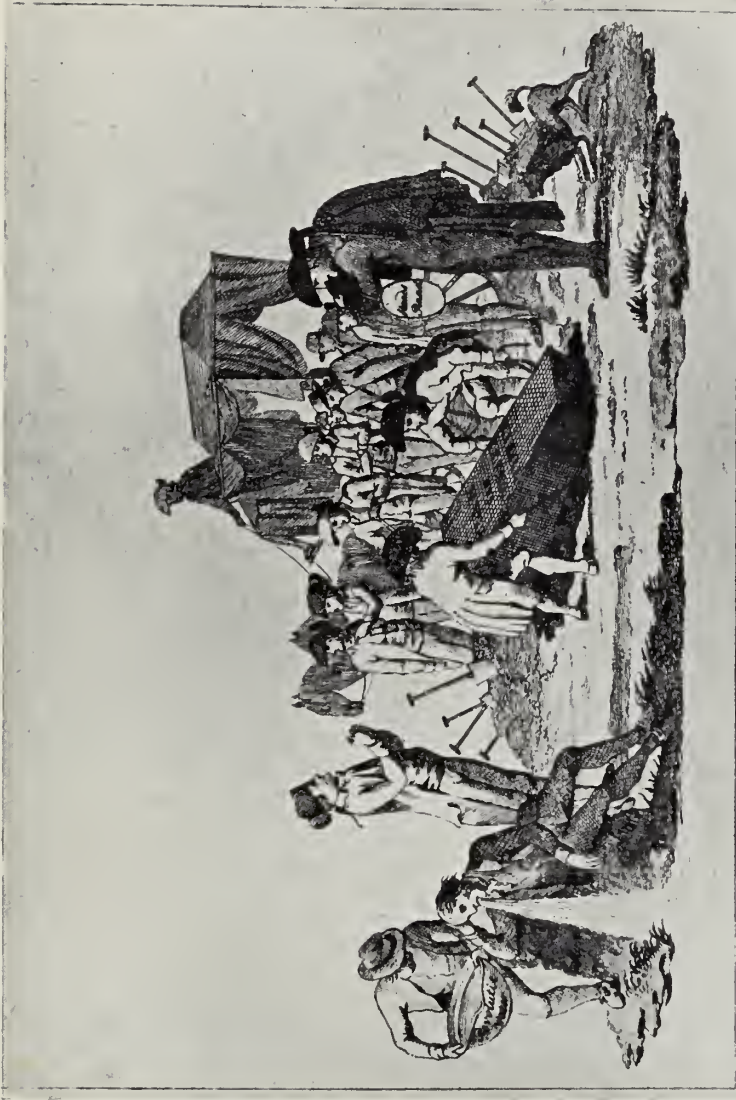

Rutger Jan Schimmelpenninck.

Anonieme prent.

Het reglement had bepaald, dat de Vergadering in geen geval langer zitten mocht, dan tot 31 Augustus 1797. Was dan de nieuwe constitutie nog niet ingevoerd, dan moest de eerste Vergadering door een tweede, gekozen als de eerste, worden vervangen. Daar de termijnen, in andere artikelen van het reglement gesteld, het onmogelijk maakten de op 30 Mei voltooide constitutie vóór 31 Augustus in te voeren, besloot men den 31sten Mei, de stemgerechtigden tegen 1 Augustus op te roepen ter verkiezing eener tweede Conventie. De stemming over de constitutie werd op 8 Augustus bepaald. Een vroegere datum, beweerde men, scheen geen waarborg te geven voor genoegzame kennismaking met de ontworpen constitutie door het volk, waartoe het reglement een tijd van drie maanden als maximum had toegestaan. Nu men echter toch de drie maanden niet vol maakte, had één week meer of minder zooveel wel niet afgedaan! De ware reden was, dat men zoowel ter uiterste rechter- als ter uiterste linkerzijde de verwerping der constitutie wenschte, doch gaarne van te voren berekenen wilde, welk ander ontwerp van de nieuwgekozen Conventie te wachten ware.

Het „dikke boek” van 1797 was in zijn definitieve redactie het werk vooral der moderaten geworden. De federalisten zagen het ontwerp der commissie hier en daar tot onherkenbaar wordens toe gewijzigd; Vreede en zijn partij beweerden, dat de constitutie geen volksregeering bij representatie, maar een electieve aristocratie invoerde. Met elf zijner medeleden onderteekende hij een manifest, waarin de aanneming aan het volk ten sterkste ontraden werd, op grond dat de drie groote staatsmachten geheel op zichzelf gesteld en aan geen volkstoezicht onderworpen waren; het wetgevend lichaam was geen ware volksvertegenwoordiging; het was in kamers verdeeld en zonder gezag tegenover den Staatsraad, die meer macht had dan de Stadhouders ooit hadden bezeten. De tegenstanders waren veel heftiger in hun veroordeeling, dan de voorstanders in hun verdediging van het ontwerp. Bizondere omstandigheden werkten nog tot de verwerping mede: in hooge mate zeker de ontstemming der geestelijken van alle gezindten. Zij allen waren bij het ontwerp van het lidmaatschap der vertegenwoordigende lichamen uitgesloten, maar bovendien waren een groot aantal gereformeerde predikanten over het verbreken van den band tusschen hunne Kerk en den Staat verbolgen, terwijl omgekeerd de dissenters en de katholieke priesters met leede oogen aanzagen dat alleen de gerefor-

Leu 4. Augustus 197. 3 J. d. B. V. in Nederland.

De begrafenis der Constitutie.

Anonieme spotprent op de afstemming van het Plan van Constitutie.

meerden, tot den dood der thans in functie zijnde predikanten toe ten minste, uit de staatskas zoude blijven trekken. De eisch van zich tegen alle erfelijke waardigheden te verklaren (in Friesland eischte men deze verklaring zelfs op schrift) hield vele gematigden, kleurloozen en vreesachtigen uit de grondvergaderingen weg, die anders wellicht vóór de constitutie zouden hebben gestemd. Maar de hoofdgrond was toch zeker, dat er nergens enthousiasme vóór dit ontwerp bestond, wel er tegen. Men gevoelde dat bij aanneming de omwenteling niet gedaan zou zijn, maar eerst recht zou beginnen. Nog kwam er bij dat de verkiezingen van 1 Augustus noch aan de linker-, noch aan de rechterzijde een beslist overwicht gaven. In Holland, Zeeland en Utrecht waren de keuzen over het geheel meer in revolutionairen, in de oostelijke provinciën waren zij nog duidelijker in behoudenden zin dan de eerste maal. Beide uiterste partijen konden dus hopen, bij verwerping wellicht iets beters te kunnen verkrijgen. Het resultaat was, dat de constitutie verworpen werd met 108.761 tegen 27.955 stemmen, of als men het naar provinciën berekenen wilde, in elke provincie zonder onderscheid.

De partij der moderaten keerde zeer verzwakt terug; haar overschot verenigde zich met den rechtervleugel der unitarissen tot een nieuwe gematigde partij. Schimmelpenninck, die gevoelde waarheen de stroom ging, had zich niet herkiesbaar gesteld. De natie, meende hij, moest het dan nu in 's hemels naam met Vrede maar eens beproeven. Behalve Schimmelpenninck was nog een andere groote moderaat geslagen: de Fransche regeering van 1797.

Na de beslissingen van Januari 1797 (amalgama en aanneming van artikel één in Hahn's redactie), had Noël te vroeg victorie gekraaid. Hij hield zelfs een nota, waarin het Fransche Directoire ten stelligste op aanneming der constitutie aandrong, van Maart tot Juli achter, daar hij meende dat zij meer effect zou doen aan den vooravond der stemming. Men speurt hierin het advies zijner vrienden de gematigde unitarissen, die zeer naijverig waren op den schijn der Bataafsche onafhankelijkheid, en het ongepast vonden dat het Directoire zich uitlaten zou over een constitutie waarover de Vergadering nog beraadslaagde. In het gansche voorjaar van '97 was Noël dan ook slechts tweemaal tusschenbeide gekomen; eenmaal tegen het decreet van 11 Maart, en eenmaal tegen het federalistisch ontwerp van territoriale indeeling. Hij was in de meening, de aanneming der constitutie met veel beleid te

hebben voorbereid, en was dus door den uitslag geheel uit het veld geslagen. Doch de verwarring in Frankrijk zelf was oorzaak, dat men in den zomer van '97 aan de Bataafsche omwenteling slechts matige aandacht schonk. Er was te Parijs verandering op til, maar weinigen durfden voorspellen in welken geest. De gematigdheid, die sedert 1795 had voorgezeten, begon vele trekken eener reactie te ontwikkelen, doch daartegenover kwam ook het revolutionnaire element weer scherper dan te voren uit, en het vreesachtige en innerlijk verdeelde Directoire wist met de omstandigheden geen weg. De 18de fructidor (5 September 1797) bracht een ontspanning: de revolutionnaire partij bleef meester van den staat. Een gebeurtenis die met de opening der tweede Nationale Vergadering in den Haag samenviel, en dus de Nederlandsche revolutionnairn, toch reeds versterkt in de Vergadering teruggekeerd, hoop gaf om met Frankrijks hulp hun doel geheel te kunnen bereiken. Daartoe was noodig, dat Noël vervangen werd door een niet aan de moderaten vastgeklonken persoon, en dat het Fransche bezettingsleger onder de bevelen van een ander generaal werd gesteld dan den sedert de bedwinging van het kanonniersoproer bij al wat Jacobijn was verafschuwden Beurnonville.

De eerste opening werd niet door de revolutionnaire partij uit de Vergadering, maar door een club van Amsterdamsche Jacobijnen gedaan, bij monde van zekeren Bode, een speculant in legerbehoefsten, die voor zijn zaken heen en weer reisde tusschen Amsterdam en Parijs. Deze Bode stond in bestrekking tot Eberstein, zoon van een Duitsch officier in dienst der oude Republiek en van een freule Aylva, en gewezen gunsteling der Prinses van Oranje, maar die in 1790 hare gunst verloren had en sedert het leven van een avonturier had geleid. Tijdens het schrikbewind had hij te Hamburg geleefd, en daar geld gewonnen met leveranciën aan de Fransche regeering. In het begin van 1796 was hij te Parijs komen wonen, leefde daar als een groot heer en was in allerlei financieele ondernemingen van twijfelachtige eerlijkheid betrokken. Na den 18^{den} fructidor gevoelde hij zich geïnspireerd, in de Bataafsche omwenteling zaken te doen, en hij schijnt het geweest te zijn die zijn vriend Bode het eerst namens de Amsterdamsche Jacobijnen heeft doen uitkomen. Na een voorloopige terreinverkenning keerde Bode naar Amsterdam terug, overlegde, behalve met zijn vrienden daar, ook met de Conventieleden Vreede, van Langen en van Leeuwen in den Haag, en nam, in gezelschap van een

agent van Vreede, Jan Eykenbroek geheeten (een man van twaalf ambachten en dertien ongelukken), opnieuw de reis naar Parijs aan. Zij moesten de verwijdering van Noël en Beurnonville, en de machtiging tot het fructidoriseeren der Bataafsche Republiek bewerken. Het drietal viel te Parijs in handen van den directeur Barras, die in hun komst een middel zag om zich door de goedgebloovige Bataafsche revolutionnaires te doen betalen voor zaken waartoe het Directoire toch buitendien zou hebben besloten. Het lag er toe, dat de verandering van zaken in Frankrijk door eene in Nederland moest worden gevolgd. Begin October stelde, op een rapport van Talleyrand, het Directoire aan Noël de vraag, wat naar zijn inzien met de Bataafsche omwenteling thans behoorde te geschieden. Hij antwoordde, dat Frankrijk zich een partij moest maken onder de gematigde unitarissen, met hen eene constitutie ontwerpen en deze dan doorzetten met hulp van het Fransche gezag en in overleg met eenige voornamen Bataafsche officieren en leden der uitvoerende comité's (7 October). Hetzelfde ongeveer schreef Beurnonville. Het denkbeeld zelf kwam te Parijs niet kwaad voor, maar men droeg de uitvoering liefst aan personen op, die zich niet voor de verworpen constitutie hadden ingespannen. Omstreeks half October besloot dus het Directoire, Noël te vervangen door Charles Delacroix, den gewezen minister van buitenlandsche zaken, die in den afgelopen zomer zijn plaats aan Talleyrand had moeten inruimen. Tevens besloot men Beurnonville te vervangen, maar de aanwijzing van een opvolger hield nog eenigen tijd aan. Het drietal Eberstein-Eykenbroek-Bode, dat sedert eind September het Directoire met nota's had bestormd, schreef zich-zelfen al de verdienste van deze „overwinning” toe, en Bode werd met de blijde tijding naar Holland afgevaardigd. Barras had zich een millioen bedongen.

Behalve de verzekering op de hoofdzaak, meende het drietal ook het middel in handen te hebben gekregen om den steen aan het rollen te brengen. In den zomer van '97 had de Bataafsche vloot zeilklaar gelegen voor een expeditie naar Ierland; zij zou zich vereenigen met een Fransche vloot die werd uitgerust te Brest. Een sterke Engelsche macht verhinderde echter het uitloopen van beide eskaders; de tijd verliep, en de Fransche vloot te Brest werd ontakeld. De Fransche minister van marine bood daarop den 8sten September aan het Directoire een operatieplan der geallieerde Fransche,

Spaansche en Bataafsche vloten voor het jaar 1798 aan, waarop een hervatting der Iersche expeditie de eerste plaats innam. Het plan werd goedgekeurd en 28 September aan de commissie van buitenlandsche zaken in den Haag toegezonden, met verzoek van aanmer-

Admiraal de Winter geeft zich over aan Lord Duncan.

Prent van D. Orme naar een aan boord gemaakte schets.

kingen, en tevens van onverwijld mededeeling, indien men in den Haag zich in staat achtte de Iersche landing nog in het najaar van 1797 te doen plaats hebben. Men had in den Haag nog wel plannen met de vloot, maar niet op een Iersche landing: men wilde zoo mogelijk de Winter eenigen tijd zee doen houden, om hulp te kunnen

afvaardigen naar Suriname, welke kolonie nog niet in handen der Engelschen gevallen was, en die men liever verdedigd zag door een Bataafsche dan door een Fransche macht. Men stelde dus het Fransche plan in handen van het comité van marine om bericht, handhaafde het bevel aan de Winter om bij de eerste gunstige gelegenheid uit te loopen, doch gaf van dit besluit geen kennis te Parijs (4 October). Wel geen letterlijke, maar toch een feitelijke ongehoorzaamheid: de bedoeling van het Fransche marine-departement was blijkbaar geweest, dat de Bataafsche vloot in de eerste plaats voor een herhaling der Iersche expeditie moest worden gereserveerd, en nu waagde men zonder kennisgeving zijn beste en meeste schepen voor een ander doel. De commissie van buitenlandsche zaken was echter sinds lang door de Jacobijnsche factie beschuldigd van werkeloosheid, zoo niet van verraad: men eischte op luiden toon dat de vloot in zee zou gaan, hetgeen mogelijk heette daar de Engelsche blokkadeschepen, door de najaarsstormen geteisterd, zich van onze kust verwijderd schenen te hebben. Inderdaad was de overmachtige vloot van Duncan tijdelijk naar Yarmouth om zich te herstellen, maar had een smaldeel in zee gelaten, om op de Winter het oog te houden. Zoodra was deze niet den 7^{den} October uitgezeild, of Duncan kreeg er onmiddellijk kennis van, liep mede uit en leverde slag (Kamperduin, 11 October). Het was het treurig einde der oude Nederlandsche marine: negen van de zestien lineschepen, en onze admiraal zelf, bleven in 's vijands handen. Dezelfde lieden, die eerst om het uitzeilen geschreeuwd hadden, scholden thans nog harder van verraad, nadat men aan hun eigen wensch gehoor gegeven had. Al spoedig verbreidde zich de laster, dat de commissie van buitenlandsche zaken opzettelijk de vloot in haar verderf had gezonden, tegen een te elfder ure nog ontvangen uitdrukkelijk verbod der Fransche regeering in. De Jacobijnsche deputatie te Parijs, die inderdaad — gelijk zeer natuurlijk was — groote ontstemming over het uitloopen zonder kennisgeving bemerken kon, herhaalde van haar kant dit praatje, en meende dat men er onmiddellijk gebruik van moest maken om de commissie van buitenlandsche zaken, waarin de hoofden der federalisten en gematigde unitarissen zaten, in staat van beschuldiging te stellen. Om bewijsstukken gevraagd, wist zij echter niets te leveren dan den brief van 8 September, waarbij de Fransche minister van marine het bewuste operatieplan aan het Directoire had ingezonden, en die tot een vervolging van de commissie

van buitenlandsche zaken geen materiaal hoegenaamd bood. Iets meer (hoewel lang niet genoeg) zouden de Jacobijnen aan den brief van 28 September gehad hebben, die hun evenwel niet in handen is gekomen.

Bode, 27 October uit Parijs vertrokken, was den 30sten in den Haag. Daarheen werd een vergadering beschreven van de aanvoerders der Jacobijnsche factie te Amsterdam met Vreede, van Langen en de overige leiders der revolutionnaire partij in de Conventie. De Amsterdammers wilden dat men onmiddellijk los zou branden, maar de Conventieleden matigden dezen ijver. Nog was Noël niet vervangen; nog beschikte een aan de Jacobijnen vijandig generaal over het Fransche en Bataafsche leger. Het besluit was, dat Bode nogmaals naar Parijs zou gaan om op

spoed aan te dringen (13 November). Den 25sten van die maand was hij in den Haag terug; Barras had opnieuw toegezegd al wat men maar wenschte.

Admiraal de Winter.

Prent van D. Orme.

Maar wederom stelden Vreede en van Langen de zaak uit: zij wilden dan gaarne het begin van uitvoering van de Fransche beloften zien, en dit begin kon niet anders zijn dan het vertrek van Beurnonville en Noël. Men scheidde in groote oneenigheid, en de volks-Jacobijnen begonnen de Conventie-Jacobijnen van verraad te verdenken. Geruchten deden in het begin van December de ronde, dat er eerstdaags een omwenteling plaats hebben zou, maar er gebeurde niets en alles bleef in angstige afwachting naar het beslissende woord uit Parijs.

Onderwijl vergaderde sedert begin September de tweede Nationale Vergadering maar voort, zonder dat eigenlijk iemand in haar geloofde. Het struikelblok van haar voorgangster was het reglement geweest, en dit blok lag thans nog evenzeer op den weg. Men kon het niet opruimen, zonder de legaliteit te schenden. Dadelijk bij de opening had van Lokhorst voorgesteld, de grondvergaderingen bijeen te roepen ter verkrijging van eenige wijzigingen in het reglement, o. a. deze, dat men niet weder een commissie voor de constitutie zou hebben te benoemen van 21 leden, met voorgeschreven, maar een van 7 of 9 leden, met vrije samenstelling. Dit voorstel was nog in discussie toen de veertiende dag verscheen. Men benoemde daarop de commissie volgens het reglement; Holland, Zeeland en Utrecht brachten er unitarissen in, de overige provinciën min of meer geprononceerde federalisten, zoodat het 10 tegen 11 stond, met een meerderheid voor de federalisten. Aanhoudend kwamen adressen in, op de constitutie betrekking hebbende, die in handen der commissie werden gesteld; naast Jacobijnsche ook zeer reactionnaire: een van ingezetenen van Overijsel en Groningen tegen de schuldvermenging, en meer dan duizend gelijklopende, tezamen door 215.000 personen geteekend, tot handhaving van de subsidieering van den Hervormden eeredienst ook na den dood der thans in functie zijnde predikanten. Dit getal tekenaars gaat dat der over de eerste of tweede constitutie uitgebrachte stemmen ver te boven, maar was dan ook verkregen door vrouwen en kinderen, ja een goed deel der Hervormde catechisanten van Nederland, mede te laten teekenen. Een ander punt dat druk beadresseerd werd, was dat der financiën. Na den zeeslag bij Kamperduin benoemde de Vergadering een commissie om middelen voor te slaan tot herstel der zeemacht; bij monde van van de Kastele beval zij een onmiddellijke en algemeene heffing van 8 % van het inkomen aan (14 November). De Vergadering zou hiermede haar bevoegdheid

overschrijden, daar het reglement handhaving van het stelsel der provinciale bijdragen voorschreef, maar Holland verklaarde de nieuwe belasting alleen te zullen opbrengen, indien zij onmiddellijk van alle ingezetenen der Republiek, niet meer, zoo zij nogmaals bij quoten werd geheven. Thans had iets eigenaardigs plaats dat aantoonde hoe de partijen in de Vergadering van ongeveer gelijke krachten waren en men dus, in de Conventie zelve zoo goed als in de commissie voor de constitutie, op een dood punt was: 22 November werd met 44 tegen 42 stemmen de nieuwe belasting verworpen, maar 2 December werd zij, na 30 November met onbeduidende wijzigingen nogmaals te zijn voorgesteld, met 58 tegen 54 stemmen aangenomen. Onmiddellijk protesteerden alle provinciën behalve Holland tegen dit even noodzakelijk als onwettig besluit, dat evenwel 18 Januari met 68 tegen 40 stemmen gehandhaafd werd, met een aanmerkelijk grooter meerderheid dus dan die oorspronkelijk het besluit had genomen. Wilde men het ten uitvoer leggen, dan ware men aan revolutionaire maatregelen toe geweest. Men ziet dat ook de gematigde unitarissen niet aan deze noodzaak zouden zijn ontkomen. Zij zagen dit zelf ook wel in, maar hadden op Frankrijk gewacht, en Frankrijk hield maar niet op, zich te effaceeren. Maanden waren voorbijgegaan sedert tot de terugroeping van Noël was besloten, en intusschen was hij nog altijd in den Haag, en maakte uit den aard der zaak van zijn betrekking nagenoeg geen werk meer. Dit verlamde zijn vrienden in de Vergadering, die begeerd hadden door Frankrijk met de leiding der aanstaande omwenteling te worden belast, doch zonder antwoord waren gelaten. De benoeming van Delacroix, waartoe vóór 15 October reeds besloten was, is formeel eerst 25 November gevolgd, zijn instructie eerst 2 December vastgesteld, en hij zelf eerst tegen het einde dier maand uit Parijs vertrokken. De oorzaak van dit getalm heeft men in binnenlandsche verhoudingen in Frankrijk zelf te zoeken. Delacroix was sedert zijn aftreden als minister in den zomer van '97 een lastig personnage, die eigenlijk meende dat hem een plaats in het Directoire zelf toekwam, maar dien de anderen liefst op een afstand zagen. Geruimen tijd deed hij moeite, om in plaats van naar den Haag, naar Weenen gezonden te worden, of om gekozen te worden in het Wetgevend Lichaam. En toen hij dan eindelijk zich naar Holland opmaakte, beschouwde hij deze zending vooral als een middel om spoedig voor hooger in aanmerking te komen en liet zijn vrouw te Parijs.

De instructie van 2 December is geheel en al een stuk, dat 15 October gegeven had kunnen zijn, na ontvangst der voorstellen van Noël. „Bataafsche patriotten, zeer verlichte leden der Nationale Conventie” hebben een plan van constitutie gereed, dat met Frankrijks hulp zal worden doorgedreven. Zoo mogelijk door overreding, waarbij de gezant gebruik zal kunnen maken van het argument, dat indien de hardleerscheit der Bataven Frankrijk noodzaken zou hunne republiek aan zichzelf over te laten, zij dit toch nimmer zou doen zonder zich vooraf in het bezit gesteld te hebben van al wat voor een veroveraar waarde hebben kon. „De kracht van dit argument”, vervolgt de instructie, „zal voelbaar zijn ook voor hen op wie de enkele overweging van het algemeen belang geen vat heeft”. Aan den gezant wordt overgelaten, of de constitutie, na de in Conventie te zijn aangenomen, nog aan het volk zal worden voorgelegd. In geen geval zal dit mogen geschieden, zoo men zich niet vooraf volkomen verzekerd heeft van het resultaat. In het uiterste geval mag, met de noodige behoedzaamheid, van de Fransche krijgsmacht worden gebruik gemaakt, b.v. door een gedeelte er van te plaatsen op „belangwekkende” punten in Zeeland, Friesland, Groningen, Overijsel, waar geheime agenten dan het overige moeten doen.

Met de „zeer verlichte leden der Conventie”, waarvan deze instructie gewaagt, zijn dezelfde gematigde unitarissen bedoeld, die Noël op het oog had in zijn rapport van 7 October. Zij waren, door Daendels¹⁾ en Pasteur, in geregelde briefwisseling met den Franschen directeur Larevellière, en uit deze briefwisseling blijkt met voldoende zekerheid, welke hun plannen zijn geweest. Om ze te ontvouwen, is het noodig, eenigen tijd terug te gaan.

Nadat de tweede Conventie op den veertienden dag harer zitting de commissie voor de constitutie had benoemd, had zij over het voorstel van van Lokhorst nog eenigen tijd door gepraat, niettegenstaande dit door de benoeming der commissie op den bij het reglement voorgeschreven voet feitelijk vervallen was. Nevens het zijne was er, door van Hooff, een concurrerend voorstel ingediend geweest, om eenvoudig een commissie tot herziening van het reglement te benoemen, van welks tyrannie

¹⁾ Hem en de Winter had Noël op het oog gehad, toen hij in October voorstelde de verandering te doen plaats hebben in overleg met voornamelijk officieren der land- en zeemacht. Daendels was op dit oogenblik volstrekt de man niet van de partij van Vrede, die hem tot den vooravond van den 22sten Januari ten zeerste is blijven wantrouwen.

de Vergadering zich dus zelve zou ontslaan. Het was gebleken dat voor dit voorstel geen meerderheid te vinden zou zijn, en men had het daarom in dezer voege gewijzigd, dat de Vergadering aanstonds een commissie zou benoemen tot het ontwerpen van een reglement voor de derde Nationale Vergadering, voor het geval een zulke noodig worden mocht. Het reglement van 1795 toch had slechts twee Nationale Vergaderingen voorzien; voor een eventueele derde meende men geheele vrij een nieuwe regeling te kunnen ontwerpen. In dezen vorm was het voorstel aangenomen, waarop in de commissie voor het nieuwe reglement gekozen waren van de Kastele, Vreede, Queysen, van Hooff en van Manen. De samenstelling dezer commissie bewijst weer hoe weinig de zuivere federalisten de meerderheid hadden, zoo dikwijls er hoofdelijk en niet naar provinciën werd gestemd: in de commissie voor de constitutie 11 tegen 10, hier 1 tegen 4. De gematigde unitarissen, waarbij zich meer en meer van Hooff begon te scharen die eerst tot de ultra's had behoord, telden drie leden in deze commissie, de eigenlijke revolutionnaren en de federalisten ieder één. Het denkbeeld der gematigden is nu geweest, deze reglementscommissie tot de eigenlijke commissie voor de constitutie te maken. Zij zou een reglement ontwerpen, dat denzelfden regeeringsvorm dien men beoogde in de constitutie vast te leggen, feitelijk reeds onder den titel van een intermediaire regeering invoerde. De groote coup zou dan zijn, dit quasi voor de derde Vergadering ontworpen reglement reeds aanstonds voor de tweede te doen aannemen, waarna dan de eigenlijke commissie voor de constitutie haar ontwerp zou indienen, waarvan vervolgens de aanneming in de grondvergaderingen door de inmiddels tot stand gekomen intermediaire regeering kon worden voorbereid en verzekerd. Hetzelfde ongeveer wat Vreede c. s. op 22 Januari hebben gedaan, en evengoed een revolutionnaire daad als die welke toen heeft plaats gehad. Voor het welslagen was in de eerste plaats de volle beschikking over de hulp der Fransche wapenen noodig, maar deze zou aan van de Kastele c. s. zeker even goed zijn toegestaan als later aan Vreede alleen. Wat men met Queysen voor had, hem te overstemmen of hem te winnen, blijkt niet; allicht het laatste. Maar verder was noodig een hecht verbond tusschen de gematigde en de Jacobijnsche unitarissen, en een volledige samenwerking der commissie van vijven met de unitaristische helft der commissie voor de constitutie, die eerder Jacobijnsch dan gematigd van kleur was. Men heeft Vreede

blijkbaar dit verbond, en zeker ook zijn opneming in het te formeeren Uitvoerend Bewind, aangeboden, maar hij zat aan zijn Jacobijnschen aanhang vast, die de revolutie maken wilde voor eigen profijt alleen, en hij zag kans het hoofd der nieuwe regeering te worden in plaats van haar bijlooper. Het is nu zeer waarschijnlijk dat de gematigden te Parijs kennis hebben gegeven van hunne hoop, en dat in de instructie van Delacroix wezenlijk nog van hen en hunne voornemens sprake is. Echter waren deze voornemens door Vreede's tactiek feitelijk reeds verijdeld. Noch in de commissie van vijven, noch in die van een-en-twintig was op het oogenblik dat Delacroix verscheen nog iets wezenlijks verricht.

De politiek van Hahn, Kastele en Pasteur was intusschen, maar met een aanmerkelijke verschuiving van haar zwaartepunt naar links, overgenomen door een nieuw persoon. In de tweede Vergadering was door het district Gouda tot afgevaardigde gekozen onze oude bekende Jacobus Blauw, op het oogenblik zijner verkiezing in missie in Italië. Blauw werd in de Bataafsche wereld algemeen voor een bekwaam man gehouden, maar die hem van nabij kenden hadden hooger dunk van zijn verstand dan van zijn karakter. Hij was indertijd zeer in evidentie gekomen als eerste vertegenwoordiger der Bataven bij het Comité de Salut Public, en liet zich gaarne den naam aanleunen van „vader der omwenteling”, maar zijn latere carrière was niet geëvenredigd geweest aan dit begin. In de verwachting van te Parijs een grooter man te zullen blijven dan in den Haag, had hij zijn gezantschapspost aangehouden en geen zetel in de eerste Conventie begeerd. Deze berekening kwam geheel verkeerd uit. Er bleek voor een Bataafsch gezant te Parijs weinig groots te verrichten: de dingen waar het op aankwam werden door den Franschen gezant in den Haag uit het buitenlandsch comité bedisseld, en Blauw en zijn collega Meyer verdronken in de kleinigheden en werden door de Fransche regeering als een soort ondergeschikte agenten behandeld. Zij vertegenwoordigden slechts een voorloopig en gedurig wisselend bestuur. Twee dergelijke gezanten was één te veel, en het Directoire had liever met Meyer te doen, die zich in zijn bescheiden positie schikte, dan met Blauw, die de houding aannam van vertegenwoordiger eener groote mogendheid, en kabaleerde met partijen en personen in Frankrijk zelf. In Juni '96 verzocht het Directoire dat Blauw zou worden overgeplaatst; de commissie tot de buitenlandsche zaken gehoorzaamde, en zond hem naar Italië, waar niets van belang

voor hem viel te doen en waar hij zich van ergernis verbeet. Het was een uitkomst voor hem, dat zijn vaderstad zich zijner herinnerde en hem een zetel in de tweede Nationale Vergadering aanbood. Hij liet zich eenigen tijd wachten, en nam toen over Parijs den weg naar Holland aan. Te Parijs kreeg hij kennis van de pogingen der Jacobijnen, evenwel niet door Eykenbroek c. s. zelf, die hem niet vertrouwden, maar door Meyer, die in het geheim was. Hij kwam 22 November in den Haag, en trachtte daar tusschen de partijen op de wip plaats te nemen. Hij deelde de federalisten mede wat er te Parijs tegen hen gaande was, en raadde Bicker en Jordens aan, bij tijds zeil te minderen en hun ontslag uit de buitenlandsche commissie te nemen, hetgeen zij weigerden. De Amsterdamsche Jacobijnen, die aanhoudend eischten dat Vreede het sein tot de revolutie zou geven en desnoods op hunne krachten alleen zou vertrouwen, werkte hij met groote energie tegen. Zijn plan was, de omwenteling te doen bewerkstelligen door de Vergadering zelve en zonder eenigen volksoploop; om een meerderheid te hebben moest Vreede zich met de gematigden dan alsnog verstaan. Maar Vreede begreep een samenwerking alleen in dezer voege, dat de andere partij tot zijn programma overkwam, en stelde een manifest op, dat de anderen slechts te onderteekenen hadden. Zoodra een meerderheid der leden zich op dit stuk vereenigd had, was hij bereid voort te gaan, wel te verstaan als aanvoerder.

Het manifest van 12 December was een herhaling van het stuk der „twaalf apostelen”, maar wat gewijzigd en breeder uitgewerkt. Men verklaarde zich voorstander van „eene onvervalschte volksregeering bij vertegenwoordiging, zoodat de regeeringsvorm even weinig voedsel geeft aan regeeringloosheid als aan aristocratie”. De vertegenwoordigers worden niet slechts door het volk aangesteld, „maar staan ook onder eene welingerichte verantwoordelijkheid”. Indien een nader aan te wijzen getal petitionarissen dit verlangt, moet de volksvertegenwoordiging de grondvergaderingen bijeenroepen om te oordeelen over klachten betreffende zaken *of personen*, door de petitionarissen ingebracht; de beslissing der grondvergaderingen is wet. Verzuimt de volksvertegenwoordiging deze oproeping te doen, dan hebben de grondvergaderingen het recht, op eigen gezag bijeen te komen. Volkomen een- en ondeelbaarheid der Bataafsche Republiek en van haar financiën; er zullen administratieve departementale besturen zijn, doch volstrekt zonder eigen inkomsten.

Over de uitvoerende macht laat het manifest zich niet verder uit, dan dat deze „onder behoorlijke verantwoordelijkheid” gebracht moet worden.

Blauw zag zeer wel in, dat het onmogelijk zou zijn onder dit programma de handteekening der gematigden te verkrijgen; ook wist hij zeer goed, dat Frankrijk de uitvoering nimmer toe zou staan. Het was de revolutionnaire partij eigenlijk veel minder om deze denkbeelden, dan om haar eigen heerschappij te doen; zij heeft later gewillig uit de handen van Delacroix een constitutie aangenomen, die op veel punten het omgekeerde van haar eigen programma inhield. Het manifest had voor het oogenblik een tweeledig doel: de bokken van de schapen te scheiden, en het ongeduld der volks-Jacobijnen te paaien, die zien zouden dat er althans iets werd gedaan. Op de bedreiging van anders door Vreede bij de komende gebeurtenis als een verrot lid te worden afgesneden, liet Blauw zich overhalen het stuk te teekenen. Men had hem gesust door de verzekering dat het stuk of althans de onderteekeningen voorloopig niet publiek zouden worden gemaakt; een belofte die men dadelijk schond, zoodra gebleken was dat de gematigde unitarissen de onderteekening weigerden. Het stuk verscheen een paar dagen na de onderteekening in alle couranten met 43 namen er onder, waarvan 36 van leden der Conventie en 7 van plaatsvervangers¹⁾, die in een wettige vergadering nimmer tegelijk met de leden die zij vervingen mochten stemmen. De meerderheid was dus lang niet bereikt. Een stortvloed van Jacobijnsche adressen kwam het stuk ondersteunen, waarmede zich ook het provinciaal bestuur van Holland en eenige municipaliteiten eensgezind verklaarden. De Vergadering hield zich van 21 December 1797 tot 10 Januari 1798 bezig met deze adressen te bediscussieeren, zonder dat er eenig besluit op werd genomen. Men rekte van beide zijden opzettelijk deze beraadslagingen, om onderwijl zich in eigen kring op de gebeurtenissen voor te bereiden, en Delacroix, die nu ieder oogenblik verwacht werd, met een gereedliggend plan tegemoet te treden. De Jacobijnen hadden hier bij het voordeel van het onderling eens te zijn; de meerderheid die het manifest niet had willen teekenen was jammerlijk verdeeld. Zij was samengesteld uit gematigde unitarissen en uit federalisten, die in programma onderling veel meer verschilden dan de gematigde en de revolutionnaire unitarissen. Nog maar kort geleden

¹⁾ Voor de leden der commissie voor de constitutie traden zoolang de vergaderingen dier commissie duurden plaatsvervangers op.

hadden Hahn en van Hooff het voornemen gehad, met Vreede c. s. een verbond tegen Bicker, Vitringa en de Mist te sluiten. Thans drong Vreede hun de omgekeerde combinatie op. Deze kon alleen gelukken, zoo men het spoedig eens werd op een programma, dat bij Delacroix tegen dat der Jacobijnen concurreeren kon. Iets dergelijks is ook beproefd, maar de zaak had nog bij lange na niet haar beslag toen Delacroix verscheen (2 Januari). De Jacobijnen hadden een grooten voorsprong op hun tegenstanders, en Delacroix, wiens eerste doel was, spoed te maken, kwam vanzelf bij de Jacobijnen terecht, die hem tegemoet kwamen, en niet bij de gematigden, die in hun ongebreedheid hem afwachtten.

Delacroix had oorspronkelijk vol-

strekt niet in last gehad, om Vreede op den troon te zetten; eer het tegendeel. Maar van de moderaten was, na de eerste toezeggingen, die nu al eenige maanden oud waren, te Parijs niets vernomen. De constitutie die zij beloofd hadden te zullen leveren was blijkbaar niet gered,

Larevellière-Lépeaux.

Schilderij van Fr. Gérard in het Museum te Angers.

of, zoo zij gereed was, had men de lieden nog niet bijeen die haar door zouden zetten. Maar ook de revolutionnaircn hadden niets gezonden dan hun vage manifesten en proclamaties. In deze omstandigheden begreep het Directoire, dat het zelf voor den tekst eener Bataafsche constitutie zorgen moest. Door of onder onmiddellijk toezicht van Larevellière-Lépeaux werd een ontwerp opgemaakt in 11 titels (298 artikelen), dat niets dan een eenvoudige adaptatie der Fransche constitutie van 1795 op de Bataafsche Republiek was, waarin eenige onschuldige zaken, als de benamingen „Staatsraad” en „Grootc Kamer”, uit de verworpen constitutie van 1797 waren bijbehouden. Dit stuk werd aan Delacroix medegegeven met opdracht zoo spoedig mogelijk de invoering eener dergelijke constitutie te verzekeren. De gelijktijdige vervanging van Beurnonville door Joubert stelde de middelen in zijn hand, om de gehoorzaamheid der Bataven af te dwingen.

De ontkenning is spoediger verteld, dan de verwickelingen uiteen te zetten waren die aan de gebeurtenissen van den 22sten Januari zijn voorafgegaan. De gematigden, hebben wij gezegd, wachtten Delacroix af; de revolutionnaircn kwamen naar hem toe. Met voorweten van Barras, die particuliere belangen bij de zaak te behartigen had, zocht Eberstein de persoon van Ducange uit om de bemiddelaar te zijn tusschen Delacroix en de Jacobijnsche club. Ducange was reeds driemaal in Holland geweest, voor '87 geruimen tijd als huisonderwijzer en journalist, in '92 als spion der toenmalige Fransche regeering, in '95 als speculant in legerbehoef ten op een reis naar Hamburg; in deze laatste plaats heeft hij vermoedelijk Eberstein leeren kennen. Hij was een vlug en handig redacteur, een man van alle markten thuis, *souple* als een Franschman maar wezen kan; bovendien verstond en sprak hij Hollandsch, een punt van gewicht daar de meeste Nederlandsche Jacobijnen, zelfs leden der Nationale Vergadering, zich zeer gebrekkig in het Fransch uitdrukten. In '95 en '96 had hij dagen van rijkdom gekend, maar thans was hij straatarm, en moest er door zijn nieuw emplooi weer bovenop komen. Hij werd, op aanwijzing van Eberstein, voorloopig door de Bataafsche Jacobijnen betaald, en leefde na het succes der revolutie van de brokken die hij bemachtigen kon. Hij was te Parijs met goedvinden van Barras aan Delacroix voorgesteld — dit alles ging buiten den minister Talleyrand om — en droeg zorg, den gezant in den Haag vóór te zijn, waar hij hem de Jacobijnen uit de Vergadering als een

welgedrilde schaar, gereed tot alles wat zou worden verlangd, presenteerde. Hij had hun onderricht dat het manifest der 43 niet voldoende was, en zij een uitgewerkt plan van constitutie moesten aanbieden, wat hen in groote verlegenheid bracht, daar hun leider, Vreede, ziek lag bij zijn vrouw te Tilburg. Intusschen, Vonck, Nolet, Ockerse, van Leeuwen, van Langen en eenige anderen zetten zich aan het werk, en hadden den 8sten Januari eenige artikelen gereed, die Ducange voor hen vertaalde en den 9^{den} aan Delacroix aanbood. Alles geschiedde onder voorbehoud der goedkeuring van Vreede. Ducange verborg hun niet, dat het proefstuk niet volmaakt was. *Ces braves gens-là*, merkt hij op, *collectivement pris, n'ont pas les idées parfaitement claires; il leur manque, en commun, l'esprit d'ordre, de rédaction et de classification; mais grâce à Dieu, nous avons tout cela pour eux. J'ai même aperçu, à l'embarras qu'ils ont eu pour mettre ce peu d'articles sur le papier, qu'ils ne seront point du tout fâchés de trouver de l'ouvrage fait, et que c'est leur rendre un grand service.* „Eigenlijk,” hadden zij bekend, „is ons de constitutie veel minder waard, dan de uitsluiting der tegenpartij uit alle ambten”.

Delacroix was begonnen, zooals hij kwalijk anders kon, met voor het uiterlijk een neutrale houding aan te nemen, en kwam vooralsnog alleen met het officieele Nederland in aanraking: de commissie tot de buitenlandsche zaken. Den 7^{den} Januari dineerde hij ten huize van Hahn, in gezelschap van andere leden dier commissie, van den president der Vergadering van Hooff, en van het *corps diplomatique*. Hij liet zich daar zonder terughouding uit, dat het reglement der Nationale Vergadering onmiddellijk moest worden opgeruimd, en dat men zich voor een korte poos een revolutionnair toestand zou moeten getroosten om eindelijk een wezenlijke regeering te kunnen vestigen. Deze uitlating had ten gevolge, dat de gematigden zich den 9^{den} 's avonds bij hem begaven in de personen van Hahn, Bicker, Gevers, van Hooff, de Beveren en van der Goes. Hij stelde hun als ultimatum de onverwijldte oplevering eener constitutie die in hoofdzaak op de Fransche moest gelijken. Van der Goes en de Beveren zwegen; Hahn en Bicker zeiden overweging toe; Gevers en van Hooff schenen in zijn denkbeeld te komen. Delacroix sloeg voor, het stuk der 43 door een ander te vervangen, een „symbole constitutionnel”, dat de hoofdpunten der staatsregeling gelijk hij die verlangde zou inhouden, en dat dan door moderaten en Jacobijnen gelijkelijk moest worden geteekend. De deputatie verwierp dit denkbeeld

niet, nam het ook niet aan zonder het stuk te kennen, keerde huiswaarts, en deed den tweeden dag daarna een stap op eigen hand, die ten doel had de leiding der omwenteling in Bataafsche, en tevens om ze in gematigde handen te houden. Gevers stelde in de Vergadering voor, de commissie voor de constitutie te gaan vragen, hoever zij met haar arbeid gevorderd was (11 Januari). Dit voorstel werd aangenomen en den 12^{den} begaf zich een deputatie met van de Kastele aan het hoofd naar de commissie voor de constitutie om bericht. Het antwoord der commissie werd den 15^{den} door Ockerse mondeling ingebracht. De commissie maakte zich sterk, voor het einde van Februari een ontwerp aan te bieden „gebouwd op de rechten en plichten van den mensch en burger, op de burgerlijke vrijheid en gelijkheid, op eene volksregering bij representatie, op een energiek doch tevens verantwoordelijk Uitvoerend Bewind, op eene volkomene eenheid in bestaan en bestuur, zoo naar binnen als naar buiten, in het politieke en financieele, met uitsluiting der oude schulden; op de afscheiding der Kerk van den Staat, op het recht des volks tot verandering zijner constitutie, en op soortgelijke hoofdgronden.” Verder zou zij gaarne zien, dat de Vergadering aanstonds de medegedeelde punten tot grondslagen der aanstaande constitutie proclameerde. Ockerse besloot met de volgende peroratie: „de Almachtige neige ons aller harten, om, geschaard om het altaar der Vrijheid, eenparig te zweren dat wij òf het Vaderland zullen redden, òf op onze posten sterven. Ja dat zweren wij op dit oogenblik.” De Vergadering zwoer het inderdaad; overigens maakte zij Ockerse's voorstel commissoriaal aan zeven leden: Pasteur, Bijleveld, Costerus, Kantelaar, Pompe van Meerdervoort, van de Kastele en Blauw. Bij monde van Pasteur stelde deze commissie 19 Januari voor, de door Ockerse genoemde punten voor hoofdbeginselen der aanstaande constitutie te verklaren, en tevens een nieuwe commissie te benoemen, om te rapporteeren in welker voege de aldus geproclameerde beginselen reeds vóór de aanneming der constitutie in werking zouden kunnen worden gebracht. Dit rapport (waartegen Kantelaar verzet had aangeteekend) werd den eigen dag tot conclusie gebracht met 80 tegen 24 stemmen; tot het nader rapport (over de middelen tot invoering) werden dezelfde leden gecommitteerd die het eerste rapport hadden uitgebracht. Zondag 21 Januari zijn zij met dit nader rapport gereed gekomen, en zouden het den 22sten in de Vergadering hebben gebracht, waren zij niet door de revolutie daarin ver-

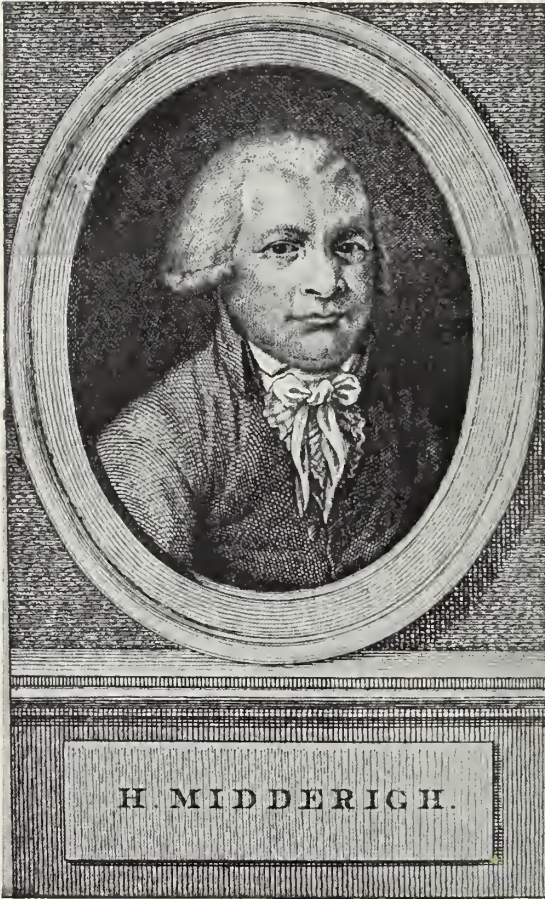

hinderd geworden. Het stelde voor de grondvergaderingen op te roepen, opdat de Vergadering door deze gemachtigd zou worden tot de onmiddellijke benoeming van een Uitvoerend Bewind van vijf leden, „te kiezen op eene daartoe door de Nationale Vergadering te bepalen wijze, hetzij uit leden van dezelve, hetzij buiten haar”.

De gematigde unitarissen hadden de hoop gevoed, de verandering, die zij in October met Vreede tot stand hadden willen brengen, thans met behulp der federalisten te kunnen doordrijven. Deze berekening faalde voor een deel: het federalistisch lid der commissie van zeven verklaarde zich tegen het rapport, en ook in de Vergadering bleef het meerendeel der federalisten weigerachtig. De reusachtige meerderheid in de vergadering van 19 Januari werd alleen bereikt, doordat de revolutionnaire partij de voorstellen van Pasteur voor de leus ondersteunde. Zij waren het met Delacroix over alles eens geworden, en hadden de revolutie op 22 Januari bepaald, maar om deze in den overeengekomen vorm te doen slagen hadden zij een president van hunne partij noodig. In de tweede Nationale Vergadering was gebroken met de gewoonte der eerste, om nimmer een Jacobijnsch lid tot president te verkiezen: toenmaals had men afwisselend een federalist en een moderaat genomen, thans vrij regelmatig een revolutionnair na een moderaat. Voor de veertiendaagsche periode die op 22 Januari begon, was de beurt aan een revolutionnair. De voorzitter, die 's Maandags optrad, werd gekozen den Vrijdag te voren; in dit geval 19 Januari. De president der Nationale Vergadering bezat uitgebreide bevoegdheden, vooral ten opzichte van politie en garnizoen der residentieplaats; er was den Jacobijnen dus veel aan gelegen dat ditmaal van de bestaande gewoonte niet werd afgeweken, en zij moesten daarom de gematigde unitarissen in den waan houden dat hun vlieger opging. Delacroix had medegewerkt door op 18 Januari eenige slappe lieden van de middenpartij, wier stemmen men ook thans nog voor een Jacobijnschen president meende te kunnen verkrijgen, aan zijn tafel te noodigen. Inderdaad werd de Jacobijn (Midderigh) den 19^{den} met 55 stemmen verkozen.

Het voor-de-leus-meegaan met de gematigden leverde voor de revolutionnairden het voordeel op, hun eigen maatregelen ongehinderd te kunnen voltooien, en bij de anderen ging alles zoo omslachtig in zijn werk, dat er geen gevaar was van door hen nog te worden verrast. Ockerse speelde op den 15^{den} zijn rol met wezenlijk meesterschap. Hij

behoorde tot het bestuur der Jacobijnsche Conventie-club, die reeds dagelijks bezig was alles met Delacroix te overleggen. Terwijl hij dus

H. Midderigh.

Prent van R. Vinkeles naar een teekening van N. Dries.

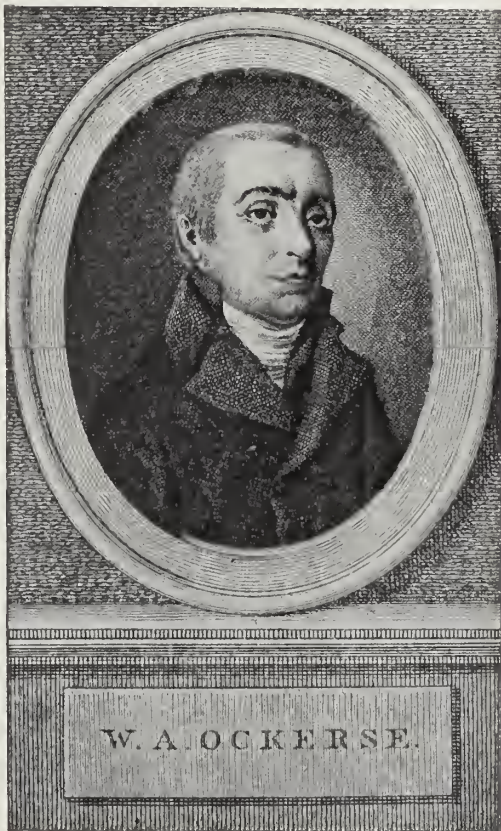
zelf in het Jacobijnsche complot stak, wist hij tegelijk de behoudende meerderheid der commissie voor de constitutie tot de welklinkende phrasologie te belezen, die namens haar in de Conventie werd opgedischt en die de meerderheid amuseeren moest tot de Jacobijnengereedzouden zijn met hunne voorbereiding.

Delacroix, die den 9^{den} bij het bezoek der moderaten nog gewiefeld had, was twee of drie dagen daarna tot een besluit gekomen, onder den dubbelen druk van Gevers' voorstel in de Conventie, en van de moeilijkheden die de commissie tot de buitenlandsche zaken maakte om Joubert met het opperbevel over de Bataafsche krijgsmacht te belasten. In plaats van tezamen met de Vreedianen het »symbole con-

stitutionnel" bij hem te komen teekenen, deden de gematigden een voorstel op eigen hand; in plaats van eenvoudig aan Joubert dezelfde rechten toe te kennen die te voren Beurnonville had uitgeoefend, trachtten zij op

zaken terug te komen, die indertijd bij de benoeming van Beurnonville tot opperbevelhebber der Bataafsche armee reeds waren geregeld. Delacroix vond de gematigden niet serviel genoeg en ging tot de revolutionairen over, die den 11^{den} hadden te kennen gegeven te zullen teeken al wat men verlangde.

Met talent heeft Ducange dit „symbole constitutionnel” in elkaar gezet. Hij neemt de preambule uit het stuk van 12 December over, maar stelt voor de artikelen andere in de plaats, met behoud zooveel mogelijk van de be-woordingen der artikelen van 12 December, maar met verandering van den zin zoo dikwijls deze met het Fransche ontwerp in strijd komt. De essentiele artikelen van het Fransche ontwerp worden vervolgens toegevoegd. Op dit stuk werden 49 handteekeningen verkregen, of zes meer dan op dat van 12 December. ¹⁾ Thans gaf Delacroix verlof tot de omwenteling. Tot in de kleinste bijzonderheden werd alles voorbereid, de lijst der te arresteeren leden vastgesteld, een stapel decreten van te voren gereed gemaakt, die men slechts zou hebben af te lezen, de ambten

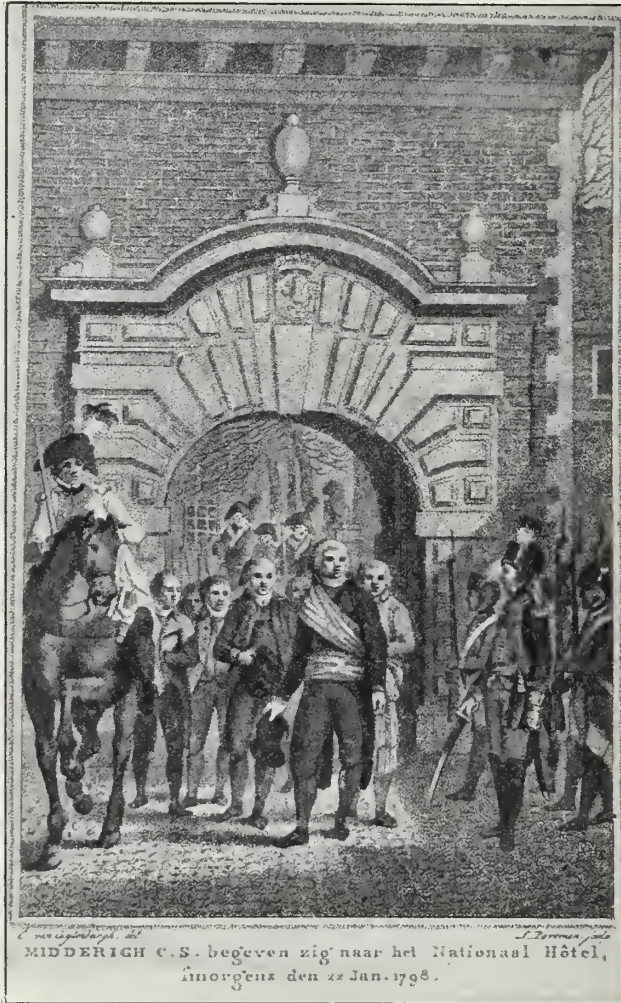
W. A. Ockerse.

Prent van R. Vinkeles.

¹⁾ Onder de 49 zijn 11 nieuwe handteekeningen doch ontbreken 5 oude, waaronder die van Vreede (afwezig), Blauw (thans moderaat) en Ockerse (fatsoenshalve).

verdeeld, Vrede uit Tilburg opgeroepen. Het in elkander zetten der

machine ging zeer gemakkelijk daar de leiding berustte in één hand. Vrede vond dan ook, toen hij den 21sten in den Haag kwam, zijn troon opgericht; hij had dien slechts te bestijgen. „Alles is klaar tot den slag,” schrijft hij voor het naar bed gaan aan zijn vrouw; „adieu aristocraten, tot morgen ochtend!”

MIDDERIGH C. S. begeven zig naar het Nationaal Hôtel, 'smorgens den 22 Jan. 1798.

De Staatsgreep van 22 Jan. 1798.

Prent van L. Portman naar een teekening van C. van Cuylenburgh.

militair geleide naar het Binnenhof. Onderwijl waren ook de overige leden ter Vergadering opgeroepen, behalve de leden der commissie tot

De 22ste Januari was de getrouwe copie van den 18^{den} fructidor in Frankrijk. In den nacht werden de uitgangen der stad bezet, zoodat niemand kon vertrekken. De vijftig geënitieerden, die het „symbole” geteekend hadden, kwamen in het logement van Haarlem bijeen en begaven zich onder

de buitenlandsche zaken, die in hunne huizen worden gearresteerd. De wacht had bevel welke personen konden worden doorgelaten, welke moesten worden afgezonderd; twee-en-twintig leden werden op deze wijze buiten de Vergadering gehouden, en in de voorzitterskamer bewaakt. De overigen constitueerden zich in comité-generaal; Midderigh verklaarde het vaderland in gevaar en eichte van allen den eed van onveranderlijken afkeer van het stadhoudelijk bestuur, het federalisme, de aristocratie en de regeeringloosheid. Elf leden weigerden en werden gelast heen te gaan. Vervolgens werd mededeeling gedaan van de arrestatie van Bicker c. s., en werden de 22 van hun lidmaatschap vervallen verklaard en op vrije voeten gesteld, met verbod van den Haag te verlaten of eenige correspondentie te houden. Het waren de hoofden der gematigde unitarissen en der federalisten, door elkander. De publieke vergadering werd vervolgens geopend en Midderigh hamerde een ganschen stapel besluiten af: de vernietiging van het reglement en van alle provinciale en kwartierlijke souvereiniteit, de proclamatie der vergadering gelijk die thans was samengesteld tot Constitueerende Vergadering representeerende het Bataafsche Volk, de benoeming van een Uitvoerend Bewind van vijf leden, maatregelen tot verzekering van de gehoorzaamheid der provinciën, vermindering der commissie voor de constitutie op zeven personen (Ockerse, Konijnenburg, Hoffman, van Zonsbeek, Nolst, Fokker en Guljé). Onder de bedrijven kwam Delacroix binnen en complimenteerde de vergadering. Het slotstuk was een proclamatie aan het Bataafsche Volk, waarbij de onverwijldte oplevering en invoering eener constitutie werd toegezegd. Het was vier uur des namiddags; de wachten werden ingetrokken.

Des anderen daags en den volgenden dag bedankten 29 leden der Vergadering, van welke er 25 tot de besluiten van den 22sten door hun zwijgende tegenwoordigheid hadden medegewerkt. Maar veel luider dan de afkeuring, liet zich aanvankelijk de toejuicing van het gebeurde vernemen. De hulde-adressen stroomden binnen, en de provinciale lichamen gehoorzaamden zoo stipt men maar wenschen kon; de militairen stonden trouwens overal gereed om de onwilligen te arresteeren. De Bataafsche omwenteling was tot zulk een staat van ellende verzonken, dat het eerste gevoel vrij algemeen dat van een welkome opluchting was. Men mocht met reden twijfelen of de Natonale Vergadering zonder revolutionnair schok het land wel ooit aan een constitutie zou hebben

Dr. Voorzitter MIDDERRICH geeft aan den Francken Afgezant DE LA GUÉDIX de Broederkus den 22 Jan. 1793.

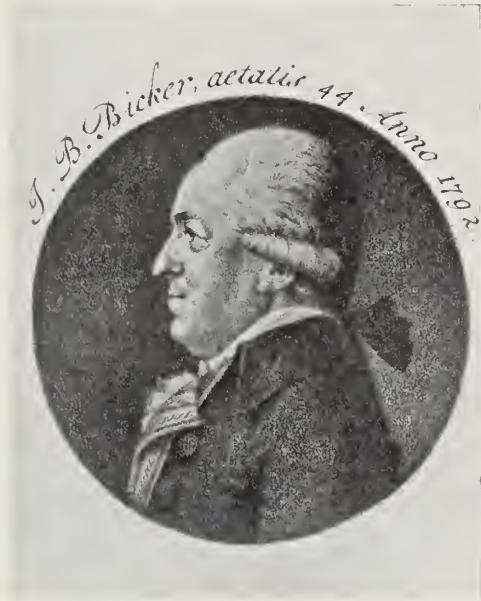
Prent van R. Vinkeles.

geholpen. Men wilde veel door de vingers zien en het nieuw gevestigd bestuur, mits het toonde te kunnen regeeren, niet naar zijn geboorteteacten vragen. Ongetwijfeld hebben ook de 29 „brieffchrijvers”, al achtten zij zich in gemoede door het reglement gebonden, en al meenden zij de regeering liever aan anderen te moeten overlaten, niet de minste subversieve voornemens tegen de mannen van den 22 Januari gekoesterd. Doch de majesteit der nieuwe heerschers was uiterst kleinzeurig. Zij waren niet tevreden dat men hen liet begaan, maar wilden bewierookt en aanbeden worden bovendien. Na een voor de personen der brieffchrijvers zeer

dreigend rapport werd hun verder lot in handen van het Uitvoerend Bewind gesteld, dat hen den 12^{den} April van alle ambten en bedieningen die zij mochten bekleeden, ontsloeg, hen van hun stemrecht beroofde

en onder toezicht stelde van de besturen hunner woonplaatsen. Al veel vroeger waren de maatregelen tegen de 6 en de 22 verscherpt; voor het huisarrest der eerste, het stadsarrest der tweede groep kwam opsluiting in de plaats. ¹⁾ Alle societeiten van milder dan fel-roode kleur werden gesloten. En dit geschiedde, eer er ook maar een zweem van verzet was openbaar geworden. De Jacobijnen voelden zich een kleine minderheid, en hun regeering bestond in supprimeeren.

Het noodlottige voor hen was, dat elke constitutie, eerlijk uitgevoerd, hen alras weder zou ontthronen. Zij beschikten niet over een toonbaar regeeringspersoneel; intusschen was het hun om de macht en om het behoud van de macht te doen. De constitutie af te kondigen maar ze niet in te voeren was de som hunner wijsheid, evenals die van de Fransche Bergpartij in 1793. De Nederlandsche Jacobijnen boezemden echter minder vrees in dan hun voorgangers tijdens het schrikbewind: zij waren slechts geducht zoolang Frankrijk, dat hen aan het roer had gebracht, hen daarwilde dulden. Voor het oogenblik eischte Frankrijk, dat zij hun naam en stem zouden leenen aan de constitutie die voor Nederland was gereed gemaakt, en het gold dezen plicht te volbrengen. De letterlijke vertaling van het „symbole constitutionnel” passeerde den 25sten Januari, zonder beraadslaging, als decreet der Constitueerende Vergadering. De gezu-

J. B. Bicker.

Prent van F. J. Pfeiffer Sr.

¹⁾ De 22 in het Huis ten Bosch, Hahn te Breda, Queysen te Hoorn. Bicker te Wijk bij Duurstede (later te Leeuwarden), de Beveren en Jordens te Honselaarsdijk, Gevers in den Haag (later te Delft).

verde commissie voor de constitutie had thans, voor de leus, de vastgestelde punten uit te werken, inderdaad echter slechts een vertaling te leveren van het Fransche ontwerp, dat den 27sten Januari door Delacroix aan Vreede, en vervolgens aan de commissie, werd ter hand gesteld.

Kaart van de Bataafsche Republiek volgens de verdeling in acht departementen.

De commissie verrichtte haren arbeid onder toezicht van Ducange, en onderwierp door diens bemiddeling geregeld haren arbeid aan de goedkeuring van Delacroix. Het Fransche ontwerp had, naar den smaak der Nederlandsche Jacobijnen, te veel uiterlijkheden aan het ontwerp van 1797 ontleend, waartegen men indertijd de openbare meening zóó fel had opgezet, dat het gevaarlijk was zelfs namen daaruit over te nemen.

Men sprak dus niet meer van Staatsraad, van Groote Kamer en Kamer der Oudsten, maar van Uitvoerend Bewind, Eerste en Tweede Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam; ook verdeelde men de Republiek niet in vijftien, maar in acht departementen, en wel zoo dat de grenzen der oude provinciën zoo goed als nergens meer te herkennen waren. Het opperbestuur over de koloniën bleef collegiaal. Een nationaal cassatiehof, in het Fransch ontwerp voorkomende, werd niet overgenomen. Voor het overige waren de afwijkingen van ondergeschikt belang, op drie na die weder de bedoeling hadden zoo weinig mogelijk op te nemen van wat in '97 door de revolutionnaire partij was veroordeeld. In een uitvoerig, door Ockerse opgesteld schrijven, voor mededeeling aan de Fransche regeering bestemd, gaf de commissie aan Delacroix de redenen op die haar om deze drie wijzigingen deden verzoeken. Het waren: 1°. de beperking der keuze in de districtsvergaderingen tot candidaten aangewezen in de grondvergaderingen tegelijk met de benoeming der kiezers, met bepaling dat indien de meerderheid der grondvergaderingen denzelfden candidaat had aangewezen, deze zonder meer gekozen werd verklaard; 2°. de keuze voor de beide kamers *in globo*, zoodat de splitsing eerst in den Haag geschiedde door de leden van het Vertegenwoordigend Lichaam zelf; 3°. het verplicht stellen van een herziening der constitutie na vijf jaren, waartoe dan door de grondvergaderingen een bijzondere commissie zou worden benoemd. De eerstgenoemde wijziging kwam noodzakelijk voor, daar het volk bepaaldelijk tegen de vrije keuze door kiezers in '97 was opgezet, en men deze dus niet wederom in stemming wilde brengen. De tweede was geboden, om alle denkbeeld uit te roeien dat de Tweede Kamer in eenig opzicht voornamer zou zijn dan de Eerste ¹⁾; de derde alweder, om zich op een punt, waarover destijds luide de trom was geroerd, van het ontwerp van 1797 te onderscheiden. Delacroix stond deze wijzigingen toe, en den 6^{den} Maart bracht de commissie het ontwerp in de Constitueerende Vergadering als haar eigen werk, na al wat aan den wezenlijken oorsprong ervan herinnerde uit haar archief verwijderd te hebben. De Vergadering droeg de commissie thans ook nog op, een rapport uit te brengen over de wijze waarop de constitutie bij haar zou worden onderzocht en voor het volk gebracht. Ook dit rapport, dat vier dagen daarna reeds inkwam, was stuk voor stuk met Delacroix overlegd. Het onderzoek

---

1) De Tweede Kamer van '98 heeft de functie der tegenwoordige Eerste, en omgekeerd.

der Vergadering zou zich wezenlijk bepalen tot de vraag, of de constitutie beantwoordde aan de grondslagen van 25 Januari. Kleine redactiewijzigingen zouden door de leden aan de commissie in overweging gegeven kunnen worden, maar een eigenlijke artikelsgewijze behandeling zou niet plaats hebben. Het volk zou de constitutie moeten aannemen, doch na zuivering der grondvergaderingen. De krijgsmacht te water en te lande zou in afzonderlijke grondvergaderingen tot de stemming worden toegelaten, als een belooning voor haar gedrag op en na den 22de Januari. — Al het voorgestelde werd den 10^{den} Maart door de Vergadering gaaf gedecreteerd. Op één punt was de commissie Delacroix maar ten halve gevolgd: hij had gewild dat de Constitueerende Vergadering zichzelf tot het constitutioneel Vertegenwoordigend Lichaam zou verklaren, en het voorloopig Uitvoerend Bewind tot het constitutioneel Uitvoerend Bewind. Met dit laatste denkbeeld ging men mede, maar het eerste achtte men een wat al te brutale schending der constitutie. Men wilde eerst adressen uitlokken waarbij op deze zaak werd aangedrongen, om daarna den schijn te kunnen aannemen van aan de volksstem te hebben gehoorzaamd.

De schijndiscussie in de Vergadering had thans plaats van 15 tot 17 Maart, en op laatstgenoemden dag werd de constitutie na vijf of zes zeer onbeduidende aanvullingen of redactiewijzigingen aangenomen. Den 20sten Maart werd besloten het zittende Bewind te continueeren, als ware de aanstelling uit kracht der staatsregeling zelve geschied.

Thans trokken de zuiveraars aan het werk. Zij riepen de stemgerechtigden op tot aflegging der verklaring van 22 Januari, zonder welke niemand tot de stemming zou worden toegelaten. Zij zonden deze oproeping niet aan stemgerechtigden die uit de grondvergaderingen van 1796 of '97 waren weggebleven, noch aan „openbare aanhangers van het stadhoudelijk en federatief bestuur”, noch aan „allen die bekend stonden de orde van zaken van den 22 Januari niet te zijn toegedaan.” Hiertoe werden onder meer gerekend de gezamenlijke leden der „gemeenebestgezinde sociëteiten”, die kort voor de stemming van 1797 waren opgericht om de voorstanders van het ontwerp van dat jaar te organiseeren. Over de wijze, waarop de zuiveraars zich van hun opdracht kweten, kwamen klachten in bij duizenden. De regeering heeft er zich later achter verschuuld, dat zij niet aansprakelijk kon worden gesteld voor elke domheid van een van haar agenten. Alsof domheden

uit konden blijven, waar men een aantal lieden van allergeringste beschaving het land over zond om in een vliegenden ren, nu hier, over een uur daar, de schapen van de bokken te scheiden. Feitelijk kwam de zaak hierop neer, dat de Jacobijnenkliek van iedere plaats de macht kreeg om haar vijanden weerloos, en tevens om een goed deel van hen broodeloos te maken. Want de aflegging der verklaring van 22 Januari was tevens tot de voorwaarde gemaakt om eenig openbaar ambt, hoe gering ook, te mogen blijven bekleeden. De niet opgeroepen personen hadden hunne bediening eenvoudig te verlaten. Tot welke schromelijke gevolgen een dergelijke klopjacht onder de ambtenaren in een stad als Amsterdam b.v. leiden moest, springt in het oog. Het merkwaardige geval heeft zich voorgedaan, dat het Bewind tot een te elfder ure verschenen verzachtende publicatie, waarbij alle ambtenaren die niet stembevoegd verklaard en dus van hunne posten vervallen waren, bevel kregen deze voorloopig nog te blijven bekleeden, letterlijk gedwongen

is moeten worden door . . . het op 15 Maart te voren volkomen gejacobiniseerde bestuur van Amsterdam! Ondertusschen waren velen uit hun bestaan gestooten en door hongerige ambtsjagers vervangen.

De slagen kwamen het meest op dezulken neer, die goed-republikeinsch waren zonder van de revolutie een beroep te maken. In de uitsluiting der fatsoenlijke lieden van patriotschen huize, door honderden getuigenissen gestaafd, speurt men den nijd der patriotten uit de kleine

P . V R F E D E .

Anonyme silhouette.

burgerij, die door Vreede thans tot een nieuwen bevoorrechten stand waren gemaakt, „van verre nabootsende de trotsche houding, welke de vorige patriciërs zoozeer eigen was, doch tevens verstoken van dat *decorum*, 't welk alleen in staat is het aanstootelijke van een kwalijk geplaatsten hoogmoed met eenig vernis te bedekken 1).”

Wat men later voor het gemak domheden der agenten genoemd heeft, waren welgemikte slagen, gericht door een juiste kennis van den mogelijk te verwachten tegenstand. Men sloot al wat zelfstandig was uit, men liet al wat Jacobijn was of geacht werd de leiding der thans oppermachtige factie te zullen volgen, toe. Of zoodoende niet velen zullen zijn toegelaten die de wettelijke vereischen tot stembevoegdheid volstrekt niet bezaten? Men mag het zeker vermoeden, daar immers de regeering, door het stemrecht aan leger en marine *en bloc* toe te kennen, hierin was voorgegaan.

In de grondvergaderingen van 23 April 1798 stemden 137.357 burgers, of 641 meer dan in die van 8 Augustus 1797; bovendien stonden ditmaal 28.153 militairen. De staatsregeling bleek te zijn aangenomen met 153.913 stemmen tegen 11.597. Alleen in Bataafsch Brabant, in Overijsel en bij de marine legde het getal tegenstemmers in verhouding tot dat der voorstemmers eenig gewicht in de schaal, en nog niet eenmaal een groot gewicht. Elders waren zij van te voren, op weinige honderdtallen na, volkomen uitgemonterd.

De staatsregeling, die het volk aldus op bevel aannam, zonder eenig enthousiasme maar omdat men begreep dat het niet anders kon, was door de paar wijzigingen van Ockerse c. s. niet wezenlijk van karakter veranderd. Zij was en bleef een uitgave der Fransche constitutie van het jaar III voor Bataafsch gebruik. De voor Nederland gewichtige punten (amalgama der schulden, eenheid in de volksvertegenwoordiging en in het hoog bestuur, scheiding van Kerk en Staat, emancipatie der Katholieken en der Joden, vervanging van de uitvoerende collegiën door ministers) waren alle reeds door de eerste Nationale Vergadering gedecreteerd, maar men was er niet in geslaagd, van de onderscheiden deelen een machine te bouwen die men er op aanzag dat zij werken kon. De grond dezer mislukking lag in verdeeldheid en wantrouwen, in gemis aan geloof in eigen roeping. In een staatsregeling zijn theoretische rechtzinnigheid en technische volmaaktheid minder belangrijke

1) Gogel aan het Uitvoerend Bewind, 1 Juni 1798.

Volks-Feest in den Haag, den 19den Meij 1798, ter gelegenheid van de aan-
neeming der Staatsregeling door het Bataafsche volk.

Prent van R. Vinkeles en D. Vrijdag, naar een teekening van C. van Cuylenburg.

vereischen, dan belichaming eener wezenlijk in het volk levende elementaire kracht. Hoe echter te belichamen wat niet bestaat? De Unie van Utrecht onderstelde de aanwezigheid van zeven gewesten met een bestaan van ieder op zichzelf, maar tegelijk tot bereiking van een groot doel, dat voor ieder der zeven een levensvraag was, onverbreeklijk saamverbonden. Zoolang de werkelijkheid aan deze onderstelling beantwoordde, heeft de uit wetgevend oogpunt allergebrekkeligste Unie niet verhinderd dat groote dingen werden gedaan. De Fransche republikeinsche staatsregeling onderstelde een volk dat zich voor het eerst één en oppermachtig voelde, zonder eenig traditioneel gezag meer boven zich te erkennen, zichzelf in alles meester en zichzelf genoeg. Hoe grievend dan ook de velerlei teleurstelling, hoe schrill het contrast tusschen leer en leven geweest is, wie zal ontkennen dat de revolutie in Frankrijk althans de noodzakelijke uitdrukking is geweest van iets dat in het volk zelf tot leven was gewekt? Wij Nederlanders vingen onze revolutie in andere conditie dan de Franschen aan. Wij waren te krachtig om te sterven, en niet gezond genoeg om op te staan. Wat wij behoefden, toonden wij zoo ongeveer te beseffen, maar het ons zelf te veroveren ging boven onze kracht. Wij lieten ons onder curateele stellen.

Het is deze geestelijke onmacht die aan den „Franschen tijd” de wezenlijke signatuur geeft, en niet de materieele. Andere volken, ook wijzelf in anderen tijd, hebben krachtig geleefd onder zwaren materieelen druk. Zoo ook bij ons van een door druk opgewekte veerkracht sprake is geweest, is het niet voor 1812 of 1813, en dan nog! Maar waren wij een uitzondering? Onmachtig toonde zich niet slechts Nederland; onmachtig toonde zich Europa.

Hoe natuurlijk komt het bij dit inzicht voor, dat de constitutie van '98 veel bevat waaraan later niemand ooit gedacht heeft te tornen, en tegelijk dat zij na drie jaar onder de algemeene onverschilligheid is bezweken. De medicijn hebben wij ingenomen en de flesch weggeworpen.

De staatsregeling onderstelde ook hier een volk met sterken politieken wil, of althans een volksbestanddeel van genoegzamen geestelijken hoogmoed om namens het „volk”, welks oppermacht zij proclameerde, te durven handelen. Zij bevestigde de dictatuur der revolutionnaire partij. Het stemrecht bleef aan verfoeijing van hetstadhouderlijk en federatief bestuur, en aan instemming met „de groote beginselen der omwenteling van 1795” gebonden. Doch zoodra een regeling door de toestemming

der natie kracht van wet heeft verkregen, kan men zeker zijn, dat haar tekst niet uitsluitend zal worden geïnterpreteerd door hen die haar gegeven hebben. Ook een moderaat als Schimmelpenninck kon getuigen het stadhouderschap en het federalisme te verfoeien, en een man van de omwenteling te zijn. Het moesten sterke individuen wezen, die de natie in naam oppermachtig durfden verklaren en inderdaad haar alle medezegenschap onthouden. Waren Vreede, Fynje en van Langen de mannen voor een regeeringspost? Vreede was een eerlijk maar overmatig ijdel volks-tribuun, goed om door woorden op te zweepen, maar niet om door daden te leiden; het regeeren bestond bij hem in harangueeren. Fynje was een stevig werker in ondergeschikten post, volkomen berekend om de staatscourant te redigeeren gelijk onder koning Lodewijk zijn taak was; overigens een eerlijk, maar benepen, engzielig Jacobijn, die op twee, drie algemeene beginselen doorholde zonder om te zien, in staat om regelrecht tegen den muur te loopen. Hij was de meest werkzame van de vijf, en had de financiën voor zijn deel; Vreede heette de algemeene politiek te leiden, van Langen de buitenlandsche zaken. Deze van Langen was een zotte parvenu en niet eens een eerlijk man. Ducange deed met hem wat hij wilde; hij was verder de man die met individuen als Bode en Eykenbroek de meeste persoonlijke betrekkingen had, en als *trait d'union* tusschen het hoog bestuur en de beroeps-Jacobijnen van twijfelachtige reputatie dienst deed. De overige twee directeuren, Fokker en Wildrik, schenen wel om hun volstreekte nulliteit te zijn bijgekozen; zij hielden hun hart vast maar verhinderden niets.

De maatregel die de regeering wel het meeste kwaad heeft gedaan, is nog niet zoozeer de zuivering der grondvergaderingen geweest, als wel die der plaatselijke besturen en de afzetting van tallooze ambtenaren. In Februari en Maart was men daar al mede begonnen. Het personeel dat de afgezetten verving was meest niet geschapen om vertrouwen of achting in te boezemen, en tot eer van ons volk mag worden gezegd, dat het een regeering van dubieuze sujetten niet verdraagt. Wat men van beroeps-Jacobijnen in het bestuur te wachten had, was in Friesland gebleken, waar nu twee jaar lang de grootste verspillingen en onregelmatigheden waren voorgekomen, en waar de gezeten lieden der tegenpartij aanhoudend onder de bedreiging hadden geleefd van een van staatswege aan hen te voltrekken roof. Aan het voorbeeld van Amsterdam kan men zien wat voor personen thans in het bestuur werden gebracht. Gogel

deed er zijn beklag over bij Delacroix; hij wees aan dat de justitie in zijn stad in handen was geraakt van een bende noch bekwame noch onbesproken lieden: een procureursklerk, een winkelbediende, een copiïst, en zoo meer. ¹⁾ De ontstemming was zoo algemeen dat Vreede en van Langen, die in het laatst van Maart Amsterdam bezochten, zich genoopt zagen het comité van justitie althans met een vijftal personen van naam

Stephanus Jacobus van Langen.

Physiontrace door Chrétien.

en kunde te versterken. Doch wat beteekende één redres op honderd zoodanige vergrijpen, in alle oorden der Republiek gepleegd? Wat ook tegen het tenzelfden dage (30 Maart) genomen besluit, dat alle verhuizing van gewezen regenten en ambtenaren, en alle vervreemding van hun eigendommen, verbood? De tyrannie der Jacobijnsche minderheid werd in den beginne alleen verdragen, omdat men beterschap van de invoering der constitutie hoopte, en men zich nu eenmaal in het geval gesteld had de constitutie uit hun handen te moeten ontvangen. Anders werd het uitzicht na het

¹⁾ *Gedenkstukken* II, 762. — Met de municipaliteit was het niet beter gesteld; daarin was o.a. Bode benoemd, die vervolgens ook nog den post van zuiveraar in Bataafsch Brabant waarnam. Uit den volgenden brief van hem aan Fynje, in onveranderde spelling, moge blijken hoe het met diens opvoeding en onbaatzuchtigheid stond: „Amsterdam 25 Februarij 1798. Daar ik reeds over vertin dage, een papier ter hand gesteld heb, aan den burger van Langen, waar ik in te kennen geeft, hoe nodig het is dat een Leverancier over de geheele Republiek aangesteld word, den leverancier moet een goed tractement hebben, en die menschen die

beruchte decreet van 4 Mei, 't welk met dat van 20 Maart tezamen (tot continuatie van het voorloopig Bewind) op een buiten-werking-stellen der pas aangenomen constitutie nederkwam. Gediensstige geesten hadden bij adressen verzocht, dat de Constitueerende Vergadering zich slechts zou ontbinden om onmiddellijk als Vertegenwoordigend Lichaam de zaken voort te zetten, waartoe de Vergadering dan ook den 4^{den} Mei, onder sterke pressie van Delacroix en het Uitvoerend Bewind, besloot. De eerste constitutioneele bijkiezing van een derde deel zou eerst 29 Juni plaats hebben; de regeerende kliek had zich dus voor langer dan een jaar de meerderheid verzekerd. Thans eerst begon men in gematigde kringen ernstig de mogelijkheid eener omverwerping van het Bewind te overwegen. Daartoe was geen mogelijkheid zonder verlof uit Parijs, maar te Parijs stond de regeering van Vreede evenmin gunstig aangeschreven. Zij had alles gedaan, om er haar eigen gezag te ondermijnen.

Kort na den 22 Januari was Eykenbroek, die in December naar den Haag was gekomen, naar Parijs teruggezonden om de vóór de omwenteling beloofde corruptiepenningen uit te keeren. Het Bewind meende in goeden ernst, dat hij en Eberstein de Fransche regeering tot de omwenteling hadden overgehaald, en wilde hun nu ook de verdere groote belangen der Bataafsche Republiek opdragen. Gelijk de binnenlandsche politiek van Vreede en Fynje, was de buitenlandsche van van Langen van de uiterste eenvoudigheid. Bestond gene in supprimeeren, deze bestond in enkel omkopen. Hiertoe is echter een gespekte beurs noodig, welke het Bewind niet bezat. De publieke kassen waren in de uiterste berooidheid aangetroffen; bovendien had men, voor deze geheime uitgaven, een bijzondere kas noodig. Men sprak de geheime kas van het Oost-Indisch Comité aan, een overblijfsel uit den tijd van het oude Compagniesbestuur. Maar ook hier lag het beloofde millioen

---

hij nodig heeft ook . . . Ik weet, dat er zig al verscheide bij het uitvoerend bewind, aangeboode hebben, om leverancie, en dat eerste oranje klanten zijn dus heb ik het van mijne pligt geagt uw hiervan kennis te moeten geven. Den burger van Langen, heeft mijn beloofd, uw en Vreede kennis er van te geeven, wanneer er nog iemand in de Republiek is, die zig in alle deele zoo verdienstig gemaakt heeft als ik," enz., enz. — Het geheele archief van het Uitvoerend Bewind is vol bewijzen van de baatzucht dezer lieden. Een ander leider der Amsterdamsche Jacobijnen, Boeseken, laat zich 28 Febr. tot „geheim agent" van het Bewind aanstellen à f 10 daags; zijn werkzaamheden bestaan uitsluitend in het aanbrengen „dat de agent der marine een oranjegezinden mastemaker favoriseert" en dergelijke.

maar niet zóó voor het grijpen, en er was groote haast bij het werk, want men ontving aanvankelijk uit Parijs geen letter schrifts die een goedkeuring van het gebeurde op 22 Januari inhield, en vreesde dat die ook niet zou volgen tenzij men uitbetaalde. Eykenbroek werd dus den 6ten Februari afgezonden met volmacht om tot twee ton op de kas van het Oost-Indisch Comité te trekken; de rest zou worden geleverd in goederen, en wel in lakens, linnen, jenever en gezouten vleesch. Men koos blijkbaar deze artikelen, omdat zij ten behoeve van het leger plachten te worden aangekocht, en er dus weinig vervalsching noodig was om ze later als normale aankopen te verantwoorden. Verder mocht Eykenbroek opnieuw anderhalf millioen uitloven (maar weder voor een deel in goederen) ter verkrijging van uitbreiding van grondgebied, een handelsverdrag, bescherming van Bataafsch eigendom onder neutrale vlag en vermindering van het Fransche bezettingsleger.

Den 11^{den} Februari kwamen hij en Eberstein met den particulieren secretaris van Barras in gesprek. De „goedkeuring der revolutie” werd verkregen voor drie ton contant; de rest zou men in goederen accepteren. Voor de nieuwe zaken (grondgebied, handelsverdrag enz.) werd drie millioen gulden gevraagd, en van Langen stond er in antwoord twee-en-een-half toe, waarvan één millioen beschikbaar zou zijn (twee ton in contanten; de rest in goederen) „zoodra Eykenbroek de verzekering solide zal voorkomen”. Het was de bedoeling van het Bewind, dat Eberstein en Eykenbroek de zaken zóóver zouden brengen, dat de gezant Meyer bij officieele nota's ze maar voor het aanvragen zou hebben; dit was, heette het, de gebruikelijke weg te Parijs. Behalve Eberstein en Eykenbroek, zou ook Blauw, met wien men sedert 22 Januari verlegen zat, en wien men een nauwkeurige kennis van het Parijsche terrein toeschreef, zich in deze zaak laten gebruiken. Hij kreeg een zending naar Weenen, maar zou den weg nemen over Parijs, en gelijkelijc Meyer en de lagere agenten met zijn raad ter zijde staan. De komst van Blauw was aan Eberstein en Eykenbroek ten hoogste onaangenaam. Zij complotteerden op eigen gelegenheid voort, dienden memories over de grensregeling en het handelsverdrag in, en maakten van al hun doen voor Meyer en Blauw een diep geheim. Zij wisten wel dat beider gezag bij de mannen van den 22sten Januari niet groot was. Intusschen werden de verrichtingen van Eberstein en Eykenbroek aan de politie te Parijs bekend door het onderscheppen van brieven, waarin de namen

van bekende personen werden prijsgegeven. Volgens Eykenbroek was het Meyer zelf die voor deze onderschepping gezorgd had; in ieder geval, Eykenbroek werd gearresteerd en Barras liet weten dat hij hem alleen van ter zijde zou kunnen helpen, en dat de betrekkingen van Eberstein en Eykenbroek tot het Directoire moesten ophouden. Op den dag der arrestatie, 18 Maart, zonden Meyer en Blauw een wijdloopige aanklacht tegen Eykenbroek naar den Haag, waarin hij in verdenking gebracht werd zich te hebben willen verrijken. Zij werden echter vergauwd door Eberstein, die op het bericht der arrestatie van Eykenbroek onmiddellijk naar den Haag was vertrokken en er in slaagde de zaak volkomen in het nadeel van Meyer en Blauw uit te leggen. Het Bewind riep Meyer terug, beval Blauw naar Straatsburg te gaan in afwachting zijner toelating te Weenen (die nimmer is gevolgd), en liet door den legatie-secretaris van der Hoeven het ontslag van Eykenbroek aanvragen, dien zij eveneens naar den Haag lieten komen. De gansche zaak had geen ander gevolg dan dat groote schade was toegebracht aan den Bataafschen naam. Bereikt was wat toch zou zijn geschied: de goedkeuring op de revolutie van 22 Januari (bij een voor mededeeling bestemde *dépêche* van Talleyrand aan Meyer van 13 Februari), maar op de vier andere punten had men niets verkregen dan vage toezeggingen van ongequalificeerde personen, terwijl men zich den weg had afgesneden om op regelmatige wijze verder te kunnen onderhandelen.

Men kwam nu bij Delacroix te biecht, wiens instructie volstrekt niet inhield de Bataven op de vier genoemde punten voldoening te geven. Integendeel was hij gelast twee zaken te verkrijgen die men in den Haag geenszins genegen was toe te staan; de erkenning van de Fransche medesouvereiniteit over Vlissingen (de gezonde zin van het tractaat van '95 stond slechts het medegebruik der haven toe), en een wijziging der bepalingen van 1795 in dezer voege dat het onderhoud van het Fransche bezettingsleger ten laste van de Fransche Republiek zou komen, wel te verstaan tegen vergoeding door Nederland van al wat Frankrijk zou hebben uitgeschoten. Zonder de uitkomst der pogingen van Delacroix af te wachten, had het Fransche Directoire reeds bij decreet van 5 Februari de Fransche rechten te Vlissingen invorderbaar verklaard en er Fransche douaniers heen gezonden. — Op het punt van het Fransche leger kwam het Bewind in April met Delacroix tot overeenstemming. Een abonnement tot den buitensporig hoogen prijs

van 26 millioen francs (dien hij in last had te vragen), was het van berooide Bataafsche bestuur niet te verkrijgen: maar het stemde in een regeling toe, waarbij de Bataafsche Republiek met het onderhoud belast bleef, onder verplichting van jaarlijks „in de kas, door het Fransche Directoire aan te wijzen” (zij bedoelden, hun eigen particuliere) te storten de som van 1.200.000 francs of zooveel meer als het derde deel der onderhoudskosten van het aan de 25.000 ontbrekende getal manschappen zou bedragen. Deze overeenkomst werd vervolgens door het Directoire goedgekeurd, en is 12 Mei door den agent van oorlog Pijman op last van het Bewind met Delacroix onderteekend, maar nimmer aan de goedkeuring van de Bataafsche volksvertegenwoordiging onderworpen en later door de mannen van 12 Juni niet erkend. — Wat Vlissingen betreft, stelde Delacroix een verdeeling van stad en haven in twee helften voor, waarvan de eene aan Frankrijk in volle souvereiniteit zou toekomen. Het Bewind had uiterst veel bezwaren, en rekte de onderhandeling, maar was volgens Delacroix op het punt ook in deze zaak toe te geven, toen de gebeurtenis van 12 Juni hem verraste.

Van de drie groote objecten, in de instructie van Delacroix genoemd (constitutie, tractaat omtrent het leger, tractaat nopens Vlissingen), waren er thans twee tot afdoening gebracht. De constitutie was met de hulp van andere personen tot stand gekomen dan bij de instructie was voorzien, doch dit was geen reden het gebeurde af te keuren, immers het Fransche ontwerp was vrijwel slaafs gevolgd. Overigens had de Fransche regeering geen aanleiding hoegenaamd, om met Vreede door dik en dun te gaan. Eerder was het aangewezen, de nieuw aangenomen constitutie thans tot het vereenigingspunt der gezamenlijke patriotten te maken. Doch van alle kanten stroomden de klachten in, dat het Bataafsche bewind een stelsel van verdeeling en onderdrukking in stede van verzoening volgde. Men had bij Delacroix een secretaris van legatie geplaatst, die bijzondere betrekkingen had tot den directeur Reubell, en die gemachtigd was zelfstandige berichten te zenden: Champigny-Aubin. Het personeel der legatie was uit den aard der zaak zeer ontsstemd over de airs die de volkomen ongequalificeerde Ducange zich gaf. Deze woonde thans bij Delacroix in, en de indolent geworden gezant, die er op rekende nu spoedig teruggeroepen en wellicht in het Directoire opgenomen te worden, liet meer en meer de zaken aan hem over. Onderwijl leverde Champigny-Aubin een doorloopende critiek op zijn

chef. Aan hem evengoed als aan Delacroix plachten ook Reubell en Merlin den stortvloed van anonyme stukken toe te zenden, waarin zich de Bataafsche moderaten over Vreede c. s. bij het Fransche Directoire beklaagden.

Wat den minister Talleyrand betreft, diens verhouding tot Delacroix was altijd gespannen geweest; bovendien was Talleyrand zeer vergramd over het gekonkel van Eberstein en Eykenbroek. Niet dat hij vuig gewin vermaadde (mits met schijn van decencie aangeboden), maar hij wilde dat men zich tot *hem* zou richten en niet tot een directeur of diens satellieten. Zoolang de directeurs het eens waren, had hij het toekijken; maar Reubell en vooral Merlin hebben ten aanzien der Bataafsche zaken van Barras en Larevellière

Talleyrand.

Schilderij van J. B. Greuze, in de collectie Chaix d'Est-Ange te Parijs.

al vroeg verschild. Hierbij kwam, dat door de fout van het Bewind zijn vertegenwoordiging te Parijs een maand lang in de handen van den secretaris van der Hoeven berustte, iemand die hoogstens geschikt was voor klerk, en vervolgens aan den agent van buitenlandsche zaken Buys

werd opgedragen, een andere nulliteit, die in zijn agentschap was geplaatst, omdat hij van Langen niet hinderde, en naar Parijs werd gezonden, omdat geen enkel man van eenige beteekenis beschikbaar was, noch ook er in zou hebben toegestemd een Eberstein en Eykenbroek boven zich te dulden, want men beging de ongelooflijke fout deze beiden weder mede te zenden naar Parijs. Men was van Buyts' ongeschiktheid zelf zoo overtuigd, dat men hem den jongen van Dedem medegaf om hem goeden raad te geven; een mentor, die zelf nog wel leiding zou hebben noodig gehad, en zich in de netten van Parijs geheel verstrikte.

Buyts vond te Parijs alle deuren gesloten, met name die van Talleyrand; Eberstein werd 17 Mei uit Frankrijk verwezen en Eykenbroek moest zich schuil houden om hetzelfde lot te ontgaan. Dit alles geschiedde voordat Daendels naar Parijs kwam, wiens deel in het bewerken van den 12 Juni niet zoo groot is geweest als gemeenlijk wordt opgegeven. Uit zich zelven reeds was Talleyrand tot het besluit gekomen dat Delacroix door een nieuwen man moest worden vervangen, die dan de intrekking der decreten van 20 Maart en 4 Mei zou voorschrijven, en andere personen in het Bewind doen kiezen. Van grooten invloed is ook de Parijsche coup d'état van 22 floréal jaar VI (11 Mei 1798) geweest, die een reactie in anti-jacobijnschen zin beduidde: zestig Jacobijnen werden uit den Raad der Vijfhonderd verwijderd, terwijl twee dagen te voren een gematigd element, Treilhard, in het Directoire was opgenomen ter vervanging van François de Neufchâteau. Onmiddellijk daarna zien wij Merlin, die van den beginne af het minst met de Nederlandsche Jacobijnen had op gehad, met Treilhard en Reubell krachtig tegen hen ageeren, terwijl Barras en Larevellière hen flauw blijven verdedigen. De verwijdering van Eberstein uit Parijs was voorgesteld door Merlin, die eveneens de verwijdering van Ducange uit den Haag bewerkte. Tot dezen tweeden maatregel werd besloten op 20 Mei, en dus nog vóór men kennis droeg van de jongste gebeurtenissen in den Haag, waar inmiddels de ontevredenheid tot een eerste uitbarsting was gekomen.

Na het decreet van 4 Mei hadden zich de agenten Spoor en Gogel, die sterk op de invoering der constitutie stonden, en begonnen te vreezen dat de handelwijze van het Bewind een reactie tegen den 22sten Januari ten gevolge hebben kon, in betrekking gesteld met de generaals Daendels en Joubert en den secretaris Champigny. Van allergeepest gewicht was

hierbij de medewerking van Joubert, die bij de Fransche regeering een uitstekenden naam had en wiens woord dus wellicht tegen dat van Delacroix zou opwegen. Men besloot eerst een laatsten stap bij den gezant te doen, waarmede zich Daendels belastte; deze voerde de opdracht

Barthélemy Catherine Joubert.

Anonieme prent.

uit door op de hem eigen ruwe wijze een uitval te doen bij Delacroix aan tafel tegen Ducange en de „schurken” die het land regeerden (16 Mei). Het Bewind, door Delacroix gaande gemaakt, besloot Daendels te arresteeren, maar toen men hem zocht bleek hij de wijk genomen te hebben naar Parijs, zoodat er niets overschoot, dan hem bij publicatie

tot deserteur te verklaren en met gestrenge straf te bedreigen (18 Mei). Joubert veinsde aanvankelijk, dat Daendels zich zonder zijn voorweten had verwijderd; inderdaad had hij hem den weg geëffend en hem een zijner officieren, Pescheloche, medegegeven. Het Bewind droeg thans aan zijn gezant Buys op, de gevangenneming van Daendels te bewerken, maar men liet den generaal te Parijs ongedeed, en hoorde zelfs zijn klachten tegen het Bewind geduldig aan. De strijd tusschen Daendels en Ducange behoefde niet eens meer te worden uitgevochten: toen de generaal te Parijs aankwam, was het bevel tot verwijdering van Ducange reeds naar den Haag onderweg. De ontevreden schiepten moed, en durfden nu onbeschroomd samen te spannen tegen het Bewind. Joubert zorgde er voor, dat de brieven van Spoor en Gogel veilig in handen van Daendels kwamen, en deze bediende zich van een ouden bekende, Rouget de Lisle (broeder van den dichter der *Marscillaise*), om hun denkbeelden in geschikten vorm aan Talleyrand en het Directoire voor te leggen (begin Juni). Inmiddels was Pescheloche reeds namens Joubert aan het werk geweest; den 23sten Mei had hij aan Reubell de noodzakelijkheid voorgesteld, om Delacroix onmiddellijk terug te roepen, onder verzekering dat aan Champigny en Joubert, die het met de Bataafsche agenten en met admiraal de Winter volmaakt eens waren, gerust de zorg voor de handhaving van den Franschen invloed en het in werking brengen der constitutie kon worden overgelaten. Inderdaad besloot het Directoire een paar dagen later, Delacroix te vervangen door Roberjot, gezant der Fransche Republiek te Hamburg. Den 30sten Mei werd Delacroix van zijn terugroeping in kennis gesteld; hij zou echter de komst van zijn opvolger hebben af te wachten. Doch het zou eenigen tijd duren eer Roberjot in den Haag kon zijn, en de tijd drong met het oog op de verkiezingen voor het ontbrekende derde deel van het Vertegenwoordigend Lichaam, die door het Uitvoerend Bewind tegen 29 Juni waren uitgeschreven. Op verzoek van Daendels zette Rouget dan ook in een uitvoerig stuk uiteen, waarom met de terugroeping van Delacroix niet genoeg was gedaan. Wat na de aankomst van Roberjot moest geschieden was duidelijk genoeg. Tegen het decreet van 4 Mei was in het land een algemeene verontwaardiging gaande, en vele leden van het Vertegenwoordigend Lichaam hadden slechts in den maatregel toegestemd onder de meest krasse bedreigingen. Het zou gemakkelijk vallen na het vertrek van Delacroix, wanneer de

vreesachtigen zien zouden dat zij geen gevaar hoegenaamd meer liepen, de intrekking van dit decreet, en het ongedaan maken van de „zuivering” der grondvergaderingen te verkrijgen. Dan zouden de ontzuiverde grondvergaderingen een compleet Vertegenwoordigend Lichaam moeten kiezen, en ongetwijfeld een anti-jacobijnsche meerderheid naar

Anonieme prent.

den Haag zenden. Ten einde aan het volk duidelijk te maken dat men geen federalistische reactie bedoelde, zouden de „representanten achter de koekkoeken” eerst na de verkiezingen op vrije voeten worden gesteld. Het eerste werk van het constitutioneel Vertegenwoordigend Lichaam zou vervolgens moeten zijn de intrekking van het decreet van 20 Maart, waarop dan de benoeming van een constitutioneel Uitvoerend Bewind

vanzelf zou volgen. De afwerking van dit programma leverde geen groote moeilijkheden op, indien men er slechts onverwijld aan kon beginnen. Maar liet men het Bewind den tijd tot 29 Juni, dan zouden de „gezuiverde” grondvergaderingen aan het zittende Vertegenwoordigend Lichaam een schijn van wettigheid bezorgd hebben door bijkiezing van het ontbrekende derde deel, en daar het stemgerechtigde deel der natie op het oogenblik feitelijk alleen uit den georganiseerden aanhang van Vrede c. s. bestond, was de keuze van een dertigtal Jacobijnen volkomen verzekerd. Na 29 Juni zou men het aldus aangevulde Vertegenwoordigend Lichaam onmogelijk meer tot intrekking van het decreet van 4 Mei kunnen bewegen, en zou een gewelddadige oplossing noodig zijn, die men voorkomen kon door onverwijld een minister *ad interim* te zenden.

Op deze voorstellen heeft Daendels geen beslist antwoord gekregen. Men benoemde zekeren Pichon om bij Roberjot als secretaris van legatie te fungeeren, maar de zekerheid dat de nieuwe gezant zelf tijdig zou aankomen vermocht men niet te geven. Wel gaf men Daendels alle verzekering voor zijn eigen persoon: Joubert had bevel te zorgen dat hem geen haar gekrenkt werd. Een bepaalde volmacht van het Directoire tot het bewerken der revolutie van 12 Juni heeft Daendels nimmer gehad; wel volle zekerheid van den moreelen steun van Talleyrand. Het Directoire zelf bleef verdeeld en weifelend: men was het enkel over de noodzakelijkheid der verandering eens, maar bleef verschillen omtrent de uitvoering. Ten slotte gaf men Joubert een instructie, waaruit deze kon lezen wat hij wilde. *On nous assure, heette het, que des hommes qui craignent de voir enlever une autorité que la confiance du peuple ne leur a point donnée, méditent dans l'ombre les moyens d'empêcher la proclamation du vœu populaire. Vous saurez déjouer les perfides complots qui pourraient exister à la Haye, assurer le triomphe de la vraie liberté, et procurer à la nation batave, en lui épargnant les dangers et les malheurs d'une réaction, l'exécution complète d'une constitution qui est le gage de son indépendance et de son bonheur.*

Gogel en Spoor zijn de groote mannen van den 12^{den} Juni geweest, en, van de Fransche zijde, Joubert en Talleyrand. Daendels was meer het werktuig. Den 10^{den} Juni was hij in den Haag terug: kort te voren had Joubert erkend dat het met zijn goedvinden was geweest dat Daendels de reis ondernomen had, zoodat de beschuldiging van

desertie tegen den grond viel. Het Bewind deed niets om den schok te voorkomen. De verwijdering van Ducange, de terugroeping van Delacroix schenen op hen geen indruk te hebben gemaakt. Toch ware het nog mogelijk geweest, op de waarschuwingen van het Fransche Directoire acht te slaan en het decreet van 4 Mei te doen intrekken, wat de plannen hunner tegenstanders althans voor het oogenblik zou hebben ontwricht. Maar zij waren tot het einde toe poppen in de hand van Delacroix, en deze verklaarde alles voor intrigues waarover men gemakkelijk zou triompheeren, wanneer hij eenmaal te Parijs was. Zij hadden er heimelijk gevoel van dat hun gansche heerschappij iets zoo kunstmatig was, dat het losraken van het kleinste steentje het gansche gebouw zou doen ineensorten. Het eenige wat zij in antwoord op de vele waarschuwingen uit Parijs lieten hooren, was een verklaring dat het heil der Republiek niet de minste verzoenende staatkunde gedoogde. Met de op 22 Januari verslagen lieden was geen vrede mogelijk: men zou al de ellende van de drie verbeuzelde eerste jaren weer inhalen, door zich met hen te coaliseeren, en Frankrijk zou zich verbinden met een partij die geen wortels had in het volk, immers die gelijkelijk in den haat stond der revolutionnairn en der orangisten. Den 1sten Juni werd een wijdloopig stuk, deze beschouwingen inhoudende, aan Buys gezonden om er een memorie uit te trekken tot voorlichting der Fransche regeering. De schrijvers zagen voorbij, dat het voornemen hunner vijanden volstrekt niet was, op den 22 Januari terug te komen, en dat zij hiervan aan het Fransche gouvernement volle verzekering hadden gegeven: het was niet om intrekking, integendeel om inwerkingstelling der constitutie te doen. Maar Vreede c. s. beschouwden hun eigen personen in die mate als de belichaming der revolutie, dat zij zich na hun val niet anders dan een volledige reactie konden voorstellen.

Buys bracht hun stuk aan Talleyrand, die den schijn aannam eener welwillende overweging, maar het inderdaad als onwenzelijks naast zich neerlegde: hij wachtte nog slechts het bericht dat Joubert zou hebben doorgetast. Een curieuse misvatting sleepte in de laatste dagen nog een man die over het Bewind waarlijk niet te roemen had, Jacobus Blauw, in hun val mede. Wij hebben vermeld hoe hij naar Straatsburg gezonden was, om er het bericht zijner toelating te Weenen af te wachten. Die gansche zending naar Weenen echter was meest een middel geweest, om zich Blauw van den hals te schuiven. Na eenigen tijd kwam uit

Weenen bericht, dat Blauw er niet aangenaam was; en zijn langer verblijf te Straatsburg had dus geen reden meer. Ver van alles af, was Blauw daar onder zekeren indruk van de macht van het Uitvoerend Bewind geraakt, dat in de Bataafsche Republiek scheen door te zetten wat het wilde. Na het decreet van 4 Mei had hij dus het Bewind gecomplimenteerd, maar had niet de voldoening mogen smaken dat hem

een nieuwe bestemming werd aangewezen. Ten einde raad begaf hij zich op het laatst van Mei naar Parijs, om te zien of hij er niet in slagen zou zich daar weder op een of andere wijze in de zaken te dringen. Hij kwam er den 4^{den} Juni aan en vond er Daendels nog, die snoefde dat hij eerstdaags met twee bataillons grenadiers het Bewind van het kussen stooten zou, maar Blauw meende te bespeuren dat de generaal volstrekt niet alles verkregen had wat hij wenschte. Zoo aarzelde hij eenige dagen tusschen Daendels en Buys, tot een ont-

Samuel Iperusz. Wiselius.

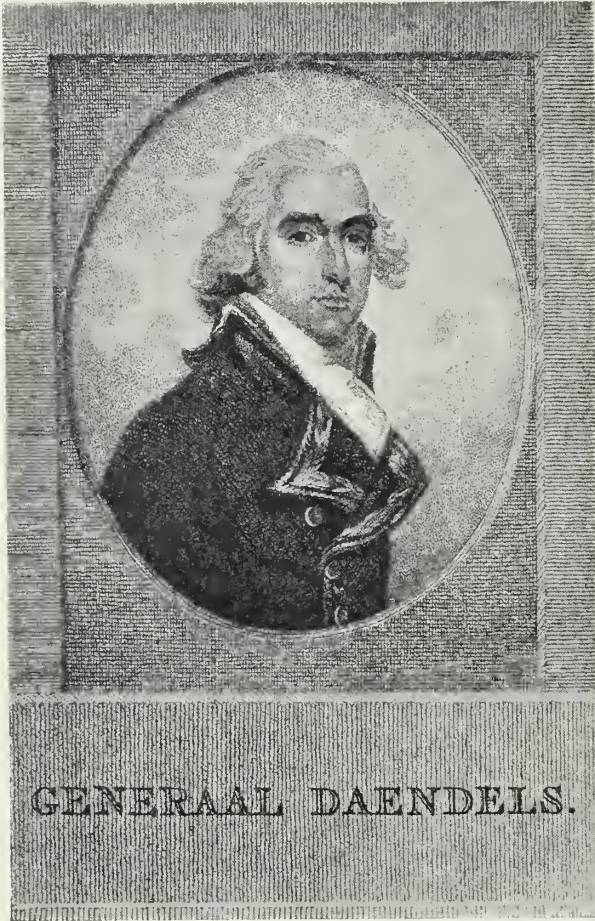
Physionotrace door Chrétien.

moeting met zekeren Brochant, neef van den te Amsterdam gevestigden Franschen koopman Bottereau, een intimus van Delacroix, hem te kwader uur de partij van het Bewind deed kiezen. Brochant verzekerde dat er met alle kracht werd gewerkt om de terugroeping van Delacroix ongedaan te maken, en dat men binnen weinige dagen een geheele omkeer in de Fransche politiek ten aanzien der Bataafsche zaken zou beleven. Blauw achtte thans het oogenblik gekomen om het Bewind, op welks aanblijven hij nu rekende, te toonen dat hij de onmisbare man was te Parijs, en

de geheime middelen, waarover Buys beschikte maar die deze niet wist te gebruiken, zouden thans in zijn hand nogmaals wonderen doen. Hij had indertijd te Parijs zekeren Esménard achtergelaten, een Fransch emigrant dien hij in Italië had leeren kennen en vervolgens aan Meyer had aanbevolen voor translateur en redacteur aan de Bataafsche legatie. Na het vertrek van Meyer en Blauw had Wiselius, die van 14 April tot 12 Mei te Parijs was geweest voor zaken van het Oost-Indisch Comité, zich veel van Esménard bediend, en hem op zijn beurt weder in betrekking gebracht tot zijn intiemen vriend van Dedem, den jongen metgezel van Buys. Esménard was iemand die van twee wallen at; hij diende de Bataven en bespionneerde ze tegelijk voor rekening van Talleyrand. Hij en van Dedem hadden het voorzichtig geoordeeld, zich bij Daendels aan te sluiten, om op goeden voet te komen bij het aanstaande Bataafsche bewind, dat, naar van Dedem hoopte, hem uit dankbaarheid den gezantschapspost te Parijs zou bezorgen, maar onder invloed van Blauw draaiden zij thans weder om en werkten mede voor het zittende bewind. De brieven van Blauw en van Dedem, waarin zij van deze hun verrichtingen verslag gaven, werden in' den Haag ontvangen na den 12^{den} Juni en door de nieuwe machthebbers geopend. Met deze vergissing neemt Blauw afscheid uit de Bataafsche geschiedenis. De carrière van van Dedem werd ernstig door deze zaak benadeeld, en voor Esménard leverde zij de ongenade van Talleyrand, gevangenisstraf en ten slotte uitwijzing uit Frankrijk op, zoodat wij hem in 1799 als spion in Engelschen dienst zullen terugvinden.

In den Haag liep na de terugkomst van Daendels alles bliksemsnel af. Men zag in hem den bevrijder, en liep te hoop om hem te vieren met een maal in den Doelen, 's avonds van den 11^{den}, dat tevens dienen moest om de neuzen te tellen. 's Nachts daarop kreeg het Bewind kennis dat de revolutie reeds tegen den volgenden dag was beraamd. Noch Delacroix, noch het Bewind wisten raad; men nam eenige krasse belsuiten, doch vond niemand om ze uit te voeren, en prikkelde door dit gedrag de anderen des te meer om zonder verwijl hun slag te slaan. Tijdens het middagmaal werden de directeurs in hun hôtél overrompeld. Aan den triumpf der tegenpartij ontbrak alleen, dat Vreede en Fynje door den tuin ontkwamen. Onmiddellijk werden maatregelen getroffen, om Amsterdam en Rotterdam te doen mede gaan. Het gelukte zonder eenige moeite: het handjevol Jacobijnen was op niets voorbereid:

men rukte hun letterlijk de stoelen onder het lichaam weg. Enkele gevaarlijk geachte individuen werden in hechtenis genomen. De door het

Prent door C. Josi, 1798.

men rukte hun letterlijk de stoelen onder het lichaam weg. Enkele gevaarlijk geachte individuen werden in hechtenis genomen. De door het

Bewind afgezette municipalen en ambtenaren werden meest hersteld, en eenige weinig vertrouwde lieden naar den Haag geroepen om een intermediair Vertegenwoordigend Lichaam uit te maken, dat zoodra mogelijk door een constitutioneel Lichaam zou worden opgevolgd. Gogel, Spoor en de drie andere agenten die mede in het complot waren geweest, traden als intermediair Uitvoerend Bewind op. Ten tekenen dat men niet op den 22 Januari terug wilde komen, werden de gearresteerden van dien dag voorloopig in hechtenis gelaten.

De gebeurtenis van 12 Juni was in den vorm een brutaal-militaire revolutie,

maar het waren politieken, die haar voornamelijk beraamd hadden en er de voordeelen van trokken. Voor iemand als Gogel kwam de zaak hierop neer, dat de constitutie van 23 April, waaronder hij een post

had aangenomen, en met welke hij zich voorstelde iets voor het land te kunnen bereiken, thans buiten gevaar eener federalistische of orangistische reactie gesteld was. In plaats van de lieden die in de revolutie een beroep, zouden thans zij regeeren die er een roeping in vonden.

Het in verzekering neemen van den Burger S. J. van Langen, Lid van het Uitvoerend Bewind, den 12den Junij 1798.

De Staatsgreep van 12 Juni 1798.

Prent van R. Vinkeles en D. Vrijdag naar een teekening van C. van Cuylenburgh.

Zij hebben later ingezien, dat zij zich op den 12^{den} Juni hadden laten dragen door al wat moderaat was in den lande: een bondgenootschap dat hen verlamd, verbitterd en eindelijk geheel ontmoedigd heeft. De grondwet, die zij van het papier in het leven hadden willen doen overgaan, was in 1801 nog papier gebleven, en kon, als een blad misdruk,

worden verscheurd. Zoo zal ons volgend hoofdstuk de geschiedenis eener tweede mislukking inhouden; gelijk thans die der grondwetgeving uit eigen kracht, zoo dan die der toepassing eener van buiten af opgelegde en niet door het volk begrepen grondwet.

Wij vermeden tot dusver, te spreken van het Oranjehuis en van de Oranjepartij. Ook zij hebben van 1795 tot 1798 eene geschiedenis gehad, waarvan het gepast is, kennis te nemen.

Eerst dan die van het Oranjehuis.

Willem V, in Engeland aangekomen, had uit het landhuis van Kew den 7^{den} Februari 1795 aan alle bestuurders van Nederlandsche bezittingen over zee bevolen, zich aan de Engelschen over te geven, als aan eene mogendheid „die in vriendschap en alliantie is met Haar Hoog Mogende, en wier troepen en schepen komen om te beletten dat de kolonie door de Franschen werde geïnvadeert.” Hij bleef, met dit te doen, in de lijn der stadhouderlijke politiek van 1788: die der alliantie en garantie.

Onze koloniën hadden al jaren lang *à la merci* van Engeland gelegen, 't welk b. v. Ceylon en de Kaap alleen in onze handen liet, omdat wij toegestaan hadden dat onze bondgenoot ze bij het eerste dreigen van een aanval eener Europeesche mogendheid bezetten zou. De Prins nu meende niet te mogen aanzien dat zij eenvoudig door Engeland aangevallen en ingerekend zouden worden zonder meer. Wie verzekerde, dat de Franschen Nederland niet binnen luttel jaren zouden moeten ruimen? Het land zou er dan ten opzichte der koloniën voorzeker beter aan toe zijn, wanneer deze tijdelijk door Engeland met medewerking van den Prins waren overgenomen, dan wanneer ze gewapenderhand op de Bataven veroverd waren. Wat Nederland later van den Prins zou mogen eischen was, in zijn gedachtengang, enkel, dat hij tot de inbewaargeving niet had medegewerkt dan na behoorlijk vanwege Engeland verzekerd te zijn nopens de toekomst. De Engelsche regeering gaf grif de gevraagde toezegging: elk schip, elke vesting, elke nederzetting die zich vrijwillig onder bescherming Zijner Britsche

Majesteit zou stellen, zou worden teruggegeven zoodra een vrede met Frankrijk zou zijn tot stand gekomen, waarbij de onafhankelijkheid der Nederlandsche Republiek en de door Engeland gegarandeerde constitutie van 1788 zouden zijn hersteld. De „onafhankelijkheid” van 1788 was in veel opzichten eene onderwerping aan Engeland geweest; bleek het mogelijk dien toestand te doen herleven, dan, maar dan ook alleen, wilde men de Kaap en Ceylon aan Nederland laten. De meeste koloniën gaven zich echter niet vrijwillig over, en ook de andere in het renversaal gestelde voorwaarde is nimmer vervuld, zoodat Willem V nooit in het geval is geweest, Engeland te kunnen sommeeren het gegeven woord in te lossen. De Bataafsche Republiek zou er echter niet beter aan toe zijn geweest, indien de Prins in stede van naar Engeland b.v. naar Nassau was geweken, en de Engelschen met hun overmacht de koloniën eenvoudig hadden weggekaapt zonder eerst te beproeven ze depôt te verkrijgen.¹⁾

Men bedenke steeds, dat de brief van Kew een handeling is, onmiddellijk na de vlucht gepleegd, toen aan een herstel der oude constitutie volstrekt nog niet behoefde te worden gewanhoopt. Voor het oogenblik zeker was de kans gering genoeg, maar welke geweldige veranderingen had sedert 1789 niet ieder jaar opgeleverd? Het denkbeeld der contrarevolutie had in Europa nog in geen deele afgedaan; wij zijn nog niet na Amiens. Eerst als het besef doordringt dat men nooit ofte nimmer een herstel der constitutie van 1788 zal beleven, krijgt de brief van Kew het karakter van een stuk, waaraan het pijnlijk is herinnerd te worden.

Het verschil tusschen oud en nieuw, dat geheel Europa vervulde, wordt teruggevonden in de stadhouderlijke familie zelf. De Prins was door en door een man van het oude régime, die van den tijd, dien hij beleefde, tittel noch jota begreep. De Erfprins daarentegen had er besef van dat oude nimmer terug zou keeren. Hij was een uitermate eigenzinnig, zeer weinig aantrekkelijk jong man, met niets van de gratie en het hoopvolle over zich waarmede men een vorstenkind in den bloei

---

¹⁾ De toestand was na eenige jaren deze, dat zich hadden overgegeven de Kaap, Ceylon, Coromandel, Malabaar, Bengalen, Sumatra's Westkust, Malakka, Amboïna, Banda, Berbice, Essequebo, Demerary. Suriname (eerst in 1799), Curaçao (eerst in 1800). Een aanval op Ternate werd afgeslagen. Behouden bleven dus Java, Bandjermasing, Makassar, Ternate, het kantoor op Desima, en de Goudkust.

zijner jeugd in gedachte bekleedt. Daarbij van een diep in het binnenste brandende vlam van eierzucht verteerd; een leven lang, in een ongelooflijke werkzaamheid van iederen dag, met uiterste spanning zijner krachten, die groot maar in geenen deele van rijke verscheidenheid waren, een doel najagend dat hem gedurig verder ontwijkt. Geen schitterend, geen gelukkig, maar toch wel een zeer ongemeen man, de ongemeenste wellicht van de lange reeks der Friesche Nassau's waaruit hij was gesproten. Aanvankelijk uitte zich zijn zelfstandigheid voornamelijk in scherpe critiek op zijn indolenten vader. Vol wantrouwen in eigen geluk en eigen kracht, zijn eigen gebreken kennende en railleerende, verviel deze in de ballingschap alras tot een leven van nietsdoen en met gekruiste handen afwachten, nu hij gerukt was uit de sleur en kleine bedrijvigheid van zijn Haagschen bureaupost, als hoedanig hij zijn Stadhouderschap steeds had aangezien en uitgeoefend. Dit stilzitten was den Erfprins onverdragelijk, die de harde omstandigheden vatten wilde in den vollen greep zijner enorme, nog onbeproefde energie, en van de eene onrust in de andere viel onder den prikkel van zijn na iedere teleurstelling in een anderen vorm weer opduikend *besoin de faire*. Daar er geen ruimte was om te arbeiden onder of naast zijn vader, bleef hem alleen over het te doen ver van zijn vader. Deze emancipatie had niet plaats dan na pijnlijken strijd, die zijn hoogtepunt bereikte in het geschil over het domicilie van 's Erfprinsen gemalin en kind.

Tijdens de vlucht naar Engeland was de Erfprins over den bondgenoot, die de Republiek verdedigd had op de jammerlijke wijze die men uit ons eerste hoofdstuk kent, zeer slecht te spreken: een gevoel, dat in den gewezen opperbevelhebber van het Nederlandsche leger geen nadere verklaring behoeft. Oneindig liever dan naar Engeland, ware hij dan ook naar Duitschland geweken, maar er was geen keus: de weg naar Duitschland was niet vrij meer. Uit Engeland echter kon men over zee de Nassausche bezittingen van den Prins bereiken. De familie ware dan ook liefst daarheen gegaan, waar zij althans op eigen goed zou leven. Het bestaan van een klein Duitsch vorst kon het gemis van de positie in Nederland zeker kwalijk vergoeden, maar was toch te verkiezen boven de vernederende afhankelijkheid van het verblijf op Hampton Court. Het vertrek was echter zulk een eenvoudige zaak niet: ten eerste was het zeer de vraag, of Dillenburg zelf lang een veilige schuilplaats zou opleveren, maar nog pijnlijker was de onzekerheid, in welke be-

WILLEM FREDERIK.

ERFPRINS VAN ORANGE EN NASSAU.

Zwartekunstprent door Ch. H. Hodges.

trekkingen een verblijf in Duitschland de familie zou plaats en opzichte van Pruisen, dat juist thans de coalitie verbrak, met Frankrijk onderhandelde en zich geheel van Engeland vervreemde, met welke mogelijkheid het huis van Oranje breken kon noch mocht. Moest men kiezen tusschen Engeland en Pruisen, dan was het voorzeker een dwaasheid de hulp van den sterkste op te offeren aan het vermoeden van hulp van den zwakkere. Niettegenstaande deze moeilijkheid wilde toch de Erfprins aanstonds met zijne gemalin en kind naar Berlijn vertrekken, waartoe hij op zijn aanzoek ook weldra de uitnoodiging van den koning van Pruisen ontving, maar zijn ouders hielden het tegen tot men weten zou in welke richting zich de zaken op het vasteland zouden ontwikkelen. Het kwam hun daarbij zeer gelegen, dat eene zwangerschap der Erfprinses, die zich in Maart '95 openbaarde, gereede verklaring van het uitstel aan de hand deed. Tegelijkertijd werd bij den koning van Pruisen geïnformeerd, op welke wijze hij zijn verplichtingen als garant der constitutie van 1788 dacht na te komen. De koning antwoordde dat hij dit doen zou door de Bataafsche Republiek niet te erkennen: voor herstel van den toestand van 1788 zou Engeland moeten zorgen als het zijn vrede maakte. Pruisen kon thans niet anders doen, dan bij Frankrijk een „billijke verzoening” aanbevelen. Ten opzichte van de vestiging der stadhouderlijke familie op het vasteland wilde hij zich niet uitlaten, maar zooveel kon hij zeggen dat hij de Erfprinses zoodra haar toestand het gedoogen zou gaarne te Berlijn zou zien, met haar gemaal en met haar kind.

Deze brief bracht, gelijk te begrijpen is, bij den Prins en de Prinses een hevige ontstemming te weeg. Pruisen gaf niet minder te kennen, dan dat het de politiek van 1788 opgaf en aan de mogelijkheid eener volledige restauratie in de Republiek niet geloofde, hoogstens aan die eener „verzoening”, waarbij men niet ongaarne zou zien dat Willem V zich terugtrok voor zijn zoon. Zij besloten dan nu ook, zelf voor onbepaalde tijd in Engeland te blijven, en ook de Erfprinses voorloopig bij zich te houden, waarin deze zeer ongaarne berustte.

De Engelsche regeering, aan welke de stadhouderlijke familie zich aldus of zij wilde of niet meer en meer moest overgeven, was aanvankelijk niet geheel ongenegen, met de wapenen iets tot herstel van haar gasten te beproeven. Zij had in Februari een aanbod van den in Engeland vertoevend graaf Charles Bentinck, broeder van Bentinck-

Rhoon, aangenomen, om zich naar de Republiek te begeven ten einde de stadhouderlijke partij bijeen te houden, en haar verzekering te geven van Englands wensch om zoo mogelijk den ouden toestand te herstellen. In het bijzonder werd hem opgedragen, den afkeer van de revolutie levendig te houden bij de Bataafsche marine. Maar deze geheele poging liep op nagenoeg niets uit: Bentinck bleef op zijn broeders goed te Varel in het Oldenburgsche, en slaagde er hoogstens in, door middel van eenige Friesche uitgewekenen verstandhouding te krijgen in de noordelijke provinciën, waarover hij jaren lang optimistisch gekleurde berichten naar Engeland zond, zonder dat de groote verwachtingen die hij er van had ooit zijn uitgekomen. Door deze Friezen kwam Bentinck ook in relatie met Mr. Jan Munniks, een hoogst dubbelzinnig sujet, uit Friesland gebannen overlooper der patriotische partij, die berichten aan Engeland geleverd heeft over de Bataafsche vloot en scheepvaart, en in '98 een opdracht heeft gehad om de Bataafsche matrozen tot rebellie te brengen. Een ander agent, Barclay, drong tot in de Republiek door en heeft daar het grootste gedeelte van de jaren 1796 en '97 vertoefd, doch hoofdzakelijk om de door Frankrijk verlangde, maar voor Engeland en voor Nederland gelijkelijk nadeelige maatregelen ter belemmering van den Engelschen handel zoo lang mogelijk tegen te houden. De aard zijner opdracht bracht mede, dat hij betrekkingen zocht met lieden van de regeeringspartij, en in geen deele zich aan samenspanningen met orangisten waagde.

Weinig beter uitslag dan de zending van Bentinck had de poging, in den zomer van '96 ondernomen, om de vele oud-officieren en soldaten van het Nederlandsche leger, die geen dienst hadden willen nemen onder de Bataafsche Republiek, in de buurt van Osnabrück te vereenigen. Er daagden vrij spoedig een 2200 personen op, waaronder wel 600 officieren, doch onmiddellijk liet de Bataafsche regeering alle overigen, op straffe van inhechtenisneming, den eed afleggen van niet de wapenen te zullen dragen tegen de Republiek, noch de terugkomst van den Prins van Oranje te zullen bevorderen, en tegelijkertijd gaf Pruisen kennis dat het geen gewapend rassemblement binnen de demarcatielinie kon gedoogen. De bedoeling was geweest, de troepen is het Osnabrücksche of Hannoversche bijeen te houden, ten einde ze bij een mogelijken inval in de Republiek te kunnen gebruiken, doch men was nu genoodzaakt aan de gansche zaak den schijn te geven van een maatregel van lief-

dadigheid; de manschappen konden niet tot een corps vereenigd worden, maar werden naar de buurt van Bremen gevoerd, tot de Engelsche regeering, die het geld tot de onderneming gegeven had, over hun verdere bestemming zou hebben beschikt. De hoven van Londen en Berlijn waren thans op zulk een slechten voet met elkander, dat over het gansche plan door Engeland geen voorafgaand overleg hoegenaamd met Pruisen was beproefd. De Erfprins bood aan, naar Berlijn te gaan om door persoonlijke tusschenkomst bij zijn schoonvader een verandering in de houding van Pruisen te bewerken; hoewel zonder veel verwachting van den uitslag, stond zijn vader het hem toe, daar Lord Grenville er zich niet tegen verzette. Tegelijk zond de Prinses een buitengemeen scherp stuk aan haar broeder, waarin zij zich ten bitterste over diens ontrouw aan vroeger aangegane verbintenissen beklaagde; een stap die te Berlijn hoog werd opgenomen, en aan alle vertrouwelijk briefverkeer van den koning met zijn zuster een einde gemaakt heeft.

De Erfprins werd te Berlijn ontvangen met veel voorkomendheid voor zijn persoon, doch in de besluiten van het Pruisische kabinet bracht zijn komst niet de geringste verandering. Desniettemin bleef hij in Duitschland, correspondeerde links en rechts met de aanhangers van zijn huis, en maakte zich zoo tot het feitelijk hoofd der orangistische actie. Zijn ijver was groot, maar zijn oogenblikkelijk doel zeer onklaar. In het najaar van '95 behaalden de Oostenrijkers groote overwinningen aan den Boven-Rijn, en de gedachten van den Erfprins keerden zich dus naar Oostenrijk. Uit Engeland kwam bericht, dat de manschappen van het rassemblement, voor zoover zij genegen waren in Engelschen dienst te treden, naar Jersey en Guernesey moesten worden ingescheept; die niet genegen waren zouden nog voor zes maanden soldij ontvangen. De Erfprins wilde niets liever dan dat het gezamenlijke rassemblement voor den Engelschen dienst bedankte en zich naar Nassau voeren liet, van waar uit het dan ageeren zou naar de aanwijzingen van Clerfait; als Engeland niet betalen wilde hoopte hij het geld van goedgezinden uit Holland te kunnen bekomen. Verder wenschte hij dat zijn vader iemand naar Parijs zou zenden, om aan Frankrijk te toonen dat het den Stadhouder niet beschouwen mocht als een dienaar van Engeland. Ten slotte verlangde hij de onverwijldde overkomst van zijn vrouw en zijn kind.

Om den langen, verwarden brief, waarin hij zijn vader dit alles

voorstelt, billijk te beoordeelen, moet men bedenken dat de schrijver nog maar drie-en-twintig jaar oud was. Twee denkbeelden spoken door zijn hoofd: dat van gewapend optreden tegen, en dat van onderhandeling met Frankrijk. Beide zaken konden worden beproefd en ook wel met elkander in verband gebracht, maar door een coalitie van groote mogendheden, niet door een prins zonder land en zonder geld. De jonge man schreef dezen brief uit Brunswijk, in deze jaren een broeinest van staatkundige intrigues, residentie van den onsympathieken hertog Karel Willem Ferdinand, in wien het der nakomelingschap steeds moeilijker valt een groot man te zien. Deze vorst, die onder het *ancien régime* (dank zij de reclame der „philosophen”) den naam had gehad een der eerste genieën van Europa te zijn,

had in '92 als man van de practijk jammerlijk gefaald, en was sedert dien tijd Europa's eerste betweter. Hij stookte uit weerwraak tegen de revolutie, die hem zijn reputatie had doen verliezen, alle denkbeelden van coalitie aan, bedilde wat door andere werd verricht, maar onttrok zich geregeld als het er op aan kwam zelf eenige verantwoordelijkheid op zich te nemen. Zoo had hij in '94 zijn critiek op het oorlogsbeleid

Anonieme prent.

van den hertog van York niet achtergehouden, maar geweigerd toen men hem aanbood zelf in diens plaats te treden. Zoo was hij niet uitgepraat tegen de politiek van het hof van Berlijn, en zocht invloed te oefenen op den kroonprins, opdat een volgende regeering de beweerde fouten der tegenwoordige zou herstellen, maar toen eenmaal Frederik Willem II gestorven was, weigerde hij den opvolger zijn bijstand, niet-tegenstaande deze er hem om vroeg. Thans, bij de overwinningen der Oostenrijkers, was zijn zeggen dat deze nooit stand konden houden, tenzij een Pruisisch leger van 60.000 man post vatte aan den Beneden-Rijn en de Republiek van de Franschen bevrijdde. Daar Pruisen evenwel stellig verklaard had aan geen nieuwe coalitie te zullen deelnemen, moest men te Berlijn niet van oorlog maar van „gewapende onderhandeling” spreken! De hertog had een kring van „intellectuels” der contra-revolutie om zich verzameld, die zijn woord als een evangelie indronken en het mislukken der pogingen van het gekroond Europa aan het feit toeschreven, dat zulk een man niet op de rechte plaats gesteld werd. Tot dezen kring behoorde ook Stamford, de gewezen militaire gouverneur van den Erfprins en zijn broeder, iemand die goed stelde en goed sprak, en almede in het contra-revolutionnair Europa zekere reputatie van genialiteit genoot, zonder dat het ons recht duidelijk kan worden door welke daden hij dezen naam ooit verdiend heeft. Het heele wereldje te Brunswijk had veel weg van een *société d'admiration mutuelle*. De Erfprins werd er natuurlijk ook in de hoogte gestoken als een der zuilen waarop de toekomst van Europa rustte. De wanverhouding tusschen aanspraken en feitelijke macht was bij hem in dezen tijd angstwekkend groot. Toen hij voor het eerst den voet in de wereld had gezet, op zijn Deutsche reis van 1789, was het Belgische vraagstuk aan de orde geweest, en van dien tijd af was de vereeniging van België met Nederland onafgebroken in zijn gedachten gebleven. Ook thans stelde hij zich voor, dat beide landen tegelijk moesten worden bevrijd om onder hetzelfde bestuur, dat van zijn huis, te komen. Hij had er zelfs reeds over gedacht, een der bekwaamsten van de vele uitgewekenen die in Duitschland rondzwierven, Maximiliaan d'Yvoy, naar België te zenden om daar voor het groote doel werkzaam te zijn. Dit plan had geen voortgang; daarentegen zond hij thans d'Yvoy naar Engeland, om het oog te houden op de ontvangst van zijn voorstellen door zijn ouders, en het vertrek zijner gemalin en van zijn kind te bespoe-

digen. Naar alle zijden ontwikkelde hij een koortsachtige werkzaamheid, die hem teleurstelling op teleurstelling bracht, zonder dat hij zich ooit geheel uit het veld liet slaan. D'Yvoy had ook nog in last, den Stadhouder te polsen over een mogelijke komst van den gewezen gezant der Republiek te Berlijn, van Reede, naar Hampton Court, opdat men daar iemand bij zich hebben zou die in Pruisen den weg wist. Doch men kende er van Reede voor een brouillon en intrigant, en hield hem verre.

Het heeft veel moeite gekost, eer de Prins en de Prinses hun schoondochter en kleinkind lieten vertrekken. Zij bogen eindelijk voor den krachtigen wil van hun zoon, maar begrepen met smart dat hij hun ging ontsnappen. Verdeeldheid in de familie scheen wel het ergste, wat het Oranjehuis thans nog kon overkomen. Zou de Erfprins te Berlijn, dat was, in half Franschgezinde omgeving, niet de speelbal worden van intrigues van wier strekking hij wellicht geen flauw vermoeden had? De Prinses vreesde het, maar het is toch niet zoo uitgekomen. De Erfprins was eigenzinnig maar rechtschapen: tegen de rechten van zijn vader heeft hij geen oogenblik gecomplotteerd. In gevaarlijke nabuurschap geweest is hij wel. Naarmate het hem duidelijk werd dat een nieuwe coalitie voorshands tot de onmogelijkheden behoorde, kreeg het denkbeeld eener onderhandeling met Frankrijk, door bemiddeling van Pruisen aan te vangen, bij hem de overhand. Inderdaad was Pruisen er niet afkeerig van het Oranjehuis onder zijn hoede te nemen, doch het verstond onder die hoede geheel iets anders dan het huis zelf. Pruisen wanhoopte ten eenen male, Willem V in de Republiek te kunnen herstellen, maar het wilde hem in Deutschland plaatsen als een soort nieuwen client der Pruisische politiek in het Rijk. Den 5^{den} Augustus 1796 sloot het met de Fransche Republiek een geheim tractaat, waarbij, in ruil voor Pruisen's toestemming in den afstand van den linker Rijnsoever aan Frankrijk, voor Pruisen zelf het bisdom Munster, voor het huis van Oranje, als schadevergoeding voor het verloren Stadhouderschap, de bisdommen Bamberg en Würzburg met den keurhoed besproken werden, onder bepaling dat bij ontstentenis van mannelijk oir deze bezittingen aan Pruisen vielen. Over dit tractaat was noch de Prins noch de Erfprins geraadpleegd; toen zij er in Maart 1797 kennis van kregen, toonden beiden zich pijnlijk verast. De Erfprins had zich van de bemiddeling van Pruisen geheel iets anders beloofd: wel degelijk de herstelling in het Stadhouderschap.

Op een kortstondig bezoek aan zijn vader, in December 1796, had hij dezen dan ook overreed, bij Engeland verlof te vragen de belangen van het Oranjehuis in handen te mogen stellen van de *beide* garanten van 1788, een verzoek waarop Engeland nimmer geantwoord heeft.

Korten tijd na het bekend worden van het geheim tractaat van 5 Augustus 1796 teekende Oostenrijk de preliminairen van Leoben, waarbij het België aan Frankrijk liet, en de bijeenroeping van een congres bedong voor den definitieven vrede op den grondslag der integriteit van het Rijk. De eigenlijke bedoeling van Oostenrijk was, de regeling der schadevergoedingen in het Rijk aan den invloed van Pruisen te onttrekken. Al had dus Willem V de hem toegedachte bisdommen willen aannemen, was het nu hoogst twijfelachtig geworden of hij ze wel zou kunnen verkrijgen. Tegelijkertijd begon Engeland aanstalten te maken tot hervatting eener ten vorigen jare afgesprongen vredesonderhandeling met Frankrijk. In deze omstandigheden richtte zich nu de Erfprins tot zijn vader met sterken aandrang, om zelfstandig met het Directoire te gaan onderhandelen, of er hem de vrijheid toe te laten indien hij niet verkoos het zelf te doen. De toon van de vraag was dreigend: bleef de Prins volslagen werkeloos, werd te verstaan gegeven, dan zou de Erfprins zelf aan de belangen zijner kinderen weten indachtig te zijn. De Prins antwoordde, dat hij niets aannam dan herstel in zijn oude waardigheden. Kon de Erfprins dit bereiken zonder onderhandeling te Parijs, dan mocht hij zijn gang gaan; zoo niet, dan verbood hij hem elken handel hoegenaamd. De Erfprins gehoorzaamde mokkend. Hij heeft achter vaders rug niets gedaan waartoe deze hem geen toestemming had gegeven, maar hij achtte nu het stadhouderschap en eveneens de schadeloosstelling verloren. Hij zou van pretendent particulier worden, schreef hij, en arbeiden als een ander om zijn kinderen een bestaan te verschaffen.

Om woord te houden, had de Erfprins nu kool moeten gaan planten op de goederen die hij had aangekocht, ver weg in Polen. Hij bleef echter op den uitkijk te Berlijn, tot eerlang het vredesdenkbeeld na de mislukking der onderhandeling van Lord Malmesbury weder van de baan was, en tegelijk Frederik Willem II was overleden. Men kwam toen voor de zooveelste maal op de coalitieplannen terug.

Het valt moeilijk, 't zij den Erfprins, 't zij zijn vader in het geschil van 1797 geheel gelijk te geven. De nuchtere Willem V begreep vol-

komen terecht, dat een directe poging bij de Fransche Republiek op enkel vernedering uit zou loopen. Om goed te begrijpen hoe weinig succes zulk een poging zou hebben gehad, zoo zij beproefd ware door iemand die niet over één soldaat en slechts over een uiterst matig getal banknoten beschikte, moet men zich te binnen brengen dat op dit oogenblik niet slechts Pruisen, maar ook Engeland het herstel van het stadhouderschap had opgegeven, en van deze zienswijs mededeeling had gedaan te Parijs, bij artikel 14 van Malmesbury's ontwerp-tractaat: Engeland zou de Bataafsche Republiek erkennen, mits bij een algemeen vrede den Prins van Oranje een schadeloosstelling in Duitschland werd toegewezen. De familie hoorde hier eerst van, toen, na het afbreken der onderhandeling te Rijssel, de Franschen de door Engeland aangeboden artikelen openbaar maakten. Bedeesdelijk heeft toen de Prins gevraagd, of het niet raadzaam zijn zou dat Engeland een stap deed om den slechten indruk van dit nieuws bij de oranjepartij in de Republiek weg te nemen, door een brief te publiceeren waarbij de koning verzekering gaf van zijn voortdurende belangstelling in het lot van Nederland, en vooral van zijn wensch dat de oude constitutie mocht worden hersteld; een voorslag, waarop de Prins nimmer antwoord ontvagen heeft.

Zag dus de vader beter dan de zoon in, hoever de middelen van het Oranjehuis voor het oogenblik strekten, de zoon was de meerdere in begrip van het einddoel, waartoe men ook in het gunstigste geval slechts zou kunnen geraken. Hij zag in dat van volledig herstel van het oude régime nooit sprake zou kunnen zijn, en daar de vader dit onmogelijke alleen aannemelijk verklaarde, vertegenwoordigde uitsluitend de zoon nog de toekomst van het huis. Willem V heeft hier wel enig gevoel van gehad: aan Tollius, dien hij op herhaalden aandrang van zijn zoon eindelijk bij zich ontving, om iemand bij de hand te hebben die eventueel namens het huis van Oranje een congres tot den algemeenen vrede zou kunnen bijwonen, verklaarde hij, dat hij „in geval van te veel inkrimping der stadhouderlijke waardigheid veeleer den Erfprins daaromtrent zijne keuze zou laten, dan op zijne jaren de moeilijke taak op zich te nemen van naar nieuwe inzichten en voorschriften te moeten besturen.” Even weinig als de terugkeer in een gemoderniseerde Republiek, lokte hem de regeering over geseclariseerde bisdommen in Duitschland aan, zoowel uit andere hoofde, als omdat er alle kans was dat hij zijn eigen

oude Nassausche bezittingen daardoor aan een derde zou moeten afstaan. Toen dan ook Oostenrijk zich tegen het door Pruisen uitgebroede plan van schadeloosstelling met Bamberg en Würzburg verklaarde, had hij niet het minste bezwaar aanstonds van alle aanspraken, welke anderen hem op die landen hadden willen toekennen, afstand te doen. Engeland maakte hiervan gebruik, om een poging tot hereeniging van Pruisen en Oostenrijk door den Prins van Oranje te doen inleiden. De nieuwe koning van Pruisen scheen met de politiek, die tot het tractaat van 5 Augustus 1796 geleid had, maar matig ingenomen, en in Oostenrijk namen oorlogzuchtige gevoelens weder de overhand. Het ware dan nogmaals te beproeven, beide groote Duitsche mogendheden zij aan zij tegenover Frankrijk te stellen. Engeland had bij den jongen Frederik Willem III een geheim agent gezonden, een gladtongig Genevees, de Luc, om zijn eerzucht te prikkelen en voor het geval van oorlog subsidie te beloven. De koning had toegezegd zich met Oostenrijk wel te willen verstaan over een gemeenschappelijk optreden bij het congres van Rastadt, hetgeen het begin zoude kunnen zijn van een viervoudig verbond tusschen de hoven van Berlijn, Londen, Weenen en St. Petersburg. Lord Grenville verzocht nu den Prins, te Weenen kennis te doen geven dat hij afzag van de beide bisdommen aan de Main, waardoor een der beletselen althans voor een goede verstandhouding tusschen Pruisen en Oostenrijk scheen opgeheven. De kennisgeving zou worden overgebracht door generaal Stamford, die eerst Berlijn zou bezoeken, om ook daar in het belang van de vereeniging der machten werkzaam te zijn. Het wantrouwen tusschen Oostenrijk en Pruisen, schreef hem Lord Grenville, was de eenige oorzaak dat het viervoudig verbond nog niet gesloten kon worden. Stamford heeft de reis in Mei en Juni 1798 volbracht, maar zonder eenig succes hoegenaamd. Hij werd beleefd aangehoord, en de belangeloosheid van den Prins van Oranje werd zeer geprezen, ja zelfs zeiden Oostenrijk en Pruisen van alle vergrooting van hun eigen gebied ten koste van het Rijk eveneens te willen afzien, maar nu Pruisen den voorslag betreffende Bamberg en Würzburg introk en daarentegen aanbeval de Nassausche bezittingen van den Prins een weinig uit te breiden, kwam Oostenrijk onmiddellijk met het tegenbeding dat dan eerst den uit Italië verdreven hertog van Modena een schadeloosstelling moest worden bezorgd in de buurt van de Breisgau. Stamford gaf te kennen, dat als de vereeniging tusschen Pruisen en Oostenrijk

op de vergrooting van het Nassausche gebied af moest stuiten, de Prins gaarne voor elke schadevergoeding hoegenaamd wilde bedanken. Dit was geheel onnoodig, verklaarde Thugut, mits Pruisen zich van te voren aan de nieuwe coalitie verbond, want deze was noodig zoowel in geval van oorlog, om de ruïne van geheel Duitschland te voorkomen, als in geval van vrede, om Frankrijk te noodzaken zich inderdaad tot de Rijn grens te beperken. Eigenlijk, ging Thugut voort, behoorde er van geen schadeloosstelling, maar van herstel van den Prins van Oranje sprake te wezen, en ook dit zou het vereenigd Europa kunnen afdwingen. Zelfs zou men niet ongeneigd zijn, in geval van succes aan Pruisen de Zuidelijke Nederlanden over te laten. Pruisen zou daarmede geheel van positie veranderen: het zou voor Frankrijk de vijand bij uitnemendheid worden, terwijl Oostenrijk in het bezit bleef zijner schadeloosstelling (Venetië), en de handen vrij kreeg in het Rijk. Natuurlijk dat Pruisen voor een zoo gevaarlijk geschenk, dat het bovendien eerst nog zelf zou moeten veroveren, bedankte. De reis van Stamford had niets anders opgeleverd, dan nieuwe bewijzen voor het ongeneeslijk wantrouwen tusschen de hoven van Weenen en Berlijn.

Intusschen had, in opdracht van den Prins (die er zich evenwel niets goeds van beloofde), Tollius de onderhandeligen te Rastadt bijgewoond. De oneenigheid tusschen Pruisen en Oostenrijk had gemaakt, dat er niets van belang was voorgevallen. „Men meent in 't algemeen”, schrijft Tollius al spoedig na zijn aankomst, „dat te Parijs meer te verrichten is dan hier.” — Later: „Men spreekt hier veel van een begrip te Weenen, dat de schadeloosstelling van het huis van Oranje voor het verloren stadhouderschap geheel geene gemeenschap zoude hebben met de zaken en belangen van het Rijk.” — „Ik vroeg gisteren aan den gezant van Pruisen, of de Franschen in het bijzonder tegen het huis van Oranje ingenomen waren, en of het de moeite loonen zou zich meer onmiddellijk met hem in betrekking te stellen; maar hij antwoordde dat het laatste niets helpen zou, en dat omtrent het eerste hem niets was voorgekomen dat iets sterkers aanduiden zoude tegen den Prins van Oranje dan tegen ieder ander. Ondertusschen had hij allerwegen aangedrongen, dat zonder schadeloosstelling voor het stadhouderschap Pruisen nimmer de Bataafsche Republiek zoude erkennen. Een der Franschen had zich laten ontvallen *que les Bataaves n'en auraient pas plus ni moins chaud*”. — „Het denkbeeld eener

keurwaarde is zoozeer ter zijde gesteld, dat er zelfs niet meer van gesproken wordt”.

Stichtelijke lectuur voor den Erfprins, die op een zelfstandig optreden van het Oranjehuis zijn hoop had gebouwd! Oranje kon alleen triomfeeren, zoo de contra-revolutie triomfeerde, en deze leed nederlaag op nederlaag, zoolang zij niets vertegenwoordigde dan belangen van het ancien régime.

Behalve op de geschiedenis van het Oranjehuis, staat ons ook op die der Oranjepartij te letten. Zij heeft zich over het geheel gedurende ons tijdvak muisstil gehouden, om geen vat op zich te geven en de tegenpartij niet tot vervolging te prikkelen. Men merkt zodoende haast niets van haar bestaan; intusschen zij bestond, en omvatte in haar verschillende schakeeringen ongetwijfeld de numerieke meerderheid van het Nederlandsche volk. Men was echter in een dier tijdperken, waarin de numerieke meerderheid begrijpt, de regeering aan anderen te moeten overlaten. Niet alleen om den dwang van buiten, maar ook omdat zij zich bewust was innerlijk tot het beheerschen der omstandigheden ongeschikt te zijn. De terugkeer tot het oude was reeds volstrekt niet meer aller ideaal; allerminst werd zij verlangd met die onstuimigheid, die alleen in staat is tot gemeenschappelijke actie te bewegen.

Er waren onder de patriotsche partij talrijke achterblijvers, die nog geheel met hun denkbeelden in 1787 leefden, en over 1795 weinig minder ontsteld waren dan de Oranjepartij zelve. In de landprovinciën, waar de regenten van ouds zooveel nader tot het volk stonden dan in het Westen der Unie, had een groot gedeelte dezer lieden zitting genomen in de provisioneele besturen, maar in Holland voelden zij zich door het revolutionnaire element geheel overvleugeld, en zagen geen heil dan in een terugkeer der oude Republiek, met inbegrip van het stadhouderschap. Het is curieus deze nablijvers van '87, die Oranje indertijd het felst hadden bestreden, zich thans aan het stadhouderschap te zien vastklampen. Zij waren zoozeer in de eerste plaats anti-stadhouderlijk geweest, dat zij het stadhouderschap niet missen konden om zelf te bestaan. Het

stadhouderlijk huis, in zijn vernedering, zou misschien hun hand willen aangrijpen om, op hun voorwaarden, te worden hersteld. Men verwachtte in het begin van '95, dat van Pruisische zijde wellicht een poging tot bemiddeling zou worden gedaan, en dat geen geheime steun van binnen door den Prins zou worden versmaad. Zoo zijn, van oud-patriotschen kant, aan lieden der Oranjepartij aanbiedingen gedaan om een poging tot wederinvoering van een gelimiteerd stadhouderschap te ondersteunen. Repelaer (dezelfde die in Parijs was geweest), van deze voorstellen aan den Prins kennis gevende, zegt dat zij afkomstig zijn van „de hoofden van onze tegenpartij van 1787”. Van van Berckel en Zeeberg dus misschien? want de derde hoofdman van '87, de Gijselaar, hield zich in dezen tijd in Brabant op. In antwoord meldde men uit Hampton Court, dat men zich met de partij van '87 wel coaliseeren wilde, en zelfs de personen, toen op verlangen der Prinses uit de regeering gezet, in de coalitie wilde toelaten, mits alles strekken zoude tot herstel van het Erfstadhouderschap op den voet van 1748 en 1788. Zoodanige geremoveerden echter van '87, welke thans onder het nieuwe democratisch régime posten hadden aangenomen, wilde men in ieder geval uitsluiten: de geheele democratische fractie kon nimmer bij den Prins in aanmerking komen. Verder werd Repelaer vermaand in alles wat de coalitie betrof met de uiterste voorzichtigheid te handelen, „om niet te eeniger tijd de dupe van onze tegenpartij te wezen”. — „Het bericht omtrent de toelating der geremoveerden tot de coalitie.” schrijft Repelaer terug, „was zeer aangenaam, schoon ik vrees dat de uitsluiting van al degenen welke posten hebben aangenomen, moeite zal geven. Op de bewilliging in het herstel op den voet van 1748 en 1788 zal scherp zijn te letten, want wij hebben met smousen te doen”. — Op dit punt gekomen, neemt de zaak met de gevangenneming van Repelaer door de nieuw-patriotsche regeering, die hem tot 1801 in hechtenis hield, een eind. Zij zou overigens, bij het uitblijven van voorstellen tot bemiddeling van de zijde van Pruisen, van zelf zijn doodgebloed.

Het denkbeeld eener coalitie tusschen Oranje en de gematigde elementen der patriotsche partij werd, blijkens een brief van den vertrouweling van den Erfprins, d'Yvoy, die in Juli '95 in de Republiek hoogte van zaken ging nemen, ook buiten den kring van van Berckel en Zeeberg wel voorgestaan. Een dergelijk verbond alleen scheen de thans heerschende democratie te kunnen nederwerpen. De meerderheid der Oranjepartij,

bericht d'Yvoy, is voor de coalitie; slechts een minderheid wenscht buiten alle verstandhouding met lieden der patriotsche partij te blijven. Hijzelf schaart zich bij de meerderheid, en heeft er een levendig besef van, dat men nimmer met de partij der omwenteling zal kunnen concurreeren zonder zelf met een programma van hervormingen voor den dag te komen. Hem staat daarbij de invoering der Engelsche constitutie voor den geest, die hij, in een ontwerp van grondwet voor het herboren Nederland, zoo na mogelijk volgt. Hij springt daarbij na één aanloop even ver, als Hogendorp eerst na tal van jaren, en voet voor voet, is gekomen. Natuurlijk is zijn grondwet in geen deele de uitdrukking der gemiddelde gevoelens van de Oranjepartij van 1795, evenmin als Valckenaer's ontwerp van 1791 de gemiddelde gevoelens der toenmalige patriotsche partij weergaf; intusschen is het merkwaardig dat wij ook uit oranjegezind milieu een ontwerp dat amalgama der schulden en vernietiging der provinciën inhoudt, zien voortkomen. De positie van den Stadhouder is uitgewerkt volmaakt als die van een constitutioneel koning; zonder het te weten komt d'Yvoy hier, van een geheel ander punt dan Valckenaer uitgegaan, in de buurt van diens ontwerp van 1791 terecht. Voorloopig nog onzichtbaar door al het vijandig rumoer aan de oppervlakte, is toch de convergeering van denkbelden reeds begonnen, waaruit de restauratie van 1814 voort kon komen.

Behalve van d'Yvoy, heeft de Erfprins over de gesteldheid der Oranjepartij ook veel berichten van den gewezen baljuw van Vlissingen, Lampins, ontvangen. Het eerste, van 11 September 1795, verklaart een tegenomwenteling, van de Republiek uit te beginnen, voor volstrekt onmogelijk, terwijl een herstel van het oude door buitenlandsch geweld maar matig in den smaak der Oranjepartij zal vallen. De verhoudingen uit de jaren tusschen 1787 en '95 zouden dan eenvoudig terugkeeren, en deze waren voor de Oranjepartij niet zoo rooskleurig geweest, dat zij zich er opnieuw aan wagen wilde. — Het tweede stuk, van 13 October 1795, licht deze meening nader toe door er op te wijzen, dat vóór 1795 eigenlijk niemand tevreden was. De Unie was al lang „een onnut stuk perkament”; hoe lang was het geleden dat eenige stad of provincie zich had laten leiden door den geest van dat staatsstuk, dat onder Willem I wellicht voortreffelijke diensten kon hebben bewezen? Men behoorde niet te vergeten, dat de staat een bankroet nabij was toen hij door de Franschen werd omvergestooten. Zonder rekening te houden met de revolutie, was er

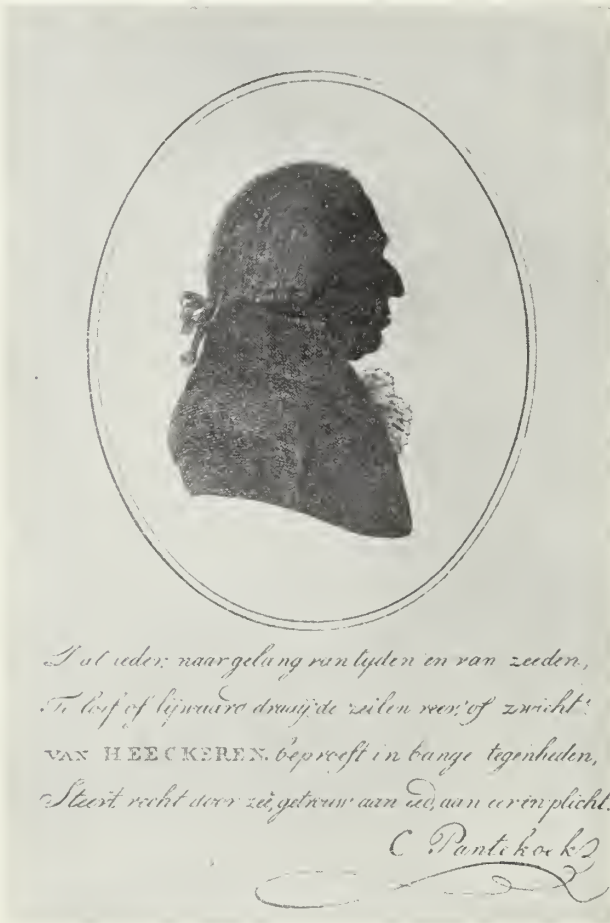

aan een toekomst voor het Oranjehuis in Nederland niet meer te denken. Men moest zich niet inbeelden, dat door een bondgenootschap met de oud-regenten alleen, de omwenteling ooit tot staan zou zijn te brengen. Voortaan zou geen regeering meer mogelijk zijn, waaraan niet alle klassen der burgerij, en leden van alle kerkgenootschappen, deel konden hebben. En de kostbare rol eener groote mogendheid zou Nederland nimmer meer op zich kunnen nemen; men zou zich tevreden moeten stellen met een bescheiden bestaan, en alles moeten inrichten op den daarbij passenden voet. — Het derde stuk, van April 1796, bepleit een neutralisatie der Republiek door toedoen van Pruisen en met goedkeuring van Frankrijk, aan 't welk de uitbetaling der 100 millioen moet blijven gewaarborgd. Het huis van Oranje zelf moet de Nationale Conventie met een plan van herschepping van den Nederlandschen staat vóór zijn, en zoo de Prins dit niet wil of kan, moet de Erfprins te voorschijn treden. — Het vierde stuk, van Juni 1796, geeft de indrukken een verblijf van vijf maanden in de Republiek, waaruit de schrijver zooeven naar Duitschland is teruggekeerd. *Toute la nation, lezen wij, grande et petite, se fait aux manières françaises. Quant aux individus ce ne sont que les membres du gouvernement qui se plaignent de leur dépendance des Français et des sommes que le mot de liberté leur coûte. Il est assez singulier que les Français et les patriotes sont plus mal ensemble que les Français et les partisans de l'ancienne constitution . . . La saine partie de la nation et qui désire un changement n'est pas encore assez malheureuse pour avoir l'énergie du désespoir. Elle se trouve trop heureuse de ne pas avoir passé par les mêmes épreuves qu'en France. Contentée d'en être quitte pour une partie de sa fortune, elle vit du jour à la journée . . . Ils s'excusent en disant: „nous ne sommes pas appelés à faire la contre-révolution”.*

Dat ons land rijp was voor revolutie kunnen wij opmaken niet zoozeer uit de kracht van haar eigen daden, als uit de slapte van den tegenstand dien zij opwekte. Het gemis aan het geloof in het oude, in zijn deugd en zijn recht, moet groot zijn eer een volk eene omwenteling verdraagt. Bij ons lag dat geloof te zieltoegen.

Van eenige poging tot inwendige organisatie der Oranjepartij vindt men eerst een flauw spoor in den zomer van 1797, het merkwaardige jaar, dat een halte in de omwenteling beteekent. Bij de toenemende reactie in Frankrijk en de gelijktijdige sterke beweging tot vrede in Engeland

schijnt een soort arrangement tusschen de revolutie en het oude Europa

Baron van Heeckeren van Suyderas.

binnen de grenzen van het mogelijke te liggen, ja wordt kort voor den 18^{den} fructidor binnen eenige maanden tegemoet gezien. Een van de uitgeweekenen die het meest met de partijgenooten in het binnenland correspondeerde was de uit de geschiedenis van den patriottentijd bekende baron van Heeckeren van Suyderas, die zich afwisselend te Emmerik of bij Wezel ophield. Zelf geen man van groot inzicht; zijn beteekenis ligt voornamelijk in zijn relatiën. In Juni '97 deed hij een badkuur te Pymont, waar zich toen ook Haugwitz en de koning van Pruisen bevonden. Hij was tevoren bij den Erfprins te Ber-

lijn geweest, en droeg kennis van diens gevoelen dat men bij Frankrijk zelf een verandering van houding ten opzichte van het Oranjehuis moest zien te bewerken. Van Heeckeren was iemand die onmiddellijk

op een denkbeeld voortgaloppeerde. Hij schreef naar Hampton Court of het geen tijd was, de Franschen van de heerschende partij in Nederland af te trekken. Met een of ander obscuur tusschenpersoon te Pymont overlegde hij reeds, of het voor dertig of voor veertig millioen te doen zou zijn. Haugwitz bereidde hem er op voor, dat het stadhouderschap wel niet hersteld zou kunnen worden dan met behoud eener Nationale Conventie; en dat de zaak beter ten bate van den Erfprins dan van Willem V was te beproeven. Naar Wezel teruggekeerd, vond van Hleekeren echter bij zijn partijgenooten geen onverdeelde instemming met dergelijke denkbeelden. Hij trof er den oud-gezant van Spaen van Voorstonde, die pas de Republiek was rond geweest en o.a. gesproken had met den oud-secretaris der Staten van Holland, Royer, in den Haag en met den oud-burgemeester Dedel te Amsterdam. De laatste had hem verzekerd, ook namens zijn potitieke vrienden, dat de Loevesteinsche factie voor goed tot het verledene behoorde. Men was het er over eens, dat het gunstig schijnend oogenblik niet voorbij moest gaan zonder iets voor de oude regeering te beproeven, maar men wilde den Prins het initiatief laten. Het „noyau”, dat van Spaen van Voorstonde op zijn reis had bijeengebracht, en waartoe behalve Royer en Dedel een aantal (hoofdzakelijk Geldersche) edelen en eenige personen uit het Amsterdamsche patriciaat behoorden, liet 15 Juli 1797 „uit aller naam” aan Willem V schrijven, of hij op kon geven wat men van Engeland te wachten had: of bij de vredesonderhandelingen „ons herstel eene *conditio sine qua non* zal zijn?” Zoo niet, dan zouden zij „zulke middelen moeten bij de hand nemen die alsdan nog maar alleen zouden overblijven om het lieve vaderland en deszelfs ingezetenen van een totale ruïne te redden”. Daar er, voor men antwoord uit Hampton Court had, vier à vijf weken plachten heen te gaan, verzochten zij dat de Erfprins mocht worden gemachtigd om vanwege Zijn Hoogheid met hen te handelen. — De Prins antwoordde zoo koel mogelijk: „Men kan verzekerd zijn dat wanneer ik zal oordeelen zulks te kunnen doen met effect, ik zal trachten te vernemen wat men van hier te wachten heeft”. Op het verzoek rakende den Erfprins antwoordt hij met geen woord.

Uit de briefwisseling tusschen zoon en vader blijkt nog, dat in het laatst van Juli door het „noyau” besloten is, van Lynden van Blitterswijk en van Spaen van Biljoen naar Rijssel en Parijs te zenden. Het blijkt

echter in geenen deele dat aan dit besluit uitvoering is gegeven; nergens vindt men de komst van agenten der oranjepartij te Rijssel of Parijs vermeld. Zoo de reis toch heeft plaats gehad, is zij van geen uitwerking geweest.

Na den 18^{den} fructidor hoort men van al deze en dergelijke pogingen niet meer. De revolutie gaat voort, Engeland laat het vredesdenkbeeld varen, en neemt dat van coalitie weder op. Maar toen in 1799 de poging om Nederland gewapenderhand op de revolutie te heroveren werkelijk is beproefd, heeft men de voorlieden der Oranjepartij geenszins bereid gevonden leven en goed op te zetten om prins Willem V en de Unie van Utrecht terug te bekomen. Nog eenige jaren later, en zij voelden zich volkomen tehuis in de antichambre van Lodewijk Napoleon.

DERDE HOOFDSTUK

HET UITVOEREND BEWIND.

Een van de eerste daden der nieuwe regeering was, Schimmelpenninck naar den Haag te roepen.

Schimmelpenninck had bedankt voor het lidmaatschap der tweede Nationale Vergadering; hij begreep dat het moderantisme verstandig deed, voor het oogenblik de heftiger partij aan het roer te laten. Toen de 22ste Januari dreigde, had hij de gematigde unitarissen vermaand, Vreede vóór te zijn door het snel eens te worden over de constitutie. De slag viel, en Schimmelpenninck had niet tegen het nieuw opgetreden Bewind gekabaleerd; de constitutie, hoe dan ook in de wereld gekomen, wilde hij aanvaarden, mits er, in de toepassing, een vereenigingspunt voor de natie van werd gemaakt: geen wig, om haar nog verder te verdeelen. Nog bij het bezoek van Vreede en van Langen aan Amsterdam, in Maart, schijnt hij hun van zijne loyale gevoelens verzekering te hebben gedaan, maar naar zijn raadgevingen, waaraan hij het bij die gelegenheid zeker evenmin heeft laten ontbreken, werd niet geluisterd, en zoo is hij geeindigd met hun vijand te worden, en een zeer gevaarlijke. Schimmelpenninck vertegenwoordigde de burgerlijke achtbaarheid van patriotsch Amsterdam, even bevreesd voor Jacobijnsche proefnemingen als voor een orangistische reactie, en deze laatste van het doordrijven der eerste tegemoetziende. Er is alle reden om aan te nemen, dat de bewerkers van den 12^{den} Juni van te voren met hem in betrekking zijn getreden, en dat hij hun den bijval van Amsterdam heeft toegezegd. De nieuwe regeering droeg hem thans het delicaatste werk van alle op: het verdedigen van den 12^{den} Juni te Parijs.

Men was in den Haag verder gegaan, dan het Fransche Directoire bedoeld had, en Charles Delacroix, die met dreigende woorden naar zijn land was teruggekeerd, had te Parijs nog machtige vrienden, zoo niet in, dan toch buiten de regeering. Hij stelde een rustelooze pers-campagne tegen zijn Bataafsche vijanden in, en gaf aan de geslagen partij het wachtwoord uit, zich tot weerwraak te rusten. Zoolang er geen verandering kwam in de oogenblikkelijke samenstelling der Fransche regeering, bestond er voor de overwinnaars van den 12^{den} Juni geen direct gevaar, mits zij er in slaagden de gebeurtenis enkel als het ten onder brengen eener gediscriteerde factie, niet als een poging tot emancipatie uit de Fransche voogdij, te doen opvatten. Handhaving der constitutie was dus de aangewezen leus, en om te beter te doen uitkomen dat dit meenens was, wilde men de gevangenen van 22 Januari voorloopig in hechtenis houden, tot de invoering der staatsregeling, door de verkiezing van een constitutioneel Uitvoerend Bewind en constitutioneel Vertegenwoordigend Lichaam, een feit zou zijn geworden. Het publiek evenwel begreep deze voorzichtigheid niet en drong zoo sterk aan, dat men in het begin van Juli alle gevangenen van 22 Januari op vier na ontsloeg. Ter wille der onpartijdigheid werden echter tegelijkertijd ook alle gevangenen van 12 Juni op vier na ontslagen. Deze acht bleven in een nu symbolisch geworden gevangenschap tot na de invoering der constitutie. In de vrijlating werden echter uitsluitend de *politieke* gevangenen van 12 Juni begrepen; niet zulke gearresteerden, wien men misdrijven ten laste legde die vielen onder het gemeene recht, als van Langen en de inmiddels ook gevatte Wybo Fynje.

Nadat in de grondvergaderingen de door het vorig Bewind geschrapte gematigde patriotten weder waren toegelaten, hadden in de tweede helft van Juli de verkiezingen voor het constitutioneel Vertegenwoordigend Lichaam plaats. In deze vergadering vormden de Jacobijnen slechts een kleine minderheid, en waren de federalisten als partij niet meer vertegenwoordigd. De groote meerderheid laat zich enkel kenmerken als moderaat. Men merkte er op de Leeuw, Couperus, van de Kasteele, van Lennep, leden der eerste Nationale Vergadering; Verbeek en Leemans, president en secretaris van het voormalig provinciaal bestuur van Holland; Maurits Cornelis van Hall, procureur der gemeente te Amsterdam; van Leyden, den gewezen secretaris van het comité voor de buitenlandsche zaken; voorts Wildrik, het zwijgende lid van het

afgezette Uitvoerend Bewind; enkelen die bekend waren geworden bij de provinciale omwentelingen in 1795, als Appelius uit Zeeland, maar de meeste leden waren tamelijk obscure personen. Onder de leden die thans voor het eerst in politieke betrekking optraden, hebben er weinig anderen eenigen naam gemaakt als de Zeeuw van Royen, en de reeds als schrijver bekende Lublink de Jonge.

De eerste taak van het nieuwe Vertegenwoordigend Lichaam was de verkiezing van een constitutioneel Uitvoerend Bewind. De vijf agenten van 12 Juni wilden niet in aanmerking komen, om den schijn te ontgaan van de anderen te hebben verdreven uit bijoogmerken; twee van hen, Gogel en Tadama, hadden trouwens niet den voorgeschreven leeftijd van veertig jaar. Ook Schimmelpenninck was nog te jong, en zou bovendien de betrekking niet hebben begeerd. Het kostte buitengemeene moeite, geschikte candidaten te vinden. Vreesde men dat het gedrag van Vreede en Fynje den post van Directeur hatelijk had gemaakt? Zag men op tegen de zware verantwoordelijkheid van het hoogste ambt in zoo wisselvallige tijden? Het een zoowel als het ander; en bovendien was de keus nog zeer beperkt, daar men wel goede patriotten wenschte, maar geene, die zich in de verleden troebelen te sterk in een of andere richting hadden doen kennen. Zoo kwamen dan eindelijk de volgende personen uit de bus: van Hasselt, tabaksfabrikant te Amsterdam, een respectabel burger-patriot en overtuigd unitaris, maar zonder bekwaamheden voor een regeeringspost; — Ermerins, jurist uit een deftige Zeeuwsche familie, van doctrinairen aanleg en aan de denkbeelden van '95, waartoe hij eenmaal bekeerd was, streng vasthoudend; — van Haersolte, Geldersch edelman van patriotschen huize, maar in zijn hart eigenlijk geen man van het nieuwe régime, en ook niet zeer bekwaam; — Hetteema, een onschadelijk patriot uit Friesland; — Hoeth, procureur-generaal te Groningen. Daar Hetteema niet tot aanneming was te bewegen, werd hij vervangen door van Hooff. Jaarlijks moest een der vijf leden volgens de staatsregeling aftreden; zoo is in 1799 van Hasselt vervangen door Besier, een bekwaam en werkzaam man van gematigd federalistische neigingen; — in 1800 van Hooff door den Amsterdamschen hoogleeraar van Swinden, een man van aanzien in het patriotsche Nederland, een stokstijf doctrinair, geheel geen man voor het kabinet; — in 1801 Hoeth door Pijman, een jaar te voren afgetreden als agent van oorlog, iemand van even weinig bekwaamheid als

karakter. Als geheel is het Uitvoerend Bewind steeds een zwak bestuur gebleven, niet opgewassen tegen de groote moeilijkheden waarvoor het was geplaatst. Geen der leden beheerschte de anderen in voldoende mate, om op het regeeringsbeleid zijn stempel te kunnen drukken.

Intusschen, de nieuwe regeering was er; aan den onregelmatigen toestand, waarin men sedert den 12^{den} Juni verkeerde, was een einde gekomen, zonder dat er ongelukken waren gebeurd. Frankrijk had de „intermediaren” laten begaan, op de verzekering van hun gezant, dat zij niets beoogden dan de onverwijldte invoering der constitutie. Een ding had Schimmelpenninck echter niet kunnen verkrijgen: de uitlevering van Eykenbroek, die te Parijs maar steeds op vrije voeten bleef en aan zijn vrienden in Holland beloofde dat hij het blaadje wel spoedig zou doen keeren. Werkelijken invloed op het Directoire had hij niet, maar de lieden van aanzien, die bij zijne knoeierijen betrokken waren geweest, hielden hem de hand boven het hoofd. Schimmelpenninck meende echter niettegenstaande zijne nederlaag op dit eene punt veilig naar Amsterdam te kunnen terugkeeren, om er zijn winstgevende advocatenpractijk te hervatten. Hij had zich alleen voor een tijdelijke missie beschikbaar gesteld, waaraan hij nu rekende te hebben voldaan. Men was echter zeer verlegen met de keus van een opvolger, en deed alle moeite hem te bewegen den post voor goed te aanvaarden. Ook de handel van Amsterdam en Rotterdam was hierop zeer gesteld. Men leed met den dag gruwelijker overlast van de Fransche kapers, die tot in den mond van onze havens de koopvaarders wegnamen, onder voor-geven, valsch of juist, dat zij Engelsch goed geladen hadden, en bij de rechtbanken in Frankrijk was nooit verhaal. Verbetering kon alleen van eene wijziging der Fransche wetgeving in zake prijzen worden gewacht, en om deze te bewerken wenschte men een gezant te Parijs die de Bataafsche handelsbelangen grondig kende. Schimmelpenninck stelde, voor het opgeven van zijn bloeiend kantoor, buitengemeen hooge financieele eischen, waarop de zaak dreigde af te stuiten, toen eensklaps, den 5^{den} October, een nieuw Fransch gezant¹⁾ in den Haag verscheen, Lombard de Langres, „van eenige der gevaarlijkste aanhangers van

1) De gezant die eerst tot opvolger van Delacroix benoemd was, Roberjot, was na den 12 Juni een oogenblik in den Haag geweest, en had, na een voor de bewerkers van dien dag gunstig rapport te hebben ingezonden, een nieuwe bestemming moeten volgen, naar Rastadt. Sedert was het gezantschap waargenomen door den secretaris Champigny.

het vernietigd schrikbewind geaccompagneerd", zooals het ontstelde Bewind aan Schimmelpenninck schreef, „en door zeer veel anarchisten opgewacht en geaccueilleerd". De tegenpartij was dus van zijn komst onderricht geweest, waarvan men de regeering zelve onkundig gelaten had! De verdediging van het moderantisme scheen zoo noodig als ooit; den 6^{den} October werd in al Schimmelpenninck's eischen bewilligd, en ijlings vertrok deze wederom naar Parijs.

De zaak bleek niet zoo erg als men in den Haag gevreesd had. De voornaamste aanleiding tot de plotselinge zending van Lombard bleek te zijn gelegen in de procedures tegen van Langen en Fynje. Men vreesde dat dezen, tot het uiterste gedreven, de schande van Barras en anderen zouden kunnen openbaren, en zoo had het Directoire, buiten Talleyrand om, iemand uitgekozen om het kostte wat het wilde de invrijheidstelling dezer gewezen bewindslieden te bewerken. Daarnevens werd hem echter opgedragen te zorgen, dat het Bataafsche moderantisme niet in reactie oversloeg. Er waren onrustbarende berichten ingekomen te Parijs, over Spoor's die oranje-officieren op de vloot plaatste; over het ongemoeid laten van Fransche emigranten, waarvan er zich een steeds aangroeiend getal in de Bataafsche Republiek ophielden. Beide berichten waren juist; om in den nijpenden nood aan bevelhebbers te voorzien, had Spoor's eenige in 1795 ontslagen marine-officieren, die uit broodsgebrek dienst zochten, een commando gegeven, en de goedigheid der Bataafsche politie maakte dat onderscheiden Fransche uitgewekenen zich in Holland kwamen nederzetten, zonder dat evenwel blijkt dat zij hier een centrum van politieke actie hadden gevormd. Lombard had in last te fulmineeren, hetgeen hij deed met groote virtuositeit. Hij liet zich in den aanvang ook sterk met de Bataafsche Jacobijnen in, meer tot vreesaanjaging der moderaten echter dan omdat het Directoire werkelijk een nieuwe omwenteling in Holland wenschte. De regeering besloot toe te geven op het punt van van Langen en Fynje, maar dezen stap te maskeeren door hen te doen vallen onder een algemeene amnestie, waarvan zij ook de twee politieke gevangenen van Februari 1795, van de Spiegel en Bentinck van Rhoon, liet profiteren. Tegen de Jacobijnen echter bleef zij in postuur. Den 19^{den} November liet zij een hunner nachtelijke conventiculen oplichten. Onder de zeven aanwezigen bevond zich een lid van het Vertegenwoordigend Lichaam, Hoitsma, dien men loopen liet, maar de anderen,

waaronder de leider der Centrale Vergadering van '95, de Delftsche dokter Ruysch, en Ary Voogd uit Schiedam, Jacobijnsch lid der tweede Nationale Conventie, bleven in hechtenis. Men vond op hen een brief van Eykenbroek, waarin de komst van zekeren Morainville werd aangekondigd, die de toestemming van het Fransche Directoire zou over-

brenghen tot een nieuwen coup, „en als de voorname schurken om zeep waren, zou er te Parijs geen woord over vallen”. Deze liefelijkheid werd nu door Schimmelpenninckaan het Directoire gepresenteerd, dat alle verantwoordelijkheid van zich afwees en Eykenbroek gevangen nam. In Maart 1799 is hij, met nog een ander agent der Bataafsche Jacobijnen, Cornelis van der Hoeven, eindelijk uitgeleverd, maar ook daarna trok, gelijk wij later zien zullen, de Fransche regering haar beschermende hand niet geheel van hem af.

Maarten van der Goes.

Physionotrace door Chrétien.

vrij en daarmede het eigenlijk doel der komst van Lombard bereikt was, bleek deze gezant een onschadelijk, uitermate ijdel maar in den grond goedig man, die door den agent van buitenlandsche betrekkingen, Maarten van der Goes, geheel werd ingepalmd. Van der Goes was een man van het oude régime, zeer kalm patriotsch, en met een groote mate van wereldkennis. Hij was een der weinige diplomaten van vóór '95 die

ondanks de revolutie de Republiek waren blijven dienen. De 22ste Januari vond hem in de betrekking van secretaris van het comité tot de buitenlandsche zaken en had hem heengezonden; de 12de Juni had hem aanstonds in de oude carrière hersteld; van 1797 tot 1807 heeft hij, op de korte tusschenpoos van het bewind van Vreede en Fynje na, onafgebroken de Bataafsche diplomatie bestuurd, en het weten te doen met alle waardigheid die de moeilijke omstandigheden nog maar even toelieten. Gelukkig verstond hij het zeer goed, met Schimmelpenninck samen te werken, wiens post, bij de nulliteit van den Franschen vertegenwoordiger in den Haag, thans van dubbel gewicht werd.

De Bataafsche Republiek, zich de periode der revolutionnaire „journées” nu te boven wanend, zocht zich tegenover Europa te releveeren. Zij was niet meester over het lot, dat haar, minstens tot den algemeenen vrede, aan Frankrijk bond; intusschen kon zij trachten de bestaande verhouding in den voor hare toekomstige onafhankelijkheid gunstigsten zin te ontwikkelen. Het door het Directoire toegelaten schouwspel van 12 Juni: Bataven het werk van een Franschman vernietigend, was Frankrijk op een goed deel van zijn prestige in Nederland komen te staan. De moderaten durfden vrij wat luider van zich af spreken dan vroeger de Jacobijnen. Van afstand van gebied in Vlissingen, van homologatie van het door Charles Delacroix gesloten accoord betreffende het onderhoud der Fransche troepen, was geen sprake meer. Zou volgens een der artikelen van dit accoord het opperbevel over het Bataafsche leger voortdurend bij den Franschen generaal berusten (gelijk Joubert het in had op het oogenblik der sluiting), na Joubert's vertrek (Juli 1798) weigerde men standvastig het aan zijn opvolgers in te ruimen dan bij afzonderlijk decreet en tot wederzeggens toe, op welken voet het in Juli 1799, bij de nadering van den Engelschen inval, dan ook verleend is aan Brune, en het Bewind achtte het oogenblik van in-trekking gekomen zoodra de Engelschen weg waren. Toen in het voorjaar van 1799 een speciaal zendeling, Timothée Lubbert, uit Frankrijk overkwam om de creatie van een Bataafsche credietpapier ten gerieve der Fransche schatkist te verzoeken, durfde men als tegenbeding de schrapping der artikelen van het Haagsche tractaat betreffende Vlissingen stellen: een voorwaarde, die de onderhandeling deed afspringen, en Frankrijk verkreeg de gevraagde hulp niet.

Tusschen de coups d'état van 22 floréal jaar VI (11 Mei 1798) en

30 prairial jaar VII (18 Juni 1799) valt, ook in de binnenlandsche geschiedenis van Frankrijk zelf, het laagtij van het gezag van het Directoire. De Fransche natie walgde van haar gouvernement; de reden dat Barras en Larevellière zoo angstig waakten dat van Langen geen haar gekrenkt werd, was geen andere dan dat zij beseften hoe hun reeds zoo geschonden eer geen nieuwe onthullingen meer overleven zou. De regeering voelde zelf dat zij niet duren kon, maar wist niet door wien zij ten val zou worden gebracht en wanneer, gelijk het volk het zelf niet wist: geen leus en geen man, waarin het nog geloofde. En buiten paktten zich de wolken samen: mislukking van het congres te Rastadt, moord op de Fransche gezanten, toetreding van Rusland tot de coalitie, nieuwe oorlog met Oostenrijk, nederlagen in Duitschland en Italië. De beslissing in het groote geding tusschen Oud en Nieuw scheen nabij, en Oud geduchter dan ooit; Nieuw reeds verkankerend en ontzield.

Voor ons beteekende de ziekte van het Directoire, dat Frankrijk, een heel jaar lang, zich weinig of niet met onze binnenlandsche zaken bemoeide, tenzij dan om kleine, persoonlijke belangen. Maar ook de Bataafsche revolutie was reeds ontzenuwd. De constitutie van '98 had men aanvaard minder uit overtuiging, dan als middel om voor het oogenblik uit een toestand te geraken die geen waarborgen meer bood voor het behoud der publieke rust. Zij kon nog vereenigingspunt blijven voor korten tijd, maar alleen wanneer men haar als een doode letter liet liggen. Haar levend te maken wilde zeggen den strijd tusschen unitarissen en federalisten te hernieuwen, en na drie jaar parlementair krakeel, had men van niets zoo grooten afschuw als van het denkbeeld van staatkundige partijen, die evenwel noodzakelijke organen zijn in ieder land met directe volksvertegenwoordiging. De staatsregeling ging van de fictie uit, dat het Bataafsche volk als zoodanig een collectieven wil had; elke nauwere vereeniging van gelijkgezinden, om voor hun deel dien wil op te voeden en uit te drukken, werd uitgekreten voor factie. Het natuurlijk gevolg was de onmacht van het vormloos gelaten geheel. Het Vertegenwoordigend Lichaam verdronk in de duizend kleinigheden, die tot dusver door de provinciale en locale lichamen waren bedisseld; het bracht den tijd zoek met voorloopige besluiten over dorpsbelangen, terwijl de gewichtigste organieke wetten zonder welke staatsregeling iets beduidt, of in de pen bleven, of mislukten. Aan algemeene regelingen die bedoeld waren van blijvenden aard te zullen zijn heeft het Vertegen-

woordigend Lichaam in de drie jaren van zijn bestaan slechts de volgende tot invoering gebracht: een reglement van krijgstucht; verordeningen op de gewapende burgermacht, op een algemeen arbbestuur; eenige voorschriften nopens de gilden, het lager onderwijs, de jacht, de runderpest en de haringvangst. Geheel mislukt of half afgedaan waren de drie allergewichtigste zaken die op het decreteeren der één- en ondeelbaarheid zouden hebben moeten volgen: de schepping van een nationaal financiewezen, van eene nationaal recht, de inrichting der departementen en burgerlijke gemeenten. Voor de laatste van deze drie zaken was nog het meest verricht; de nieuwe departementale besturen konden 30 Maart 1799 in werking treden, maar de oneindig belangrijker verdeling en inrichting der burgerlijke gemeenten bleef op papier, en korte dagen voor zij zelve verdween, was de Eerste Kamer nog niet verder dan tot het benoemen eener commissie om te dienen van bericht hoe de ontworpen regeling, waartegen het bezwaarschriften gestroomd had, „door eene geheele of gedeeltelijke verandering op eene spoedige en krachtdadige wijze in werking zoude kunnen worden gebracht”. Zes jaar na de revolutie was dus het plaatselijk bestuur in geheel Nederland nog altijd provisioneel. Wat het justitieele betreft, werd een algemeene manier van procedeeeren in civiele en crimineele zaken aangenomen welke echter op papier bleef tot de hoven en rechtbanken welke de constitutie verlangde, zouden zijn ingesteld, hetgeen zij niet werden, — om van de vaststelling van civiele en crimineele wetboeken, die volgens de staatsregeling binnen de twee jaren moesten zijn ingevoerd, niet te spreken. De justitie bleef dus uitgeoefend als vóór 1795: het één- en ondeelbare Nederland had geen eenheid van recht, noch van rechtspraak. Het had, van de buitengewone heffingen afgezien, die elkander met steeds korter tusschenpoos en tot steeds stijgende bedragen opvolgden, zelfs geen algemeene belastingen. Het was mogelijk geweest, met één pennestreek de schulden te amalgameeren, maar de egalisatie der belastingen kon slechts in een afzonderlijk wetsontwerp worden uitgewerkt, dat, volgens de constitutie, binnen het jaar na de eerste bijeenkomst van het Vertegenwoordigend Lichaam moest worden ingediend. Gogel (en hij was de eenige) kwam op tijd gereed; 20 Juni 1799 diende het Bewind het door hem opgemaakt plan van algemeene belastingen in; nagenoeg hetzelfde dat hij onder Schimmelpenninck heeft mogen invoeren. De Eerste Kamer stelde het in handen eener commissie,

wier invloedrijkste lid Appelius was, zelf een financieele specialiteit, die weer een vol jaar gebruikte om nevens Gogel's plan van algemeene belastingen een ander te stellen. Het verslag der commissie werd uitgebracht 9 Juli 1800, en Appelius' contra-project door de Eerste Kamer aangenomen, maar door de Tweede verworpen met 19 tegen 9 stemmen na een vrij onbeduidende discussie (30 Oct. 1800); de zaak was, dat men algemeen aan een langen duur der constitutie van 1798 begon te twijfelen, en dat dus de energie ging ontbreken, om aan de coalitie van particuliere belangen, die elke algemeene belastingsherziening tegen zich zal vinden, het hoofd te blijven bieden. Volgens de staatsregeling kon thans de Eerste Kamer nogmaals het voorstel, ongewijzigd, aan de Tweede inzenden; in zoodanig geval was voor nieuwe verwerping de meerderheid van twee derde der tegenwoordig zijnde leden vereischt. De Eerste Kamer draalde met dit te doen, en bracht na lang wachten eenige veranderingen, door de Tweede verlangd, aan (3 Maart 1801), waarop de Tweede Kamer 25 Maart 1801 met 22 tegen 7 stemmen de wet aannam, maar op een oogenblik dat eigenlijk niemand meer aan de waarschijnlijkheid van haar invoering geloofde, waarvan dan ook vóór de omverwerping der staatsregeling van 1798 geen sprake meer is geweest. Zoo bleef een schromelijke ongelijkheid in grondslagen en heffingsvormen, natuurlijk gevolg der bondgenootschappelijke staatsinrichting van vóór 1795, maar onduldbaar in een gecentraliseerden staat, bestaan tot 1805 toe. — Geen beter lot had een andere belangrijke voordracht van Gogel: die tot oprichting eener nationaal beleen-, disconto en depositobank (28 Dec. 1798). Zij is nimmer in behandeling genomen.

Het Bataafsche moderantisme, thans den troon gezeten, bleek enkel in staat tot een werkzaamheid van negatieven aard: het verijdelde de aanslagen der Jacobijnen. Voor het overige werd er niet geregeerd, maar geadministreerd, en in het wilde weg; de oude regels waren verbroken, en nieuwe vermocht men niet te scheppen. Een algemeene vermoeidheid bij de bestuurders, een even algemeene teleurstelling bij de natie, waren het natuurlijk gevolg.

En onderwijl verminderde gestadig 's lands welvaart. Haar hoofdbron, de koophandel, raakte meer en meer verstopt. Reeds in het jaar 1795 verminderde het getal der in onze havens binnengevallen schepen, dat in de drie laatst voorafgegane jaren respectievelijk 4650, 4456, en 4290 had bedragen, tot 1636. In de volgende jaren stijgt dit

getal niet onbelangrijk, maar alleen, doordat de vaart geheel van karakter veranderde. In kleine schepen, die herhaalde reizen langs de kust deden, en dus in de lijst van één en hetzelfde jaar meermalen geteld zijn, werd uit Hamburg, Bremen en Emden een deel der rijke goederen aangebracht, die vroeger, aan Amsterdam onmiddellijk, de groote vaart placht te leveren. Van wereld-emporium werd Amsterdam distributiekantoor voor Nederland ¹⁾. De eigen reederijen lagen stil; een van de belangrijkste te Amsterdam, die voor de revolutie vijftig schepen in de vaart had, stelde het in 1799 met zes, die nog meestentijds stil lagen ²⁾. De betrekkingen met de koloniën, voor zoover die ons nog restten, konden niet onderhouden worden dan uit buitenlandsche havens en met schepen onder neutrale vlag: de Deensche of Amerikaansche. Van 1797 af was onze kust bijna voortdurend geblokkeerd door een Engelsche scheepsmacht van zoodanige sterkte, dat het rampzalig overschot der Nederlandsche vloot er niets tegen kon uitrichten. Nu kon men wel decreteren, schepen te bouwen, maar het gemis aan vrije communicatie met het Noorden maakte de materialen schromelijk duur, en al wat men vermocht, was, de verliezen van Kamperduin zoo tamelijk weer aan te vullen. Wat men echter niet herstellen kon, was het officierskorps, dat in dien slag veel geleden had door het gevangennemen van nagenoeg alle betrouwbare patriotsche officieren die de Bataafsche marine rijk was, de Winter voorop. Zij waren uit Engeland teruggekomen op parool; hun plaatsen moesten uit nood worden bezet met officieren die men minder vertrouwde. Hoe gevaarlijk dit was, zou in 1799 blijken.

Intusschen gingen, door het stilstaan van den handel, geheele takken van volksbedrijf te niet of hadden moeite zich te handhaven: in de eerste plaats natuurlijk die welke zich met de bewerking van overzeesche produkten bezig hielden, als de suikerraffinaderijen en tabaks-

¹⁾ Het totaal der uit vreemde havens te Amsterdam binnengevallen schepen bedroeg circa 2200 in 1796 tegen 2805 in 1792. Zie nu echter de cijfers voor ieder vreemd gebied afzonderlijk (ik noem eerst het getal van 1792, vervolgens dat van 1796): uit de Oostzeehavens: 891 tegen 520; uit Londen: 217 tegen 46; uit West-Indië: 125 tegen nihil; uit Bordeaux: 93 tegen 50; uit de Levant: 56 tegen nihil; uit Cadix: 44 tegen 35; uit Noord-Amerika: 40 tegen nihil; uit Archangel, 28 tegen nihil; uit Oost-Indië, 14 tegen nihil; uit Hamburg, Bremen en Emden, 87 tegen 1310.

²⁾ *Gedenkstukken* III, 50.

fabrieken; dan ook alles wat voor de scheepvaart gewerkt had, timmerwerven, touwslagerijen, zeilmakerijen. Een ander groot nadeel was, dat Holland de Belgische markt verloor, die het vroeger nagenoeg uitsluitend voorzag. De beschermende rechten door Frankrijk geheven vernietigden onzen invoer daar haast geheel. De eerlijke handel ging te niet; wat zich abnormaal ontwikkelde waren smokkelhandel en agiotage. In de groote steden liepen duizenden om brood, die door bedeeeling in het leven gehouden moesten worden.

Toch treft de reizigers, die voor het eerst ons land bezoeken, nog altijd de schijn van groote welvaart. Men vindt in de Bataafsche Republiek geen bouwvallen, als zoo talloos vele na de revolutie in Frankrijk; alles zit nog goed in de verf; de gewoonten van het week geworden, aan gemak en overvloed gewende volk hebben zich nog niet veranderd. Eerst bij aandachtiger beschouwing blijkt, dat, op enkele gelukkige beursdobbelaars of speculanten in oorlogsbehoeften na, iedereen zich bekrimpen moet en ontevreden is. Ook aan het Fransche volk heeft zijn omwenteling veel gekost, maar zij opende daar voor jongelieden van eerezucht en geestdrift ook een nieuwe loopbaan, in de eerste plaats in het leger. Aan de Bataven bleef die vergoeding ontzegd. Er groeide geen geslacht op dat zich met de revolutie vereenzelvigd had, en de verdediging van den nieuwen toestand als zijn vanzelfsprekende taak beschouwde. Op geen enkel gebied is de overwinning der revolutionaire beginselen in 1798 oorsprong geworden van een krachtig nieuw leven. In de wetgeving blijkt slechts van onmacht, in de letterkunde niet van eenige bezieling, in de zeden van geen wezenlijke verfrissing.

En toch, hoe weinig troostvol het heden was, naar den dag van gisteren wilde men niet terug. Het bleek, toen de gecoaliseerde mogendheden in 1799 een inval deden op Bataafschen bodem.

Dat de coalitie tot dusver tegen de Bataafsche Republiek niets had beproefd, had bovenal gelegen aan de verwijdering tusschen Engeland en Pruisen. Doch een nieuw vooruitzicht opende zich, toen in Rusland een Tsaar aan de regeering kwam, geneigd de zaak der legitimiteit in Europa met de wapenen voor te staan: Paul I. Thans kon worden beproefd, in verbond met Rusland Pruisen tot andere gedachten te brengen. Om Pruisen te decideeren was het noodig, Oostenrijk alle uitbreiding in Duitschland te ontzeggen; Oostenrijk had reeds te ver-

staan gegeven, dat het met Lombardije en Venetië tevreden zou zijn, en, indien het die verkreeg, de Zuidelijke Nederlanden niet terug wenschte. Daar deze toch een meester moesten hebben, vatte men de mogelijkheid in het oog eener vereeniging, in een of anderen vorm, met de herstelde Republiek der Vereenigde Nederlanden. Aan deze denkbeelden, door Engeland voorgesteld, hechtte Paul zijne goedkeuring. Den 29sten December 1798 werd te St. Petersburg tusschen Engeland en Rusland een verdrag gesloten, waarbij Rusland zich verbond om, als het gelukte den koning van Pruisen tot deelneming aan de coalitie te bewegen, dezen met een leger van 45.000 man bij te staan. In afwachting van het succes der onderhandelingen te Berlijn, zou de Tsaar deze troepen reeds in gereedheid brengen. Mocht onverhoopt de medewerking van Pruisen niet worden verkregen, dan zouden de contractanten nader overeenkomen

Prent van R. Vinkeles.

wat zij niettemin tegen den gemeenen vijand zouden vermogen te doen.

De onderhandeling te Berlijn werd door Rusland opgedragen aan graaf Panin, door Engeland aan Thomas Grenville, broeder van den minister van buitenlandsche zaken. Tevens hoopte men op den invloed van den hertog van Brunswijk, die in het najaar van '98 zijne inzichten

omtrent de beste wijze van Nederland met de wapenen te bevrijden aan het Engelsche kabinet had medegeedeeld. Daarbij werd gerekend op samenwerking van de Engelsche vloot, van een Pruisisch leger, en van de Oranjepartij in het land zelf. Het was de Erfprins van Oranje geweest die met dit stuk naar Engeland was overgestoken en het aan Lord Grenville had voorgelegd. Hij had toen tevens verzocht met de leiding der onderneming, voor zoover de verstandhouding met de Oranjepartij en het verzamelen eener krijgsmacht op de grenzen betrof, uit officieren en soldaten van het gewezen Nederlandsche leger bestaande, te worden belast. Lord Grenville antwoordde niet afwijzend, maar gaf te verstaan dat alles van het tot stand komen van een hechte overeenkomst tusschen de vier groote mogendheden, Engeland, Rusland, Oostenrijk en Pruisen afhing. Met name de mate van geldelijke opofferingen, die Engeland zich voor het groote doel zou willen getroosten, was afhankelijk van de bereidwilligheid der continentale mogendheden, om zich tot even krachtdadige medewerking te verbinden.

Na dit bescheid was de Erfprins naar het vasteland teruggekeerd; hij was op het eind van Januari 1799 te Berlijn terug, een paar weken vroeger dan de buitengewone Engelsche gezant, Thomas Grenville. Te Bremen had hem de mare bereikt van het overlijden van zijn jongeren broeder, den veelbelovenden prins Frederik, die, in 1796 in Oostenrijkschen dienst gegaan, te Padua aan een slepende ziekte, verergerd door doorgestane vermoeienissen, was bezweken ¹⁾. Prins Frederik, een opener, minder stroeve natuur dan de Erfprins, genoot bij de gewezen Nederlandsche militairen meer populariteit dan deze, zoodat zijn dood, bij de thans geopende vooruitzichten, een wezenlijk verlies beteekende.

Te Berlijn ving thans een maandenlange onderhandeling aan, waarbij Pruisen nu eens zijn aansluiting in uitzicht stelde, dan weer zich terugtrok. In het eind behielden de vrees voor Frankrijk en het wantrouwen tegen Oostenrijk de overhand, en werd het duidelijk dat, indien van een onderneming tegen de Bataafsche Republiek in 1799 nog iets komen zou, Engeland en Rusland zich haasten moesten, zelf hunne maatregelen te bepalen buiten Pruisen om. De Erfprins, ongeduldig wordend, vroeg reeds verlof de tegenomwenteling te mogen beproeven

---

¹⁾ Prins Frederik was in den oorlog van 1793 gewond geworden in den rechterschouder, welke wond nimmer geheel was genezen.

zonder hulp van vreemde legers, en bij langer dralen werd het mogelijk geacht, dat in de Republiek een ontijdige uitbarsting plaats had, die de zaak meer kwaad zou doen dan goed. In het begin van Mei zond daarom Lord Grenville een zeeofficier, kapitein Popham, naar St. Petersburg, om de medewerking van 20.000 Russen te verkrijgen voor een Engelsche landing in Holland. Uit Berlijn vertrok Stamford naar St. Petersburg om de poging van Popham te ondersteunen en inlichtingen te geven over de kansen van een dergelijken aanval van de zeezijde. Den 23sten Juni 1799 kwam een nieuw verdrag tot stand, waarbij Rusland zich verbond tot levering van een hulpcorps van 17.500 man, die zoo spoedig doenlijk naar Engeland zouden worden ingescheept om van daar uit met Engelsche troepen gezamenlijk de expeditie te ondernemen. Popham stelde de zaak zóó voor, dat tegelijkertijd het Texelsche gat, het Goereesche gat en Vlissingen zouden worden aangevallen. Hij wilde allereerst de Bataafsche vloot vernielen, en Engeland in het bezit stellen van de marinestations en van een aanvalspositie tegen Antwerpen; onderwijl zou de tegen Texel bestemde expeditie in het voorbijgaan Ameland bezet hebben, vanwaar een in de noordelijke provinciën te verwekken opstand zou worden ondersteund; van de positie van Goeree en Voorne uit zou men het centrum van het land in opstand kunnen brengen. Stamford daarentegen was van meening dat men de Eems zou moeten opvaren, Delfzijl en Koevorden bezetten, en van het noorden uit de Republiek binnenrukken. Dit zou niet kunnen geschieden zonder schending der Pruisische onzijdigheid, en om deze reden gaf Paul aan Popham's plan de voorkeur. Het Engelsche plan beschouwt de Republiek als een vijand, die vóór alles onschadelijk moet worden gemaakt, zoodat de expeditie ook voordeel voor Engeland zal opleveren, al moet men zich weer terugtrekken; Stamford wil bovenal het land gespaard hebben als toekomstigen bondgenoot.

Terzelfder tijd ongeveer dat het nieuwe tractaat met Rusland geteekend werd, gaf de Engelsche regeering aan Prins Willem V van haar voornemens kennis. Het kwam er op aan thans de Oranjepartij in de Republiek op de komende gebeurtenis voor te bereiden, waartoe Lord Grenville de medewerking van den gewezen Stadhouder inriep. Jacob Fagel, vóór 1795 Nederlandsch gezant in Denemarken, werd naar het vasteland gezonden om op de grenzen der Republiek een centrum van correspondentie te vormen; hij vestigde zich te Lingen. Men liet ook

den oud-Raadpensionaris van de Spiegel uitnoodigen zich daarheen te begeben. Een ander correspondentiebureau was gevestigd te Elten en Emmerik, waar zich vertrouwden van den Erfprins, d'Yvoy en Carel van Lynden, ophielden. De Erfprins namelijk was sinds lang aan de voorbereiding van een opstand begonnen, en wel op een wijze die kenmerkend is voor den omvang en de kracht zijner ambitie. Hij had niet alleen de Republiek, maar vooral ook België op het oog, en was verstandhouding gaan zoeken met de uitgeweken Belgische edelen en prelaten die zich in grooten getale in Duitschland ophielden. Het verzet dat zich in België tegen de Fransche conscriptie openbaarde deed hen hoog opgeven van de kans op een tegenomwenteling aldaar. In hun hart wenschten zij den terugkeer van het *ancien régime* in België en van de betrekking tot Oostenrijk, maar in de onzekerheid of Oostenrijk hen zou kunnen of willen helpen, wezen zij niet alle verstandhouding met het huis van Oranje af, dat zij in dezen min of meer als den lasthebber van Engeland moesten beschouwen. De tusschenpersonen waarvan de Erfprins en zijn agenten zich voor de verstandhouding met de Belgische ontevreden en het meest bedienden, waren Michiels, gewezen ontvanger van het tot de domeinen van het huis van Oranje behorende land van Montfoort, en Ruys, gewezen ontvanger der domeinen van den Prins in Opper-Gelder. Michiels bemiddelde ook een overleg met de Noord-Nederlandsche Katholieken, aan welke de Erfprins niet ongenegen was concessies te doen zoo zij de zaak der revolutie verlieten. In Nederland was hun natuurlijke plaats in de patriotsche partij geweest, die hun de burgerlijke gelijkstelling beloofd en ook bezorgd had, maar de bittere partijdigheid der Fransche regeering tegen de geloovigen in Frankrijk en België, en de weinige geneigdheid der protestantsche patriotten om hun het effect te doen genieten der bepaling uit de staatsregeling van 1798, die de kerkgebouwen en pastorieën aan de op iedere plaats talrijkst vertegenwoordigde gezindheid toeweest, hadden hun ijver aanmerkelijk doen bekoelen. Een Limburgsch geestelijke, die in Augustus 1799 in opdracht van Michiels een inspectiereis naar Utrecht en Holland ondernam, kwam terug met een zeer gunstig rapport omtrent de gezindheid van de Nederlandsche Katholieken ten opzichte van het huis van Oranje. Men zal hierin echter meer een poging hebben te zien, zich tegen de nadeelige gevolgen eener reactie zooveel mogelijk te wapenen, dan een

uiting van werkelijke belustheid op een tegenomwenteling, die de waarborgen, thans ten behoeve der niet-Hervormde Nederlanders in de wet geschreven, noodzakelijkerwijs verzwakken, zoo niet opheffen zou. Intusschen is de groote aandacht, die de Erfprins aan de positie der Katholieken wijdde, een bewijs dat hij zeer wel begreep, dat niet in alle opzichten de toestand van vóór 1795 terug zou kunnen keeren.

Welke veranderingen bij gunstigen afloop der Engelsche onderneming in de oude staatsgesteldheid zouden moeten worden gebracht, is in dezen tijd het onderwerp geweest van velerhande overleg. Tijdens zijn verblijf in Engeland in 1797 had Tollius de vraag reeds met den Prins en de Prinses besproken. Een ontwerp van Unieherziening, waaraan hij reeds in 1795 begonnen was, werd gedurende deze besprekingen in zijn definitieven vorm gebracht, en door de stadhouderlijke familie min of meer erkend als het bij eene eventueele restauratie bij voorkeur te gebruiken stuk. Het liefst zou men zoo iets met van de Spiegel hebben overlegd, maar deze zat toen nog gevangen. Het stuk van Tollius vervangt voor de vergadering der Staten-Generaal het beginsel der eenparigheid door dat der meerderheid. De quotenrtabel blijft in wezen. De vergadering der Staten-Generaal wordt onderscheiden in gewone en buitengewone; bij de gewone, voor de loopende administratieve zaken, vervalt de ruggespraak, maar petitiën behooren tot het domein der buitengewone vergadering. In beide vergaderingen zal de Erfstadhouder, indien aanwezig, voorzitten; de besluiten, plakaten, lastbrieven enz. zullen gaan op den naam van Erfstadhouder en Staten-Generaal. Het gezag van den Kapitein-Generaal in zake vloot en leger wordt uitgebreid, o a. met het uitsluitend recht van aanstelling en bevordering van officieren. Ter beslechting van geschillen tusschen provinciën of leden van dien wordt ingesteld een Oppergerechtshof der Unie, dat ook rechtsgebied heeft in zake contraventien omtrent de middelen der Generaliteit, over Generaliteitsambtenaren en over de koloniën van den Staat. De mogelijkheid eener opneming van Drente en de Generaliteitslanden in de Unie wordt voorzien. Ook in de Staten der provinciën wordt het eenparigheidsbeginsel vervangen door dat der meerderheid, en de ruggespraak beperkt. Invloed der burgerijen op de keuze der regenten, het brengen van nieuw bloed in de ridderschappen, worden wenschelijk genoemd.¹⁾

---

¹⁾ Het stuk van Tollius is gedrukt: *Gedenkstukken* III, 869.

Onafhankelijk van Tollius was er, van 1795 af, een ander man gedurig werkzaam geweest aan het ontwerpen eener Unieherziening voor het geval eener mogelijke restauratie: de jonge Gijsbert Karel van Hogendorp, vóór de omwenteling pensionaris van Rotterdam. Zijn werk uit deze jaren is eerst bekend geworden lang na zijn dood; echter is het merkwaardig om de rol die van Hogendorp vervolgens in onze geschiedenis gespeeld heeft en om de verhouding waarin het staat tot de algemeen bekende *Schets* van 1813.

Wij merkten in een vorig hoofdstuk op dat in het jaar 1795 een groot gedeelte der Oranjepartij niet zonder hoop was, dat, bij de eerste groote overwinning der geallieerden, de Franschen, als in 1793, ons land weder zouden moeten verlaten. In den zomer van dat jaar nu is Gijsbert Karel begonnen zijne gedachten omtrent de veranderingen, die in zoodanig geval in de oude Staatsgesteldheid behoorden te worden gebracht, op het papier te stellen.

Als grootste gebrek, dus ongeveer het stuk ¹⁾, heeft de ondervinding doen kennen de ontstentenis van een krachtig algemeen bestuur. Dit dient gevestigd in een Stadhouder, die in eene constitutioneele betrekking moet komen tot het geheel der Republiek, en niet meer uitsluitend tot de provinciën afzonderlijk. Onder den Stadhouder zullen ressorteeren de volgende departementen van algemeen bestuur: financiën, landmacht, marine, koloniën, buitenlandsche zaken. Ten opzichte van al deze onderwerpen zullen de provinciën afstand doen van de souvereiniteit, die zij voor justitie en binnenlandsche zaken onverkort behouden, met dezen verstande evenwel dat een Hooggerechtshof der Unie wordt ingesteld om overtreding van de wetten en besluiten der algemeene regeering te straffen. De wetgevende macht zal ten aanzien van al de opgenoemde zaken die aan de Unie zijn afgestaan, worden uitgeoefend door de vergadering der Staten-Generaal, waarvan een ambtenaar onder den titel van Raadpensionaris (titel die dus voortaan een ambt der Unie zal aanduiden) „het beleid” zal hebben. In de Staten-Generaal zal hoofdelijk worden gestemd zonder ruggespraak met de committenten, die evenwel na een zeker aantal jaren te beslissen zullen hebben over de vernieuwing van het mandaat. De Staten der provinciën vaardigen ieder een zeker aantal leden af in de verhouding

¹⁾ Gedrukt: *Brieven en Gedenkschriften van G. K. van Hogendorp* III. 87.

van het aandeel der provincie in de gemeene lasten. De Generaliteitslanden zullen in de algemeene landsvergadering vertegenwoordigd zijn.

Over het gewichtig punt van de samenstelling der Provinciale Staten zwijgt het stuk; in zijn systeem terecht, daar het een ontwerp van herziening eener unie tusschen souvereine gewesten is, en dus de samenstelling der gewestelijke vertegenwoordiging een huishoudelijke zaak blijft. Doch reeds tijdens de troebelen van 1787 en daarvóór had Gijsbert Karel de vestiging voorgestaan van een regelmatigen volksinvloed op de samenstelling der gemeentelijke, en daarmede der provinciale, vertegenwoordiging, en uit een stuk van 1799 blijkt, dat hij dit denkbeeld thans niet minder aanhing.

Dit stuk van 1799¹⁾ is opgesteld naar aanleiding van de landing zelf der Engelschen en Russen, om te dienen zoo deze succes had. Het is een omwerking van het stuk van 1795 in eenigszins anderen vorm, maar met behoud van het wezen. De Stadhouder heet thans Erfgouverneur, en heeft het karakter van onschendbaarheid. In plaats van vertegenwoordiging der provinciën naar de bijdragen in de algemeene lasten komt vertegenwoordiging naar de volrijkheid. Een aanhangsel geeft de veranderingen op welke de constitutiën der provinciën noodzakelijk zullen moeten ondergaan. In de provinciale Staten zal worden gestemd bij meerderheid; behalve de steden zullen ook de dorpen er vertegenwoordigd zijn; in alle steden en dorpen waar de bevolking zeker getal te boven gaat, neemt deze in kiescollegiën deel aan het stellen van den magistraat. „De kiezers behoeven slegts den Christelijken Godsdienst, zonder verder onderscheid, te belijden.”

Merkwaardige voorstellen, welke boven die van Tollius ver uitgingen, en vooral in scherpe tegenstelling staan tot die van van de Spiegel. De gewezen Raadpensionaris stelde, ten behoeve van Willem V en de Engelsche regeering, in September 1799 te Lingen eveneens zijne denkbeelden over de herziening der Unie op schrift. Van de Spiegel, die van de omwenteling persoonlijk zooveel leed had ondervonden, was uiterst contra-revolutionnair; zijn hervormingen gaan veel minder ver dan die van Tollius, om van die van van Hogendorp niet te spreken. Bij invoering van van de Spiegel's project²⁾ zou de

¹⁾ *Brieven en Gedenkschriften*, III, 171.

²⁾ Bij Vreede, *L. P. van de Spiegel* IV. 456.

souvereiniteit van het zooeven door de Bataven één verklaarde volk weer in zeven stukken zijn uiteengevallen; Hogendorp's „punten van gemeengemaakte souvereiniteit" ontbreken. Er zal niet zijn een Erfgouverneur *der Vereenigde Nederlanden* als bij van Hogendorp, maar een stadhouderlijke waardigheid van Holland, van Zeeland, van Friesland enz. afzonderlijk. Iets als Hogendorp's Hooge Raad, die „territoir heeft in alle de provinciën en koloniën, met opzicht tot zaken de Unie aangaande," ontbreekt. Brabant en Drente verliezen hun rechten. De provinciale Staten en stedelijke regeeringen keeren *geheel* op den ouden voet terug. Ook het jammerlijke quotenstelsel: de Generaliteit krijgt geen eigen middelen dan de schamele die zij voorheen bezeten heeft; of het moest dan zijn, dat de admiraliteiten (let op het meervoud, en stel ze tegenover Hogendorp's departement van marine) haar de convooien en licenten zullen uitkeeren. (Bij Gijsbert Karel: „De Generaliteit zal de belastingen vaststellen en invorderen, welke noodig bevonden worden"). Evenmin is er gewag van Gijsbert Karel's overige departementen van algemeen bestuur. De Gereformeerde Godsdienst wordt wederom „de eenige geavoueerde belijdenis van den Staat". (Gijsbert Karel wil „herstel van de publieke kerk in haar financiële voorrechten" ¹⁾, maar laat dissenters tot het kiesrecht en tot ondergeschikte ambten toe). De staat van oorlog wordt iets verstandiger ingericht, zoodat haar bewillinging door elk der bondgenooten (die vereischt blijft geheel op den ouden voet) iets meer waarborg geeft dan vroeger, dat in de behoeften van land- en zeemacht inderdaad zal kunnen worden voorzien. De soldijen zullen voortaan niet meer *door de provinciën* aan de regimenten worden uitgekeerd, maar in de kas der Unie worden gestort, m.a.w. het repartitiestelsel keert niet terug. Dit zijn de eenige wezenlijke punten van verschil met het oude: van de Spiegel beperkt zich tot de hervormingen die hij reeds twintig jaar geleden had voorgestaan. Voor hem is er geen revolutie geweest.

Zoo hoog-conservatief als van de Spiegel, was echter in 1799 de meerderheid der Oranjepartij in geenen deele. De andere hooge ambtenaar der oude Republiek, Hendrik Fagel, ging veel verder in zijn wenschen. Door Lord Grenville om advies gevraagd, geeft hij in Juli 1799 de volgende hervormingen als noodzakelijk op: overdracht op ruime

¹⁾ *Brieven en Gedenkschriften*, III, 208.

schaal der bevoegdheden van de Staten-Provinciaal aan de Staten-Generaal; de Staten-Provinciaal moeten administreerende collegiën worden, en de ruggespraak moet vervallen. In de Staten-Generaal nieuwe grondslag van vertegenwoordiging (naar de bijdragen), meerderheidsbeginsel en wellicht hoofdelijke stemming. Een minister van buitenlandsche zaken onmiddellijk onder den Stadhouder: het Secretet Besogne, waarin niets secreet bleef, was een onding geweest en een gevaar. Vervanging der admiraliteiten door één departement van marine. Een Hooggerechtshof der Unie ¹⁾. Dezelfde denkbeelden verdedigt (geheel onafhankelijk van Fagel) in een gelijktijdig stuk aan den Erfprins de Friesche regent Pieter Ulbo Rengers ²⁾. Toen in dezelfde maand Juli de hooger genoemde agent van den Erfprins, Carel van Lynden, van uit Emmerik zich met de, onderling reeds in vaste correspondentie staande, orangisten in Gelderland, en door hun bemiddeling met die in Holland, Utrecht, Friesland en elders, in betrekking stelde om hun antwoord te vernemen op eenige door den Erfprins gestelde vraagpunten, o.a. hoe men bij den inmarsch van vreemde troepen zou handelen ten opzichte van het herstel der oude regeering, werden er twee verschillende antwoorden gegeven. Omtrent de wenschelijkheid van het wederoptreden der oude besturen in stad en provincie was men eenstemmig, maar ten aanzien der generale regeering bestond verschil. Er waren er die meenden dat ook deze moest terugkeeren geheel op den ouden voet, om dan met den wederingeroepen Stadhouder een plan tot herziening der Unie te beramen; zoo adviseerden o.a. de van Spaen's uit Gelderland en van Lynden van Lunenburg uit Utrecht. Anderen, blijkbaar oprechter hervormingsgezind, gaven er de voorkeur aan dat de bevelvoerende generaal van het bevrijdingsleger eenige oude regeeringsleden, in overleg met den Prins aan te wijzen, zou uitnoodigen het algemeen bestuur der Republiek op zich te nemen tot tijd en wijle de Unie zou zijn herzien en eene „wel geregelde constitutie” vastgesteld; van deze meening waren o.a. van Heeckeren van Enghuizen, van Lynden van Blitterswijk.

¹⁾ Het stuk van Fagel is gedrukt: *Gedenkstukken* III, 1006. Op dit stuk van Fagel en voor sommige details op dat van Tollius is gegrond de instructie van Lord Grenville aan zijn broeder Thomas Grenville, benoemd gezant bij de Republiek voor het geval van het slagen der Engelsch-Russische expeditie, van 26 Sept. 1799 (*Gedenkstukken* III, 405). Van de Spiegel's ontwerp was toen in Engeland nog niet bekend.

²⁾ *Gedenkstukken* III, 997.

Schimmelpenninck van der Oye, van Aylva, de hooger genoemde P. U. Rengers, de oud-burgemeester van Amsterdam, Dedel, de gewezen secretaris van Gecommitteerde Raden van het Noorderkwartier van Holland, van Stralen ¹⁾. Van Aylva in het bijzonder beval eene hervorming

der oud-Nederlandsche staatsinstellingen in de richting der Engelsch-constitutioneele aan, vooral ten opzichte van het Erfstadhouder-schap ²⁾.

Generaal Brune.

Prent van C. Josi naar een teekening door C. van Cuylenburg.

Eer men aan het hervormen toog, gold het evenwel, de Franschen uit het land te jagen.

Zij hadden in 1799 een moeilijk jaar. Oorlog aan den Boven-Rijn, oorlog in Zwitserland, oorlog in Italië en over het geheel was hun de krijgskans niet gunstig. De 25.000 man in de Bataafsche Republiek waren lang niet compleet; generaal Brune, die in het begin van het jaar het bevel over

de Fransche bezettingstroepen had aanvaard, meldt in Juli, kort voor den inval, dat hij slechts over 15.000 man beschikt, waarvan een aanzienlijk gedeelte gereserveerd moet blijven voor de bewaking van vaste punten. Het Bataafsche leger, dat op papier 33.000 man telde, was in

¹⁾ *Gedenkstukken*, III, 990.

²⁾ Onuitgegeven stuk aan de Prinses (Kon. Huisarchief).

werkelijkheid hoogstens 26.000 man sterk, die ook niet allen in het open veld konden worden gebracht. Bovendien lag in Texel de Bataafsche vloot, thans gecommandeerd door Story, daar de Winter, in den slag bij Kamperduin gevangen genomen en vervolgens losgelaten op parool, niet tegen de Engelschen mocht vechten.

Men was aan de zijde der coalitie niet zonder hoop, dat de Bataafsche strijdkrachten zouden overloopen. Vooral rekende men op de bekende Oranjegezindheid van het scheepsvolk. In Mei was Robert Fagel, jongere broeder van den Griffier, adjudant van den Erfprins, in de Republiek doorgedrongen om er contact met de partijgenooten te verkrijgen. Hij was vergezeld van zijn broeder Frans, vóór '95 luitenant-ter-zee. Den 16ten Mei sprak hij te Emmerik van Heeckeren van Enghuizen, die te kennen gegeven had dat er misschien kans was, sommige Directeurs, den secretaris van het Bewind, Hultman, en de generaals Daendels en Dumonceau te bewerken. Wat de generaals betreft, leest men gedurig van pogingen die bij hen van verschillende zijden *zullen* worden aangewend, maar vindt nergens een verslag van iemand die inderdaad tot hen zou zijn doorgedrongen. Wel is met voorweten van van Heeckeren door den gewezen raadsheer Brantsen uit Arnhem (broeder van Gerard Brantsen), bekend oranjeklant uit de jaren vóór '87, in Juni een bezoek afgelegd in den Haag bij van Haersolte en Hultman, die den emissaris antwoordden „dat het Bewind zich verplicht rekende om alles in het werk te stellen wat in zijn vermogen was, om niet door de natie (en door de Franschen, hadden zij er mogen bijvoegen) geaccuseerd te worden van verzuim”. Iets anders was, hoe zij zich zouden gedragen indien de Franschen verslagen werden. De indruk van Brantsen was, dat zij dan hun best zouden doen om, bij capitulatie, zoo gunstig mogelijke voorwaarden te bedingen voor zichzelf en hun eigen regering. Naar actieve medewerking zag dit alles er ganschelijk niet uit. Fagel zelf werd teleurgesteld bij den oud-schepen van Amsterdam, Wolters van de Poll, dien hij tweemaal bezocht op zijn buiten bij Utrecht. De Erfprins had gehoopt dat van de Poll de leiding zou willen nemen te Amsterdam, en om te beginnen de noodige correspondentie zou willen voeren met de overige patriciërs van die stad, maar het antwoord was een volstrekte weigering op grond van gevaar. Tusschen de beide bezoeken aan van de Poll in waren de Fagel's te Amsterdam geweest bij den bekenden Job May, vóór '95 kapitein-ter-zee (dezelfde die het verbranden der douanehuisjes in

1813 organiseerde), en hadden hem gevraagd of het mogelijk was de vloot een Engelsche haven te doen binnenloopen, om daar „tot voortzetting der goede zaak” onder directie van den Admiraal-Generaal gebruikt te worden? Tegen een dergelijk plan had May groote bezwaren. Gelukte het, dan zou men het bezit der vloot danken aan officieren die dienst hadden genomen onder de Bataafsche Republiek; de Prins zou verplichting aan hen hebben, hen niet kunnen afzetten om plaats te maken voor zijn oude vrienden. Inderdaad had de Erfprins, wetende dat een aantal kapiteins slechts uit broodsgebrek weer in dienst waren gegaan, hun in een aan Fagel medegegeven stuk, dat bestemd was om door May op de vloot te worden bezorgd, het behoud van hun commando toegezegd; maar May weigerde de overbrenger van zulk een stuk te zijn, en achtte het beter dat het scheepsvolk, dat alleen luisteren zou naar de officieren van vóór '95, door dezen bewerkt werd om in het beslissende oogenblik de tegenwoordige bevelhebbers gevangen te nemen. Onverrichter zake keerde dus Fagel uit Amsterdam terug, toen hem op de grenzen een brief van van Heeckeren van Enghuizen bereikte die hem noopte zijn vertrek naar Duitschland nog een oogenblik uit te stellen.

Den 16^{den} Mei, bij de ontmoeting te Emmerik, had van Heeckeren copie van het stuk van den Erfprins verzocht, ter mededeeling aan zijn vriend, Carel Hendrik Verhuell, een van de zeeofficieren die in 1795 den dienst hadden verlaten; hij woonde sedert in afzondering te Doetinchem. Verhuell, een vurige, energieke natuur, trok zich de zaak onmiddellijk aan en zorgde een ontmoeting te hebben met Aegidius van Braam, een van de kaptieins door Spoors onlangs weer op de vloot geplaatst. Er was maar één ding, zeide Verhuell, waardoor hij de vlek van dienst genomen te hebben onder de Bataafsche Republiek kon uitwischen: hij moest de vloot aan den Prins leveren, en zou dan, evenals Story's vlagofficier van Capellen, in genade aangenomen worden. Van Braam achtte het ten eenenmale onmogelijk, de vloot in oproer te brengen zoolang zij onder het vuur der Heldersche batterijen lag; maar mocht men van het gouvernement bevel ontvangen in zee te steken, dan nam hij aan haar naar de Engelschen te doen zeilen, mits men zeker was daar te zullen worden ontvangen als schepen eener bevriende mogendheid. De geest aan boord, zeide hij, was goed genoeg; het volk wilde niets liever dan „de maagd uit de vlag snijden”, en van Story zou men weinig verzet hebben te wachten.

Den 6ten Juni hadden nu van Heeckeren van Enghuizen, Verhuell en d'Yvoy met Robert Fagel te Anholt eene samenkomst, waar besloten werd van Braam's aanbod ter kennis te brengen van den Stadhouder. Op diens bericht gaf, op het eind van Juni, de Engelsche regeering aan haar admiraal Lord Duncan last, de Bataafsche vloot, zoo zij uitkwam en zich vrijwillig met de zijne vereenigde, in vriendschap aan te nemen; aan den Prins werd tegelijkertijd de schriftelijke belofte gegeven dat de schepen in zoodanig geval beschouwd zouden worden als eigendom van de „wettige regeering” der Republiek. De Prins zond hierop als Admiraal-Generaal een bevel aan van Braam, om zoodra mogelijk met het eskader uit te zeilen en zich te voegen bij de Engelsche vloot voor Texel kruisende, waarvan de admiraal in last had hen te ontvangen „als schepen van eene mogendheid in vriendschap en alliantie met Zijne Groot-Brittannische Majesteit”. Dit bevel, dat den omweg over Lingen moest maken, kwam in Juli in handen van van Braam die een ontwijkend antwoord gaf, doch aannam veertien dagen later met Frans Fagel, door wiens tusschenkomst hij het bevel ontvangen had, aan den wal een gesprek te hebben. Zij ontmoetten elkander 4 en 6 Augustus. Van uitloopen tegen den zin van het Bataafsche gouvernement was geen sprake, herhaalde van Braam: de kustbatterijen verhinderden het. Men zou dus den vijand afwachten en zoo die begon met de vloot aan te vallen, zich wel moeten verdedigen; maar begon de vijand met van de landzijde den Helder en de batterijen in te nemen, dan werd het een andere zaak: in zulk een geval zou men Story wel doen begrijpen dat verdediging nutteloos was, en zou van Braam zien, zelf het commando in handen te krijgen. Ook op de vloot wilde men dus, evenals in den Haag, afwachten welken loop de zaken nemen zouden. Tot het laatste toe heeft men in deze houding volhard, tot eindelijk het scheepsvolk, zooals Job May voorzien had, aan het muiten sloeg en het geheele état-major tot een *quantité négligeable* maakte.

Intusschen had men te Parijs het oog op het gevaar voor de Bataafsche Republiek gevestigd en was besloten tot tegenweer. Lombard, de nietsbeduidende gezant, werd in Juli teruggeroepen en Fouché met een inspectiereis naar den Haag belast. Ook te Parijs had men de trouw van Daendels hooren verdenken, en een der motieven van Fouché's komst was, zich zekerheid te verschaffen omtrent diens gezindheid. Te Parijs had, 18 Juni 1799, onder den indruk der nederlagen in Zwaben,

weer een „journée” plaats gehad, die de stervende Republiek van het Directoire nog eenmaal een Jacobijnsche injectie had gegeven, en het ontbrak niet aan adviezen, om iets dergelijks te doen plaats hebben in den Haag. Deze mogelijkheid maakte Daendels, wiens fortuin sedert den 12^{den} Juni van het vorige jaar zoozeer aan die der moderaten verbonden was, ongerust. De Bataafsche Jacobijnen rekenden vooral op

Fouché.

Anonieme prent.

Brune, een man van zeer Jacobijnsch verleden, energiek, intrigant en baatzuchtig, en die geen reden had de moderaten-regeering te ontzien, die hem nu al maanden lang, tegen alle vertoogen van Fransche zijde in, het bevel over het Bataafsche legeronthield. Volgens een der artikelen van het tractaat betreffende de Fransche krijgsmacht, door het Bewind van Vrede en Fynje met Charles Delacroix gesloten, moest het Bataafsche leger voortdurend onder Fransch bevel staan; maar de regeering van 12 Juni had de geldig-

heid dier overeenkomst steeds betwist; de opvolger van Joubert, generaal Hatry, had dit bevel dan ook niet uitgeoefend, en aan Brune was het tot dusver hardnekkig geweigerd. Fouché had nu te overwegen, of het de moeite loonde vóór den vijandelijken inval nog eerst de Bataafsche regeering te veranderen. Hij kwam tot het besluit van niet. Men zou de moderaten wellicht in de armen der reactie drijven, en aan den steun van het handjevol Bataafsche Jacobijnen weinig hebben. Zijne komst

alleen reeds bracht een heilzamen schrik te weeg, deed Daendels en het Bewind hun volle medewerking beloven tegen den buitenlandschen vijand, en het bevel over het Bataafsche leger aan Brune opdragen althans tot wederopzeggens toe. Fouché adviseerde de moderaten nog eenmaal crediet te geven, en de instructiën van den nieuwen gezant die hem in Augustus verving, Florent Guiot, hielden in de Bataafsche regeering tegen de Jacobijnen te beschermen, mits zij actief bleef tegen den vijand. Het Bewind liet het aan woorden dan ook niet ontbreken. Een krachtige proclamatie werd uitgevaardigd, en de opkomst van 30.000 nationale gardes verordend, waarvan er echter maar uiterst weinig in het vuur zijn gekomen; op een aantal plaatsen vertrouwden de autoriteiten hun publiek zoo weinig, dat zij niet de hand durfden houden aan de uitvoering van het besluit. In spanning wachtte men nu den vijand af; men wist niet of het op Zeeland, op de Maas, op Texel of op het Noorden gemunt was, en durfde de beschikbare krachten dus niet op een enkel punt samentrekken. De regeering zag de toekomst met zorg tegemoet. Zij wenschte zeker niet de nederlaag der Franschen, die alle kans had door een volksoploop en volslagen val van het nieuwe régime te worden gevolgd. Doch een compleete overwinning was nauwelijks minder gevaarlijk: zij zou de afhankelijkheid van den Franschen meester misschien voor jaren bezegelen. Men hoopt wat men wenscht, en de moderaten klampten zich dus aan den stroohalm vast, dat misschien een voor alle geïnteresseerden aannemelijke oplossing te vinden zou zijn in vervanging der Fransche bezettingstroepen door Pruisische, en neutraliseering der Republiek tot den algemeenen vrede, onder handhaving van den bestaanden regeeringsvorm.

Ook voor de Franschen zelf was het een zeer moeilijk oogenblik. Behalve op Nederland hadden zij het oog te houden op België. Het was zeer wel mogelijk dat de Engelsche onderneming eigenlijk België gold: dat men zou beproeven van Zeeland uit daarin door te dringen, en de Fransche Republiek van de Bataafsche af te snijden, door naar de zijde van den Rijn contact te zoeken met de Oostenrijkers. De Fransche regeering durfde dus geen versterkingen naar de Bataafsche Republiek zenden, eer gebleken was of zij niet veeleer elders van noode waren. De vijand rustte zich ijverig toe, maar het geheim zijner bedoelingen bleef goed bewaard.

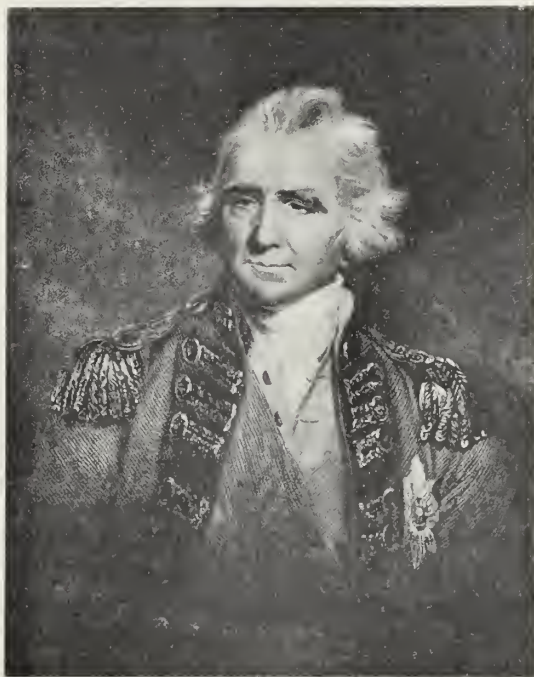
Het was Augustus eer de Engelsche voorhoede zich inscheeptte, onder

bevel van Sir Ralph Abercromby, om door andere troepen onder den hertog van York, en door de Russen die inmiddels naderden door de Sond, te worden gevolgd. Uit de verschillende plannen van aanval, voor en na geopperd, moest thans een keus worden gedaan, en de Engelsche regeering besloot tot een aanval op den mond van de Maas. Een landing in Groningerland had tegen, dat men eerst op kleinere schepen moest overgaan; eenig succes in de Noordelijke provinciën was zeer waarschijnlijk, maar vermoedelijk zouden de Franschen tijd vinden een sterke positie in te nemen aan den IJssel, en in ieder geval zouden zij te lang in het ongestoord bezit blijven van het centrum des lands en zijn hulpmiddelen, en van de vrije gemeenschap met Frankrijk door België. Een aanval op Zeeland had vooral zin als men de Oostenrijkers naar België wilde lokken, maar het lag geenszins in de bedoeling der Engelsche staatkunde, hun opnieuw de beschikking over dat land te laten, en het ontbrak niet aan bevijzen, dat de Oostenrijksche regeering België niet had opgegeven. Diende het niet om zich gemakkelijk met aartshertog Karel in verbinding te kunnen stellen, dan bood het bezit van Zeeland weinig voordeelen. Het kon gemakkelijk worden geïsoleerd, vereischte om het te bewaren een talrijke krijgs- en scheepsmacht, en schrikte af door zijn voor vreemde soldaten moordend klimaat. Het bezetten van Rozenburg, Goeree en Overflakkee daarentegen, waar geen militaire werken van eenig belang gelegen waren, kon weinig inspanning kosten, en ook Voorne, hoewel verdedigd, zou men zeker wel meester kunnen worden. Daar zou men in een uitstekende positie zijn om versterkingen af te wachten, en, zoodra men talrijk genoeg was, de provinciën Holland en Utrecht aan te vallen, waarop het immers voor het omzetten der Republiek het meest aankwam. En bovenal, een positie aan Maas en Rijn was het meest geschikt om de hand te reiken aan de Pruisen, die men altijd nog hoopte tot deelneming aan den oorlog te zullen overhalen. Juist op het oogenblik dat men een besluit nemen moest, eind Juli, luidden de berichten omtrent de voornemens van Pruisen voor de laatste maal nog eens weder zeer hoopvol. Den 3^{den} Augustus werd dan ook Abercromby bepaaldelijk de Maas als object aangewezen. Zoo mogelijk moest hij behalve de eilanden ook reeds een plaats aan den overwal, b.v. Rotterdam, bemachtigen, zoodat de volgende afdeelingen de deur open zouden vinden. Lieten de omstandigheden het toe, dan zou het goed zijn Zeeland en Texel tevens te verontrusten, om

den vijand te noodzaken zijn macht verspreid te houden. Een proclamatie van den Prins van Oranje, als wiens vertegenwoordiger baron van Heerdt medeging, riep de natie tot herstel van de wettige regeering op. In de plaatsen die men vermeesterde zou onmiddellijk het bestuur in handen worden gegeven van de in 1795 afgezette regenten, waarbij van Heerdt zijn diensten zou bewijzen.

Intusschen werd, nog vóór Abercromby uitzeilde, alle hoop op Pruisische medewerking de bodem ingeslagen. Nadat het een oogenblik geschenen had dat een gunstige beslissing nabij was, en Panin, die Berlijn reeds verlaten had, in verband met deze hoop daar ijlings was teruggekeerd, deelde Haugwitz den 21sten Juli aan de gezanten van Engeland en Rusland mede, dat de koning zich nog slechts ten doel stelde, de ontzuiming der Bataafsche Republiek door de Franschen bij wege van onderhandeling te verkrijgen. Thomas Grenville waar- schuwde zijn broeder, dat indien Pruisen's oogmerk

Sir Ralph Abercromby.

Prent van H. D. Cook naar een schildery van J. Hoppner.

verwezenlijkt werd, de Franschen, ten einde de vrije hand te hebben in Zwitserland en Italië, een vreedzame bezetting der Bataafsche Republiek door Pruisische troepen zouden gedoogen, op voorwaarde dat het land gesloten bleef voor de legers der coalitie, en, evenals Pruisen zelf, in een toestand van gewapende onzijdigheid bleef verkeerren. In werkelijkheid was deze voorspiegeling niets dan een middel in de hand van Frankrijk,

om de dreigende toetreding van Pruisen tot de coalitie te verhinderen; in ernst heeft men aan de opoffering der Bataafsche Republiek geen oogenblik gedacht. Evenwel, men bereikte volkomen zijn doel van Pruisen voor het oogenblik van de coalitie af te trekken. Het bericht veroorzaakte in Engeland groote sensatie; onder den verschen indruk er van werden den 10^{den} Augustus Abercromby's instructiën gewijzigd. Hem werd thans vrijheid gelaten den aanval te richten op Voorne, Texel of de Eems, naar omstandigheden, maar boven alles werd hem opgedragen om spoed te 'maken. Ten aanzien van Texel wordt opgemerkt, dat dit punt het voordeel biedt van vermoedelijk onverwijd de beschikking te kunnen verkrijgen over de Bataafsche vloot. De leidende gedachte is dus niet langer, zich in een positie te stellen waarin men de Pruisen de hand kan reiken, maar integendeel, de Pruisen vóór te zijn en, ook al mocht de Bataafsche Republiek ten slotte aan hen moeten worden overgelaten, althans de Bataafsche marine aan hun gezag te onttrekken ¹⁾.

Abercromby, den 13^{den} Augustus met 12000 man uitgezeild, kreeg den 14^{den} bericht van den bevelhebber van het in de Noordzee kruisende Engelsche eskader, Lord Duncan, dat den Helder maar zwak bezet was, en dat de vermeerstering der Bataafsche vloot vermoedelijk zeer gemakkelijk in zijn werk zou gaan. Hierop werd krijgsraad gehouden en besloten tot den aanval op den Helder. Van den 15^{den} tot en met den 19^{den} door het ruwe weder van de kust afgehouden, ankerde men den 21sten op twee mijlen afstands van Texel, en zond den 22sten parlementairen uit om de vloot en den Helder „voor den Prins” op te eischen ²⁾. Zij brachten zes uren op Story's admiraalschip door, en waren er getuige van dat de kapiteins van Braam, van Capellen en de Jong, ten aanhoore van hun admiraal, zich verontschuldigden van onder de Bataafsche Republiek te hebben dienst genomen. Zij zouden zich alleen verdedigen, zeiden zij, ter voorkoming van wraakneming op hunne betrekkingen aan den wal. Na alles opgenomen en met oogluiking der Bataafsche

1) Vgl. Koolemans Beynen in *Mededeelingen Letterkunde* 1897—'98 en 1898—'99.

2) „Voor den Prins als uw wettigen soeverein”. stond in Duncan's brief aan Story; een uitdrukking waartoe hij geen last had gehad en die door de Engelsche regeering werd gedesavoneerd. Het geheele briefje, gedrukt bij Mendels. *Herman Willem Daendels*, bijlagen bl. 120, is in een zeer onbeholpen Fransch gesteld.

PROCLAMATIE.

Van wegen Zyne Excellentie den Lieutenant Generaal Abercromby, Ridder van de Orde van het Bad, &c. &c. &c.

DE Lieutenant-Generaal Ridder Abercromby, aan wien Zyne Majesteit de Koning van Groot-Brittanniën, van ouds af de Geëlleerde der Vereenigde Nederlanden, het Commando heeft toevertrouwd, over een Corps Britsche Troupes, gedefineerd om gem. Nederlanden te verlossen, van de verneederende Dwingelandy van de Republyk van Frankryk, heeft van Hoogstged. Z. M. bevel bekomen, om de volgende oopenbare en onbewimpelde Verklaaring te doen, ten aanzien van de Intention, zoo wel van Hooggem. Z. M. als van die Koninglyke en Souvereine Vorsten, welke met Hoogstdezelve in deeze groote Zaak vereenigd zyn.

Het is niet als Vyanden, maar als Vrienden en Verlosfers, dat de Groot-Brittannische Troupes op het Territoir der Geëlleerde Provincien treden. Zulks geschiedt met oogmerk om de Inwoonders van die voorheen gelukkige en vrye Gewesten te bevryden van de onderdrukking, waar onder ze tegenwoordig zuchten, om hnnne Godsdienst te beschermen, tegen de onverdraagzaamheid en vervolgzucht van Ongelooft en Ongodstery, om hnnne burgerlyke Regeering te onttrekken aan het geweld dezelve aangedaan door Roofzucht en Regeeringloosheid, en om hun te herstellen in het Bezit hunner aloude Vryheid en Onafhangelykheid, gepaard met de voordeelen van die Constitutie, waar voor hnnne Voorouders, onder het Beleid der Vorsten van het Doorluchtig Huis van Orange en Nassau, gevochten en overwonnen, en in welker genot die Gewesten zoo lang gebloeyd hebben, in Vriendschap en Alliantie met Groot-Brittanniën.

Ten einde alle deeze vonrechten wederom te erlangen, twyffelt Zyne Majesteit niet, of de van ouds beroemde Dapperheid en Braafheid van het Volk van Nederland, zal tegenwoordig met dezelve kracht, en met een gelyk gevolg herleeven. De hand der Voorzienigheid heeft zich reeds gaopenbaard, in de Verlossing van een groot gedeelte van Europa van die Rampen, waarin diezelfde Voorzienigheid toegelaten heeft, dat de Waapenen en Grondbeginsels van het Republikeinsh Frankryk hetzelfde, gedurende een bepaald tydperk, hebben ingewikkeld. De Krygsmacht, welke Zyne Groot-Brittannische Majesteit onder het Bevel van den Lieutenant-Generaal Abercromby gesteld heeft, gevoegd by die, welke Hoogstdezelfs Geëlleerden tot hetzelfde oogmerk gedefineert hebben, is genoegzaam om alle die geenen ten volle te beschermen, die in de Zaak van hun Vaderland zullen vooruitkomen. Hooggem. Monarchen wenschen dat de Verlossing der Republyk voornaamentlyk moge bewerkstelligt worden door Haar eige Ingezetenen. In al wat beraamd en uitgevoerd zal moeten worden, tot bereiking van dat heilzaam oogmerk, raadt Z. M. hun dringend aan, onder elkander Eenig en Eendrachtig te zyn, het Gebeurde te vergeeten en te vergeeven, en het vaste besluit te neemen, om tegen alle Buitenspoonge of Wraakzuchtige Excesfen het Leeven en den Eigendom hunner Medeburgers te beschermen, zelfs van die geenen, wier dwaalingen en verkeerd gedrag mogelyk bygedraagen hebben tot de Rampen van hun Vaderland, maar welke door de onweerstaanbare overtuiging der Ondervinding, in de uitvoering van dit groote Werk staan vereenigd te worden.

Volgens deeze grondbeginzelen, en in deezen geest, zal zich de Groot-Brittannische Armee gedraagen in het midden van een Volk, 't welk de Engelsche Natie zedert lang gewoo is aanzien als Vrienden en Geëlleerden. Doch by aldien 'er, in 't vervolg, en van nu af aan, noch eenige Nederlanders mogten gevonden worden, welke zich door hunne verkoochtheid aan de onderdrukkers van hun Vaderland, op het oogeblyk dat deszelfs Verlossing, onder 's Hemels zegen naaby is, onwaardig zullen toonen van het onwaardeerbaar genot van Rust en Veiligheid, van een wettige Regeering, en van Gudsdienstige en Burgerlyke Vryheid, deeze, maar ook deeze alleen, zullen door de Troupes van Z. M. aangezien en behandeld worden als onverzettelike en onverzoenbaare Vyanden, niet alleen van Hoogstged. Z. M. en van Hoogstdezelfs Geëlleerden, maar ook van den voorspoed van hun eigen Vaderland, zoo wel als van de algemeene belangen en veiligheid van Europa.

(Was geteekend)

(Laager stond)

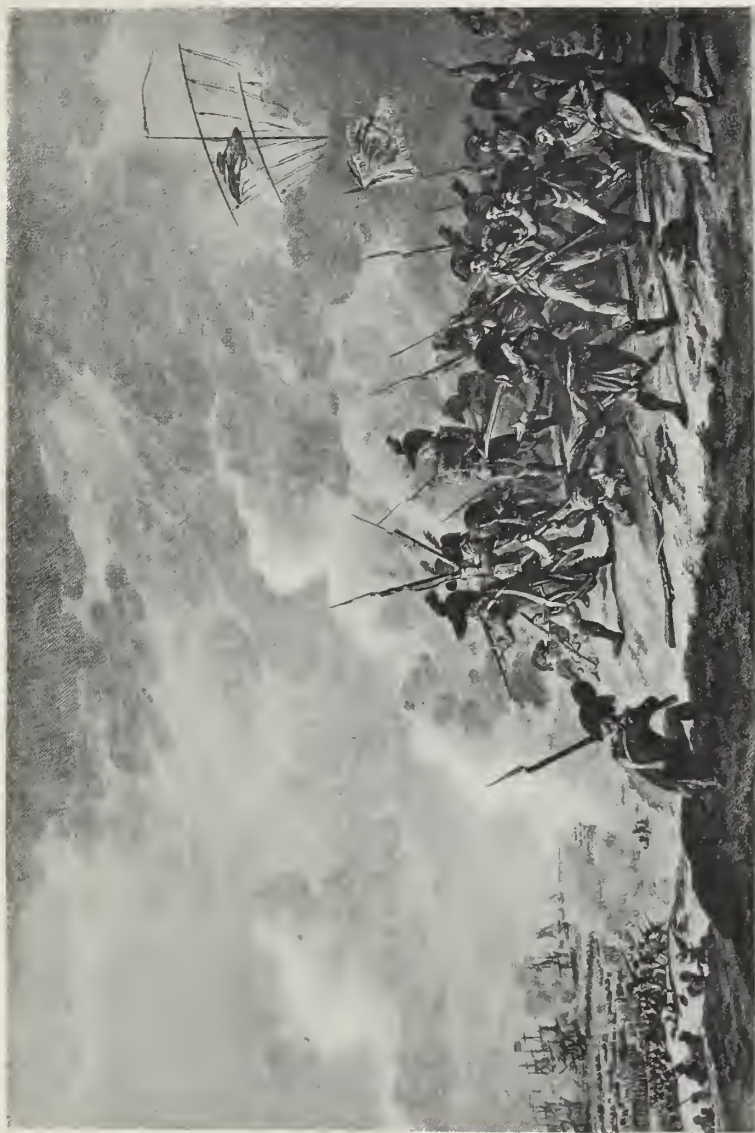
RALPH ABERCROMBY,
Lieutenant General.
Ter ordonnantie van Zyne Excellentie.
FREDERIC MITTLAND,
Secretaris van den Commandant en Chef.

om c
in er
ooge
Pruis
veroc
er va
Hem
Texe
opge
geme
de b
dend
men
te z
moet
geza
Al
den
Engl
en c
kelij
slote
door
op t
uit
brac
van
van
publ
zeid
aan

1)

2)

drukl
avoue
is in

16. ENGELSCHÉ, *Engelische, Calantsoog, 77 den 27. Augustus des Jaars 1799.*

Prent van C. Brouwer naar een teekening van J. A. Langendijk.

kapiteins proclamaties van Abercromby en den Prins en zelfs oranjelintjes verspreid te hebben, keerden de parlementairen terug met weigerende antwoorden van Story en den Helderschen commandant. Deze laatste, kolonel Gilquin, had niets gedaan om de meening te ondersteunen dat hij het succes van den vijand wenschte, maar wat de vloot betreft was de houding, zoo niet van den commandant dan toch van het scheepsvolk en de voornaamste kapiteins, zoo bemoedigend mogelijk geweest.

Dezelfde kustbatterijen, die van Braam zoo huiverig hadden gemaakt om zonder bevel van zijn gouvernement uit te loopen, maakten, in vereniging ten minste met het vuur der schepen, een frontaanval op de stelling van den Helder tot een zeer gewaagde zaak. De Engelschen beproefden die dan ook niet, maar bewerkstelligden hun landing, zoodra het weder die toeliet, in den rug van de stelling, tusschen Huisduinen en Calantsoog (27 Augustus). De toestand van het land daar is, door bedijkingen, thans veel veranderd. Toen bestond de eenige verbinding tusschen de landtong waarop den Helder ligt en het overige vasteland van Holland in een smalle duinstrook, waarachter zich het moeras van het Koegras uitstreckte. Den vijand daar in front af te wachten liet de gesteldheid van het terrein niet toe. Daendels, die hier gebod, had slechts over 7000 man te beschikken, die hij zoo opstelde dat de vijand voornamelijk kon worden bestookt van de beide flanken. De voorposten stoven voor het zware vuur der Britsche schepen uiteen, zoodat de landing zelf volkomen gelukte. Een der door Daendels beraamde flankaanvallen werd goed uitgevoerd, de andere echter geheel nagelaten, zoodat de aanvallende Bataafsche afdeeling al spoedig een groote overmacht tegenover zich zag. Tusschen vier en vijf uur gaf Daendels bevel het gevecht te staken en trok zich op de Zijpe terug. Tevens gaf hij Gilquin bevel, den Helder te ontruimen na vernageling van het geschut. Het was een bezwaarlijke tocht, dwars door het moeras van het Koegras heen, maar 's nachts om twee uur kwam de bezetting van den Helder veilig bij Daendels aan.

De eene vleugel der Bataafsche krijgsmacht, die alleen aan den aanval had deelgenomen, had, naar het getuigenis van Abercomby zelf, niet kwaad gevochten. Evenwel was het voordeel van den dag geheel aan de Engelschen. Den Helder werd bezet zonder slag of stoot, de vloot week naar de Vlieter terug, en bevond zich nu tegenover een frank en vrij opzeilend overmachtig Engelsch eskader, dat nevens de Engelsche de

Prinsenvlag voerde, die nu ook van den Helder en van het eiland Texel woci. Op dit gezicht kwam het scheepsvolk in opstand; Story zond van Capellen en de Jong aan boord van den Engelschen vice-admiraal met het zonderling voorstel, de vloot in staat te stellen „de nadere beschikking van het Bataafsche be- wind te haren aanzien af te wachten”. In antwoord gaf men hem nog een uur tijd om de zijde van den Prins te kiezen en in dat geval als vriend te worden behandeld; zoo niet, dan zou hij worden aangevallen. De kapiteins, aan Story's boord geroepen, verklaarden zich door de mouterij van hun volk tot alle verdediging buiten staat, waarop Story de vloot krijgsgevangengaf, zonder aan de vordering van den Britschen admiraal, om de Prinsenvlag te hijschen, te voldoen (30 Augustus). Tenzelfden dage trok Daendels, zonder aangevallen te zijn, zich van de Zijpe tot achter

de ringvaart van de Schermer terug, daar hij vreesde de vorige positie niet te kunnen verdedigen. Zijn rechtervleugel steunde nu op Avenhorn, zijn linker op Alkmaar.

Den volgenden dag, daar zijn vijand niet deed dan zich overgeven en wijken, besloot Abercromby nu ook het gouvernement in den Haag zelf te doen opeischen, gelijk het, ware men bij het plan van de Maas ge-

Story.

Zwartekunstprent door Ch. H. Hodges.

bleven, zou zijn geschied nadat den Briel zou zijn gevallen. Generaal Don werd naar Daendels gezonden met verzoek om paspoort voor den Haag. Daendels weigerde, hield Don bij zich en zond het verzoek door

A SAD STOREY

Spotprent op Story.

naar Brune. Deze, juist naar het oorlogsterrein op weg, ontving het bericht tusschen Leiden en Haarlem, en gaf er uit laatstgemelde plaats kennis van aan het Bewind, dat den 2^{len} September besloot geen parlementair te ontvangen. Zij waren vast besloten zich niet bij de Franschen te compromitteeren, zoolang de vijand geen gedeceerde successen had behaald, en Brune maakte zich op hem die te betwisten. Hij had Dumonceau uit het Noorden ontboden, de aanwezige Fransche troepen uit hunne kantonnementen laten oprukken, om nieuwegevraagd te Parijs, die hem ook gezonden werden, maar veel later aankwamen dan hij had gehoopt, gedeeltelijk door de geringe medewerking van den Franschen bevelhebber in België, Tilly, die huiverig was zijn eigen commandement van troepen te ontblooten. Abercromby van zijn zijde deed niets dan de positie innemen die Daendels den 30sten verlaten had, om daar de tweede Engelsche divisie af te wachten, die ook weldra aankwam. Zoo

stonden nu 17.000 Engelschen in de sterke positie van de Zijpe gereed, om den aanval van Brune af te slaan, die den 10^{den} September plaats had, en waaraan 7000 Franschen en het dubbele aantal Bataven deelnamen. Het bleek onmogelijk de breede ringsloot te forceeren, die voor

De Bataillie
Van BERGEN den 19. September 1799.

Prent van C. Brouwer naar een teekening van J. A. Langendijk.

den Zijperdijk ligt, niettegenstaande het meerendeel der Bataven zich behoorlijk gedroeg, op twee bataillons van Dumonceau na die op de vlucht sloegen. Maar nadat het gevecht was afgelopen had er, op een ongegrond gerucht van vervolging, bij de afdeeling van Daendels een paniek plaats, die den dag in een schromelijke verwarring deed eindigen; vluchtelingen liepen tot Haarlem en Amsterdam. Brune nam gestrenge

maatregelen en liet den sergeant die het eerst alarm geroepen had, fusilleeren.

Nogmaals bleven de Engelschen werkeloos in hun stelling liggen om af te wachten tot nieuwe versterkingen hun het numeriek overwicht zouden bezorgen. Den 13^{den} September kwam de hertog van York aan. Dien dag en de beide volgende werden nog drie Engelsche brigades en de eerste twee divisieën Russen ontscheept; de beslissende slag kon nu worden geslagen. Den 19^{den} vielen de Anglo-Russen uit, maar leden, hoofdzakelijk door de onstuimigheid der Russen, de nederlaag bij Bergen; hun generaal, Hermann, werd krijgsgevangen gemaakt. Maar ook Brune, die nog altijd de beloofde versterkingen uit Frankrijk niet ontving, had te veel geleden om aan een krachtige vervolging te kunnen denken; hij bleef liggen te Alkmaar, de Anglo-Russen achter de Zijpe. Den 25sten September kreeg hun leger zijn laatste versterking, ten getale van 6000 Russen.

Intusschen was het land in spanning gebleven, maar geen opstand brak uit. De Erfprins van Oranje, in het begin van Augustus te Lingen gekomen, verzamelde daar een aantal uitgeweken officieren om zich heen en deelde ieder zijn rol uit voor het geval eener landing, die hij toen, in overeenstemming met de inlichtingen hem door Thomas Grenville gegeven, nog in Groningen en Friesland verwachtte. Ook hij richtte als zijn vader een proclamatie tot de Nederlanders, om hen tot herstel der oude regeering op te wekken. Van Engelsche zijde was aan de partijgangers op de Oostgrens der Republiek evenwel steeds het wachtwoord gegeven, zich stil te houden tot een Engelsche macht zou opdagen bij welke zij zich konden aansluiten, en die macht verscheen niet. Bij het wantrouwen dat op het oogenblik van Abercromby's vertrek in Engeland sterker dan ooit tegen Pruisen heerschte, had men den Erfprins, om zijn Pruisische relatiën, liever onder het oog dan hem een zelfstandigen werkkring aan de Oostgrens toe te vertrouwen. Hoewel dus de Erfprins zoodra hij van de verschijning der Engelsche vloot voor Texel kennis bekwam, aan Abercromby het verzoek zond bij gelukte landing eenige macht naar Elburg of Harderwijk af te vaardigen, om met de partijgenooten in die streek te kunnen samenwerken, ging de Engelsche generaal hier niet op in, maar noodigde hem integendeel zelf zoo spoedig mogelijk naar den Helder. De Erfprins liet daarop de leiding der militaire voorbereidselen te Lingen aan anderen over, en begaf zich

Wy Willem Frederik Erfprins van Orange en Nassau &c. &c. &c.

Daar Wy, op het oogenblik van de intrede der Troupes van Zyne Groot Brittannische Majesteit en van Hoogst deszelfs Hooge Ge-allieerden op het Territoir der vereenigde Neederlanden, met oogmerk, om Ons lieve Vaderland te verlossen van liet ondraaglyk en vernederend juk van Overheersching, aan de geheele Natie hebben opengelegd by wege van Publicatie, en uit kragt van de autorisatie door Onzen Heer Vader ten dien einde op Ons verstrekt, de voornemens waar mede Hoogstdezelve bezielt is, en van welke Hy verlangt aan Zyne Landgenooten de preuves cerstdaags in Persoon te geeven: daar het vervolgens God Almagtig beliefd heeft, de wapenen van Hoogstgemelde Zyne Groot Brittannische Majesteit en van Hoogst deszelfs Hooge Ge-allieerden in zo verre te zeegenen, dat Wy alle hope hebben, van Ons Vaderland eerlang volkomen bevrydt en onder eene wettige Regeering, volgens 's Lands oude constitutie vereenigd te zien; doch considereerende, dat het in de tegenwoordige gesteldheid van zaaken, voor als nog niet mogelyk is, de respective Staats-Vergaderingen en de Generaliteits Collegien by één te roepen, en nothans niets yveriger begeerende, dan te zorgen voor de bewaaring van rust en orde, en afweering van Regeeringloosheid, hebben Wy goedgevonden, met al Ons vermogen in deeze noodzakelyke en gewigte punten te voorzien, en conform aan de bovengemelde intentien en autorisatie van Onzen Heer Vader, in Onze Proclamatie uitgedrukt, nodig en dienstlyk geoordeelt, dadelyk in alle Provintien, Steeden en Plaatsen door den Vyand ontruimd en van het juk verlost, daar te stellen eene Provisioneele Regeering en legaaie auctoriteit, op den voet van een administratief bestuur van de inwendige Politie, Finantie en Justitie, volgens de ordres, Reglementen en Wetten, welke op het einde van het jaar 1794 plaats gehad hebben en in vigeur zyn geweest; als meede daar toe op te roepen en te requireeren, gelyk Wy oproepen en requireeren by deeze „ alle de geene, welke voor de Fransche invasie in yder der thans vrygemaakte Provintien of Landschappen, de Collegien of comisien van Politie, Finantie en Justitie „ hebben uitgemaakt, om zonder tydverzuim dezelve Provisioneele Administratie der Politie, Finantie en Justitie in hunne Provintie „ of Landschap weder op zig te neemen, tot der tyd toe, dat omtrend de finale Regeering van den Lande nader zal weezen voorzien; dat ook daadelyk de Regeeringen in de Steeden en ten platten Lande in de vrygemaakte Provintien en Landschappen, by „ provisie weder zullen worden by eengebragt, waar toe de persoonen, welke dezelve functien voor de laatste omwending hebben „ waargenoomen, by deeze Onze Publicatie meede worden opgeroepen en gerequireerd, met uitzondering nothans, zo ten opzichte van de voorgenoemde Collegien, als van de Steedelyke en plaatselyke Regeeringen, van zodaanige persoonen, welke zig gedurende de Revolutie in eenige betrekking hebben laaten employeeren, of onder dezelve eenige verklaaring hebben gedaan dienende tot bevestiging van de onwettige Regeering, of spreekende blyken van hunne aankleeving aan het bestuur na de Revolutie „ hebben gegeven. “

Gelastende Wy de bovengemelde provisioneel in functie gestelde Persoonen, zo veel van hunne Departementen afhangt, met allen mogelyken yver zorg te draagen, dat de Politie, Finantie en Justitie behoorlyk worde geadministreerd, en alle desordres en geweld geweerd, ten einde zy van hunne administratie behoorlyk reekenschap en verantwoording mogen kunnen doen aan de Staaten van hunne Provintie of Landschap, zodraa de omstandigheeden zullen toelaaten dezelve te vergaderen; waar van door Onzen Heer Vader, of by Hoogst deszelfs absentie, door Ons, zo spoedig mogelyk is, nader kennis zal worden gegeven.

En op dat niemand hier van onweetendheid oude voorwenden, of van deezen plicht in gebreken blyven, hebben Wy deeze in ydere Provintie, daar de Vryheid hersteld is, doen publiceeren en affgeeren ter plaatse daar zulks gewoon is te geschieden.

Gedaan te

W. F. Erfprins van Orange.

der laatste voorbereidselen te Lingen aan anderen over, en begaf zich

den 4^{den} September te Emden scheep. In den Helder beleefde hij weinig genoeg. Hij heette de regeering in de veroverde gewesten te zullen organiseeren, maar de troepen bleven achter de verschansingen liggen.

ACTIE TUSSCHEN DE HOLLANDSCHE UITGEWEKENEN EN ARNHEMSCHE
BURGERS BY WESTERVOORT, op den 4 September 1799.

Prent van R. Vinkeles naar een teekening van D. Langendijk.

en tot zelfstandige deelneming aan de krijgsverrichtingen aan het hoofd der matrozen van de Bataafsche vloot en der overloopers van het Bataafsche leger (welke macht tot enige duizenden was aangegroeid), werd hij al evenmin toegelaten. Zoo mocht hij werkeloos toezien dat de zaak van zijn huis verloren werd. In het Oosten kwam van de be-

raamde expeditiën weinig of niets terecht; de verwachte manschappen uit het binnenland kwamen niet opdagen, „zoodat mijn corps,” schrijft een der aanvoerders ¹⁾, „behalve een acht à tien gemeenen, enkel uit officieren bestaat”. Coevorden werd vruchteloos opgeëischt, enkele plaatsen in Twente en in den Achterhoek een oogenblik bezet, een kleine bende onder van Spengler bracht het tot Westervoort, maar werd door de gewapende burgerij uit Arnhem onmiddellijk teruggeslagen (7 September). De massa van het volk roerde zich nergens, in ontzag gehouden reeds door de schaarsche troepen die Brune in deze streken achter gelaten had; half September was alles afgeloopen en de laatste man op de vlucht. Een naspel op deze affaire was het fusillement der freule van Dorth (22 November).

De Engelschen bespeurden dat de inval een misrekening was geweest. Iedere duim gronds moest, in een moeilijk en hun vreemd terrein, voor het verlies van menschenlevens worden gekocht, en de natie kwam hun niet te gemoet, hoewel zij meesters waren van de Zuiderzee, en aan land kwamen te Medemblik en de Lemmer. De Nederlandsche natie, hoe teruggekomen dan ook van den revolutionnair ijver en van de opwinding voor de Franschen, was daarom lang niet Engelschgezind. Het schandelijke gedrag der Engelsche troepen in 1794 en '95 was nog niet vergeten, en thans waren het vooral de Russen waarvan zij zich bedienden, die de vrees en den afkeer gaande maakten. Niet ten onrechte: zoover de Russen in Noord-Holland gekomen zijn, hebben zij geplunderd en gebrand. Dan deed de brief van Duncan kwaad, waarin Willem V de wettige soeverein genoemd was, een opvatting die juist de aanzienlijken onder de Oranjepartij verre waren van te onderschrijven. Maar bovendien, men zag in den vijandelijken inval een maatregel van reactie, en de meerderheid wilde niet naar het oude zonder meer terug. „Onze regeering”, schrijft den 7^{den} September de Amsterdamsche bankier Saportas aan zijn gelijknamigen bloedverwant te Londen, „zoude al veel willen sacrificeeren; maar zoo het schijnt wil men de oude form in allen deele, daar men niet ligt toe accordeeren zal”. ²⁾ De nationale wensch was, zoowel de Engelschen als de Franschen weg te hebben,

¹⁾ De kolonel van Dongen te Bentheim (Koolemans Beynen in *Bijdr. Vad. Gesch. en Oudheidkunde*, 4e reeks, 6e deel, bl. 216).

²⁾ *Gedenkstukken* III, 1057.

en den vrijen koophandel terug, maar niet Willem V. Den Erfsprins — misschien, en dan op vast accoord, als zijn terugkomst inderdaad het middel kon zijn tot vestiging van een voor het volk en tegelijk voor de mogendheden aannemelijk gouvernement. Maar hoe zulk eene zaak in te leiden in de gegeven omstandigheden? De eenige groote mogendheid die er misschien ooren naar zou hebben was Pruisen, de zwakste

Fusillement der freule van Dorth.

Prent van R. Vinkeles.

van alle, en die zoowel bij de coalitie als bij Frankrijk haar gezag had verspeeld. Toch heeft men, daar men er niets anders op wist, Pruisen nog voor de zaak zoeken warm te maken. In het diepste geheim nam den 8sten September het Uitvoerend Bewind, op aanraden van van der Goes, het besluit om het gewezen Conventiëlid Queysen, die te Zwolle woonde en dus ongemerkt vertrekken kon, naar Berlijn te zenden met verzoek van tusschenkomst bij de oorlogvoerende mogend-

heden, om de Republiek onzijdig te doen verklaren. Queysen verontschuldigde zich wegens de aanstaande bevalling zijner vrouw, waarop den 14^{den} hetzelfde verzoek gedaan werd aan Jan Arend de Vos van Steenwijk, eveneens te Zwolle woonachtig, die het op zich nam. Hij was den 23sten te Berlijn, maar kreeg ten antwoord dat Pruisen de Bataafsche Republiek nimmer erkend had, en zich verplicht rekende waarborgen te eischen voor het herstel van het huis van Oranje; overigens achtte men de onzijdigheid van Nederland voor Pruisen wel van gewicht, maar was daarover reeds met Frankrijk in gesprek (de schijnonderhandeling begonnen in den afgelopen zomer, waaraan Frankrijk om licht te begrijpen redenen nog altijd geen einde had gemaakt). Mondeling gaf Haugwitz daarbij aan de Vos te verstaan, dat men ten minste aan den Erfprins moest. Op zijn eigen verantwoording (het was niet in zijn instructiën) ontwierp de Vos daarop een constitutie voor de Bataafsche Republiek met den Erfprins als hoofd van het uitvoerend bewind „onder een anderen titel als dien van Stadhouder”; de politieke verklaringen als grondslag van het stemrecht zouden vervallen, en het recht om in de grondvergaderingen te verschijnen aan geldbezit gebonden worden; voor het overige bleef de bestaande toestand in hoofdzaak onveranderd. In een bijgevoegde memorie van toelichting wordt gezegd, dat wat Nederland behoeft rust en eendracht is, en dat het herstel der stadhouderlijke constitutie hiertoe niet kan strekken. Haugwitz nam de stukken zijgend aan en zond er copie van naar Engeland, met mededeeling dat zij hem onvoldoende waren voorgekomen; overigens verzocht hij de Vos onverwijld terug te keeren, daar zijn aanwezigheid geen geheim kon blijven voor den Franschen gezant. De Vos bracht in den Haag, den 13^{den} October, aan het Bewind verslag uit alleen van het antwoord inzake de neutraliteit, zonder daarbij van het gesprokene inzake het huis van Oranje, noch van zijn ontwerp-constitutie, eenig gewag te maken; volledige opheldering gaf hij alleen aan van der Goes. Hoewel niet uitgegaan van noch goedgekeurd door het Bewind, is het ontwerp van de Vos evenwel merkwaardig als eerste symptoom van wat de gemiddelde opinie in de Republiek langzamerhand mogelijk zou gaan achten.

Tegelijk met zijn voorstel aan het Bewind tot de geheime zending naar Pruisen, had van der Goes ook een poging gedaan die zending te doen ondersteunen „van wegens de notabelste regenten van het voor-

malig bestuur". Hij sprak hierover zijn vriend Mollerus aan, gewezen secretaris van den Raad van State, een van de leden der Oranjepartij die geacht kon worden het naast aan die der patriotten te hebben gestaan. Mollerus weigerde niet volstrekt, maar wilde niets doen zonder voorkennis van het huis van Oranje; hij was bereid de zaak ter sprake te brengen bij den Erfprins, die, naar men meende, zich nog te Lingen bevond. Den 12ten daarheen vertrokken, sprak hij er van de Spiegel, en reisde voorts den Erfprins naar den Helder na. Van de Spiegel zag in de zaak een teeken dat het Bewind aan overgave begon te denken en ried aan dat de Engelschen zouden beproeven buiten weten der Franschen iemand naar den Haag te zenden, om hen nader te intimideeren ¹⁾. Mollerus kwam den 18ten bij den Erfprins aan, den dag vóór den slag bij Bergen. De meerderheid van het Uitvoerend Bewind, deelde hij mede, eigenlijk alle leden op van Hooff na, zouden gaarne van de Franschen worden verlost. Van het Vertegenwoordigend Lichaam was men niet zoo zeker, maar toch ontbrak het ook daar niet aan gelijkgezinden. Doch Brune en Daendels waren vast besloten de verdediging voort te zetten, ook al zou de destructie van het land er het gevolg van zijn. Men wist geen anderen weg tot de neutraliteit dan door Pruisen, en hoopte dat ook de Engelsche commandant-generaal zou willen medewerken door met het Bewind in onderhandeling te treden omtrent het staken der vijandelijkheden. Opdat de parlementair niet wederom zou worden opgehouden, moest hij een omweg nemen en de vijandelijke voorposten vermijden. Men rekende in den Haag voor het minst op de „amnestie en securiteit voor personen en goederen," die reeds bij de proclamatiën van Engeland en van den Prins waren toegezegd, maar tevens meende men „dat het veel gemakkelijker zoude gaan, en veel meer bijval in 't generaal zoude vinden, wanneer men de hoop konde hebben dat niet zoozeer de oude constitutie precies zooals die geweest was wederom zoude worden ingevoerd, maar de principes van eenheid der Republiek en van eene behoorlijke representatie, met de uitvoerende magt *in amplissima forma* in het Huis van Oranje (onder welke benaming het ook zoude mogen zijn); met één woord indien een soort van Engelsche constitutie tot grondslag konde gelegd worden".

De Erfprins gaf van het gehoorde kennis aan den hertog van York,

¹⁾ *Gedenkstukken* III. 1064.

met verzoek om als de aanval van den 19^{den} slaagde, onmiddelijk een parlementair te zenden via Scheveningen of door de provincie Utrecht. Daar evenwel de 19de een nederlaag bracht, heeft de hertog van York aan het verzoek niet voldaan. Ook gaf de Erfprins van Mollerus' komst bericht aan zijne ouders, die er een poging in zagen hun zoon tegen hen op te zetten. „Een constitutioneel koning”, schreef waarschuwend de oude Prins, „is een koning die onder de valbijl komt”.

Een spion in Engelschen dienst, die in deze dagen de Bataafsche Republiek bereisde, geeft van de dispositie der bestuurders een lezenswaard verslag ¹⁾. Het is onze oude bekende uit den tijd van politieke intrigues die aan den 12^{den} Juni 1798 voorafging, Esménard. Wij weten dat hij zijne poging, om toen Talleyrand te vlug af te zijn, met gevangenisstraf had moeten bekoopen, die in December 1798 door uitwijzing vervangen werd. Esménard begaf zich naar Hamburg en trachtte met zijn betrekkingen tot sommige Bataven (men herinnert zich dat hij Wiselius bij diens bezoek te Parijs tot secretaris had gediend) zijn voordeel te doen bij den Engelschen gezant, Sir James Crawford. Deze was uit den aard der zaak vóór en tijdens de Engelsche expeditie op alles wat Holland betrof, zeer attent. In Juli had hij het bezoek gehad van Mr. Nicolaas Calkoen, Amsterdammer, vóór '95 lid van den Raad van State, die waarschuwde tegen een poging tot restauratie van het huis van Oranje door de Engelsche wapenen, en daarentegen het land rijp noemde voor een vergelijk tusschen de partijen, met uitsluiting van de Franschen. Men moest de terugroeping van Oranje het werk der natie zelve doen zijn, en dan gereed staan haar uitgesproken wil te ondersteunen. Calkoen bood aan, zelf de tusschenpersoon bij het Uitvoerend Bewind te zijn. De Engelsche regeering had er geen oorenn naar, maar intusschen bleef Crawford op de mogelijkheid bedacht, in de Bataafsche Republiek door onderhandeling het doel te bereiken. In Augustus nam hij de diensten aan van Esménard, die hoog opgaf van zijn invloed op sommige hooggeplaatste Bataven. Esménard kwam den 19^{den} Augustus te Amsterdam en had den 24sten in den Haag in het bijzijn van Wiselius een gesprek met den directeur Besier. Men bleek het (wel te verstaan, volgens de sterk gekleurde voorstelling van Esménard) eens te zijn

¹⁾ *Gedenkstukken* III. 414. 419. Vgl. aldaar. bl. XLIII.

omtrent de wenschelijkheid van een overeenkomst met Engeland tot het verdrijven der Franschen en het inroepen van den Erfsprins aan het hoofd van het bewind, dat overigens moest worden gecontinueerd; de onzijdigheid der Republiek moest voort door Engeland bij tractaat worden gewaarborgd. Esménard sloeg voor, hem een geheim agent naar Hamburg mede te geven, die een onderhandeling op deze basis zou kunnen openen. Besier ging hierop in, en men kwam overeen dat Esménard en Wiselius zorgen zouden voor een anonym voorstel, zoogenaamd van eenige belangstellende patriotten afkomstig, dat door Besier zou kunnen worden ter tafel gebracht om de zaak op gang te brengen. Een zoodanig stuk kwam in, met de verzekering dat een geheim agent van het Bewind, die geen schriftelijke commissie behoefde te hebben, te Hamburg goed zou worden ontvangen. Het stuk bestaat nog in de archieven van het Bewind; volgens Esménard is er op besloten, een zoodanig agent inderdaad te doen vertrekken. Dit wordt bevestigd door de brieven van Besier aan Wiselius, waaruit tevens blijkt, dat Esménard de Bataven verzekerd had, dat het Engelsch eskader voor Texel geen vijandelijkheden tegen de Republiek zou plegen. „Allen begrepen met mij”, schrijft Besier den 27sten Augustus, „dat het goed zoude zijn onderhandelingen *sous main* te openen, niet omdat men er zich eenig reëel succes tot vrede van belooft, maar om te temporeeeren en de oogmerken van de coalitie te doorgronden. Daar gij mij tot in de eerste dagen der volgende maand tijd geeft ¹⁾, zullen wij morgen onze gedachten over een geschikt sujet laten gaan, en ik zal wel zorgen dat die bij u aan kome. Intusschen zal de voortdurende inactiviteit van de vijandelijke vloot ons van de oprechtheid van uwen man kunnen overtuigen.” Doch op denzelfden 27sten Augustus had de landing bij Huisduinen plaats, en Besier schreef nu den 28sten, dat het geloof in Esménard geheel geschokt was, en men verder aan de zaak niets meer verkoos te doen. Esménard bleef nog tot den 17^{den} September in het land, en had vóór zijn vertrek een tweede ontmoeting met Besier, die eindigde met te zeggen, dat er tusschen hen niets te doen kon zijn eer men bewijzen had dat Engeland het Bewind wilde winnen in plaats van het te vernielen. „Le Directoire batave”, aldus vat Esménard zijn rapport

¹⁾ Dit komt overeen met de tijdsbepaling in het anonyme stuk, dat in de verdraaide hand van Wiselius is geschreven.

samen, „et la majorité du Corps législatif sont composés de patriotes plus ou moins ardens, plus ou moins éclairés, mais en général probes, désintéressés et fidèles à ce qu'ils croyent être l'intérêt de leur pays. Les moyens de corruption seraient certainement impuissans auprès de la plupart d'entr'eux. Mais presque tous, par conviction et par sentiment, sont aujourd'hui disposés à se séparer de la France, et à acheter par tous les sacrifices, compatibles avec leur existence et leur sûreté, la restauration de leur patrie. Tous sans exception désirent *que le rétablissement du Stathoudérat* [lees liever: van het huis van Oranje] *se fasse à des conditions qui préviennent une réaction politique*, et que ces conditions soient garanties par l'Angleterre et la Prusse.”

Doch welke geheime verlangens ook bestonden, men kon de oogen niet sluiten voor de onmogelijkheid, ze thans te zien verwezenlijkt. Aanhoudend trokken nu Fransche troepen door den Haag die het leger van Brune kwamen versterken, de veldtocht in Noord-Holland kreeg met den dag meer het karakter eener Europeesche gebeurtenis, eener episode der groote worsteling tusschen revolutie en coalitie, waarbij Nederland angstig toezien mocht, zonder te weten voor welke partij het wenschen moest vormen.

Nadat het Engelsch-Russische leger den 25sten September zijn laatste versterkingen ontvangen had, ging het den 2^{den} October tot een algemeen aanval over, die Brune noodzaakte, zich met de hoofdmacht naar een gunstiger gelegen terrein bij Beverwijk terug te trekken, terwijl Daendels teruggeschoven werd tot Purmerend. Alkmaar viel in 's vijands handen. De hertog van York achtte thans het oogenblik gekomen, het Bewind nogmaals tot de overgave te sommeeren, maar hij koos denzelfden weg als voorheen Abercromby, en zond Don naar de voorposten van Daendels, in den ochtend van den 6^{den} October. Tegelijk had een nieuwe aanval op Brune plaats, die in het nadeel der Anglo-Russen verliep en hun op groote verliezen te staan kwam (slag bij Castricum). De Franschen drongen zegevierend naar Alkmaar op, maar stuitten daar op tegenstand van versche troepen, zoodat aan den avond het Engelsch-Russische leger de positiën behouden had waaruit het 's ochtends was opgerukt. In de gevolgen was het voordeel van den dag echter geheel aan de zijde der Franschen. De troepen der coalitie waren totaal gedomoraliseerd; ziekte, gebrek en twist begonnen zich te vertoonen; men

bespeurde dat Brune sterker werd met den dag en wanhoopte er aan, ooit Amsterdam te zullen bereiken. Ontmoedigd trok zich de hertog van York achter de stelling van de Zijpe terug, hetgeen met het op-

Prent van R. Vinkeles naar een teekening van D. Langendijk.

geven van den veldtocht gelijkstond. Zijn hooghartig gestelde sommatie maakte nu een zonderling effect. Daendels, die den 6ten niet was aangevallen, had Don bij zich gehouden en Brune van zijn komst verwittigd; de Fransche generaal weigerde den zendeling als een parle

mentair te beschouwen en nam hem krijgsgevangen. Het Bewind werd van zijne boodschap zelfs niet in kennis gesteld.

Het forceeren van de Zijpe was thans, nu de Engelschen zoo langen tijd die positie hadden kunnen versterken, nog moeilijker dan den 10^{den} September. De Anglo-Russen konden zich dus inschepen zonder dat Brune het bemoeilijken kon, tenzij dan ten koste van schromelijk veel Fransch bloed, en het Directoire verlangde dat hij daarop zuinig zijn zou. Toen derhalve de hertog van York den 15^{den} October aanbod zich tot inschepping te verbinden op voorwaarde dat hij niet verder werd verontrust, ging Brune daarop in, en den 18^{den} werd de overeenkomst geteekend. Tegen vrijen aftocht verbond York zijn gouvernement tot uitlevering van 8.000 krijgsgevangenen; verder zou hij den Helder en de kustbatterijen moeten opleveren in ongeschonden staat. Brune was begonnen ook de teruggave der Bataafsche vloot te vragen, maar hield op de weigering van York niet verder aan.

De geruchten, die spoedig liepen, als zou de vrije aftocht van het Engelsch-Russische leger door omkoopning van Brune zijn verkregen, missen grond. Een zoodanige operatie zou niet hebben kunnen geschieden zonder dat daarvan in de Engelsche archieven eenig spoor van ware achtergebleven, hetgeen niet het geval is. Bovendien is de onderstelling niet noodig ter verklaring der feiten. Ook uit politiek oogpunt was er de Franschen alles aan gelegen dat de Bataafsche Republiek zoo spoedig mogelijk en geheel werd ontruimd: dat niet b.v., waartegen zich niets dan de wankelmoedigheid der Engelschen verzette, een gedeelte hunner macht in Friesland werd geworpen. Brune was zeer wel van de geheime bedoelingen van het Bewind onderricht, en hij hoopte dat de dag van afrekening niet verre meer zou zijn. En dan heeft men te denken aan de positie der Franschen aan den Rijn, in Zwitserland en Italië, die de spoedige beschikking over de tijdelijk naar de Bataafsche Republiek gedirigeerde troepen tot een zaak van het hoogste gewicht maakte. Het Directoire berispte Brune dan ook niet wegens de capitulatie, maar betuigde hem er dank voor.

De Erfprins begaf zich naar zijn ouders in een zeer bittere stemming, die in zijn houding in de eerstvolgende jaren tot uiting is gekomen. Wat de schepen van de Vlieter betreft, deze zijn in Engeland in naam ter beschikking van den Prins gesteld, die ze aan de Engelsche admiraliteit leende; zij bleven bemand met Hollandsch volk en werden ge-

1851
ENGELSCHEN EN RUSCHEN 1851
1851
1851

Prent van H. Roosing naar een teekening door J. A. Laugendijk.

commandeerd door Hollandsche, in '95 afgezette officieren. Uit het krijgsvolk dat naar de Engelschen was overgelopen werd een Hollandsche brigade gevormd die gelegerd werd op Wight en in naam onder commando van den Erfprins bleef, die evenwel in 1800 bedankte voor de eer, aan het hoofd dezer troepen eene expeditie naar Portugal mede te maken.¹⁾

Anonieme spotprent op de landing der Engelschen in Noordholland.

Voor het Bataafsche Bewind brak thans een moeilijke tijd aan. In overeenstemming met zijn instructiën, die nog van vóór den inval dateerden, had Florent Guiot hun de hand boven het hoofd gehouden, maar te Parijs had de overgave der vloot, en het aanvankelijk terugwijken van Daendels, argwaan doen opvatten tegen hunne bedoelingen. Florent Guiot rapporteerde geruststellend en wees op de volmaakte orde

¹⁾ *Gedenkstukken* III. 1123.

die ondanks alle prikkels van de zijde der eoalitie in het land bleef heerschen, en die men niet in gevaar mocht brengen door op zoo ongelegen oogenblik de regeering te veranderen. In het begin van October zond evenwel het Directoire twee nieuwe agenten uit die zelfstandig over den toestand in de Bataafsche Republiek hadden te berichten: Deforgues en Miot. Zij begonnen met zich, zonder den Haag aan te doen, regelrecht naar Brune te begeven, die hen tegen het Bewind innam. Brune ontving in zijn hoofdkwartier meer dan eens bezoek van Bataafsche Jacobijnen, Rant en anderen, die van de gelegenheid gebruik zochten te maken om hun persoonlijke vijanden, de mannen van den 12^{den} Juni, te verwijderen. Hun voorstellingen hadden zooveel invloed te Parijs, dat Florent Guiot werd teruggeroepen, Deforgues tot zijn opvolger benoemd, en dezen nieuwen gezant in last gegeven, de verwijdering te verlangen van de ministers van binnenlandsehe zaken, oorlog, marine en buitenlandsche zaken (La Pierre, Pijman, Spoor en van der Goes), als verdacht van „orangisme”. Het waren, op Gogel na, dien men naar den aard van zijn departement moeilijk in de tekortkomingen der Bataafsche regeering gedurende den tijd der Anglo-Russische expeditie kon betrekken, de agenten die ten vorigen jare den val van het Jacobijnsehe Bewind hadden bewerkt, benevens de man die het meest verantwoordelijk was voor de zendingen van de Vos van Steenwijk en Mollerus. Verder werd geëischt dat men van der Hoeven en Eykenbroek, de door het vorige Directoire uitgeleverde samenzweerders, wier proces thans ten einde liep en tegen wie de doodstraf was geëischt, van rechtsvervolging zou ontslaan. Deforgues vond het Bewind ongeuegd op deze punten toe te geven, vooral op het eerste; in ieder geval, zeide Besier, was uitstel noodig om eerst te overleggen wie de vier ministers zouden kunnen vervangen. Hij wist niet hoe goed hij sprak! Hij zeide dit op den 10^{den} November (19 brumaire); den vorigen dag was de regeering zelve, die de verwijdering geëischt had, door Bonaparte omvergeworpen! Eerlang werden Deforgues en Brune zelf teruggeroepen; van vervanging der ministers was geen sprake meer. Thans durfde men genereus zijn en de gevangen samenzweerders ongestraft laten, maar men deed het krachtens een algemeenen maatregel waarvan men ook oranjeklanten, na de beweging in Gelderland in September gevat, liet profiteeren. Het Bataafsche Jacobinisme, dat alleen nog op het Parijsche Jacobinisme had gesteund,

was met den slag in het niet verzonken; het moderantisme kreeg een nieuwe kans.

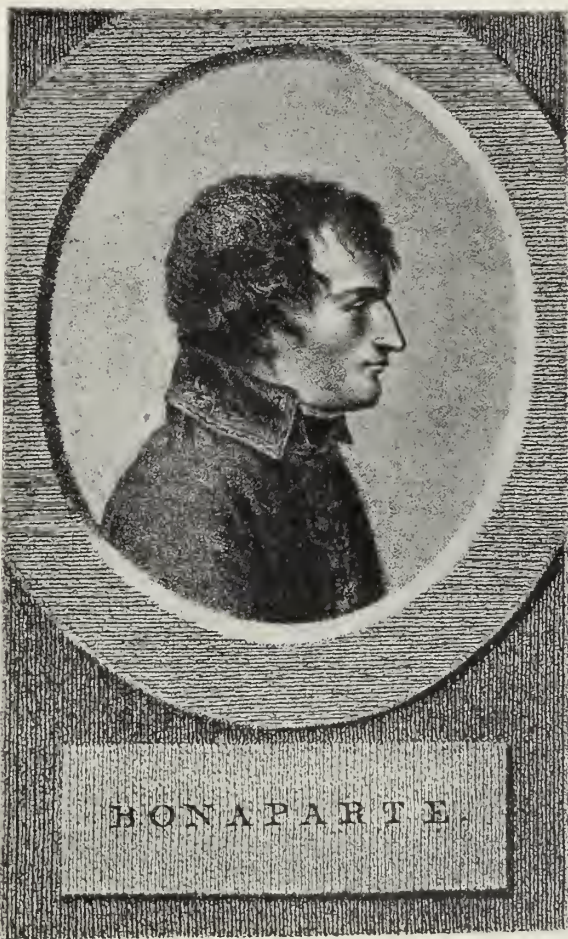
Die exulteerde, was Schimmelpennick. Tijdens den inval had hij zich met groote onzichtigheid gedragen, en de pogingen van het Bewind bij Pruisen en Engeland niet aangemoedigd. Zoo moderaat en neutraliteitsgezind als iemand, begreep hij evenwel te goed dat de vrede-lievendheid beginnen moest bij Frankrijk zelf. Maar in de jongste weken had hij het benarde Bewind moed ingesproken, daar hij de krankheid van het Directoire kende. Eindelijk zou dan nu de vertegenwoordiger der Bataafsche Republiek met een regeering te doen krijgen die, zelf op fatsoen gesteld, die burgerlijke deugd in anderen zou weten te waardeeren. Den dag na de groote gebeurtenis schrijft Schimmelpenninck met blijkbaar zelfbehagen, „dat hij bij den generaal Bonaparte op eene bij uitstek vriendelijke wijze is gerecipieerd”. — „Onze anarchisten moeten nu desperaat worden, of ze zijn gek”. — „Zeker zal Bonaparte vrede maken”. — „Bereid bij ons de natie op een verstandige wijs er op voor om ook eenige heilzame veranderingen in de constitutie te maken, wanneer het gepaste oogenblik zich daartoe aanbiedt”. — „De groote waarborg der burgerlijke vrijheid is gelegen in een overwegenden invloed van hen die door hunne bezittingen onmiddellijk bij de welvaart van het land belang hebben”.

Dit alles uit de eerste week na den coup d'état. Maar zeer spoedig komt er een tweede bij: om vrede te maken moet Bonaparte beginnen met oorlog te voeren, om orde te scheppen moet men hem aan de middelen helpen, wanorde tegen te gaan. De 18de brumaire heeft de Bataafsche Republiek voor onaangename eventualiteiten behoed; welnu, de Consul vraagt haar zes millioen gulden hollandsch als „een gulle demonstratie van affectie”. Zooveel zal haar zijn vriendschap ongetwijfeld waard zijn. De vorm zal zijn die van een toegift op een ruil van geestelijke goederen en goederen van Fransche emigranten in Noord-Brabant, tegen Nassausche domeinen in België, tevens van een terugkoopsom (boven de waarde) van een bedrag vroeger aan Frankrijk in betaling gegeven Bataafsche rescriptiën; maar, laat de Consul er bij zeggen, „de zaak moet niet met den gewonen financieelen Bataafschen geest worden uitgecijferd”. Het Uitvoerend Bewind streek de hand over het hart, en gaf zijn ministers Gogel en Goldberg last, om ten minsten bezwaar van den

lande „bij particulieren, kooplieden, of waar zij het dienstig zouden oordeelen” aan het Bataafsche gouvernement een crediet van zes millioen gulden te bezorgen. Toch kon de zaak maar voor de helft doorgaan. De Bataafsche rescriptiën, die de Consul op een staat als aanwezig vermeld had gevonden, bleken al lang door het Directoire in betaling te zijn gegeven en in derde en vierde handen te zijn geraakt, zoodat zij op het oogenblik niet leverbaar meer waren. Alleen de domeinruil is doorgegaan, met een Bataafsche toegift van 3 millioen gulden: tractaat van 5 Januari 1800.

Hiermede waren de geldaanzoeken van Bonaparte niet aan een einde. Het Directoire had een berooide kas achtergelaten en Italië verspeeld, en het ontbrak hem aan geld voor de uitrusting om het terug te winnen. De Parijsche bankiers hadden hem slechts een onvoldoende som kun-

nen of willen schieten, en links en rechts trachtte hij nu oude Fransche vorderingen in geldswaarde om te zetten. Hamburg moest een dreigement afkopen voor vier millioen en Genua een voor twee. „Wijs hun”,

Prent door L. A. Claessens.

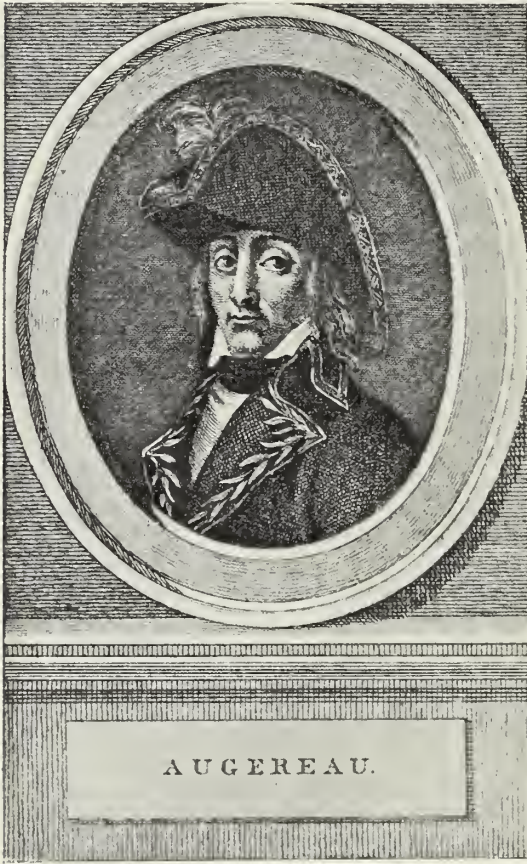
beveelt de Consul aan Talleyrand, „op het voorbeeld van Holland dat zes millioen aanbiedt uit eigen beweging”. Een maand na den domeinruil kwam hij met een voorstel van veel wijder strekking, en bood voor 25 millioen gulden hollandsch de Fransche rechten op Vlissingen en de vermindering van het Fransche bezettingsleger in Nederland tot op 10.000 man te koop. Nu waren die Fransche rechten op Vlissingen, behalve het enkel medegebruik der haven voor Fransche oorlogsschepen, door de Bataafsche Republiek steeds bestreden, en wat het bezettingsleger betreft, indien het Bonaparte ernst was met den Europeeschen vrede, zou hij het toch weldra, en geheel, moeten terugtrekken. „Het schijnt mij toe”, schrijft Gogel, „dat wij met de laatste revolutie niet verbeterd zijn”. Het Bewind weigerde; het eenige, waarvoor het nog geld over had, zou zijn de onmiddellijke neutraliseering der Bataafsche Republiek zelfs vóór den vrede: dit weigerde wederom Bonaparte. „Hij weet niets als van oorlogszaken”, schrijft Schimmelpenninck die gevoelde dat hij eerst te hoog over hem opgegeven had; „ik heb op zijn stuk het allergecedeerdste misnoegen.”

De Consul *moest* geld hebben, en wat hij niet afpersen kon, wilde hij dan leenen. Hij zond Marmont naar Amsterdam, om bij de kapitalisten aldaar zes millioen gulden te leenen op onderpand van anticipatiebiljetten op houtveilingen in Frankrijk, en van het beroemde kroonjuweel, *Le Régent*. Schimmelpenninck waarschuwde dat het niet gaan zou, daar een onderpand op de *coupe des bois*, hoewel in Frankrijk niet onbekend, aan het Amsterdamsche oor te vreemd, en de aangeboden rentevoet te laag was, maar de Consul zette door, met een brief „aan de municipaliteit en notabelen van Ameterdam”, waarin hij bedoelt te spreken *de puissance à puissance*. Hij slaat er den toon van den vredestichter in aan, die rust en welvaart verzekeren zal, maar — in een gemeene zaak moeten de offers gemeen zijn. „Connaissant le bon esprit des citoyens d’Amsterdam, je supprime tout intermédiaire....”. — „Hij hoopt”, schrijft Schimmelpenninck, „in dezen eenig effect van gedesinteresseerd enthousiasmus bij de commercie en financiers te vinden”. Zelf had Schimmelpenninck daar weinig verwachting van, wel wetende „dat de commercie uit haren aard in zaken van finacie zeer kalm, en dat eene souffreerende commercie meer dan kalm, ijskoud was.” Hij bedroog zich niet. De Amsterdammers beschouwden de voordeelen als te gering en het onderpand niet als serieus; zij wilden er alleen in treden als

er op andere wijze een zaak van te maken was, doordat de Consul zich verbond tot een beter justitie op prijzen en ladingen, lagere tarieven, minder belemmerende formaliteiten bij den invoer in Frankrijk, gelijke toepassing der wetten op den Engelschen invoer in de beide Republieken, vrije uitvoer van granen naar de Bataafsche Republiek, alles zaken waarover Marmont niet gemachtigd was in onderhandeling te treden. Onverrichtte zaken keerde hij naar Parijs terug, tot groot ongenoegen van Bonaparte, die Schimmelpenninck geducht liet voelen hoezeer hij „op Amsterdam en de commercie gebelgd” was. „Hij gaf mij dit op zeer gemelijken toon te kennen, zeggende in substantie dat een stad van commercie, die zoo weinig zèle getoond had om iets voor hem te doen, ook geen recht had om iets van hem te verwagten; dat hij deze teleurstelling niet zoude vergeten, en dat men er op 't stuk der kaperijen en prijzen de gevolgen van zoude zien.” En spoedig bleek, dat het dreigement niet ijdel was geweest: over de geheele lijn der Fransch-Bataafsche betrekkingen viel een sterkere spanning waar te nemen.

Het Uitvoerend Bewind, ondervindende dat Schimmelpenninck volstrekt niet zooveel invloed op Bonaparte had als waarmede deze zich een oogenblik had gevleid, besloot het met een anderen persoon te beproeven, met een militair, die op den soldaat Bonaparte misschien meer zou vermogen: admiraal de Winter, een man die kruit had geroken en, niettegenstaande zijn nederlaag bij Kamperduin, een goeden naam had in Frankrijk. Hij zou Bonaparte, die onderwijl zijn tocht over den Grooten Sint-Bernard had volbracht, naar Italië volgen en hem een schrijven overbrengen van het Uitvoerend Bewind, waarin zonder omwegen uiteen werd gezet wat de Bataafsche Republiek van hem verwachtte. De staat ging een bankroet tegemoet: op de begroting van het loopende jaar was een reusachtig tekort; de kapitalisten hadden, in de laatste vier jaren, behalve de gewone belastingen, over de 20% van hun bezittingen aan buitengewone heffingen opgebracht, benevens groote heffingen van de inkomsten; bij tienduizenden moesten in de groote steden de behoeftigen uit de publieke kassen onderhouden worden. Men ging te gronde, als de handel niet weder geopend werd en de buitengewone lasten niet verminderden. Het redmiddel kon geen ander zijn dan neutralisatie der Bataafsche Republiek, vertrek der Fransche troepen en verlaging der Fransche tarieven. Als

onmiddellijke maatregel werd verlangd de terugroeping van Brune's opvolger Augereau, met wien de Bataafsche regeering meer moeite had dan nog ooit met een bevelhebber der Fransche troepen, en die zelfs

Prent van R. Vinckles.

de burgerlijke beleefdheid tegenover haar leden niet in acht nam „Vous avez été grand avec tout le monde,” eindigt de brief van het Bewind, „vous le serez avec nous. Vous nous applaudirez d'être Bataves avant d'être Français.”

Wat klonk dat alles redelijk — in den Haag, en hoe weinig indruk maakte het — over de Alpen! Te Lyon aangekomen hoorde de Winter van den slag van Marengo; te Turijn eindelijk had hij nauwelijks den tijd, den brief aan Bonaparte in de handen te stoppen, die al weer op zijn doorreis was, vliegensvlug, naar Parijs. De Winter moest hem maar nareizen, en zou te Parijs het antwoord vernemen. Maar nu bleek het, dat Bonaparte na de victorie een ander was dan daarvóór. De periode,

dat Frankrijk nagenoeg beperkt was tot zijn oude grenzen, dat het zijn legers moest voeden op eigen bodem, dat de Consul gunsten bood voor geld, geld, was voorbij. „Dat mag Amsterdam spijten”, was zijn eerste woord te Parijs, „dat het geen deel heeft willen hebben aan mijn overwinningen in Italië!” Met het zittende bestuur in de Bataafsche Repu-

blik wilde hij niets meer van doen hebben; het viel hem gemakkelijk, de ontevredenheid in hun eigen land tegen de rampzalige bewindslieden uit te spelen. Het zal neerkomen, schrijft de Winter al spoedig, op een verandering in het Bataafsche gouvernement. Hij is tot November 1800 te Parijs gebleven zonder eenige wezenlijke toezegging te verkrijgen, en hij keerde terug met de zekerheid, dat de dagen van het Uitvoerend Bewind geteld waren.

Het nieuws drong spoedig door, en de verschillende personen en fractiën hadden hun houding ten opzichte van dit nieuwe vooruitzicht te bepalen. De minderheid in welke het geloof in de revolutionnaire denkbeelden nog leefde, was door de machteloze woordenkramerij van het Vertegenwoordigend Lichaam diep teleurgesteld; het meest Gogel, die voorstel op voorstel had ingediend tot schepping van een nationaal finantiewezen, zonder dat men de kracht had gevonden er één enkel van af te doen en tot invoering te brengen. Gogel wilde dat van de gelegenheid zou worden gebruik gemaakt, om de vertegenwoordiging voorloopig tot niets terug te brengen en te vestigen een almachtig bestuur. „Wat hebben wij”, schrijft hij, „van een almachtige vergadering gehad? Systhema is onbestaanbaar met zoodanige lichamen; immers ziet men dat van den eenen dag op den anderen veranderen, en meestal kan men zeggen: het Vertegenwoordigend Lichaam weet zelf niet wat het wil. Afdoening van zaken is mede zeer gebrekkig; alles hangt van den werkzamen geest of luiheid, kunde of onkunde van de een of andere personeele commissie af. Geest van beuzelarij en vitterij is nergens meer dan bij zodanig lichaam te zoeken. Jaloersch van alle andere machten, bemoeit het zich met alles, vit op alles en bedilt zonder kennis van zaken.” Hij wil een klein Wetgevend Lichaam van dertig leden, dat twee korte zittingsperioden zal hebben per jaar, voor de rest een sterk Uitvoerend Bewind van slechts drie leden, gediend door ministers, en bevelende over subalterne besturen in de departementen en gemeenten. Het voordragen van wetten behoort uitsluitend aan het Bewind, en het Wetgevend Lichaam moet zijn votum geven binnen een bepaald aangewezen tijd. Bij verschil worden sprekers benoemd van weerszijden die de zaak bepleiten; een algemeen debat daarbuiten heeft niet plaats; na afloop der pleidooien beslist het appèl nominaal. De wetten behoeven alleen algemeene beginselen in te houden; alle bepalingen ter uitvoering behooren aan het Bewind.

Zuiver Bonapartisme naar men ziet; ten naastenbij de constitutie van Frankrijk onder het Consulaat. Maar Bonaparte wilde volstrekt niet dat men hem naäapte: hij verlangde geen almachtig, slechts een gedienschtig Bataafsch bestuur. Die gedienschtigheid hoopte hij zich te verzekeren door in Nederland, evenals hij het in Zwitserland deed, bescherming te verleenen aan de maatschappelijke elementen die door de revolutie in den druk geraakt waren, en hun gedeeltelijk herstel nu zouden hebben te danken aan hem. Zoo werd het ook voorgesteld door zijn gezant in de Republiek, een *ci-devant*, gewezen markies de Sémonville, „een man”, zooals Schimmelpenninck hem in den Haag aangekondigd had, „die met al zijn connectiën en *alentours* behoort tot de moderate partij.” De Bataven, adviseert Sémonville, hebben zoo hun bekomst van alles, dat zij de constitutie zullen aannemen die gij wilt, op twee voorwaarden: geen prefectenregeering, en geen president. De bezittende klasse rekent er op, de locale administratie zelf in de hand te hebben; met hun weeshuizen, gasthuizen, hun tal van stichtingen, die van de staatsmacht onafhankelijk zijn, zijn zij aan besturende functiën van ondergeschikten aard van jongs af gewend; het is hun een tweede natuur. Zelfs zeer rijke personen stellen er een eer in dergelijke functiën goed waar te nemen, zonder bezoldiging. „Le peuple qui a vu tout déperir sous les pauvres commissaires du Directoire, et les plus pauvres municipaux, sent mieux que personne combien la vanité dans ce cas sert ses intérêts. Réservez donc aux localités toute leur administration intérieure, et reposez-vous sur l'esprit d'ordre et de conservation des habitans.”

Een andere zaak waarop men letten moet, is, geen te hooge functiën op te dragen aan één persoon. Er is geen man in het land, dien de Bataven gaarne met een eminenten titel aan hun hoofd zouden zien; dan nog liever een Stadhouder terug. „Une famille princière froisserait moins l'amour-propre . . . le peuple s'attacherait par tous les moyens à renverser celui qui la veille il aurait vu son égal. . . . Ce sera beaucoup faire que de donner deux années d'existence à votre président.”

Votre président; zou in Frankrijk thans werkelijk ernstig over een presidiaat van Schimmelpenninck zijn gedacht? Dit is zeker dat hij er zich mee vleide, en naar al zijn vrienden in Holland schreef met aandrang om zich op de Amerikaansche constitutie te vereenigen. In zijn plannen, zooals zij uit deze brieven blijken, ligt het evenzeer als in die van Gogel, om te breken met de permanentie van het Wetgevend

Lichaam; de uitvoerende macht wil hij „zeer energiek en tevens zeer populair, zonder eenige ostentatie, deftig, Bataafsch, eenvoudig. Ik kome er rond voor uit dat ik in geene constitutie die mij bekend is een meer populaire uitvoerende macht kenne, dan die welke bij de Noord-Amerikaansche Constitutie onder den naam van president bekend is.” Die president, met uitgebreide bevoegdheden, zal zijn de vertegenwoordiger van het principe der één-en ondeelbaarheid van de Bataafsche Republiek; maar het huishoudelijk bestuur der deelen behoudt groote vrijheid en beschikt over eigen departementale middelen. Dezelfde denkbeelden ontwikkelt hij — wij zijn in Januari 1801 — in een stuk aan Talleyrand, waarin hij zelfs zegt dat een eigenlijk ministerie van binnenlandsche zaken in Nederland onmogelijk is, onbestaanbaar met het nationale ideaal van burgerlijke vrijheid, dat in de zelfstandige zorg voor domestieke belangen bestaat. Wij zien hier de twee merkwaardigste mannen der Bataafsche revolutie ver uiteenloopen: Gogel wil de revolutie bovenal effectief, Schimmelpenninck wil haar bovenal populair maken.

Welke vooruitzichten ook aanvankelijk te Parijs aan Schimmelpenninck geopend mogen zijn, na de eenparig afkeurende adviezen uit den Haag hield men het denkbeeld van zijn presidentschap niet staande. Evenmin ging men op de idees van Gogel in; een constitutie van het Consulaat zonder Bonaparte was een onding, en Gogel een Bonaparte in het

Rutger Jan Schimmelpenninck.

Physionotrace door Chrétien.

klein te laten worden, zou juist die bevolkingsklassen vervreemden die men weer naar voren wilde brengen. Zoo hebben personen van den tweeden rang het grootste aandeel in de leiding der staatsherziening van 1801 verkregen: het lid van het Uitvoerend Bewind Besier, de minister van marine Spoor, de kamerleden Appelius, de Leeuw en van Leyden.

De instructies werden gegeven door Talleyrand, den 6ten Februari 1801. De gezant Sémonville kreeg in opdracht, met het Uitvoerend Bewind in overleg te treden omtrent een herziening der staatsregeling, die o.a. zou moeten inhouden een inkrimping van zittingsduur en bevoegdheden van het Wetgevend Lichaam, een waarborg voor de bezittende klassen door vrijmaking der stembevoegdheid van alle politieke verklaringen, en gepaste zelfstandigheid der locale besturen. Men wilde voorts een herziening langs legalen weg, de eenige, waarbij Frankrijks invloed zich zou kunnen doen gelden in het verborgen. Om dezen legalen weg te openen was een besluit van de grondvergaderingen noodig, daar de bestaande constitutie geen herziening toeliet vóór het jaar 1804. Om de permissie tot bijeenroeping der grondvergaderingen te verkrijgen, wendde zich het Bewind dus tot het Verregenwoordigend Lichaam bij boodschap van 4 Maart. Onder den overwegenden invloed van Besier, was het Bewind in alles den Franschen gezant ter wille, met uitzondering evenwel van het lid van Swinden, bij wien zich eerst later Ermerins aansloot. De zaak nu die alles beslissen zou, was, de toestemming van het Vertegenwoordigend Lichaam te verkrijgen, het lichaam dat zijn eigen ondergang bezegelen moest. Men rekende op een meerderheid: de vergadering was zich haar eigen impopulariteit zeer wel bewust, en de individueele leden stonden sterk onder den invloed der reactionnaire maatschappelijke strooming, die zich in de gansche samenleving gelden liet. Maar, in vergaderzaal vereenigd, kwam het gevoel der collegiale waardigheid toch weer sterker bij hen boven dan zij ieder voor zich misschien zelf hadden vermoed. Zij heetten dan toch het Vertegenwoordigend Lichaam van het souvereine Bataafsche Volk, en voor dit afstand deed, diende men het toch minstens te zeggen waarvoor en in wiens handen. Den 20sten Maart, met 41 stemmen tegen 10, en 9 onthoudingen, besloot de Eerste Kamer het verzoek van het Bewind in advies te houden tot een commissie uit haar midden met het Bewind zou hebben overlegd voor welke wijzigingen de constitutie van 1798

vatbaar was. Geen verwerping dus, maar een tekennegeving dat men niet verlangde dat het Bewind alleen met een voorstel voor de grondvergaderingen zou treden, het Bewind, toegerust met alle middelen van eigen en vooral van der Franschen autoriteit, om een stemming der grondvergaderingen, een stemming *en bloc* en met neen of ja, te doen uitvallen gelijk men het verlangde. In de commissie echter, tot overleg met het Bewind aangewezen, hadden de gematigde elementen verreweg de overhand; de meerderheid van 41, die voor het besluit van 20 Maart verantwoordelijk was, bestond geensdeels uit Jacobijnsche stemmen. Over alle hoofdzaken der herziening was, blijkens een *dépêche* van Sémonville, de commissie het reeds den 8sten April met het Bewind eens. Zoowel Bewind als commissie hebben de zaak geheel als een onderonsje opgevat, zoodat in geen enkel staatsregister ook maar een woord over hun overleggingen is opgeteekend; al wat er van op schrift is, komt voor in de berichten van den Franschen gezant.

Het ontwerp zooals het 8 April gereed was en door Sémonville ter goedkeuring naar Parijs werd gezonden, behield een Uitvoerend Bewind van vijf leden en een Wetgevend Lichaam van twee kamers, beperkt evenwel tot twee korte zittingsperioden per jaar. De kiesbevoegdheid werd uitgebreid door het wegvallen van den eed van haat aan het Stadhouderschap, de aristocratie en de regeeringloosheid, maar beperkt door de invoering van een census. Evenals in alle constitutiën van den revolutietijd, waren de verkiezingen getrapt, maar in deze dubbel. De grondvergaderingen kozen de kiesvergaderingen, en deze maakten candidatenlijsten op, waaruit een Nationaal Kiescollege van 16 personen, naäperij van den Franschen *Sénat conservateur*, de leden van Wetgevend Lichaam, Uitvoerend Bewind en Nationaal Gerechtshof koos. De bevoegdheden der departamentele besturen werden uitgebreid, maar de oude provinciën niet hersteld.

Bonaparte had drie aanmerkingen. Het Nationaal Kiescollege keurde hij af als een bloote *singerie* van Fransche instellingen; het Uitvoerend Bewind moest liever een anderen naam dragen, meer leden tellen, in sectiën worden verdceld die elk een bepaald onderdeel der regeeringstaak op zich namen, en een president hebben die elke drie of zes maanden wisselde, en een ouden titel droeg als dien van Raadpensionaris. Voorts wenschte hij dat de departementen zouden samenvallen met de oude provinciën, en dat de provinciën als zoodanig deel zouden

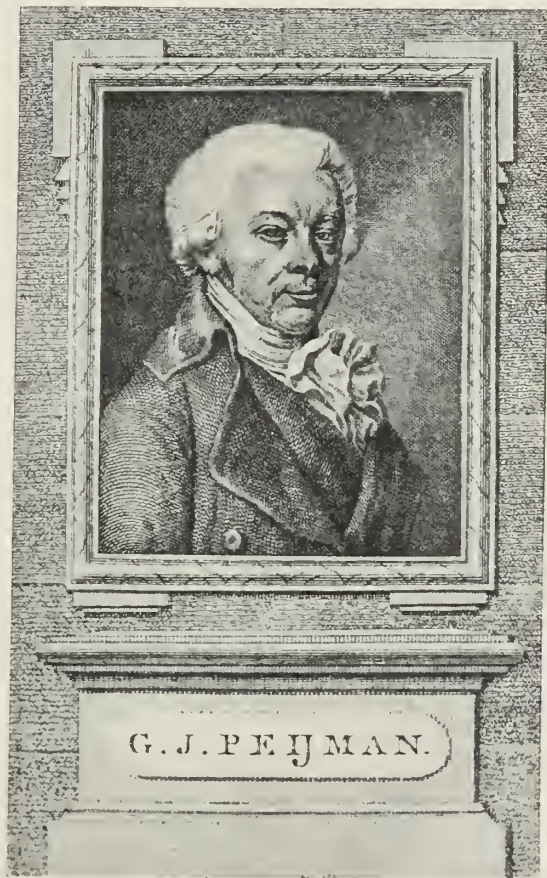
hebben aan de samenstelling van het Bewind. Hij wilde zijne aanmerkingen niet als bevelen aangemerkt hebben, maar liet ze door Sémonville ter overweging brengen van de commissie. Zij zijn voor het meerendeel niet gevolgd; alleen is de naam Uitvoerend Bewind veranderd in dien van Staatsbewind en het ledental uitgebreid tot zeven. Zoo gewijzigd, kwam het ontwerp 19 Mei bij de Eerste Kamer van het Vertegenwoordigend Lichaam in; het werd er, na uiterst vermoeiende en verwarde discussiën, 11 Juni met 50 stemmen tegen 12 verworpen, of liever, buiten deliberatie gesteld. Het had, naar Sémonville het uitdrukt, de federalisten 50 % te weinig federalisme gegeven, de unitarissen, die in het Vertegenwoordigend Lichaam nog altijd de groote meerderheid uitmaakten, 50 % te veel. Verder beteekende het votum, na deze discussiën, ook, dat er aan gewanhoopt moest worden aan dit Vertegenwoordigend Lichaam een besluit te ontlokken, dat eenig houvast gaf voor de toekomst. De legale weg was afgesneden; er moest een nieuwe coup worden gemonteerd.

In plaats van aan Sémonville, die in de leiding der operatie zeer te kort was geschoten, werd de zaak nu toevertrouwd aan Augereau. Deze nam in Augustus op een bezoek aan Bonaparte het ontwerp mede, dat in September op revolutionnaire wijze is ingevoerd als constitutie van het jaar 1801. Het was het werk van een der vlugste *faiseurs* van den Bataafschen tijd, van Irhoven van Dam, een man die in het begin der Bataafsche omwenteling een groote rol had gespeeld, maar sedert op den achtergrond was geraakt door zijn totaal gemis aan karakter en moraliteit. Men geeft hem na dat hij tijdens de Conventie voor geld de redevoeringen voor zoodanige leden van beide partijen fabriceerde, die meer ijdelheid hadden dan verstand. Thans had men van zijn vlotte pen gebruik gemaakt om, met inachtneming der aanmerkingen van Bonaparte, van het eerste ontwerp een nieuw te doen maken. Het gaf een oppermachtig Staatsbewind van twaalf leden, verdeeld in sectiën, en waarin de leden zitting zouden hebben voor bepaalde provinciën, want deze herleefden met de oude grenzen, slechts onder den naam van departement, en met nagenoeg volledige vrijheid tot de inrichting van een eigen bestuur. Een Wetgevend Lichaam van 35 leden, niet gesplitst in kamers, met beperkten zittingsduur, zou slechts te stemmen hebben over de wetten voorgedragen door het bewind. In één opzicht was men verder gegaan dan Bonaparte verlangde: had deze gewag gemaakt van

een president van het Staatsbewind voor zes maanden, van Irhoven van Dam had er een in gebracht voor 5 jaar, met tamelijk uitgebreide bevoegdheden. ¹⁾ Het schijnt dat ditmaal Augereau's intimus de directeur Pijman ²⁾ zich met het vooruitzicht geveleid heeft, maar Bonaparte schrapte het artikel.

De meerderheid van het Bewind, Pijman, van Haersolte en Besier, arresteerden den 14^{den} September 1801 een proclamatie waarbij, met voorbijgang van het Vertegenwoordigend Lichaam, het ontwerp van van Dam aan de grondvergaderingen werd voorgelegd. De Eerste Kamer protesteerde van onwettigheid, met 28 tegen 26 stemmen, waarop de deuren van de vergaderzaal werden verzegeld en het Vertegenwoordigend Lichaam bij proclamatie geschorst. Ermerinsen van Swinden, die tot dit alles niet hadden medegewerkt, verlieten den 19^{den} onder protest de vergadering van het Bewind. Den 1sten October stemden de grondvergaderingen; 16.771

stemmen verklaarden zich voor, 52.219 tegen het ontwerp, dat niet

Prent van R. Vinkeles.

¹⁾ *Gedenkstukken* III. N°. 323; vgl. aldaar. bl. LII.

²⁾ Onlangs tot directeur gekozen ter vervanging van den aftredenden Hoeth.

temin voor aangenomen werd verklaard, daar, gelijk van te voren was vastgesteld, de thuisblijvers werden geteld als voorstemmers. De stemregisters vermeldden de namen van 416.419 personen, zoodat nog geen zesde deel der stembevoegden het de moeite waard had gerekend te verschijnen.

Den 16^{den} October werd de nieuwe staatsregeling afgekondigd. Volgens de overgangsbepalingen benoemden de drie overgebleven directeuren voor de eerste maal zeven leden in het Staatsbewind, en deze zeven de vijf anderen; het voltallige Staatsbewind benoemde dan voor de eerste maal de leden van het Wetgevend Lichaam. Al deze keuzen waren, vóór den 16^{den}, in onderonsjes vooraf bepaald. Leden van het Staatsbewind werden oud-regenten van patriotsche of bleeke oranje-keur: Gerard Brantsen, de Beveren, Sjuk Rengers, Lewe, van Hoogstraten; federalisten: de Leeuw, Queysen; de Brabander Verheyen.

Roomseh doch een zeer goed slag" ¹⁾); de minister van marine, Spoors; en eindelijk de drie auteurs van den staatsgreep zelf. Tot leden van het Wetgevend Lichaam werden een groot aantal benoemd uit de minderheid die voor de onwettige proclamatie gestemd had, en voorts provinciale grootheden. Van de ministers bleven van der Goes en de secretaris van het Bewind, Hultman, in functie; de overige werden, volgens de staatsregeling, door colleges (Raden van Binnenlandsche Zaken, Financiën, Justitie, Oorlog, Marine) vervangen. De Vos van Steenwijk, de reiziger naar Berlijn in 1799, werd thesaurier-generaal. Eindelijk werden commissiën benoemd tot organisatie der departementen; onder de leden vindt men gewezen oranjeklanten, aristocraten, federalisten en moderaten; uitgesloten waren alleen de revolutionnaires.

De natie zag alles aan in volslagen apathie; zij besepte wel, dat zij van de uitgebreide rechten, haar bij de constitutie van 1798 verleend, geen gebruik had weten te maken.

„Mijne moeder”, spot het lid signor Contadini in van Woensel's parodie „op den Senaat van Lucca”, „had een porcelein-kas ter ordinaire grootte. De vrouw was kraakzindelijk. Eens kwam het haar in het hoofd, op eens vier-en-twintig schoonmaaksters aan te nemen, alleen om die porceleinkas op te redderen; en ziet, de helft van het porcelein raakte aan stukken. Gij lacht, Signori! en gij weet niet u

¹⁾ Gerard Brantsen aan zijn broeder den raadsheer.

zelve te belachen? Verbeeld u eens, dat Lucca de porcelein-kas, en wij de schoonmaaksters zijn; meent gijlieden niet, dat het veel gelds aan den Staat en niet minder omslag aan de zaken bespaard zou zijn, indien drie-vierden van ons naar huis gingen, en elk aan dat werk waartoe zijn opvoeding hem bestemd had? Meent gijlieden niet dat zulks profijtelijker wezen zou dan te blijven arbeiden aan het fabricceeren van scheurpapier voor de nakomelingschap? Ei, wat spreek ik van nakomelingschap? Ondervindt gijlieden niet de vernedering, reeds bij uwen levendigen lijve, uwe staatspapieren eene prooi te zien der kommenijswinkels? Eilieve, Signori! zend een van uwe kinderen om een pond kaas; en het is tien tegen een, dat gij die kaas zult krijgen, gewikkeld in eene van uwe resolutiën. . . .'

En dan, wat alles afdeed, tegelijk met de invoering der nieuwe constitutie werd het vrede! Den eigen dag der stemming in de grondvergaderingen, 1 October 1801, waren de preliminairen tusschen Frankrijk en Engeland geteekend. De zee was vrij, de Republiek in het genot hersteld van haar gunstige ligging. Men sloot de club. en opende het kantoor.

VIERDE HOOFDSTUK.

HET STAATSBEWIND.

De Bataafsche reconstructie van 1801, toegelaten en uit de verte geleid door Bonaparte, maakt deel uit van een geheel systeem met politieke gedachte. Een volmaakte parallelverschijning is zijn bemoeiing met de Zwitsersche aangelegenheden in 1801, en verwant zijn zijne handelingen in Frankrijk zelf. Alom zoekt hij voeling met het overgeleverde, in Zwitserland met de kantons, in Nederland met het provincialisme en de oligarchie, in Frankrijk met de Kerk. Hij wil consolideeren en van het oude opnemen wat nog levensvatbaar schijnt. Zijne scheppingen van dezen tijd zijn alle berekend op een staat van vrede.

In Februari 1801 was die tot stand gekomen met Oostenrijk, te Lunéville; daarbij was de onafhankelijkheid der Bataafsche Republiek gewaarborgd, „en de vrijheid voor haar ingezetenen om zoodanigen regeeringsvorm aan te nemen als zij zelf zullen goedvinden”. Hierop volgden onderhandelingen met Engeland dat ook geen bezwaar meer maakte tegen erkenning der Bataafsche Republiek, mits deze Ceilon, Essequibo en Demerary afstond, en het huis van Oranje schadeloos werd gesteld zoowel voor de verloren waardigheden als voor zijn in beslag genomen particuliere bezittingen. Bij de preliminairen stond de Consul hun Ceilon toe, maar wilde de schadeloosstelling van het huis van Oranje beschouwd hebben als een continentale zaak, waarvan in de preliminairen met Engeland geen melding behoorde te worden gemaakt, en de Engelsche regeering, in strijd met vroegere beloften aan het huis van Oranje, legde zich hierbij neder.

Het beginsel van een dubbele schadeloosstelling aan het huis van Oranje was neergelegd in het geheim tractaat van 5 Augustus 1796

tusschen Frankrijk en Pruisen, waarvan wij vroeger hebben gesproken. Voor het Stadhouderschap zou die in de bisdommen Bamberg en Würzburg hebben bestaan, voor de particuliere bezittingen door de Bataafsche Republiek zijn te stellen. Deze bepalingen ondervonden verzet van meer dan ééne zijde: van het Oranjehuis zelf dat zich op de garantie van het Stadhouderschap door Pruisen in 1788 beriep; van Oostenrijk dat andere Duitsche landen dan de genoemde wilde zien aangewezen; van de Bataafsche Republiek die bij het tractaat van den Haag voor de domeinen van den Prins een koopprijs had voldaan aan Frankrijk. Toen nu evenwel Pruisen als voorwaarde voor de erkenning der Bataafsche Republiek het treffen eener overeenkomst met het huis van Oranje was blijven stellen, had deze, in den zomer van 1801, er in toegestemd een agent (Hultman) naar Berlijn te zenden om de conditiën van het huis te vernemen. De Prins, wien het aanvaarden eener schadeloosstelling buitengemeen tegen de borst was, liet de behandeling dezer zaak aan zijn zoon den Erfprins ¹⁾

*Gezant'schik op de Preliminare Vrede tusfen de
FRANSCH E REPUBLIEK EN GROOTBRITANNJE.
getekent te LONDEN den 1 October 1801*

Anonieme prent.

¹⁾ Die in November 1800 uit Engeland naar Berlijn was teruggekeerd.

over, doch waarschuwde hem, dat hij in geen geval ook nog zijn Nassausche staten wilde verliezen. De Erfprins verzocht aan Haugwitz dat de territoriale schadeloosstelling zou mogen bestaan in een groote afronding en uitbreiding van het Nassausche gebied (o.a. met Berg, Westfaalsch gebied en Paderborn), een voorstel dat niet de geringste kans had door Frankrijk te worden goedgekeurd, omdat het het huis van Oranje in een respectabele positie zou plaatsen op de grenzen van Nederland. De pretensiën ten laste der Bataafsche Republiek begrootte hij op 117 millioen gulden, en wel op dezen onmogelijken voet, dat niet alleen alle particuliere bezittingen (lijfrenten, domeinen en schuldbrieven op den lande, waarvan de rente sedert 1795 was ingehouden) berekend werden, maar ook de inkomsten uit de waardigheden gekapitaliseerd (evenals of deze niet door nieuw territoir zouden worden vergoed), en zelfs eene pretensie voortspruitend uit niet vervulde toezeggingen van de kroon van Spanje, dateerend uit den tijd van den vrede van Munster, en op welke incasseering zonder de revolutie van '95 toch niet de minste kans meer zou hebben bestaan, in rekening gebracht. ¹⁾ De Bataafsche Republiek erkende alleen een aanspraak voortvloeiende uit het bezit van schuldbrieven op den lande, zoodat alle onderhandeling onmogelijk bleek en Haugwitz adviseerde de gansche vordering niet punt voor punt te behandelen, maar terug te brengen tot een ronde som van 30 millioen gulden, die vervolgens nog tot op 22 millioen verminderd werd, zonder dat de kans op toeslag door de Bataven er iets op verbeterde, daar de wederzijdsche grondslagen bleven verschillen. De Bataafsche Republiek begaf zich in deze gansche zaak slechts met den uitersten weezin, en alleen omdat haar erkenning door Pruisen, een der mogendheden die in 1788 het Stadhouderschap hadden gegarandeerd, haar van waarde voorkwam, en Frankrijk, dat door het tractaat van 1796 gebonden was, haar die erkenning niet gratis kon bezorgen. Vooral op het punt der domeinen was men in den Haag onverzettelijk: men had die aan Frankrijk

¹⁾ Ziehier de samenstelling van het cijfer: charges 6½ ton per jaar, gekapitaliseerd en met optelling der achterstallen sedert 1795: 26 millioen; — domeinen, ruim 1 millioen per jaar, gekapitaliseerd en met achterstallen, waarde gebouwen, inboedel, kabinetten, enz. 57 millioen; — kapitalen en publieke fondsen en gekapitaliseerde lijfrenten, met achterstallen: 8 millioen; — pretensiën voortspruitend uit oude tractaten tusschen de Republiek en Spanje, 26 millioen; totaal 117 millioen. — Wat de domeinen betreft is de rekening nog hierdoor font, dat de zware schulden die er op rustten niet waren afgetrokken.

betaald. Intusschen was de verwerving van Ceilon, en Frankrijks verzekering, dat over de schadeloosstelling van Oranje te Berlijn onderhandeld werd, voor het vredezoekende kabinet-Addington genoeg geweest, om in de weglating dezer gansche aangelegenheid uit de preliminairen te berusten; een houding die scherp gecritiseerd werd door de parlementaire oppositie in Engeland zelf. De oude Prins verliet Engeland (November

Anonieme prent.

1801), na in eene nota de Engelsche regeering nog eens aan de garantie van 1788 herinnerd, en de belangen van zijn huis en uitgeweken partij-gangers bij haar aanbevolen te hebben. Hij begaf zich naar zijn dochter te Brunswijk, werd 9 December door zijn Nassausche onderdanen ingehaald te Dillenburg, en begaf zich vervolgens naar het slot Oranienstein in de buurt, terwijl zijn gemalin nog tot den zomer van 1802 in Engeland achterbleef. Van Oranienstein dateerde hij 26 December 1801 een brief aan zijn aanhangers in de Republiek, waarbij hij hun te kennen gaf het

te kunnen billijken zoo zij ambten aannamen onder het nieuwe bestuur; een maatregel waarop Pruisen en de Erfprins, ter verbetering der indemniteitsvooruitzichten, zeer hadden aangedrongen.

De preliminairen tusschen Frankrijk en Engeland moesten thans door een vredestractaat worden vervangen, waartoe nu de Bataafsche Republiek en Spanje, mogendheden over wier koloniën reeds zonder haar voorkennis beschikt was, hadden mede te werken. De Bataafsche Republiek wilde nog een poging doen, iets in ruil te verkrijgen voor den afstand van Ceylon. Zij droeg haar vertegenwoordiger Schimmelpenninck op, van Engeland te vorderen de teruggave der vloot van Story en van de particuliere schepen en eigendommen, in 1795 in Engelsche handen gevallen; maar boven alles hoopte zij, Engeland eischen te kunnen doen stellen in het belang van Nederlands onafhankelijkheid ten opzichte van Frankrijk. Men wilde niet langer, als bij het Haagsche tractaat, verplicht zijn Frankrijk te steunen in elken oorlog dien het tegen Engeland ondernemen zou, en men wilde van het Fransche bezettingsleger, en van de Fransche douaniers te Vlissingen, onmiddellijk zijn ontslagen. Reeds had de Eerste Consul, bij verdrag van 29 Augustus 1801, voor een vereering aan de Fransche schatkist van zes millioen gulden, er in toegestemd dat leger tot 10.000 man terug te brengen, die in het land zouden blijven tot na den definitieven vrede met Engeland; — een krijgsmacht intusschen, nog altijd sterk genoeg om de Bataafsche Republiek gedurende de onderhandelingen in bedwang te houden.

Die onderhandelingen zouden gevoerd worden te Amiens, waar voor Frankrijk Joseph Bonaparte, voor Engeland Lord Cornwallis, en voor de Bataafsche Republiek Schimmelpenninck verschenen. De keus van dien laatste lag voor de hand; niemand kende het terrein beter dan hij. Den 7^{den} December 1801 kwam hij te Amiens aan, maar heeft er geen rol van beteekenis kunnen spelen. Waarin hij geheel bedrogen uitkwam was de onderstelling, dat Engeland zich moeite zou geven voor een betere behandeling der Bataafsche Republiek door Frankrijk. Engeland en Frankrijk hadden den koop ten onzen koste gesloten en waren tegenover ons dus in zekeren zin bondgenooten. Zij drongen er beide op aan dat Schimmelpenninck beginnen zou tot de preliminairen toe te treden, m.a.w. dat hij het eenige wapen uit de hand geven zou, waarover de Bataafsche Republiek nog beschikte. Schimmelpenninck wilde niet toetreden dan op voorwaarde dat aan de Bataafsche eischen eerst

werd voldaan, en hield dit langen tijd vol, onderwijl steeds zijn best doende de Engelschen tot andere gedachten te brengen. Eindelijk maakte de Eerste Consul met een machtwoord een einde aan dit getalm. Hij liet Schimmelpenninck weten dat er op deze wijze niets van hem viel te verkrijgen. *Les États*, klonk scherp en bits de mededeeling, *qui, comme la Hollande, se sont perdus par les écarts de leur politique; qui, après avoir fait la guerre à la France, ont été vaincus et conquis, devaient nous épargner l'embarras de les rappeler au principe de leur existence actuelle. Cette existence, c'est de nous qu'ils la tiennent; nous ne leur devons rien et ils nous doivent tout.... Dans la discussion des prétentions et des droits des États, on finit toujours par calculer les conséquences du dissentiment dans lequel l'une d'elles se met à l'égard de toutes les autres. Or, si la France et l'Angleterre font la paix, que peut faire une puissance secondaire, comme la Hollande, que d'y adhérer?*

Met voorspiegeling van dankbaarheidsuiting in klinkende munt heeft daarop nog onze gezant Joseph en Talleyrand zoeken te bewegen, hem vóór zijn onderteekening van het eindtractaat, doch daarvan afgescheiden, een belofte in forma te geven dat Frankrijk de betrekkingen met de Bataafsche Republiek onverwijld in overeenstemming zou brengen met de eischen van een vredestoestand. Hij verkreeg evenwel niets meer dan de waardelooze verklaring, dat die betrekkingen zouden worden geregeld „overeenkomstig de belangen van de beide natiën”. Wat het huis van Oranje betreft, gaf Frankrijk aan Engeland toe, dat van de schadeloosstelling in het eindtractaat gewag

Charles Marquess of Cornwallis.

Miniatuurportret door John Smart in het bezit van den heer E. M. Hodgkins.

gemaakt werd. „De tak van het huis van Nassau, die te voren in de Republiek der Vereenigde Provinciën, thans Bataafsche Republiek, gevestigd was, onderscheiden verliezen geleden hebbende zoo aan particuliere bezittingen als ten gevolge van de verandering van constitutie, welke in dat land heeft plaats gehad, zoo zal aan genoemd huis eene volledige schadevergoeding voor die verliezen verstrekt worden.” Wie die verstreken zou en waarin zij zou bestaan, werd niet uitgedrukt, maar in de geschiedenis der zaak, zooals die in 1796 door Frankrijk was opgevat, lag, dat de Bataafsche Republiek de particuliere bezittingen vergoeden zou, en Frankrijk, door zijn invloed in Duitschland, het verlies van het stadhouderschap. De Bataafsche Republiek, teleurgesteld in hare hoop om van Engeland teruggave der vloot van Story en vergoeding der in 1795 aangehouden schepen en eigendommen te verkrijgen, was evenwel minder dan ooit gezind, voor het huis van Oranje de beurs te openen. Zij had de domeinen van het huis aan Frankrijk betaald, en Engeland in het bezit moeten laten van landseigendommen, zoogenaamd voor den Prins in beslag genomen. Schimmelpenninck verwierf dan ook dat bij een afzonderlijke overeenkomst, door hem en Joseph Bonaparte ondertekend op den dag der totstandkoming van het vredetractaat, Frankrijk de Bataafsche Republiek vrijwaarde van alle aanspraken, uit het boven uitgeschreven achttiende artikel van dat verdrag voortvloeiende. Dit was, afgezien van eene redactie van het artikel over de Kaap, waarbij de soevereiniteitsrechten der Bataafsche Republiek beter gewaarborgd werden dan bij de preliminairen geschied was, het eenige succes van beteekenis, door Schimmelpenninck te Amiens behaald. Toch is zijn aanwezigheid op het congres nog van nut geworden uit anderen hoofde. Naarmate zich de onderhandeling rekte (zij duurde tot Maart 1802), nam in Engeland het wantrouwen tegen den Eersten Consul zoozeer toe, dat de vrede ernstig gevaar liep. De gansche toon was van Fransche zijde zoo hoog genomen, dat de Engelsche eigenliefde zwaar gekwetst werd en het vredesministerie in een hachelijke positie kwam. De Consul duldde geen bemoeiing hoegenaamd van Engelsche zijde met de zaken van het vasteland, en Engeland gevoelde dat het zich op den duur, ter beveiliging van zijn eigen maritieme en commercieele belangen, onmogelijk aan de aangelegenheden van het vasteland ten eenenmale zou kunnen onttrekken. In deze omstandigheden werd de regeling van het lot van Malta, dat Engeland bij de preliminairen beloofd had te zullen ontruimen

wanneer men het eens kon worden over de keus eener derde mogendheid die het bezit daarvan aan de Malteser orde zou willen garandeeren, een bijna onoverkomelijke moeilijkheid. In Januari 1802, tijdens de onderhandelingen te Amiens, had Bonaparte het presidentschap der Italiaansche Republiek aanvaard; nieuwe reden voor Engeland, om te blijven hechten aan het bezit van een vlootstation in de Middellandsche Zee. Er kwam bij dat Lord Cornwallis een uitermate onhandig diplomaat was, en Joseph en zijn ondergeschikten geen Engelsch verstonden. Schimmelpenninck is toen in de laatste dagen der onderhandeling van wezenlijk nut geweest als tusschenpersoon; hem zijn de nog vrij wat verschillende Engelsche en Fransche ultimata ter hand gesteld om er een middenevenredige tusschen te vinden die met goeden wil kon geacht worden aan de wederzijdsche laatste instructiën geen geweld aan te doen. Hij wist (waaraan Engeland twijfel uitsprak) dat Bonaparte den vrede werkelijk nog begeerde; dat hij beantwoorden wilde aan de verwachtingen, die Europa van hem had opgevat. Was hij niet de ordebrenger en vredestitcher? Hij kon beide, den vijand overwinnen en hem de hand reiken. Al ware het slechts, om wie zich daarna tegen hem grootmoedige nog verhief, te kunnen voorstellen en behandelen als heiligschenner. En zoo kwam, in een oogenblik van wederzijdsche behoefte aan rust, de vrede werkelijk tot stand, die tusschen deze twee slechts het karakter kon hebben van een wapenschorsing.

De vrede van Amiens werd spoedig door eene overeenkomst tusschen Frankrijk en Pruisen, betreffende de schadevergoeding voor het huis van Oranje, gevolgd.

In Februari 1802 was de Erfprins naar Parijs gekomen, om bij den Consul zelf de belangen van zijn huis voor te staan. De toestemming tot deze reis was van den ouden Prins afgedwongen, met hulp der voorstelling dat Pruisen het zoo verlangde; de Prinses, die nog in Engeland verbleef, was in het plan van haar zoon niet gekend en keurde het hoogelijk af. De ontvangst door den Consul was welvoegelijk in den vorm, maar over zaken sprak hij niet, en Talleyrand verwees naar de aanstaande onderhandeling met Pruisen, zonder eenig uitsluitsel te geven omtrent de portie die daarbij aan het huis van Oranje zou worden toebedeeld; hoogstens stelde hij den Erfprins gerust, dat zijn vader de oorspronkelijke bezittingen in het Rijk in geen geval

zou verliezen. Intusschen scheen de Erfprins voor het vernederende der positie aanvankelijk weinig oog te hebben. Hij was vol bewondering voor de persoon des Consuls, voor diens garde, voor de civiele en militaire inrichtingen van het nieuwe Frankrijk. ¹⁾ Eenmaal sprak de Consul hem met lof van den Koning-Stadhouder zijn voorzaat, en vroeg of de Oranje's een goed portret van dezen bezaten; zoo ja, dan zou hij er gaarne eene copie van willen hebben. Onmiddellijk schreef de Erfprins aan zijn vader, en niet om eene copie maar om een origineel. „Van familieportretten ben ik uiterst slecht voorzien”, schreef de oude Prins terug; „van die te Leeuwarden hebben de patriotten in '95 een vuurtje gestookt; die in den Haag, Honselaarsdijk en het Huis ten Bosch hingen, zijn thans in handen van de Bataafsche regeering.” Van Willem I en Maurits bezat hij zelfs geen enkel goed portret meer, van Willem III ten minste een medaillon dat in zijn werkkamer placht te hangen, en dat hij bij zijn antwoord overzond; maar de Consul bedankte voor het origineel, en verzocht enkel om verlof het laten copieeren. Den adjudant van den Erfprins, Robert Fagel, werd het bang om het hart; hij geloofde zijn oogen niet toen hij den Erfprins als derde in het rijtuig, met den Pruisischen gezant Lucchesini en diens secretaris van legatie, den 18^{den} April, naar de groote ceremonie in Onze Lieve Vrouw van Parijs zag rijden, waar de legaat van den Paus de mis opdroeg ter gelegenheid van de verzoening van het officiele

¹⁾ Kenmerkend voor de geestesgesteldheid waarin de Erfprins sedert het mislukken der Engelsch-Russische landing in 1799 verkeerde en tot op dezen tijd toe is blijven verkeeren, is een brief van Kinckel aan Thomas Grenville van 10 Maart 1800 uit Yarmouth (waar de Erfprins toen verbleef): „The unfortunate and mortifying events, attending our last expedition into Holland, had given him a soreness of mind, and ill-humour, which I had never before observed in so high a degree. He frequently adverted to former times, saying that whenever the British interest had been prevailing in Holland, an ambassador from that country had constantly assumed the style and dictature of a lieutenant in an English province; that the implicit acquiescence of his father and his principal ministers had been the cause of the ultimate loss of the Republic. England was determined for military conquest, for reasons well known, but she had no means to accomplish her purposes . . . . The day after this little dispute, I came into his room with [Robert] Fagel; we found him reading the history of Buonaparte's investiture as a Consul. He was exceedingly agitated. It must be owned (he said) that Buonaparte was king to all intents and purposes. What did it signify what was the name and family of a king: *le premier roi fut un soldat heureux*. Fagel and I were quite stupified and indeed shocked. . . . He asked what was his own ancestor, William the First, but a rebel?” (*Gedenkstukken* III. 1102).

VREUGDE OVER DE VREDE
gellouen tuschen de DADAFSCHE REPUBLIEK en INGENLAND
D. C. Amman sen 17. Kaart. 18. 1802

Prent van J. E. Marcus naar een teekening van C. Meyer.

Frankrijk met de Kerk. Als Erfprins van Oranje, met eigen gevolg, had hij geen kaarten kunnen bemachtigen; maar evenwel wilde hij zich het schouwspel niet laten ontgaan ¹⁾.

Het werd 23 Mei eer de onderhandeling met Pruisen tot regeling der schadevergoeding in het Duitsche Rijk tot een einde kwam. Aan het huis van Oranje bleken te zijn toegewezen het bisdom Fulda, de abdijen Corvey en Weingarten, de stad Dortmund en eenige onaanzienlijke bezittingen in Zwaben; in ruil daartegen werd het met een uitkeering aan een Nassausch pretendent, beschermeling van Frankrijk (den zoogenaamden vorst van Nassau-Siegen) belast, en moest het een acte passeeren waarbij het afstand deed van het Stadhouderschap en van de domeinen. De Erfprins had grooter portie verwacht, maar men troostte hem er mede, dat het huis de aanspraak op zijn effectenbezit ten laste van den lande, en op de achterstallige renten daarvan, bleef behouden. De schuldbrieven waren nimmer verbeurd verklaard, maar gesequestreerd met inhouding der rente; zij konden dus niet onder de verliezen worden gerekend, waarvoor vergoeding verschuldigd was krachtens het achttiende artikel van het verdrag van Amiens. Bovendien had Engeland, bij de weigering om aan de Bataafsche Republiek de vloot van Story terug te geven, zijn bereidwilligheid verklaard de waarde daarvan aan het huis van Oranje uit te keeren; men liet den Erfprins vrij de Engelsche regeering aan die belofte te herinneren. Hij vertrok dan ook, in zijn voorliefde voor Bonaparte merkelijk bekoeld, na de mededeeling

¹⁾ Bekend is de anecdote, verhaald door den inleider der *Mémoires de Madame Campan*, en op gezag „van haar vrienden”, dat de Erfprins, bij eene opvoering van Racine's *Esther* door de jongedames van het instituut van Madame Campan te Saint-Germain, opvoering, ook door den Eersten Consul bijgewoond, in suikken zou zijn uitgebarsten bij het stot van het derde bedrijf, waar de Joodsche meisjes elkander gelukwenschen, dat zij weldra haar vaderland zullen terugzien, en dat de Consul, zich omkeerende naar Madame Campan met de vraag wat er aan de hand was, en van haar vernemende dat het de Erfprins van Oranje was, die zijn tranen niet had kunnen inhouden bij de gedachte aan zijn eigen vaderland, zou hebben gegromd: *Vraiment, ce n'est pas le cas de se retourner*. Hoewel uit Fransche couranten van dien tijd (b.v. *Le Publiciste* van 25 ventôse jaar X (16 Maart 1802)) inderdaad blijkt dat eene opvoering van *Esther* bij Madame Campan door den Eersten Consul en door den Erfprins is bijgewoond, komt het verhaal mij niet geloofwaardig voor, daar het strijdt met den ganschen geest der brieven uit dezen tijd van den Erfprins aan zijne ouders. De opmerking dat de tekst van *Esther* een zoo treffende gelijkenis met den toestand van den Erfprins aanbod, kan dien avond zeer wel zijn gemaakt door het publiek, dat vrij algemeen geloofde dat de Erfprins zijn herstel in Nederland was komen afbedelen.

der overeenkomst van 23 Mei aanstonds naar Londen. De oude Prins was zeer verstoord; hij wilde aanvankelijk de vergoeding niet aannemen dan onder allerlei voorbehoud, waarvan hij alleen afzag onder pressie van Pruisen; hij liet de nieuwe bezittingen toen echter aan den Erfprins over, en schreef bovendien naar Londen dat hij niets wilde aannemen onder den naam van vergoeding voor de schepen van Story, een bezit waarop hij nimmer voor zichzelf had aanspraak gemaakt en dat hij dus ook niet aan een ander kon overdoen.

Te Londen kon men den Erfprins zijn bezoek aan Parijs bezwaarlijk verwijten: men had zelf toegegeven dat de Consul van de vergoeding aan het Oranjehuis een continentale zaak had gemaakt. Maar geraakt was men toch, en liet het den Erfprins op allerhande wijzen voelen. Bij alles wat nog met hem af te handelen was, als de kwestie der afdanking van de in 1799 in Engelschen dienst getreden Nederlandsche soldaten en matrozen, toonde men de grootste stroefheid. Ook den ouden Prins was men in Engeland weinig genegen, maar men had er groote achting voor de Prinses. Den 14^{den} Juli 1802 deelde Addington haar het besluit der regeering mede, aan het parlement voor te stellen, den Prins „in aanmerking van de verliezen welke het huis van Oranje in de laatste acht jaren geleden had,” een jaargeld van £ 20.000 toe te kennen, en aan haar, Prinses van Oranje, eene som in eens van £ 60.000. Na deze toezegging verliet de Prinses Engeland en begaf zich naar haar gemaal te Oranienstein, waarheen de Erfprins haar reeds eenigen tijd te voren was voorgegaan, om nu de regeering over Fulda en Corvey op zich te nemen. De Prinses had voor haar vertrek het toegezegde alleen aangenomen onder voorbehoud van de goedkeuring van den Prins; deze verzocht nu, onder den invloed van zijn zoon, aan Addington, geen jaargeld te ontvangen maar eveneens kapitaal, opdat de vergoeding ten voordeele zou komen van het huis, en niet van zijn persoon. In Engeland evenwel wilde men liever een jaargeld geven, om daardoor den Erfprins in de hand te houden; men kon, bij 's Prinsen afsterven, de uitkeering dan, naar believen, doen ophouden of vervolgen. Verkoos nu de Prins kapitaal, liet Addington weten, dan zou dit niet grooter kunnen zijn dan £ 160.000, welke, met de £ 60.000 der Prinses, het bedrag vormden waarop de schepen van 1799 geschat waren. In antwoord handhaafde de Prins zijn verzoek om kapitaal. De raadslieden van het huis van Oranje in Engeland echter (in de eerste plaats de

lords Malmesbury en Auckland) bewerkten, in overleg met den in Engeland achtergebleven Hendrik Fagel, en in overeenstemming met de hun bekende wenschen der Prinses, dat desniettemin tot het denkbeeld van een jaargeld teruggekeerd werd, als voordeelijker voor het huis van Oranje, en een prikkel biedend tot trouw aan Engeland. De bedreiging met de mogelijkheid van niet-continuatie na den dood van den ouden Prins werd nu evenwel wat verzacht, door het jaargeld niet meer, als eerst, aan diens persoon toe te kennen, maar „aan het huis van Oranje gedurende het believen van Zijne Majesteit”; in verband daarmede (en met het wederuitbreken van den oorlog, die tot zuinigheid maande) werd het bedrag tot £ 16.000 teruggebracht, waarvan nog eenige verplichte uitkeeringen aan vroeger door den Prins bij de Engelsche regeering aanbevolen organisten, als van Heerdts, d'Yvoy, Carel van Lynden, afgingen. In dezen vorm werd de maatregel in Juli 1803 door het parlement goedgekeurd. Het kapitaal aan de Prinses is vervolgens uitgekeerd en het jaargeld door den Prins tot zijn overlijden, en vervolgens door zijn zoon tot 1814, geregeld genoten.

In het najaar van 1802 werd door den Prins ook getracht, eene onderhandeling met de Bataafsche Republiek op gang te brengen betreffende de aanspraken van zijn huis die niet vervallen waren door het tractaat van Amiens. De Bataafsche regeering, wier kas na het weder uitbreken van den oorlog berooider was dan ooit, was uiterst onwillig en trachtte zich achter het afzonderlijk artikel, waarbij Frankrijk van de schadevergoeding zijn eigen zaak gemaakt had, te verschuilen. Wat er van de gansche aangelegenheid terecht zou komen hing ten slotte van den nadruk af, waarmede Frankrijk er de Bataven aan herinneren zou dat de renten niet onder artikel achttien van den vrede van Amiens vielen, en nu de oorlog weder uitgebroken en het huis van Oranje pensionnaire der Engelsche regeering geworden was, meende Bonaparte dat zij hun geld liever aan de marine dan aan een afkomst met Oranje moesten besteden. Ondervindende dat de zaak in den Haag niet verder kwam, besloot de Prins in het begin van 1804, op raad van Pruisen, haar te doen bevorderen te Parijs. Zijn gezant d'Yvoy kocht daar voor een half millioen Hollandsch, te verdeelen tusschen Talleyrand en Sémonville, de belofte dat men het Staatsbewind zou noodzaken het ultimatum van den Prins aan te nemen: uitkeering der renten van 23 Mei 1802 af, en verrekening van alle overige wederzijdsche pretensiën met een saldo van vijf millioen ten voordeele van

het huis van Oranje. Zoodra de eerste termijn van het saldo werd voldaan, zou ook het halve millioen aan Talleyrand worden uitgekeerd. Onder pressie van de Fransche en Pruisische gezanten gaf het Staatsbewind nu eindelijk toe, maar te elfder ure mislukte nog alles. Talleyrand en Sémonville hadden zich willen bevoordeelen buiten weten van den Keizer; toen deze er achter kwam verbood hij bits de ratificatie van het reeds gesloten tractaat, en van de gansche afrekening is nooit iets gekomen. Het huis van Oranje behield zijn aanspraken, maar heeft er geen erkele meer van kunnen verzilveren.

Kort na het machtwoord gesproken te hebben, waarmede hij de afdoening der tusschen Oranje en de Republiek uitstaande rekening verhinderde, verscheen de Keizer te Mainz, en de naburige Duitsehe vorsten daagden allen op ter huldinging van hun nieuwbakken broeder, en ter aanbeveling hummer particuliere belangen. De Prins van Oranje en de vorst van Oranje-Fulda alleen verschenen niet. Boven de Bataafsche millioenen in de lucht, verkozen zij het Engelsehe jaargeld in de hand. Napoleon heeft het den Erfprins nimmer vergeven, en hem van toen aan zooveel kwaad berokkend als hij kon.

Wij zijn op het jaar 1801 vooruitgelopen, om de onderhandeling van Amiens, en wat er uit volgde, in samenhang te kunnen behandelen. Keeren wij thans tot de binnenlandsche zaken terug.

Met het aanbreken van de kans op vrede had in de Bataafsche Republiek een merkwaardige opflikkering van oud leven plaats gehad. De zee zou weer open zijn, de bron van 's lands welvaart weer vloeien! Tien dagen na de publicatie der preliminairen met Engeland vertoont Amsterdam als een andere physionomie. De houthaalders voor het Noorden lagen al onder zeil; expedities naar Batavia werden uitgerust, tot afhaling van de daar hoog opgestapelde producten; de assurantiepremie voor de vaart op Spanje daalde met één slag van 25 op 8 $\frac{0}{10}$, een scheepskistenmaker die jaren lang amper werk had gehad voor twee knechts, nam er nu op eenmaal twaalf ¹⁾. En het vervolg beantwoordde aan dit gunstig begin: in 1802 liepen 3548 schepen Texel en het Vlie binnen, 1786 de Maas. De nieuwe staatsregeling profiteerde in de schatting van het publiek natuurlijk buitengemeen van deze gunstige conjunctuur.

---

¹⁾ Valckenaer (toen te Amsterdam) in een brief aan van Leyden, 14 Oct. 1801.

Het zou weer worden als voorheen: de burger in zijn zaken en de heeren op het kussen.

De oude regenten kwamen thans voor de keus te staan, of zij zich in het met de regeling van 1801 bedoelde amalgama van partijen zouden laten opsmelten, dan wel in hun afzondering volharden.

Waartoe zou het laatste hun hebben geliend? Zieh reserveeren voor eene restauratie? Maar wie geloofde daar nog aan? Vroegere verzekeringen aan den Prins gestand doen? Maar hij ontsloeg hen er van bij den brief van Oranienstein; — en zoekt niet het huis van 'Oranje zelf eene schadeloosstelling waar het meende die te kunnen vinden? Het leven hernam zijne rechten; het bleek alleen de eerste stap te zijn, die moeite kostte. Aanvankelijk kwamen er vrij wat bedankjes: Boetzelaer-Kijfhoek, Meerman, van Lynden van Hemmen, de Smeth, Collot d'Escury, bedankten voor hunne benoeming in het Wetgevend Lichaam; Mollerus voor den post van thesaurier-generaal, Kinsbergen en van Bylandt-Halt voor een plaatsing bij de Bataafsche marine. Doeh dit was alles in de eerste weken, en nog vóór de Prins gesproken had. De groote verzoeking kwam pas in het begin van 1802, toen de bestuursposten in de departementen te vergeven waren. Het werd den ouden regenten waarlijk aanlokkelijk gemaakt: de oude provinciale inrichtingen bleken in de organisatie der departementen vrijwel slaafs te zijn gevolgd; alleen droegen de liehamen andere namen dan vroeger. In den Haag is toen, ten huize van den oud-Dordtschen regent van de Wall, een vergadering gehouden waar oud-regenten uit de meeste provinciën vertegenwoordigd waren: wij vinden genoemd Boetzelaer-Kijfhoek, Mollerus, van Tuyll van Zuylen, van Alphen, Meerman, Repelaer, Steengracht, Aylva, van Bylandt-Halt, van Lynden van Lunenburg, van Spaen van Voorstonde, Ram, Hinlopen, van den Houte.¹⁾ Naar de straat waar het huis van van de Wall gelegen was, is deze vergadering bekend gebleven onder den naam van „de Staten van den Kneuterdijk.” Het was Mollerus die den moed had het besluit voor te stellen waartoe de meesten in hun hart reeds overhielden: aannemen, op voorwaarde „van in een convenabel getal benoemd te worden, en niet met lieden die aanstootelijk zijn.” Alleen Boetzelaer-Kijfhoek stemde ten slotte

¹⁾ Uit Zieriksee; schoonzoon van van de Spiegel.

tegen.¹⁾ Thans volgden onderhandsche besprekingen met leden van het Staatsbewind, die er toe leidden dat in elke provincie een getal van ongeveer twee vijfde der te bezetten plaatsen aan de oranjeklanten werd toebedeeld, en de rest gereserveerd bleef voor de patriotten van '87 en die van '95 in ongeveer gelijke verhouding. Zoo vinden wij in Utrecht op de tien leden van het departementaal bestuur vier oud-oranjeklanten waaronder van Lynden van Lunenburg; in Gelderland namen o.a. zitting van Heeckeren van Enghuizen en de oud-raadsheer Brantsen, in Overijsel Bentinck van Diepenheim; in Holland o.a. van de Wall, Collot d'Escury, Calkoen, Meerman van Stralen; de gewichtige post van secretaris van het departementaal bestuur werd aangenomen door Mollerus, terwijl in het gedeputeerd bestuur o.a. optrad de bekwame oud-pensionaris van Amsterdam, Röell. In Zeeland bestond zelfs het geheele departementaal bestuur uit mannen van vóór '95, gedeeltelijk van de prinsgezinde, gedeeltelijk van de patriotsche partij. In de stedelijke besturen had een dergelijke verdeling van posten plaats als bij de gewestelijke: zoo keeren een Six, een Elias, een Huydecoper in het bestuur van Amsterdam terug, een Slicher en van der Goes in dat van den Haag. Van Spaen van Voorstonde werd gezant te Weenen; Repelaer lid van den Amerikaanschen Raad. Van veel beteekenis voor het vervolg was, dat het veelal de uitnemendste van de oude regenten waren, de meest werkzame, minst bevooroordeelde, die plaatsen aannamen onder de nieuwe staatsregeling, en dat daarentegen de mannen van '95 over het geheel niet waren vertegenwoordigd in de meest energieke exemplaren, die door de opeenvolgende omwentelingen reeds waren verbruikt en ter zijde geschoven. In bijna alle besturen waarin zij zitting hadden genomen, konden na korten tijd de oud-regenten de leiding aan zich trekken. De zuivering in contra-revolutionnair zin drong door tot de onderste lagen der samenleving, waar zij kwaad bloed zette, daar een zeker aantal menschen van '95 uit kleine postjes werden gestooten, om plaats te maken voor lieden die bij de revolutie van dat jaar hun brood hadden verloren.

Het optreden der oranjeklanten in openbare posten had tot nood-

---

¹⁾ Andere invloedrijke regenten die de vergadering niet hadden bijgewoond, b.v. de oud-burgemeester van Amsterdam, Huydecoper van Maarsseveen, betuigden hunne instemming met het genomen besluit.

zakelijk gevolg, dat de maatschappelijke afscheiding, die sedert '95 tusschen hen en hunne verdringers had bestaan, een einde nam. Een feest bij Sémonville, op 27 December 1801, was de eerste gelegenheid waarbij Haagsche oranjefamilies er in toestemden, tegelijk met patriotten van '95 te worden gevraagd. Die avondpartij nam in het Haagsche wereldje de verhouding aan eener maatschappelijke gebeurtenis van den eersten rang.

Eén persoon stond bij de vorming van het allegaartje ter zijde en gaf een eigen geluid: Gijsbert Karel van Hogendorp.

Hogendorp is een der zeer weinige Nederlanders van dien tijd, die een zelfstandigen ontwikkelingsgang heeft, onderscheiden van dien der massa, en van wien men iets anders opvangen kan dan den weerklink der meening van den dag.

Van prinsgezinden huize en bovendien door persoonlijke dankbaarheid aan de Prinses van Oranje verbonden (die zich voor hem en zijn broer Dirk geïnteresseerd had toen de vader van het gezin, geruïneerd, naar Indië was gegaan om brood), had hij evenwel het geluk gehad het grootste gedeelte van zijn jeugd en eenige zijner jongelingsjaren door te brengen in den vreemde, in Duitschland en in Amerika, ver van de kleingeestige partijtwisten die Nederland omstreeks 1780 verscheurden. Toen hij op zijn beurt met die twisten kennis maakte, zag hij ze aan met een oog, dat aan grooter ruimteverschieten dan de Nederlandsche staatkundige omgeving toen aanbod, gewend was. Prinsgezinde van traditie, werd hij het nu ook van overtuiging. Her groot historisch principe, door den naam Oranje vertegenwoordigd, moest weer tot leven worden gewekt; nogmaals zou Oranje een toekomst hebben in Nederland, als het den weg terugvond tot het hart van het volk. Men moest het aandurven, van behoudspartij te worden hervormingspartij; zich de onmacht der tegenstanders, bij wie aristocraten en demagogen elkander neutraliseerden, ten nutte maken om zelf de zaken aan te vatten in kloeken greep. De Staat was alleen te redden zoo zich, boven de uiteenstrevende particuliere krachten, en deze beheerschende, een sterk centraal gezag verhieft, dat het Nederlandsche volk zich alleen voorstellen kon, alleen dulden wilde, in handen van het huis van Oranje.

Hogendorp heeft, in de jaren 1786 en '87, deze denkbeelden uitgesproken maar er geen verstand voor gevonden. De overwinning der

oranjepartij, door hem bevorderd, bracht geen nieuw leven, maar versteening. Zonder bevrediging, half als een vreemde, heeft hij van '87

Gijsbert Karel van Hogendorp.

Prent van W. van Senus naar een schilderij van J. W. Pieman.

tot '95 aan de publieke zaak deel gehad als pensionaris van Rotterdam. In '95 begreep hij dat het met Oranje en al het oude voorloopig gedaan was; dat geen spoedige restauratie, gesteld zij ware mogelijk ge-

weest, redding zou hebben gebracht. Hij hield zich buiten alle contra-revolutionnaire kabaal, werd koopman om een uiterlijk, man van studie om een innerlijk bestaan te veroveren. In 1799 ging hij, van zijn buiten in de Beverwijk, noch de Engelschen, noch den Erfprins, een stap te ontmoet. De tijd voor eenheid onder Oranje scheen hem nog niet gekomen, zoolang die eenheid zou moeten worden opgelegd door het geweld van vreemde wapenen.

Anders leek hem het geval in 1801, toen de Revolutie, in de persoon van den Eersten Consul, met oud-Europa vrede sloot. De geheele noodzaak eener Nederlandsche staats hervorming in dat jaar berustte op de niet weersproken stelling, dat de constitutie van 1798 fiasco had gemaakt; de erkende strekking der politiek van den Consul ten aanzien van Nederland was, er een regeering te vestigen in overeenstemming met de door de historie bepaalde geardeheid en behoeften van het volk. In dezen gedachtengang nu scheen het Gijsbert Karel onzinnig toe, in Nederland enkel de oligarchie te herstellen en niet het eminente hoofd. Hij hield Bonaparte voor te verstandig om niet te begrijpen, dat een stadhouderloos oligarchisch bestuur tweemaal door de geschiedenis veroordeeld was, en wilde hem, nu het, vóór den aanvang der onderhandeling te Amiens, wellicht nog tijd was, tot inkeer brengen door het sein te geven tot een nationaal protest. Derhalve verzette hij zich, in eene „Verklaring aan het Staatsbewind,” tegen de voorstelling, dat de meerderheid der natie, die bij de stemming over de staatsregeling van 1801 zich niet had geuit, deze had goedgekeurd. „Ik behoor tot deze overgrootte meerderheid, en mijn stilzwijgen beteekent geenszins hetgeen men veronderstellen wil. Ik keur veelmeer alle constitutiën af, welke niet het Huis van Oranje met de erflijke waardigheid van Hoofd van den Staat bekleeden . . . . Gesteld op oude gewoonten, en zoo ook op den ouden regeeringsvorm, is de natie het bovenal op het Huis van Oranje, 't welk nooit zonder gevaar voor de Regenten vernederd is geworden. De gemeene man vooral, dat is, het talrijkst gedeelte van het volk, gevoelende dat hij niet zelf regeeren kan, en nu meer dan ooit daarvan overtuigd, ziet in den Prins zijn waarborg tegen onderdrukking van de zijde der Regenten. Hetgeen derhalven met een algemeen genoegen zoude kunnen uitgewerkt worden, en waardoor zoowel het Huis van Oranje, als de Regenten en het Volk eene tot heden onbekende vastigheid zouden verwerven, is de aanneming, niet van eene

instructie voor den Prins, te geven door de Regenten, maar van eene Grondwet, met eene gelijk verbindende kracht voor Prins, Regenten en Volk . . .” In een bijgevoegden brief aan den president van het Bewind heet het, familiaarder: „In Frankrijk is een Hoofd aangesteld, en toen konden alle partijen ingeroepen worden; maar hier roept men eerst de partijen samen en zal dan op zijn best aan een Hoofd denken . . . Daar is maar een enkele weg, om vast te zitten op wat plaats het ook zij.”

Gijsbert Karel legt hier inderdaad den vinger op de wond: Bonaparte zou het weldra met hem eens zijn, dat Nederland „een hoofd” behoefde. Maar dat hoofd kon slechts zijn luitenant zijn, en hiertoe rekende hij het huis van Oranje niet geschikt.

De *Verklaring* werd als een zonderlingheid beschouwd. Niemand sloot zich aan, zoodat men, om geen martelaar te maken, den steller geheel ongemoeid liet. Sémonville, wien hij ook een exemplaar had gebracht, maakte er zich af met een los praatje; van de leden het van huis antwoordde de Erfprins met geen woord, ernstig verstoord als hij was over mogelijke benadeeling van zijn vooruitzichten in Duitschland; de Prins antwoordde met een verlegen briefje van vier regels, den auteur verzoekende zich zijnentwege niet in gevaar te begeven; de Prinses alleen beoordeelde, kort en juist: „Zoolang de machtsverhoudingen in Europa blijven als zij zijn, vermag het huis van Oranje voor de Republiek niets. Onze enkele tegenwoordigheid kan het land noch zijn vrijheid, noch zijn welvaart terug bezorgen.”

Gijsbert Karel leefde boven de tijdsomstandigheden, die eerst nog moesten opgrocien tot waar hij ze raken kon. Thans was zijn beweging een slag in de lucht.

De ontvangst van Gijsbert Karel's *Verklaring* toont ons, hoezeer de zuiver staatkundige hartstochten waren afgestompt. Men had zijn bekomst van de „politiek” en dacht met voorkeur aan den wederopbouw der nationale welvaart. Uit dit oogpunt beschouwd was de gewichtigste aangelegenheid van den dag het herstel der commucatie met de koloniën.

Ten aanzien der koloniën had de Revolutie het tot dusver slechts tot een negatief resultaat gebracht: de vernietiging der Oost-Indische Compagnie. Thans moest de vraag aan de orde komen, of de Staat eenvoudig het bedrijf der Compagnie voor eigen rekening zou voortzetten,

dan wel zich beperken tot de rol van soeverein, met vrijlating van den handel.

Er is over deze vraag in deze jaren een scherpe strijd gevoerd, die weinig onmiddellijk gevolg heeft gehad daar de vrije gemeenschap met de koloniën zoo spoedig weer verviel, maar niettemin van groot gewicht is in de geschiedenis van Nederland als koloniale mogendheid.

D van Hogendorp

Physionotrace door Gonord.

De Revolutie had de Compagnie eigenlijk meer geveld omdat zij een aanhangsel der stadhouderlijke regeering (en bovendien bankroet) was, dan uit principieelen afkeer van een monopoliestelsel; meer om haar gebreken zooals die aan den dag lagen in Nederland, dan om wat zij verzuimd had in Indië.

Dat nu ook op die andere zijde van het vraagstuk de aandacht viel, was in hoofdzaak het werk van één man, van Dirk van Hogendorp.

Jongman van groote gaven maar van een onrustige, bandeloze natuur, was hij in 1783 als officier naar Indië vertrokken en daar spoedig in civielen dienst overgegaan. Hij was er in botsing gekomen met den sleurgeest der

heerschende baatzuchtige kliek, en bestreed, sedert hij in 1799, voor haar vervolgingen wijkende, in het vaderland gekomen was, in de misbruiken die hij onthulde tevens zijn eigen persoonlijke vijanden. Hoewel zijn eigen verleden in Indië niet geheel vlekkeloos was naar de begrippen van onzen tijd, had hij niets ergers gedaan dan zich aanvankelijk, zooals ieder deed die daarginds vooruitkomen wilde, naar den lagen standaard van moraal die daar gold te voegen. Hij had echter geen vrede met een

bestaan van enkel schraapzucht en routine, en begon in te zien hoe oneindig meer baten uit het land getrokken zouden kunnen worden voor de inlanders en voor Nederland beide, als in de plaats van de enghartige koopmansinzichten der bovendien door haar eigen dienaren steeds bedrogen Compagnie, eene regeeringszorg trad die zich bevordering der ondernemingslust en van het vrije verkeer, door particulieren uit te oefenen, ten doel stelde.

Daartoe was meer noodig dan de vernietiging van het oude Compagniebestuur in Nederland: er moest tegen gewaakt, dat niet de oude inzichten de nieuwe regeerders zouden blijven bezielen. Het kwam hem nu te stade dat hij zijn intrede in Nederland kon doen op geruchtmakende wijze. De Hooge Regeering, die zijn denkbeelden leerde kennen uit een door hem voor Nederland bestemd, maar haar in handen gevallen stuk, waarin evenmin hare personen als haar stelsel werden gespaard, liet hem,

onder voorwendsel van ontdekt wanbeheer in zijn post te Soerabaja, arresteeren en naar Batavia voeren, zonder hem evenwel te verhooren of voor den rechter te stellen; onderwijl liet zij te Soerabaja materiaal verzamelen dat tegen hem zou kunnen worden gebruikt. Nadat dit

Mr. Sebastiaan Cornelis Nederburgh.

Schilderij in het bezit van Mr. C. B. Nederburgh te
's Gravenhage.

maanden lang had geduurd slaagde van Hogendorp er in, een Deensch schip op de reede van Batavia te bereiken, en kwam over Engelsch-Indië naar Nederland, waar hij nu een vinnige perscampagne begon tegen den geest en de misbruiken van het Indisch bestuur. Zijn groote tegenstander, de commissaris-generaal Nederburgh, repatrieerde een jaar later en verdedigde even ijverig het bestaande stelsel als van Hogendorp het aanviel. Nederburgh was nog uitgezonden door de stadhoudelijke regeering, en had, ofschoon de omwenteling van '95 voor den vorm erkennende, alles wat naar jacobinisme zweemde in Indië met krachtige hand onderdrukt, zoodat hij bij de revolutionnaire partij uiterst impopulair was; Hogendorp, hoewel van afkomst mede een gedecideerd oranjeman (en zelfs veel meer dan Nederburgh), vond, als diens vijand, bij de revolutionairen beter onthaal dan bij de conservatieven. Zijn oplopendheid verhinderde echter dat hij bij de bezadigden van beide partijen, die sedert 1801 den toon aangaven, genoeg vertrouwen vond om zijn doel te bereiken van door het Staatsbewind als gouverneur-generaal naar Indië teruggezonden te worden ter invoering van het door hem aanbevolen stelsel. Het Staatsbewind benoemde in November 1802 eene commissie, om van advies te dienen „omtrent den voet en wijze waarop in het vervolg de handel op 's lands bezittingen in de Oost-Indiën zou behooren gedreven en die bezittingen bestuurd te worden, in dier voege dat aan dezelve de hoogst mogelijke trap van welvaart, aan den koophandel dezer Republiek het meeste nut, en aan 's lands financiën het meeste voordeel worde aangebragt;” het benoemde tot leden Hogendorp en Nederburgh, benevens vijf anderen die 't zij met den handel, 't zij met de bezittingen in Oost-Indië bekend waren zonder in dienst der Oost-Indische Compagnie te zijn geweest

De door Hogendorp voorgeslagen hervorming, in haar vollen omvang ingevoerd, zou hebben ingesloten de toekenning van particulieren grondeigendom aan den Javaan; het vervangen van de gedwongen leverantiën door eene landrente; de afschaffing van alle heerendiensten; de volkomen vrijlating van den productenhandel; het afschaffen van alle emolumenten der ambtenaren en de verhooging hunner belachelijk lage vaste bezoldiging. Deze denkbeelden werden slechts voor een gedeelte door de commissie overgenomen. Reeds in Januari 1803 nam zij het gewichtig besluit, als gronden van verbetering niet aan te nemen den particulieren grondeigendom van den Javaan en de afschaffing der

heerendiensten. Bij het ontwerp-charter voor de Oost-Indische bezittingen, dat zij 31 Augustus 1803 als uitkomst van haar arbeid aan het Staatsbewind overlegde, werd echter van Hogendorp's denkbeelden behouden de beperking van het Europeesch gezag, in beginsel, tot administratieve, rechterlijke en militaire bemoeiingen, terwijl de vaart en handel werden vrijgelaten aan alle ingezetenen der Republiek en van hare Oost-Indische bezittingen. De uitzonderingen maakten echter het beginsel vrijwel krachteloos: de Moluksche specerijen, de koffie, peper en amfoen werden als artikelen van monopolie voor den Staat gehandhaafd, terwijl de levering van producten door niet rechtstreeks aan het Nederlandsch gezag onderworpen vorsten in wezen bleef gelijk die bij de geldende contracten was bedongen. Evenwel zouden vervoer en verkoop der gereserveerde producten slechts *voor rekening van* den Staat, niet *door zijne ambtenaren*, geschieden. „Bij voorkeur, en zoolang hij oordeelde zulks te strekken tot het meeste voordeel van 's lands kas,” zou de Staat voor het vervoer der producten, het opslaan, den verkoop in Indië of hier te lande, de aflevering, en de inkasseering der kooppenningen, gebruik maken van de diensten van een nieuw op te richten geocroyeerde maatschappij.

Tusschen de instelling der commissie en het uitbrengen van haar rapport was de oorlog reeds weer uitgebroken, en de geregelde gemeenschap met Indië opnieuw zeer bemoeilijkt, ja onmogelijk gemaakt. Het oogenblik, tot invoering van hervormingen in Indië geschikt, was reeds voorbij, eer men in patria had vastgesteld waarin die hervormingen zouden bestaan. De discussie verloor nu haar actueel belang, en Dirk van Hogendorp slaagde niet in zijn pogingen, om het Staatsbewind te bewegen het ontwerp der commissie ter zijde te leggen en tot zijn eigen oorspronkelijke denkbeelden terug te keeren. Veeleer won de reactie, die zich op allerlei gebied openbaarde, ook op dat der koloniale staatkunde veld. In Maart 1804 werd de Aziatische Raad, die in 1800 ingevolge de staatsregeling van 1798 het in 1796 opgericht Oost-Indisch Comité had vervangen, gereorganiseerd en in meerderheid uit aanhangers van het oude samengesteld; op 27 September 1804 werd het charter voor de Oost-Indische bezittingen gearresteerd gelijk het een jaar geleden door de commissie was voorgeslagen; 19 October 1804 werd, ter vervanging van Siberg, die wenschte te repatriëren, een ander Bataviaasch oudgediende, Wiese, tot gou-

verneur-generaal ad interim benoemd. Het Bewind, toen reeds zelf ten doode opgeschreven, nam deze maatregelen om van de zaak af te zijn, en Dirk van Hogendorp mocht zien, of hij bij den opvolger Schimmelpenninck beter succes zou hebben. Inderdaad bereikte hij, dat de bepaling, die de toekenning van grondeigendom aan den gemeenen Javaan verhinderde, uit het charter gelicht werd, maar in zijne hoop om zelf als gouverneur-generaal te worden uitgezonden, zag hij zich opnieuw teleurgesteld. Schimmelpenninck bencemde, om het charter in te voeren, tot gouverneur-generaal van Grasveld, en voegde hem een commissaris-generaal (Elout) toe; zij moesten de reis over Amerika nemen en werden te New-York achterhaald door een terugroepingsbesluit van koning Lodewijk. Deze zag vervolgens de wenschelijkheid in, allereerst op de verdediging van Indië bedacht te zijn, en zond er daarom een generaal heen. Eerst na de inlijving bij Frankrijk, en het Engelsch tusschenbestuur in Indië, is voor Nederland het oogenblik aangebroken, beginselen van koloniale staatkunde in daden om te zetten. De man die tot den val van het oude stelsel den stoot gegeven had, Dirk van Hogendorp, was toen, door zijn houding tijdens den opstand en de honderd dagen, in Nederland onmogelijk geworden, en sleet zijn levensavond ver weg in den vreemde; voor zoover zijne denkbeelden door anderen toen zijn aangeprezen, vermeed men zelfs zijn naam daarbij te noemen, en eerst het nageslacht heeft zijne verdiensten in het licht gesteld.

Eén kolonie was er, die toch van de korte periode van vrede na 1802, en van de toen zeer levendige belangstelling in koloniale zaken, onmiddellijk profijt heeft gehad. Het was de bezitting, die wij in 1806 voor altijd verliezen zouden: de Kaap de Goede Hoop.

De Kaap was het stiefkind der Oost-Indische Compagnie geweest, die haar enkel beschouwde als ververschingsstation op den weg naar Batavia. Het hospitaal, de kruidtuin, het fort, daartoe bepaalde zich hare belangstelling. Overigens was de Kaap een verliespost, aangehouden enkel omdat men het land niet aan een ander laten kon. De zich vermenigvuldigende kolonisten waren der Compagnie niets dan last; zij hield de ontwikkeling van het land tegen, opdat het niet veel-eischend zou worden of zich onafhankelijk maken. De commissaris-generaal Nederburgh, in 1793 aan de Kaap gekomen om bezuinigingen

in te voeren, legde de bevolking zware belastingen op, om te voorzien in tekorten waarvoor zij zich niet aansprakelijk voelden. De Compagnie wist de burgers alleen te vinden wanneer er wat vanhen te halen was, niet wanneer zij bescherming behoefden. In 1795, toen de Engelschen verschenen, waren twee districten, Graaff Reinet en Swellendam, in vollen opstand; de Engelschen erfden daar van de Compagnie een boerenoorlog, die tot 1798 heeft geduurd. Onderwijl bleef de „nationale partij” aan de Kaap in betrekking met Nederland, en zijn adviezen van Kapenaars niet zonder invloed geweest op de regeling van zaken, die in 1802 tot stand kwam, op een rapport van het lid van den Aziatischen Raad, de Mist. De conclusie strekte om de Kaap voortaan geheel af te scheiden van Indië, de regeering toe te vertrouwen aan een politiek lichaam zonder commercieele bemoeiingen, en aan de kolonisten „zooveel vrijen handel op het moederland en in de Afrikaansche en Indische zeeën toe te staan, als met de belangen van hun moederland en hun eigen welvaart het meest zal overeenkomen.” De Mist zelf werd als commissaris-generaal met de taak belast de nieuwe organisatie in te voeren; naast hem vertrok als gouverneur de generaal Jan Willem Janssens. Hun bestuur heeft aan de Kaap veel goeds uitgewerkt en er een uitstekenden indruk achtergelaten: even vóór Nederland de kolonie voor goed verloor heeft het althans nog gelegenheid gehad zijne reputatie daar eenigermate te herstellen. Ook voor de belangen der door de Compagnie zoo sterk verwaarloosde boerenbevolking der oostelijke districten werd zorg gedragen: Janssens begaf zich onmiddellijk na de overname der kolonie zelf daarheen, en had een ontmoeting met Gaika, het hoofd der Kaffers over de Vischrivier, die sedert jaren de grensboeren hadden verontrust; een van Janssens’ officieren, Alberti, verzamelde bij deze gelegenheid de gegevens tot een eerste wetenschappelijke beschrijving van dit merkwaardige volk, dat in de volgende geschiedenis van Zuid-Afrika zooveel van zich zou doen spreken. Andere gedeelten der kolonie werden door de Mist bereisd, en in 1805 zelfs een begin gemaakt met het natuur- en volkenkundig onderzoek der onbekende streken benoorden de Oranjerivier.

De zwakke zijde van dit Bataafsche bestuur was zijn militaire onmacht. Het garnizoen dat Janssens medebracht zou voor vreedestijd voldoende zijn geweest, maar sedert in 1803 de oorlog met Engeland weer begon, was het bepaald te zwak, en daar de vijand de zee beheerschte, kon het

niet worden versterkt; zelfs moest Janssens op bevel uit Nederland zijn beste troepen naar Batavia zenden. In Januari 1806 vielen de Engelschen hem aan met een overmacht van drie tegen een, en kwam het Nederlandsch gezag over Zuid-Afrika voor altijd aan een eind, nog eer de in het wild opgegroeide en eerst in de laatste jaren met verstand en

Bijeenkomst van den Hoog Ed. Gestr. Heer Generaal J. W. JANSSENS, Gouverneur van de Kaap de Goede Hoop, met het Opperste Hoofd der Kaffers GAJKA, in het Kafferland, aan de Katrivier, in Bloemaand van 1803 No 3.

Prent van L. Portman naar een teekening door C. Howen en J. Smies.

toewijding bestuurde Nederlandsche maatschappij aldaar de kinderschoenen was ontwassen.

Aan de geschiedenis der Kaapkolonie van 1802 tot 1806 is ook nog verbonden de naam van Gijsbert Karel van Hogendorp. Briefwisseling met zijn broeder Dirk, nog toen deze in Indië was, had zijn aandacht reeds vroeg op het koloniale vraagstuk gevestigd, en na Dirk's over-

komst naar Nederland ondersteunde hij in zijne *Verhandelingen over den Oost-Indischen Handel* diens voorstellen tot hervorming van het koloniaal beleid. Nadat de ontvangst zijner *Verklaring aan het Staatsbeveind* hem bewezen had dat de vervulling zijner staatkundige idealen, voor zoover deze het vaderland zelf betroffen, voorshands tot de onmogelijkheden behoorde, besloot hij zich geheel aan het koloniale vraagstuk te wijden voor zoover een particulier dat doen kon: behalve door studie, ook door het vestigen eener landbouwonderneming in de eenige Nederlandsche kolonie die reeds eenigermate naar de nieuwere inzichten werd bestuurd: de Kaap de Goede Hoop. Hij stak in deze zaak een groot deel van zijn vermogen, wierf landverhuizers, kocht werktuigen, en verkreeg een groote terreinconcessie aan de Plettenbergsbaai, aan de zuidkust op aanmerkelijken afstand van de Kaapstad gelegen. Daar zou, zonder inroeping der slavernij, het landbouwbedrijf uitgeoefend worden door huurders, die Gijsbert Karel zoo spoedig mogelijk tot eigenaars wlden maken. Hij voorzag eene geleidelijke uitbreiding der cultuur naar het binnenland, en het aangroeien der oorspronkelijke landingsplaats tot een belangrijke in- en uitvoerhaven (gelijk, wat oostelijker, Port Elizabeth inderdaad geworden is, na de Engelsche kolonisatie dierzelfde streken in 1820). De Mist en Janssens schenen, vóór hun vertrek, ten zeerste met het plan ingenomen, maar nauwelijks waren zij aan de Kaap, of er rezen moeilijkheden. Men trok de oorspronkelijke concessie in en verleende hem een andere, aan de Houtbaai, onder den rook van Kaapstad, die volstrekt niet aan de bedoelingen van Gijsbert Karel beantwoordde, al was het maar, omdat in die omgeving, anders dan in het maagdelijke Oosten, de slavenarbeid reeds inheemsch was. Gijsbert Karel zelf heeft aan de tegenwerking van Kaapstad, waar men de opkomst eener concurrerende haven vreesde, en aan den weerzin der toongevende Kaapsche kringen tegen opheffing van den slavenarbeid, zijn mislukking toegeschreven; het Kaapsche gouvernement had evenwel ook beter redenen: het berichtte naar Nederland, dat het, met zijn geringe middelen, voor de bescherming eener kolonie aan de verafgelegen Plettenbergsbaai vooralsnog onmogelijk kon instaan; ook klaagde men op goeden grond over de ongelukkige keus van Gijsbert Karel's representanten. Bovendien kwam de oorlog tusschenbeide, die eene stremming van het verkeer ten gevolge had. Gijsbert Karel bleef met zijn omvangrijke toebereidselen

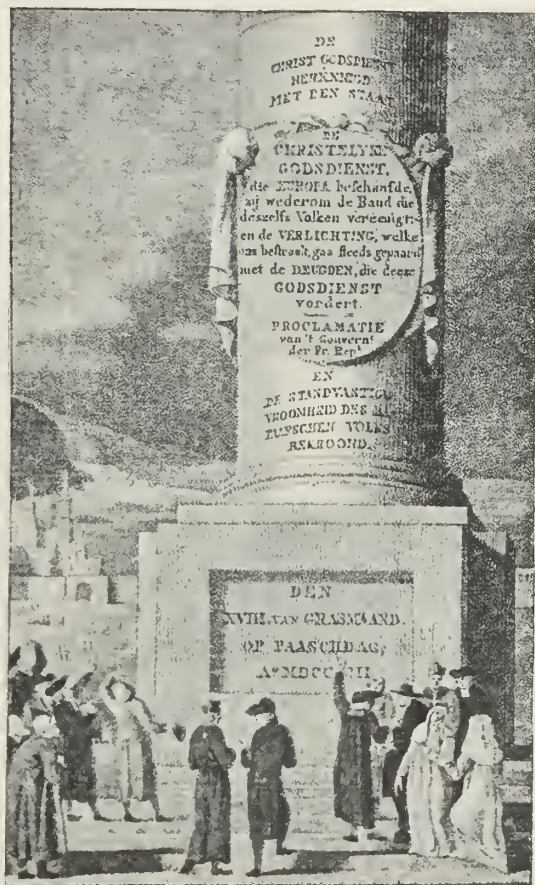
zitten; een eerste bezending immigranten, daar ginds reeds aangekomen, moest een goed heenkomen zoeken. Niets dan teleurstelling bleef van de zaak over.

Had men aanvankelijk in geenen deele voorzien, voor welke vraagstukken de vernietiging der Oost-Indische Compagnie den Nederlandschen Staat zou stellen, een andere groote beslissing der Revolutie, de verbreking van het verband tusschen den Staat en de Gereformeerde Kerk, werd ook eerst langzamerhand in hare gevolgen gekend.

De staatsregeling van 1798 had de groote beginselen uitgesproken, dat „elk burger de vrijheid heeft, God te dienen naar de overtuiging van zijn hart”; dat „geene burgerlijke voordeelen, of nadeelen, aan de belijdenis van eenig kerkelijk leerstelsel gehecht zijn”; dat „elk kerkgenootschap zorgt voor het onderhoud van zijnen eeredienst, deszelfs bedienaren en gestichten”. Bij de additioneele artikelen was bepaald, dat de predikanten der voormaals heerschende Kerk gedurende drie jaren na de aanneming der staatsregeling de gewone tractementen uit 's lands kas zouden blijven genieten, „ten einde de gemeenten, in dien tusschentijd, de noodige schikkingen maken tot derzelve verdere bezoldiging”; dat alle kerkelijke goederen en fondsen, waaruit te voren die tractementen waren betaald, nationaal werden verklaard, om na verloop van die drie jaren te worden aangelegd „tot een vast fonds voor de nationale opvoeding, en tot verzorging der behoeftigen”; dat alle kerkgebouwen en pastorieën der voormaals heerschende Kerk ter beschikking werden gesteld van ieder plaatselijk bewind, om deswege binnen de zes maanden na de aanneming der staatsregeling een vergelijk te treffen op dezen voet, dat de onderscheiden kerkgenootschappen, naar verhouding van het aantal harer leden, de voorkeur zouden hebben omtrent de naasting der gebouwen, onder verplichting van een matige uitkeering, in eens of bij termijnen, aan de andere kerkgemeenten.

Deze bepalingen onderstelden een vermogen tot zelfhervorming bij de onderscheiden kerkgenootschappen, en een mate van onderlinge verdraagzaamheid, die blijkens de ondervinding met de staatsregeling van 1798 opgedaan, in geenen deele bestonden. Al dadelijk lieten de additioneele artikelen onbeslist, hoe het voortaan met de beroeping van predikanten zou gaan, en met de honderderlei bijzonderheden van kerkelijk bewind, waarbij tot dusver het openbaar gezag een min of meer

actieve rol had vervuld. De geest der staatsregeling liet dit alles aan de voormaals heerschende kerk zelve over, die evenwel niet in staat bleek, aanstonds op eigen beenen te staan. Een schromelijke verwarring in de kerkelijke huishouding was het gevolg; ettelijke gemeenten kwamen weder bij den Staat terecht om hulp, maar werden afgewezen bij besluit van het Vertegenwoordigend Lichaam van 8 April 1800, dat „de keuze van kerkelijke ambtenaren, overeenkomstig den geest der Acte van Staatsregeling, ter dispositie van ieder kerkgenootschap in den zijnen” overliet. De uiterst weinig gepraeciseerde bepaling omtrent het verdeelen der kerkgebouwen gaf bijna overal aanleiding tot hoogloopende geschillen, de plaatselijke besturen wisten niet waaraan zich te houden, en meestal handhaafden zich de gereformeerden in hun bezit. Ook leek het er niet naar dat hunne gemeenten na verloop van drie jaar schikkingen zouden hebben getroffen tot voldoende bezoldiging der predikanten. Om uit het moeras te geraken stelde men bij de staatsregeling van 1801 vast, dat ieder persoon, den ouderdom van veertien jaren bereikt hebbende, zich moest doen inschrijven bij een kerkgenootschap. „Voor ieder kerkge-

Zinneprent van L. Portman op het herstel van den godsdienst.

nootschap wordt van de alzoo ingeschreven leden tot onderhoud van deszelfs dienaren en eigendommen eene jaarlijksche gift gevorderd, niet te boven gaande een zekere bepaalde som, achtervolgens hetgene aangaande dit een en ander bij de wet nader zal worden vastgesteld (art. 12)". Tot deze wet zou zijn tot stand gekomen, zouden de leeraren der voormaals heerschende kerk, die bij de aanneming der staatsregeling in dienst waren, hunne tractementen nog uit 's lands kas genieten (art. 14). Wat de gebouwen en goederen betreft, bleef ieder kerkgenootschap onherroepelijk in het bezit van wat het op 1 Januari 1801 had bezeten (art. 13); eene bepaling zeer in het voordeel der hervormden, die, op enkele plaatsen als den Bosch na, ook waar zij in de minderheid waren, de gebouwen nog niet aan andersdenkenden hadden afgestaan. Het wederinrichten trouwens van oude kerkgebouwen voor den katholieken eeredienst was geen geringe zaak, en daar hun bovendien bij overneming een slecht omschreven uitkeeringsplicht boven het hoofd hing, en daarbij de mogelijkheid van allerhande chicanes, werd het nieuwe artikel ook door de katholieken zonder veel morren aanvaard. Onuitvoerbaar bleek echter de hoofdbepaling van 1801: de invoering eener verplichte kerkelijke belasting. De hervormden waren er vuur en vlam tegen, en men had, wilde men de zaak doorzetten, tal van reclames op grond van art. 13 te wachten, daar het van een aantal kerkelijke goederen en fondsen hoogst twijfelachtig mocht heeten, in welken rechtstoestand zij zich op 31 Januari 1801 hadden bevonden. En voor de kleinere protestantsche kerkgenootschappen en de katholieken was het artikel niet noodig: zij voorzagen immers van oudsher in eigen behoeften, en bleven dit doen zonder dat de Staat er zich mede bemoeide.

De staatkundige reactie van 1801 en '02 bracht personen in het bestuur, die over het geheel de Hervormde Kerk beter gezind waren dan de voorgangers van 1798; men liet dus de kerkelijke belasting rusten en handhaafde den provisioneelen toestand, die den hervormden het genot der predikantstraktementen verzekerde. Intusschen vond het beginsel der volstrekte scheiding van Kerk en Staat weinig aanhangers meer. Het voor de regeering uit een oogpunt van handhaving der publieke orde nog altijd verreweg gewichtigste kerkgenootschap, het Hervormde, bleek tegen de taak van volledig zelfbestuur in de verte niet opgewassen, en aan de genootschappen die er wel toe opgewassen waren, gunde de Staat toch eigenlijk het volle zelfbestuur niet. Wel desnoods

aan de kleinere protestantsche genootschappen, in wier toestand door de Revolutie (afgezien van het verwerven der burgerlijke rechten voor hare leden) eigenlijk weinig verandering gekomen was; — maar, vooral sedert de invoering van het Concordaat in Frankrijk, wekte de tegen de toestanden daarginds zoo sterk afstekende volkomen onafhankelijkheid van het Nederlandsche katholicisme bedenking.

De Revolutie had in de toestand der Katholieken een inderdaad radicale verandering gebracht. Te voren alleen geduld, aan recognitiën en afpersingen blootstaande, afhankelijk in de toelating hunner priesters, in de plaatsing en inrichting hunner kerkgebouwen, in de uitoefening zelfs van hun eeredienst, waren zij op eenmaal in volle vrijheid gesteld, eene vrijheid die zij zich ook volkomen waardig toonden. Echter bleef hunne kerkinrichting zooals die ten tijde der verdrukking was geweest: de geestelijken hadden het karakter van missionarissen, stonden in geen vast geordend plaatselijk verband tot elkander, waren ondergeschikt aan een *superior missionis Batavac* die buitenslands (te Munster) verblijf hield. De regeering, den grooten invloed der geestelijken op hunne kudde, ook in zaken van wereldlijken aard, dikwijls bespeurende, vond niemand om tot te spreken. Met het voorbeeld van Frankrijk voor oogen, kwam zij al spoedig tot het denkbeeld eener door het staatsgezag te erkennen organisatie der katholieke kerk in Nederland, eene zaak waartoe van der Palm, als voorzitter van den Raad van Binnenlandsche Zaken onder vigeur der staatsregeling van 1801, reeds het eerste ontwerp gevormd heeft ¹⁾, en waarop navolgende regeeringen nog dikwijls terug zouden komen. Hing zoo eenige verkorting der nieuw verworven vrijheid den Katholieken boven het hoofd, ook in andere opzichten begonnen de tijden voor hen te veranderen. In de staatkundige lichamen van 1796 en 1798, uit de volkskeuze of liever uit die der patriotsche partij voortgekomen, waren zij ruim vertegenwoordigd geweest, maar bij de benoemingen van 1801 en '02, van het Staatsbewind uitgaande, ging men hen, althans in de oude zeven provinciën, bijna geheel voorbij, en het

---

¹⁾ Hij ontwierp een bisdom Amsterdam dat de geheele Republiek zou omvatten. De bisschop, die resideeren zou te Delft, zou benoemd worden door het Staatsbewind. „mits overeenkomstig de wetten en voorschriften der Roomsche Katholieke Kerk”; te Breda zou de opleidingschool voor geestelijken worden gevestigd, te subsidieeren door den Staat (*Gedenkstukken* IV, p. LXXIV).

eenige katholieke lid van het Staatsbewind, Verheyen, werd bij zijn aftreden in 1803 niet door een geloofsgenoot vervangen.

Tot welk resultaat de practijk der beginselen van 1798 ten aanzien der verhouding van Kerk en Staat voorloopig leidde, ziet men uit de artikelen betreffende deze zaak in de staatsregelingen van 1805 en 1806. „De materie zoo gecompliceerd zijnde”, schrijft van der Palm kort vóór de staatsregeling van 1805, „is het onmogelijk deswegens één algemeen werkende maatregel voor te stellen, en moet alleen de weg worden opengelaten, om daaromtrent al datgene door den Staat te doen verrichten, wat het algemeen welzijn vordert.” In overeenstemming met deze leer bepaalt de staatsregeling van 1805, dat „het gouvernement zoodanige maatregelen neemt, welke de bijzondere omstandigheden der kerkgenootschappen, met betrekking tot de openbare rust en algemeene welvaart, vereischen”; en die van 1806 nog strenger: „door het gezag van Koning en Wet wordt bepaald al hetgeen noodzakelijk geoordeeld wordt betreffende de organisatie, de bescherming, en de uitoefening van alle eerediensten.”

In 1798 dus volledige vrijheid, aan de Hervormden na ontneming hunner bijzondere voorrechten opgedrongen, aan de anderen gelaten of verleend; in 1801 bedreiging met staatsdwang, om van die vrijheid het door den Staat beoogde gebruik te maken; in 1805 en '06 afkondiging eener staatsvoogdij.

De constitutie van 1798, decreterende „dat de maatschappij wil, dat verlichting en beschaving onder hare leden zooveel mogelijk bevorderd worden”, opende een tijdvak van staatsbemoeiing met de nationale opvoeding.

De instructie, bij decreet van 21 December 1798 voor den agent van dit departement vastgesteld, maakt in de eerste plaats gewag van de noodzakelijkheid eener verbetering van het schoolonderwijs.

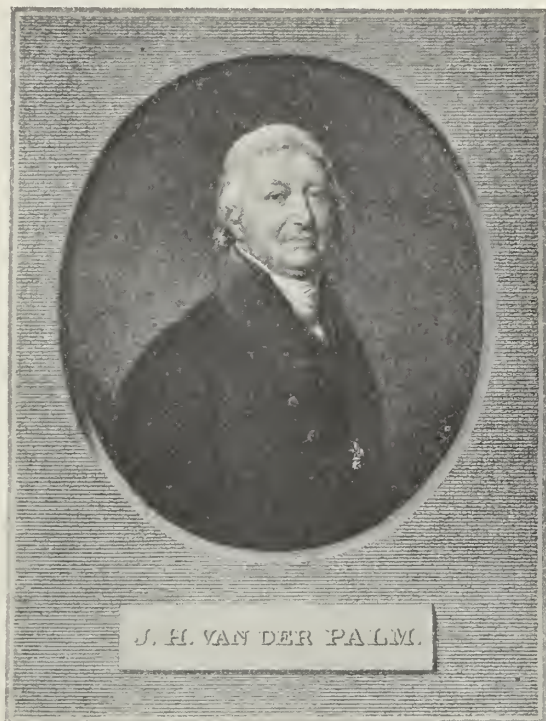
Aan pogingen tot verheffing van het zeer in verval geraakte lager onderwijs had het reeds gedurende de laatste tijden der oude Republiek niet ontbroken, maar zij waren uitgegaan van particulieren of particuliere maatschappijen, en hadden eerder de oprichting van enkele goede bijzondere scholen, dan overheidsbemoeiing met den staat van het lager onderwijs in zijn geheel tengevolge gehad. Op de gewone openbare stads- en dorpscholen was bijna overal het onderwijs allergebrekkeligst;

de onderwijzers hadden geen opleiding genoten, waren soms afgedankte knechts van burgemeesters, zaten op een hongerloon. Die het eenigszins betalen kon zond zijn kinderen naar particuliere scholen, waar een beschaafder toon heerschte, maar een waarborg voor deugdelijkheid van het onderwijs al evenzeer ontbrak. Eene wet van 15 Juni 1801 nu bracht

eene eerste verbetering aan, door de instelling van een schooltoezicht en van onderwijzersexamens; zij was het werk van den in 1799 als agent van nationale opvoeding opgetreden van der Palm. Nauwelijks was evenwel het Uitvoerend Bewind in Augustus 1801 met de verschillende reglementen tot uitvoering der schoolwet gereed gekomen, of de staatsverandering van September dienaanvolgende kwam alles weer op losse schroeven zetten. De Raad van Binnenlandsche Zaken, waarin van der Palm als lid werd benoemd, moest nu de ontwerpen van 1801 herzien met inachtneming der bepalingen

van de nieuwe staatsregeling. Eene nieuwe wet, van 29 Juli 1803, nam de regeling van 15 Juni 1801 in hoofdzaak over, met dit gewichtig verschil, dat de uitvoering voor rekening kwam niet meer van het centraal bewind alleen, maar grootendeels van de departementale besturen. Toen in April 1805 de staatsregeling van 1801 weer kwam te vervallen, hadden van de acht departementen er nog maar vier (Brabant, Overijsel, Friesland en Zeeland) de huishoudelijke schoolreglementen vastgesteld die aan de

Prent van Ph. Veltjn naar een schilderij van Ch. H. Hodges.

wet van 1803 eerst hare werking verzekeren konden; — het zoo aanzienlijke departement Holland had daaraan niets gedaan!

Met Schimmelpenninck keerde men tot centralisatie terug: schoolwet van 3 April 1806. Beide het schooltoezicht en het examenstelsel werden zeer vervolledigd en de wet toepasselijk verklaard op alle lagere scholen zonder onderscheid (met inbegrip der scholen voor meisjes); tevens werden de eerste voorzieningen gemaakt tot wering van schoolverzuim en tot verbetering van de positie der onderwijzers. Voorts werd eene bepaling opgenomen die ten doel had aan de kerkelijke oppositie, die op vele plaatsen de uitvoering der schoolwet van 1803 had verlamd, tegemoet te komen. In afwijking van de vroegere wetten werd de opleiding tot Christelijke deugden als doel van het onderwijs met name genoemd, doch tegelijk te kennen gegeven, dat de Staat het leerstellig godsdienstig onderwijs geheel aan de geestelijkheid verlangde over te laten.

De schoolwet van 1806 is een der weinige producten van den Bataafschen tijd, die de stormen der volgende jaren hebben overleefd. Zelfs tijdens de inlijving bij Frankrijk is zij nagenoeg ongeschonden in werking gebleven. Op de verbetering van het onderwijs is zij van zeer grooten invloed geweest, zoowel door haar verstandige bepalingen als door de tactvolle wijze waarop zij door den gewezen predikant Adriaan van den Ende, door alle opvolgende regeeringen aan het hoofd van het schooltoezicht gehandhaafd, is ten uitvoer gelegd.

Een andere zaak, die den agent van nationale opvoeding bij de instructie van 21 December 1798 was opgedragen, was de bevordering van de zuiverheid der Nederlandsche taal en van eene gelijkvormige spelling. Van der Palm stelde zich tot dit een en ander in betrekking met den Rotterdamschen taalgeleerde Petrus Weiland en met den Leidschen hoogleeraar Siegenbeek. Bij besluit van het Staatsbewind van 18 December 1804 werd Siegenbeek's spelling van staatswege aangenomen en voorgeschreven bij het onderwijs; een besluit van Schimmelpenninck van 30 Augustus 1805 voerde het gebruik van Weiland's *Nederduitsche Spraakkunst* op de scholen in.

Een derde aangelegenheid aan de zorg van den agent van nationale opvoeding en sedert 1801 aan den Raad van Binnenlandsche Zaken opgedragen, was die der geneeskundige politie. De eerste wetten op dit gebied kwamen tijdens het Staatsbewind tot stand, doch ondervonden

in de uitvoering verzet van de zijde der departementale besturen, aan welke de staatsregeling van 1801 zooveel macht had overgelaten, dat zij het in de hand hadden de voorschriften der generale regeering krachteloos te maken. Wat zich ontwikkelde was in de periode van 1801 tot 1805 alleen het gewestelijk en plaatselijk bestuursleven, maar in eene richting, aan de beginselen van 1795 lijnrecht tegenovergesteld, en waarbij de normen van vóór 1795 hoe langer zoo onbeschroomder tot voorbeeld werden genomen. Men vindt, in onze stedelijke archieven uit dezen tijd, zelfs sporen eener herleving van het gebruik der contracten van correspondentie, onzaliger gedachtenisse.

Het verval der Revolutiekonnatuurlijk niet nalaten bij velen ontevredenheid te wekken, die zich het eerst en het krachtigst geopenbaard heeft in militaire kringen.

Had in de burgermaatschappij het oude Jacobijnsche personeel reeds alle aanzien verloren, in het leger bekleedde het nog eene plaats van gewicht. De officieren die in 1795 buiten dienst gegaan en uitgeweken

Uitkeeling der zwaarden door L. D. H. van Eef, prins van Oranje Nassau aan de Hollandsche Frigate in Engelschen dienst, in het Jaar 1800

Op steen geteekend door J. Hilverdink.

waren ten tijde van het rassemblement van Osnabrück, of in 1799 zich bij den Erfprins te Lingen of aan den Helder hadden vervoegd, keerden na den vrede in massa naar het land terug en zochten plaatsing. Maar onder militairen bleek het veel moeilijker een amalgama van partijen te bewerken dan in de staatkundige wereld. Vooreerst had in het leger niet, zooals bij het politieke personeel, in 1801 een algemeene afdanking plaats gehad, en waren er dus maar weinig plaatsen te vervullen; maar bovendien bleek de toelating van elementen die tot het rassemblement van Osnabrück, of tot de Hollandsche brigade in Engelschen dienst behoord hadden, in de praktijk moeilijk uitvoerbaar; de anderen verdroegen hen niet. De heele dienst en exercitie waren sedert 1795 ook veranderd en op Franschen voet geschoeid. De invoerders der nieuwe organisatie, Daendels en Dumonceau, vreesden het bederf van hun werk en wilden zoo noodig het bestuur omverwerpen om het te verhinderen. Zij zochten nu alle ontevreden en om zich te vereenigen; in de eerste plaats het overschot der oude Jacobijnsche partij te Amsterdam en elders, maar dan ook den man die in 1801 eerst voor president der Republiek genoemd en ten slotte geheel buiten de regeering was gebleven: Schimmelpenninck.

Schimmelpenninck had zijn afkeuring van een twaalfhoofdig gouvernement nimmer verbloemd, en geen plaats in het Bewind geambieerd. Hij had zich, tijdens de onderhandeling te Amiens, de vertegenwoordiging der Republiek in Engeland laten beloven, maar het Staatsbewind verwachtte dat hij eerst bij Bonaparte de vervulling zou doorzetten der eischen, die de Bataafsche Republiek te Amiens aan Frankrijk had gesteld, en waarvan Bonaparte overweging had toegezegd na den vrede. Schimmelpenninck had van die belofte hoog opgegeven, maar moest, in den herfst van 1802, met volstrekt ledige handen terugkeeren: noch van wijziging van het Haagsch verdrag, noch van schadevergoeding voor Staats-Vlaanderen, noch van ontruiming van Vlissingen, noch van een handelstractaat wilde de Consul hooren spreken, en zelfs de Fransche bezettingstroepen bleven voor en na in de Bataafsche Republiek gelegerd, alsof er geen bepaling van Augustus 1801 bestond die het vertrek dier troepen na den vrede had beloofd. Nu eens werd geschil met Engeland in zake Malta, dan weer vertraging van de overgave der door de Engelschen te ontruimen koloniën, als reden gegeven om in den staat der betrekkingen tusschen de Fransche en Bataafsche

Republieken voorloopig nog niets te veranderen. In deze omstandigheden begon de voortdoring zijner Parijsche ambassade Schimmelpenninck buitengemeen te verdrieten, en ontstond er groote verkoeling tusschen hem en het Bewind, dat hem niet naar Engeland wilde laten gaan eer hij den Consul zou hebben overreed de te Amiens gegeven belofte in te lossen. Om het Bewind te intimideeren heeft Schimmelpenninck toen, terwijl hij in September 1802 met verlof in het land was, aanvankelijk de houding aangenomen de aanzoeken van Daendels en Dumonceau niet geheel af te slaan. De zaak liep echter veel verder dan hij had bedoeld, toen, in een anoniem „bulletin aan de Bataafsche armee”, van een onderhoud dat hij op het Loo met de beide generaals had gehad, een verslag werd gegeven dat de revolutie over veertien dagen in uitzicht stelde: „De Luitenant-Generaals Daendels en Dumonceau hebben gisteren op het Loo met den ambassadeur Schimmelpenninck gebesoigneerd, en zijn aan weerskanten ten uiterste content gescheiden; zij hebben zich over veertien dagen in den Haag een rendez-vous gegeven. De Generaals kunnen niet genoeg roemen de oprechte en ware vaderlandslievende sentimenten, ook ten aanzien van de armee, van dezen met zooveel recht beroemden staatsman. De armee kan op zeer goede gronden verzekerd zijn, dat de tijd zal komen, dat de brave krijgsman met achting zal worden behandeld en geen tort aangedaan, en dat alle weldenkende burgers, van welke denkwijze zij ook mogen geweest zijn, zich zullen kunnen verheugen over den vorm en de compositie van hun bestuur...” Het geval maakte een geweldig gerucht, in den Haag, te Amsterdam, en zelfs te Parijs. Het Bewind ontbood de generaals naar den Haag, om opheldering te geven. Zij verschenen, maar geenszins in de houding van boetelingen; nog op den weg naar den Haag liet Daendels zich te Amsterdam in voor het Bewind zeer dreigende termen uit. Schimmelpenninck volgde hen en hielp alles sussen; hij verscheen in den Haag tegelijk met den Franschen gezant Sémonville, die van verlof terugkeerde met de opdracht, alle revolutionnaire bewegingen in de Republiek te verhinderen. De generaals desavoueerden nu het bulletin en werden daarmede vrijgelaten.

Intusschen had het Bewind een bang oogenblik doorleefd, en zich kunnen overtuigen dat het zat bij de gratie van Bonaparte, en dat het verstandig deed, Schimmelpenninck te ontzien. Men liet hem naar Londen vertrekken zonder dat eenige voldoening was verkregen

op het punt van Vlissingen of van de voortdurende aanwezigheid der Fransche troepen. Wat Daendels betreft, hem kocht men af door

hem zijn ontslag toe te staan met een geschenk van vijftigduizend gulden in geld en van vijfhonderd morgen Veluwschen heidegrond in erfpacht, waarop hij genegen was zijn geluk als landontginner te beproeven. Dumoceau, die in de geheele affaire meer medegesleept was dan haar geleid had, keerde in vrede tot zijn dienst te Groningen terug.

Prent door W. van Senus.

L'Europe a besoin de repos: il ne faut plus bouleverser les gouvernements. Met dit enkele woord reeds, op het beslissende oogenblik gesproken, had de Consul het Bataafsche Bewind op de been gehouden. Maar hoe, als hij nu zelf de rust van Europa in gevaar bracht?

Wij naderen het critieke moment in Bonaparte's leven; hij zeilt de kaap om en komt aan den verkeerden kant. Begonnen zich in dienst eener zaak te stellen, zal hij voortaan meer en meer de zakelijke elementen uit het oog verliezen, zich overgeven aan de niet langer

gebreidelde kracht van persoonlijke hartstocht. De realist wordt fantast.

Indien een oorlog van de afmetingen van dien van 1793 tot 1802 door een vredestoestand wordt opgevolgd, is men natuurlijk met den enkelen tekst van het vredesverdrag niet aan het eind der zaken die afdoening vereischen; daarop volgt een periode van secundaire regelingen, waarin de goede trouw der contractanten op de proef gesteld wordt. Voor verzoeken die een erfelijk monarch niet licht zouden hebben verstrikt, is Bonaparte gedurende die periode bezweken. Te moeten geven en nemen met een hooghartige, argwanende macht als Engeland, is hem te veel geweest, omdat hij, man van gisteren, in elke hindernis, hem in den weg gelegd, een bedreiging zag van zijn persoon en positie. Zooals hij het in 1813 aan Metternich bekennen zou: ik kan niet wijken, enkel overwinnen; ik kan niet wagen wat een erfelijk monarch zonder gevaar doen kan; als ik wijk besta ik niet meer. Hij heeft het althans nooit beproefd; nooit getracht zichzelve te onderwerpen aan de wetten die geschreven zijn voor alle stervelingen.

Den 8sten Maart 1803 richtte de koning van Engeland een boodschap tot het Lagerhuis, waarbij, in verband o. a. met de weigering van Bonaparte om de Bataafsche Republiek te ontruimen, de gelden werden aangevraagd tot een buitengewone wapening. De Consul antwoorde met nog heftiger bedreigingen dan te voren; den 12^{den} Mei verliet de Engelsche gezant Parijs.

De indruk van den wanhopigen ernst van het oogenblik was sterk in 'alle Bataafsche gemoederen. Hoe het in 's hemels naam aan te leggen dat men ditmaal buiten den oorlog bleef? Het Bewind zond Bonaparte een Amsterdamsch koopman toe, Pontoi, om hem voor te rekenen, dat Frankrijk veel meer voordeel hebben zou van de onzijdigheid der Bataafsche Republiek dan van haar wapenbroederschap. De Republiek, in het bezit van hare koloniën in Oost en West en van de vrije gemeenschap met het Noorden gelaten, zou Frankrijk onberekenbare diensten bewijzen als handelsbemiddelaar; sloot men het land opnieuw voor wie weet hoe lange jaren van zijn welvaartbronnen af, dan werd het noodzakelijk noodlijdend en een oorzaak van zwakheid in plaats van een steun. Maar Bonaparte liet Pontoi zelfs niet in zijn tegenwoordigheid toe. Hij legde, als eenig antwoord op de Bataafsche vertoogen, den gezant Carel de Vos van Steenwijk eene conventie ter teekening voor, waarbij de Republiek zich verbond tot het onder-

houden van een Fransch bezettingsleger van 25.000 man, en tot levering van transportschepen ten behoeve eener landing op de Engelsche kust. Tegelijkertijd rukten de 25.000 man de Bataafsche Republiek reeds binnen.

Het radelooze Bewind greep naar het middel eener buitengewone zending: de heeren Six, koopman te Amsterdam; het lid van den Raad van Marine, Jacobson, en de genie-officier Blanken. Zij kregen in opdracht, de neutraliteit der Republiek tegen grof geld te koopen. Wilde de Consul toestemmen dat de Republiek „onzijdig” bleef, dan was zij bereid „om gedurende den tegenwoordigen oorlog aan het Fransche gouvernement een aanzienlijke som van penningen maandelijks tot goedmaken van denzelven, voor zooveel zulks met redelijkheid konde gevorderd worden, te furneeren”. De Engelsche gezant, voegde men er bij, had te kennen gegeven dat *zijn* regeering tegen de onzijdigheid der Republiek geen bezwaar inbracht: zij bood die veeleer zelve aan.

Men ziet, hoe volstrekt zonder uitkomst de positie der Republiek was. Een fraaie onzijdigheid, die geld furneert tot voortzetting van den oorlog! Niet *daarmede* zou Engeland een oogenblik genoegen genomen hebben, noch rustig hebben toegezien dat wij neutraal bleven om, zooals het in de instructie van Pontoi heette, „de Franschen binnendoor alle noodwendigheden voor aanbouw van schepen als anderszins te bezorgen”. Integendeel was het Engelsche aanbod afhankelijk van drie voorwaarden: onmiddellijk vertrek van alle Fransche troepen uit de Republiek, onthouding van alle door tractaten opgelegden steun aan Frankrijk, inachtneming eener volstrekte onzijdigheid naar Engeland die begreep, en hoe eng Engeland de grenzen te trekken plicht, was in den loop der achttiende eeuw keer op keer tot onze schade gebleken.

En dan, de gansche poging was hopeloos, daar Bonaparte zeer bepaaldelijk de militaire medewerking juist van Nederland verlangde. Hij meende in zijn grootsch opgezette landingsplan niet te kunnen slagen zoo hij niet beschikte over onze havens, onze zeelui, onze transportschepen. *Je n'ai aucun désir de peser sur la Hollande*, legde hij onzen afgezanten uit, *mais j'ai besoin de ses ports: il faut qu'elle coopère avec loyauté. Sinon, je serais forcé de vous faire département français.*

Tot onderhandelen werd het drietal niet toegelaten; wat schoot er over, dan te werken onder 's Consuls dictée? Den 25sten Juni 1803 verbond het door zijn handteekening de Republiek tot het onderhouden

van een Fransch expeditieleger van 18.000 man, waaraan een Bataafsch expeditiecorps van 16.000 man moest worden toegevoegd; in Texel moesten worden vereenigd vijf lineschepen, vijf fregatten, en transportschepen geschikt tot het overbrengen van 25.000 man; in Vlissingen 100 kanonneerbooten en 250 gewapende platboomde vaartuigen, die ruimte moesten aanbieden voor 36.000 man; het een en ander op te leveren uiterlijk in de maand December 1803.

Na het teekenen van dit tractaat vertrok de Eerste Consul op staanden voet naar de Fransche zeekust om de gelegenheid van havens en werven in oogenschouw te nemen, en zonder eenige voorafgaande kennisgeving strekte hij de reis uit tot Vlissingen. Die met het bezoek overvallen werden, waren de marinecommissaris aldaar, Dirk Speeleveld, een braaf patriot uit het jaar '95, tot belooning van politieke diensten met een postje begiftigd, en de kapitein-ter-zee Lemmers. Het arsenaal bleek nagenoeg ledig; fulminatie. Op de prachtige werf stond maar één fregatje op stapel, maar er werd niet aan gewerkt. „In veertien dagen afbouwen,” beval de Consul, en daarna zou hij er een schip van 74 stukken op stapel laten zetten voor eigen rekening. „Of er nog Engelschen in de stad woonden?” — „Onderscheidene”. — „Binnen de vier dagen verwijderen”. — En zooals hij gekomen was, was hij weer weg; maar had nog tijd gevonden om mede te deelen dat hij Vlissingen voortaan onder zijn eigen directie nam. ¹⁾

Van Vlissingen ging het naar Brussel, waarheen zich, ter complimentatie, een deputatie van het Staatsbewind begeven had, de heeren Brantsen en Bicker, ²⁾ vergezeld van den secretaris van staat voor de buitenlandsche betrekkingen, van der Goes. Ook had de Consul Schimmelpenninck daarheen ontboden, die zoo pas bij het uitbreken van den oorlog zijn post te Londen had moeten verlaten, en dien de Consul nu weder te Parijs verlangde geaccrediteerd te zien in plaats van den onbeduidenden de Vos van Steenwijk. Ook wilde hij, op het oogenblik dat de leden van het Bewind hem zouden ontmoeten, Schimmelpenninck tegenover hen stellen, als om hun te toonen dat hij een Bataaf in reserve had; bovendien wilde hij Schimmelpenninck uithooren over Engeland en de stemming der Engelsche partijen.

1) Rapport van Speeleveld, *Gedenkstukken* IV, 444.

2) Gekozen ter vervanging van het uittreidend lid Pijman in het najaar van 1802.

De gesprekken toen (Juli 1803) te Brussel gehouden, zijn uitvoerig opgeteekend: door Schimmelpenninck door Bicker en door van der Goes. „Frankrijk,” zeide de Consul, „heeft uw land eenmaal veroverd; niets zou mij gemakkelijker zijn dan het een tweeden keer te doen, en Europa stelt geen belang genoeg in u om het ernstig tegen te gaan. Ik wil u echter niet lastig vallen, als gij in den pas blijft. Uw Spoors en Besier” — zij waren den Consul in de rapporten van het Fransche gezantschap als de twee invloedrijkste leden van het Bewind genoemd — „uw Spoors en Besier bevallen mij niet; laten zij op hun tellen passen. Mijn doel is thans de vernedering van Engeland, ten eersten, ten tweeden, en ten derden male. Als ik in mijn plannen tegen Engeland door Europa gedwarsboomd word, *je me ferai César et je conquerrai l'Europe entière*. Zoolang ik België bezit moest gij liever op geen politieke onafhankelijkheid aanspraak maken; *vous pouvez prétendre à une indépendance civile, municipale, mais le reste est une chimère. Vous êtes liés à moi comme un satellite l'est à sa planète. Je ne suis pas votre ennemi, mais il faut de force que vous suiviez ma marche*. Wat gij verder met mij te onderhandelen moogt hebben, behoort te geschieden *par un homme d'esprit qui puisse parler et agir: par Schimmelpenninck*.”

Met Schimmelpenninck afzonderlijk onderhield hij zich over Engeland en legde hem zijn plan van een continentaal stelsel open. „Zijn zij niet bang,” vroeg hij, „dat ik hun welvaart zal onderbinden?” — „Neen,” antwoordde Schimmelpenninck; „gij kunt, zeggen zij, uw veertig millioen onderdanen den smaak in koffie, suiker, specerijen niet verleen, en als die waren alleen van de Engelschen te verkrijgen zijn, zal Europa die, langs welke omwegen ook, van hen weten te bekomen. Gij kunt dien invoer wel bemoeilijken, maar niet verhinderen; minder huizen dan bij vrijen handel zullen er deel aan hebben, maar zij zullen grooter winsten maken. *Ce sont les consommateurs, et non pas les Anglais, qui payent les frais*.” — „*Il y a du vrai dans ce développement*,” erkende de Consul. Hetgeen hem niet verhinderd heeft, zijn denkbeeld te volgen.

Schimmelpenninck kwam nu te Parijs op een moeilijken post. Hij moest een gouvernement verdedigen dat hem zelf niet sympathiek was, en dat aan Bonaparte's eischen hoe langer zoo minder kon noch wilde voldoen. Zijn positie als reserveman maakte de zaak te delicates: al wat hij toegaf ten nadeele van het Bewind, zou niet onmogelijk eenmaal tegen hemzelf worden gekeerd. Het tractaat van 25 Juni had de

Republiek belast boven haar vermogen: zij bezat het tuig, de kanonnen en de manschappen niet tot de groote uitrusting die Bonaparte van haar verlangde, en in de drukkende zekerheid dat het onweer toch vroeg of laat boven hun hoofden los zou barsten, deden de bewindslieden minder dan hun uiterste. De marine-officier die op 's Consuls verzoek naar Frankrijk gezonden was om aan het beleid en de uitvoering van het grootsche plan namens de Bataven deel te hebben, Carel Hendrik Verhuell, kwam geheel onder zijn invloed en gaf zich aan de zaak met hart en ziel. In November door den Consul naar Holland gezonden om den staat der voorbereiding aldaar op te nemen, moest hij tekortkoming rapporteeren en ook kwade trouw. Men trachtte tegen den gezonden zin der overeenkomst in de uitlegging te verdedigen dat de Republiek slechts tot levering der naakte kielen gehouden was, die men dan Bonaparte schenken wilde; de overeenkomst echter onderstelde eene gemeenschappelijke expeditie van Fransche en Bataafsche strijdkrachten, en het viel Verhuell niet moeilijk aan te toonen, uit de schriften der nalatige autoriteiten zelve, dat ook zij aanvankelijk de zaak zoo hadden begrepen, en hun eerste begrootingen daarnaar hadden ingericht. De reden van het terugkrabbelen was niet ver te zoeken: het geldgebrek, dat thans begon te nijpen gelijk het nog nimmer had gedaan. Na een strenge berisping van den Consul moest men dan wel besluiten om alsnog inderdaad aan de expeditie te doen alles wat mogelijk was, dat altijd nog minder bleef dan het bij tractaat beloofde; maar tevens werd Schimmelpenninck aangeschreven, den Consul de volstreckte noodzakelijkheid aan te toonen, dat de Bataafsche financiën meer dan tot dusver door Frankrijk werden ontzien. De toestand gelijk die zich op het einde van 1803 vertoonde was de volgende. De Republiek had 1 milliard 126 millioen gulden schuld, en voor 1804 eene begrooting van 71 millioen uitgaven tegen minder dan de helft aan inkomsten. De gewone inkomsten, 33 millioen, voldeden zelfs niet meer voor de rentebetaling alleen, die 34 millioen vorderde. Van de 1 milliard 126 millioen schuld was verreweg de grootste helft 't zij gemaakt, 't zij ten laste van den Staat gebracht na 1795.

Het is merkwaardig te zien hoe het Bewind en Schimmelpenninck elkander de taak toekaatsen, om naar aanleiding van deze gegevens tegenover den Consul een „Bataafsche vrijmoedigheid” aan den dag te leggen. Het Bewind draagt Schimmelpenninck op, „de krachtigste repre-

sentatiën te doen tegen de voortdoring der 's lands financiën totaal abimeerende oorlogsoperatiën"; Schimmelpenninck antwoordt met het ontwerp van een brief door het Bewind te schrijven, die dezelfde re-

Jan Arend de Vos van Steenwijk.

Schilderij in het bezit van Mr. Fr. H. Baron de Vos van Steenwijk genaamd van Essen te Windesheim.

presentatiën in nog veel sterker bewoordingen inhoudt. Het Bewind schreef den brief niet, en Schimmelpenninck's verzoogen waren al te voren door den Consul met de opmerking beantwoord, dat Holland nog onmetelijk rijk was. Had niet het huis Hope, op de door de Amerikanen te betalen koopsom van 64 millioen francs voor Louisiana, er hem onmiddellijk 52 geschoten? Alsof het niet van zelf sprak dat het nog overgebleven kapitaal, van belegging in handel en nijverheid verstoken, het eenig em-plooi zocht dat het nog vinden kon.

De gesteldheid van het Bataafsche cre-

diet was in dezen tijd zoo wanhopig, dat 30 millioen gulden die men zich verschaffen moest er in acht jaar 20 aan premiën en renten verslonden, en dan gelukte het nog alleen door eene prikkeling der speelzucht van staatswege, zooals misschien zelden in de geschiedenis is vertoond. De premieleening die wij bedoelen had prijzen van 150.000,

200.000 en 250.000 gulden in elke klasse; gedurende het eerste jaar kwam zoodoende het geld den staat te staan op $14\frac{8}{9}\%$. In zijn brieven aan Elias Canneman (zijn rechterhand uit de jaren van zijn werkzaamheid als agent van financiën), critiseert Gogel de maatregelen van zijn opvolgers, den Raad van Financiën en den Thesaurier-Generaal Jan Arend de Vos van Steenwijk, met vlijmende felheid. „Het land moet weldra een tweede Oost-Indiën worden”, voorspelt hij, „alleen geschikt om er te komen halen wat men kan, en dan gelukkiger oorden op te zoeken. Kan men zóó geld negotieeren, dan kan men evenzoo alle eigendommen pakken en ten slotte op puinhoopen regeeren en over kraaien en uilen heerschen.”

De vraag, of een Bataafsch huishouden nog mogelijk bleef, kwam neer op deze, of men de eenig mogelijke remedieën aan zou durven.

Drie waren er denkbaar: ten eerste dat Napoleon — hij nam nu, in het begin van 1804, den keizerstitel aan — ons van het onderhoud der 18.000 man en van de verdere deelneming aan de kosten der expeditie tegen Engeland ontsloeg. Maar hij dacht er niet aan. En dan, al schonk hij ons dit alles kwijt, wat scheelde een droppel op den emmer? Het was niet voldoende dat er geen gulden schuld meer bij kwam: de rente van de bestaande schuld kon op geen stukken na uit de gewone inkomsten worden gekweten. Men moest dus óf zich geheel nieuwe middelen scheppen óf de rente willekeurig verminderen.

Napoleon wilde dat men het voorbeeld van het Fransche Directoire volgen zou, en de schuld halveeren of tiërceeren. Het Bewind durfde dit niet aan en Schimmelpenninck evenmin. Een regeering, die dat waagde voor te stellen, zou zich voor goed onmogelijk maken, tenzij die regeering — Napoleon was! Liever dan tiërceering door een Nederlandsch bewind had men inlijving, met het voordeel van het wegvallen der tolgrens en van vermindering der belastingen, die thans in Frankrijk ruim 15 francs per hoofd bedroegen tegen in Nederland 64 francs. Tiërceering werd door geheel Nederland als een misdaad beschouwd, een roof aan reeds zwaar beproefden, waarvan men het rampzalig object kon zijn, maar die men nimmer op eigen verantwoordelijkheid begaan kon.

Bleef dus, als eenig te beproeven middel, een bestuursvereenvoudiging over met schepping van een nationaal belastingstelsel, dat de landprovinciën in gelijke zwaarte zou belasten als Holland het sinds lang

was. Dit denkbeeld was onuitvoerbaar tenzij men terugkwam op de staatkundige inrichting van 1801. Bestuursvereenvoudiging was alleen mogelijk indien men terugkeerde tot centralisatie, en het nieuwe belastingstelsel was alleen in te voeren bij knotting van den provincialen invloed.

Den geheelen zomer van 1804 bracht men door in zenuwachtige spanning. Men verwachtte dat de Keizer na de verandering in Frankrijk ook verandering bij ons bedoelde, en richtte zijn oogen, met hoop of vrees, op den bevelhebber van het Fransche expeditieleger, generaal Marmont. Altijd was het de Fransche generaal geweest die hier de revolutionnaire bewegingen geleid of ondersteund had, in 1798 tweemaal Joubert, in 1801 Augereau. Al wie bij verandering hoopte te kunnen winnen liep nu Marmont na, die door het overschot der Bataafsche Jacobijnen met aanklachten tegen het Bewind letterlijk werd bestormd. Een verlate regeeringsdaad van reactionnair karakter, de verwijdering der Jacobijnsche elementen uit den Aziatischen Raad, eene zaak die, in 1801 of 1802 ondernomen, onder de massa der toenmalige remotiën nage- noeg onopgemerkt zou zijn doorgegaan, maakte nu, in 1804 nog door- gezet, een geweldig gerucht. De meest bekende der geremoveerden, Wiselius, sloeg in zijn *Beroep op het Bataafsche Volk* een toon aan die sedert 1798 niet meer was vernomen. Op het buiten van Valckenaer onder Noordwijk hadden samensprekingen plaats van verdacht allooi. „De generaal Marmont,” schrijft Valckenaer aan Wiselius, „wil met zijne jonge gemalinne te Amsterdam komen. Zou men hem geen fête kun- nen geven? Een partij met mooie jachten op het IJ? Waarom hem niet een *foud de cave*, in beste bordeaux, bourgogne en anderen wijn, gezonden tot een proefje, al waren het slechts een driehonderd flesschen?” De schrijver zag voorbij, dat men niet meer in de tijden van het Direc- toire leefde, toen het de som der staatsmanswijsheid van hem en zijne vrienden was geweest, kleine menschen te winnen met kleine middelen. Thans werden de gebeurtenissen gemaakt door één man, die zich om klachten of wenschen van Bataven slechts zooveel bekommerde, als zij hem dienen konden tot de bereiking van eigen doel.

De noodzakelijkheid eener verandering in Nederland heeft bij hem vastgestaan sedert de mismooide berichten van Verhuell uit November 1803. In Februari daaraanvolgende laat hij het Bewind reeds aan- zeggen, „dat er waarlijk geen hoop overblijft om het zelfstandig bestaan

der Bataafsche Republiek te kunnen handhaven, dan door personen aan het hoofd te stellen die van de hulpmiddelen van het land een beter gebruik durven maken".¹⁾ In den zomer van 1804 liep de beker over. Achtereenvolgens kwam bij den Keizer tijding in van de overgave van Suriname na een uiterst flauwe verdediging, van het werkeloos blijven der scheepsmacht onder Hartsinck, in het vredesjaar door de Republiek naar Oost-Indië gezonden, van vertraging in de uitrusting van het laatste gedeelte der Vlissingische flottille, van de ontdekking van clandestiene handelsbetrekkingen met Engeland op uitgebreide schaal; — tevens rapporteerde Marmont, wien hij in April een onderzoek naar de politieke gezindheid van de leden der Bataafsche bestuurslichamen had opgedragen, dat de groote meerderheid van het politieke personeel uit „orangisten" bestond. Een bevestiging dezer mededeeling meende de Keizer in het tractaat van 1 Augustus 1804 met het huis van Oranje te vinden, waarbij het Staatsbewind zich tot het uitkeeren eener som van vijf millioen gulden aan den gewezen Stadhouders verbond. Wij hebben verhaald hoe deze onderhandeling door Talleyrand en Sémonville was bevorderd uit baatzuchtige oogmerken, waarvan zij den Keizer een geheim hadden gemaakt; thans zag hij er het bewijs in dat het Bataafsche Bewind, dat geen geld zeide te hebben wanneer hij het tot militaire uitrustingen aansporen liet, wél over de brug kwam om een heimelijk nog aangehangen vorstenhuis te believen. Hij was op tournée te Boulogne toen hem het bericht gewerd; onmiddellijk zond hij Verhuell naar den Haag met bevel, dat het Wetgevend Lichaam het tractaat niet mocht ratificeeren. In gehoorzaamheid aan dit gebod werd het er verworpen met 18 tegen 10 stemmen. Tevens ontbood hij Schimmelpenninck, die met zomerverlof op zijn buiten in Overijsel toefde, naar Aken om hem „zaken mede te deelen van belang voor beide landen". Niet daar, doch te Keulen, waarheen de snel reizende Keizer reeds vertrokken was, heeft 15 September 1804 het onderhoud plaats gehad, waarbij de regeering over de Bataafsche Republiek aan Schimmelpenninck werd opgedragen:

Schimmelpenninck's verheffing laat zich beter als inleiding tot de geschiedenis van het bonapartistisch koningschap in Nederland, dan als besluit van die der Republiek beschrijven. Zij ontspringt aan een andere phase der politieke gedachte van Napoleon, dan de regeling van 1801.

---

¹⁾ Nota van Talleyrand van 2 Febr. 1804 (*Gedenkstukken* IV. 493)

Toen achtte hij nog samenwerking van zelfstandige, eigenaardig-Nederlandsche krachten mogelijk in een op den vrede berekend bondgenootschappelijk systeem; thans wenscht hij eene onmiddellijk van hem afhankelijke satrapie voor den verderen duur van den oorlog; eene satrapie, waartoe het bewind van een door hem aangewezen Nederlander den overgang heeft moeten vormen.
